ĐAKOVO I NJEGOVA OKOLICA ISSN 1334-773X

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE 8

ĐAKOVO, 2007.

UDK 930.85(497.5-37 ĐAKOVO) (082) ISSN 1334-773X

MUZEJ ĐAKOVŠTINE ĐAKOVO

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE 8

Đakovo, 2007.

IZDAVAČ:
Muzej Đakovštine Đakovo

ZA IZDAVAČA:
Borislav Bijelić

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:
Borislav Bijelić

UREDNIŠTVO:
Krunoslav Filipović, Željko Lekšić, Branko Ostajmer,
Vladimir Geiger, Branka Uzelac, Borislav Bijelić

LEKTURA I KOREKTURA:
Hrvoje Miletić

PRIJEVOD SAŽETAKA:
Snježana Marić

RAČUNALNA OBRADA:
"Hardy" Đakovo

TISAK:
"Tiskara" Budrovci

NAKLADA:
400 primjeraka

ISSN 1334-772

Fotografija na koricama: Stalni postav Muzeja Đakovštine

Skupina autora, *500 godina ergele Đakovo* (Branko Ostajmer) - - - - - - - 253
Tomo Šalić i Adam Pavić, *Đurđanci kod Đakova* (Branko Ostajmer) - - - - 256
Mato Lukačević, Mladen Đaković, Stjepan Jakab i Ivo Tubanović (priredili), *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću* (Branimir Šutalo) - 259
Antun Jarm, *Pribrojeni zboru mučenika* (Matej Glavica) - - - - - - - - - - 263
Skupina autora, *120 godina Obrtničke škole Antuna Horvata Đakovo* (Mirko Ćurić) - 265
Ivan Ćurić (priredio), *Bogoslovno sjemenište Đakovo 1806. – 2006. / slikom kroz povijest i sadašnjost o 200. obljetnici postojanja* (Borislav Bijelić) - - - 267
Ivan Pavić, *Hrvatska seljačka stranka 1904. – 2004. Gradska organizacija Đakovo 1993. – 2002.* (Borislav Bijelić) - - - - - - - - - - - - - - - - - - 269
Antun Dević i Frok Zefiq, *Župa Vuka (*Vladimir Geiger) - - - - - - - - - - 271
Michael Mutlitz i Rosa Selinsek Mutlitz*, Familiebuch Djakovački Selci Kr. Djakovo – Đakovo Slawonien – Croatien* (Vladimir Geiger) - - - - - - 273

AKTIVNOSTI MUZEJA ĐAKOVŠTINE

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2005. godinu (Borislav Bijelić) - - - 279
Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2006. godinu (Borislav Bijelić) - - - 289
Otvaranje stalnog postava kulturno-povijesnog razvoja Đakova (Borislav Bijelić) - 302

Autori priloga u ovom broju Zbornika - 306

ČLANCI

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2007.) str. 7-19

UDK 77(497.5 Đakovo)"188/189"

Fotografi đakovačke katedrale

Dragan Damjanović
Sveučilište u Zagrebu, Filizofski fakultet - Odsjek za povijest umjetnosti

Članak obrađuje okolnosti izrade najznačajnijih fotografija đakovačke katedrale nastalih u vrijeme njezine gradnje i unutar dva desetljeća nakon posvete.

Arhivski izvori pokazuju kako je đakovačka katedrala prvi puta fotografirana najkasnije 1872. godine, u vremenu dok joj još tornjevi nisu bili cjelovito završeni. Ne može se sa sigurnošću reći tko je izradio ove snimke, no po svoj se prilici radilo o tadašnjem đakovačkom fotografu Dragutinu Damjanoviću. U toku ovog desetljeća građevina je vjerojatno u još nekoliko navrata snimana, no o ovim poduhvatima ne nalazi se dovoljno podataka. U vremenu posvete katedrale, u jesen 1882. prvo sistematičnije snimanje poduzima osječki fotograf Georg Knittel, koji po svojim snimkama izrađuje četiri fotografije (jednu sa Strossmayerovim portretom, a tri s motivima katedrale: pogledom na crkvu od strane svetišta, oltarom sv. Ilije, te freskom Stvaranja Eve).

Uvod

Kao što se je brinuo za organizaciju posla, izradu projekata, ili nabavu materijala, te usmjeravao arhitekte prema ovom ili onom stilskom rješenju pri podizanju đakovačke katedrale, biskup Strossmayer paralelno je vodio računa i o fotografiranju svoje prvostolnice kako bi omogućio svima koji nisu u prilici doći u Đakovo da vide njegovo djelo.

Najveći dio njegovog napora na tom polju danas se više ne može vidjeti, bar ne preko fotografija samih, no brojni izvori iz vremena gradnje katedrale jasno

svjedoče kako je ova građevina izuzetno mnogo puta fotografirana, kako izvana, tako i iznutra, a isto tako su često fotografirani i razni crteži (ponajprije, razumljivo Overbeckovi) za njezino oslikavanje. Nisu sve fotografije nastale, naravno, kao dio Strossmayerove organizirane akcije. Katedralu su snimali i brojni putujući fotografi – novinari, koji su potom svoje radove objavljivali u brojnim međunarodnim časopisima: njemačkim, austrijskim, engleskim, itd. Iz perspektive povijesti gradnje katedrale ipak su najzanimljivije one fotografije koje je naručio sam Strossmayer, budući da one nastaju ili iz biskupova nastojanja da proslavi svoj najznačajniji graditeljski poduhvat ili iz nade da će ove snimke doprinijeti širenju «umjetničko-kršćanskog ukusa»,[1] odnosno povećanju kvalitete u sakralnoj umjetnosti u nas.

Tekst koji slijedi obrađuje stoga isključivo fotografije nastale u 19. stoljeću, dakle iz vremena gradnje katedrale te neposredno nakon njezina završavanja, budući da su one najzanimljivije kao povijesna svjedočanstva izvornog izgleda građevine.

Prva fotografiranja đakovačke katedrale iz sedamdesetih godina 19. stoljeća

Do danas se nije mogla pronaći niti jedna fotografija đakovačke katedrale iz vremena njezina podizanja, iako je iz izvora sasvim jasno kako je cijeli niz bio snimljen. Sigurno je, naime, kako je Strossmayer izradio fotografije katedrale najkasnije u drugoj polovini 1872., dakle u vremenu kada još tornjevi nisu bili potpuno gotovi, budući da ih šalje kanoniku Nikoli Voršaku u Rim, kako bi ih on podijelio nekim njegovim poznanicima želeći time upoznati intelektualne krugove Rima, s kojima se jako dobro upoznao boraveći dugo u tom gradu za trajanja Prvog vatikanskog koncila, s najznačajnijim graditeljskim poduhvatom svojeg života. Strossmayer Voršaku šalje više fotografija, no nije jasno da li se

1 Kako ističe Cepelić vezano uz izdavanje prvog cjelovitog albuma đakovačke katedrale: Milko Cepelić: «Album stolne naše crkve», Glasnik biskupija Bosanske i sriemske, Đakovo, br. 10., 31. 5. 1890., 127.

radi o više različitih motiva ili o više primjeraka iste fotografije.[2] I u ožujku sljedeće godine biskup je najavljivao kako će poslati u Rim još nekoliko fotografija katedrale te samog sebe, nesumnjivo stoga što je bilo dosta ljudi zainteresiranih za njih.[3] Kako je Voršak vremenom podijelio ove fotografije,[4] krajem sedamdesetih je zamolio Strossmayera da mu pošalje još nekoliko primjeraka, no kako su u to vrijeme već poprilično bili zahladnjeli odnosi između njega i biskupa nije jasno da li ih je stvarno i dobio.[5]

Koje su motive (i da li je uopće bilo više motiva od jednog) sadržavale fotografije katedrale izrađene 1872/73. teško je pouzdano ustanoviti. Sigurno je kako je jedna od njih, ne osobito visoke kvalitete, predstavljala glavno pročelje.[6] Tko je bio njihov autor može se samo nagađati, doduše s priličnom sigurnošću. U to je vrijeme u Đakovu djelovao naime samo jedan stalni fotograf, Dragutin Damjanović,[7] a kako je očito bilo riječ o domaćem čovjeku, za vjerovati je kako je upravo njega odabrao Strossmayer kao autora svojih prvih fotografija. Postoji eventualna mogućnost da je snimanje katedrale prepušteno i osječkom fotografu Edmundu Berkoviću (Berkovitsu), budući da je on izradio fotografiju Strossmayerove sestrične Magdalene Unukić,[8] što upućuje na to da ga je biskup morao dobro poznavati.

Izrada sljedeće serije fotografija katedrale trebala je započeti u ljeto 1874. Glavni povod njihovoj izradi početak je izdavanja *Vienca* kao ilustriranog

---

2 AHAZU, XI A, 1/Vor. N. 105. Strossmayer Voršaku, 19. 11. 1872., ...«*Vam šaljem njekoliko fotografija naše crkve da jih medju prijatelje naše podielite.*»

3 AHAZU, XI A, 1/Vor. N. 109, Strossmayer Voršaku, 28. 3. 1873., Pešta «*Dao sam nalog da Vam se pošalje njekoliko fotog. crkve moje. I svietlopis Vam se šalje. Po momu mnienju nije posve pošao za rukom.*» Čini se da su fotografije poslane tek sredinom godine budući da u pismu od početak svibnja Voršak navodi da ih još nije dobio (AHAZU, XI A/Vor. Ni. 38, Voršak Strossmayeru, 7/9. 5. 1873., Rim) na što je Strossmayer upisao bilješku na nešto kasnije Voršakovo pismo (AHAZU, XI A/Vor. Ni. 41, Voršak Strossmayeru, Rim, 18. 5. 1873., bilj. Strossmayerova) da mu mora poslati jedno 3-4 fotografije crkve.

4 Iz pisama se doznaje kako su dvije fotografije bile namijenjne – Silvestriju i Franchiju (AHAZU, XI A/Vor. Ni. 38, Voršak Strossmayeru, 7/9. 5. 1873., Rim); jednu je dao i Puliću (Puciću?) AHAZU, XI A/Vor. Ni. 120, Voršak Strossmayeru, Rim, 27. 9. 1878.

5 AHAZU, XI A/Vor. Ni. 130, Voršak Strossmayeru, Rim, 5. 4. 1879.

6 Naime spominje je Rački u dopisu na Strossmayera s početka 1874: «*Ne biste li imali dobrotu sastaviti opis Vaše stolne crkve, koji bi se dodao uz sliku «Vienčevu». Ako imade bolja fotografija, osobito sa pročelja, od one koju mi dadoste, molim da mi ju pošaljete. Krestić, vidivši fotografiju, čudio se ljepoti crkve. Mnogi od našinaca ne znadu za tu crkvu.*» Šišić, KORS I, 1928: 273, Rački Strossmayeru, 5. 1. 1874.

7 Nada Grčević, Fotografija devetnaestog stoljeća u Hrvatskoj, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, knjiga XXVIII, 1981., 145.

8 Grčević, 1981: 145 (sl. 142.)

časopisa,[9] čime se htjelo glavno glasilo hrvatske kulturne scene približiti kvalitetom europskim časopisima sličnog profila.[10] Osim toga povod izradi novih fotografija predstavljalo je i potpuno završavanje arhitektonskog dijela katedrale, odnosno njezinih pročelja.[11] Nemoguće je ustanoviti da li su ove fotografije izrađene. Kako je u to vrijeme Strossmayer na poticaj Račkog dovršio svoju monografiju o đakovačkoj katedrali[12] nove su fotografije tim bile potrebnije zbog nastojanja da se što bolje ilustrira ova knjižica. U nju su na kraju umetnuti samo drvorezi izrađeni prema projektima (tlocrt, glavno i bočno pročelje),[13] jer, čini se nije mogao biti pronađen dovoljno kvalitetan rezač za fotografije,[14] što naravno ne znači da katedrala nije iznova snimljena.

Među malobrojnim sačuvanim fotografijama i uopće grafičkim prikazima i crtežima katedrale iz druge polovine sedamdesetih ili početka osamdesetih godina 19. stoljeća jasno se može uočiti kako potpuno prevladavaju motivi s pogledom na svetište. Dapače, sve do Krapekove monografije, o kojoj će biti kasnije više riječi, dakle do početka devedesetih godina nije se mogla pronaći niti jedna snimka s pročelja. Iako je jasno iz ranijeg dijela teksta kako su izrađivane i takve sigurno je da je glavno pročelje rjeđe birano kao motiv zbog činjenice da se pred katedralom vrlo dugo, sve do ljeta 1879. godine, nalazila građevina, radionica za klesare, crtače i druge majstore pri katedrali.[15] Objekt je zaklanjao pogled na glavno pročelje, pa se tek nakon njegova rušenja moglo pristupiti izradi kvalitetnih snimaka katedrale i s ove strane.

---

9 Vienac je izlazio od 1869. do 1874. bez ilustracije,.

10 Rački je Strossmayeru najavio kako će *Vienac* početi izlaziti kao ilustrirani časopis te mu je pri tom i dodao: «*Među prve ilustracije mogla bi doći i Vaša stolna crkva po dobroj fotografiji, ali valjalo bi da nam Vi tekst, tj. opis pribavite.*»; Šišić, KORS I, 1928: 264, Rački Strossmayeru, 2. 12. 1873.

11 «*Što se moje crkve tiče, drage volje ću ju ja opisati. Zasad ne imamo bolju fotografiju. Budućega ljeta dati ćemo ju nanovo fotografirati, jerbo budućega proljeća metnut će se tako zvane fijale na naslonjače, Strebepfeiler, i, na trokute Giebela. Onda će biti vanjština posve gotova.*» Šišić, KORS I, 1928: 275, Strossmayer Račkom, 8. 1. 1874.

12 Josip Juraj Strossmayer, Stolna crkva u Đakovu, 1874.

13 Šišić, KORS I, 1928: 279, Strossmayer Račkom, 7. 2. 1874.

14 Šišić, KORS I, 1928: 278, Strossmayer Račkom, 20. 1. 1874.

15 Biskupov tajnik Josip Vallinger javio je u srpnju 1879. da je ova kuća srušena: «*Kuća pred crkvom stojavša porušena je već i odveŽena te se sada façada crkvena posve vidi.*» AHAZU, XI A /Vall. Jo. 11, Vallinger Strossmayeru, Đakovo, 24. 7. 1879.

Pripremanje cjelovitog albuma fotografija đakovačke stolne crkve 1882. – 1889.

Prva serija fotografija katedrale koja je bar djelomično sačuvana djelo je čuvenog osječkog fotografa Georga (Gjure) Knittela.[16] Nastanjen u Osijeku od sredine šezdesetih godina 19. stoljeća,[17] a gdje se je vrlo brzo afirmirao kao najkvalitetniji fotograf mjesta, razumljivo je kako je upravo njemu biskup povjerio izradu ovih fotografija. Negdje u vrijeme posvećivanja dovršene crkve, u rujnu ili listopadu 1882. Knittel je u Đakovu izradio seriju od četiri fotografije. Najzanimljivija predstavlja pogled na katedralu od strane svetišta,[18] dvije su imale motive iz unutrašnjosti (kip svetog Ilije i Seitzevu fresku stvaranje Eve), dok je jedna bila Strossmayerov portret.[19] Ove su se fotografije dobro prodavale čak i u Zagrebu, zasigurno pod dojmom koji je u narodu ostavila posveta katedrale o kojoj se opširno pisalo u cjelokupnom novinstvu.[20]

Jasno je kako se već tada namjeravalo izraditi cijeli album fotografija katedrale, a onodobne su novine već najavljivale mogućnost da će taj posao biti prepušten Knittelu, s obzirom na kvalitetu već izrađenih fotografija.[21] Čini se da je i đakovački Kaptol te sam biskup Strossmayer bio u jednom trenutku za tu ideju, no na kraju se od nje odustalo budući da je Knittel držao da se crkva zbog visine ne može kvalitetno snimiti,[22] zasigurno stoga što nije imao potrebne sprave za taj posao. Osim toga i Franjo Rački je, već u listopadu 1882., neposredno nakon posvete katedrale, lobirao da se izrada albuma fotografija povjeri zagrebačkom fotografu Ivanu Standlu.[23] Račkijev je postupak razumljiv. Njih su

---

16 U literaturi se do sada već pisalo o Knittelovom radu u Đakovu, no vrlo kratko. Spomenuta je i ilustrirana prvi puta već u knjizi Nade Grčević, no bez precizne datacije (navodi se samo kako je nastala 1880-ih); Nada Grčević, Fotografija devetnaestog stoljeća u Hrvatskoj, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, knjiga XXVIII, 1981., 147, slika br. 146 na str. 148. Spominje se i u tekstovima Vesne Burić: Osječka fotografija, *Fotografija u Hrvatskoj 1848.- 1951 & osječka fotografija*, Muzej Slavonije, Osijek, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1996-1997., 29., 57; Isto i u: Osječka fotografija, Fotografija u Hrvatskoj, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1994., 291.

17 Dakle u gradu u koji je Strossmayer redovito zalazio.

18 Jedan primjerak ove fotografije čuva se u grafičkoj zbirci Muzeja Slavonije u Osijeku.

19 *** «Djakovačke slike», Pozor, Zagreb, br. 240., 18. 10. 1882., 3.

20 Šišić, KORS III, 1930: 47, Rački Strossmayeru, Zagreb, 12. 11. 1882.

21 *** «Djakovačke slike», Pozor, Zagreb, br. 240., 18. 10. 1882., 3.

22 Cepelić, 1890: 127 – 128.

23 «*Akademski fotograf Standl bio bi voljan učiniti lijepih snimaka i pojedinih dielova Vaše crkve. On je tomu poslu vješt. Došao bi u Đakovo, ako biste dozvolili, te ga tim pomogli, da mu date negdje sobu za boravka njegova u Đakovu i da mu kola pošaljete u Vrpolje. On bi slike izdao na svoj račun, osim ako bi*

se dvojica bez ikakve sumnje i osobno poznavali, a osim toga smatrao je kako je Standl vrhunski majstor, neusporedivo bolji od Knittela. Njegovo je mišljenje posve opravdano budući da je Standl doista jedan od najboljih hrvatskih fotografa druge polovine 19. stoljeća, osobito na polju snimanja građevina. Još 1867. izradio je 12 fotografija Maksimira, a dvije godine kasnije i svoj čuveni album *Fotografične slike iz Hrvatske* s 19 snimaka starih utvrđenih gradova. Sedamdesetih se posvetio snimanju Zagreba, a poslije potresa 1880. izradio je album sa snimljenim najteže stradalim građevinama u gradu i okolini koje su i danas najbolje svjedočanstvo tog događaja.[24] I sam je Strossmayer poznavao Standla od ranije, budući da se je fotografirao kod njega negdje početkom sedamdesetih,[25] a vjerojatno je zbog kvalitete ove fotografije[26] odmah i pristao poslušati Račkijevu preporuku i prepustiti posao izrade albuma snimaka katedrale njemu u ruke.[27] Namjeru je međutim osujetio Iso Kršnjavi, koji je tada učestalo dolazio u Đakovo budući da se pripremalo prenošenje biskupove galerije slika u Zagreb, nastojeći zadržati isključivo pravo izrade i prodaje fotografija đakovačke katedrale za Društvo umjetnosti, kako bi namaknuo dovoljno sredstava ovoj instituciji koja je zbog financijskih teškoća u to vrijeme jedva životarila. Očekivalo se da će izradu fotografija, naravno, platiti Strossmayer, no kako je on tada imao velike troškove zbog prebacivanja Galerije, a kako se nije Standlu htjelo posve predati u ruke posao, a time i prava umnožavanja, Kršnjavi je javio Račkom da se od snimanja privremeno odustaje, dok biskup ne namakne nova sredstva. [28]

Nakon što se u drugoj polovini osamdesetih završio veći dio dodatnih poslova na katedrali – popravak lanterne, srednjovjekovnog zida, namještanje dijela reljefa, itd., biskup se u veljači 1882. ponovno obraća na Račkog vezano uz

---

ih Vi htjeli preuzeti. Knittelove se prodavaju i ovdje, ali Standl je mnogo vještiji fotograf.» Šišić, KORS III, 1930: 44, Rački Strossmayeru, Zagreb, 19. 10. 1882.

24 Podaci o Ivanu Standlu (Prag, 1832. – Zagreb, 1897.) preuzeti su iz: Grčević, 1981: 63, 70, 72, 79; *** Fotografija u Hrvatskoj, 1994: 449.

25 Grčević, 1981: 66.

26 Osim toga, nesumnjivo je kako je biskup znao i za druge njegove albume

27 «*Ako taj fotograf može doći, nek dođe. Ja bi i onako nekoj gospodi htio poslati albume sa snimkama, a ne mogu, dok si tih snimaka ne nabavim.*»; Šišić, KORS III, 1930: 45, Strossmayer Račkom, Đakovo, 29. 10. 1882.

28 «*Presvjetli gospodine! Standlu molim da kažete da je biskup podpisao družvu umjetnosti* <u>*izključivo*</u> *pravo pomnožanja i snimanja njegove crkve i umjetnina u njoj. Biskup veli da ove godine gdje je prienosom galerije obterećen ne može dati subvencije za publikaciju crkve, ali da će to učiniti do godine. Tim ćemo imati osiguranu premiju za jednu godinu, a vratiti ćemo nešto. Standl dakle nek čeka.*» AHAZU, Korespondencija Rački (Kršnjavijevi dopis od 2. 6. 1883.), XII A 332/53

Georg Knittel, Pogled na đakovačku katedralu sa strane svetišta, 1882.

angažiranje Ivana Standla.[29] Rački je kao i uvijek spremno reagirao, te je Standlu najavio da će ga Strossmayer pozvati u Đakovo. Razumljivo je da je fotograf odmah pristao na posao, s obzirom na to da se radilo o vrlo unosnom financijskom kolaču.[30] Iako su novine tada prenosile vijesti kako će album s fotografijama đakovačke katedrale izaći u izdanju Društva za umjetnost i obrt[31] vjerojatno se radilo o dezinformaciji. Biskup je naime u to vrijeme već posve prekinuo odnos s čelnikom tog udruženja, Kršnjavim, jer mu nije mogao oprostiti povezivanje s Khuenovim režimom organiziranjem hrvatskog nastupa na izložbi u Budimpešti 1884. godine. Iako okolnosti oko Standlovog pozivanja u Đakovo nisu posve jasne sigurno je samo kako će album fotografija svoje prvostolnice (izrađen, kako će se vidjeti od drugog fotografa) Strossmayer naposlijetku izdati potpuno u svojoj režiji.

Sudeći po novinskim vijestima Standl je došao u Đakovo u prvoj polovici travnja 1888., zasigurno samo kako bi ugovorio posao s biskupom.[32] Tada ipak nije obavio fotografiranje jer je zbog opsega posla morao prirediti i materijal i kameru, no ni mjesec dana nakon odlaska iz Đakova Strossmayer mu nije javljao što konkretno želi.[33] Od posla s ovim fotografom biskup je naime već odustao jer mu se nisu svidjeli uvjeti koje je postavljao. Držao je kako se Standl hoće

29 «*A ako bi mogao doći ovamo Standl da neke stvari snimi, dobro bi bilo.*» Šišić, KORS III, 1930: 355, Strossmayer Račkom, Đakovo, 26. 2. 1888.

30 «*Standl može doći u Đakovo kada god želite. Dao sam sastaviti proračun za fotografije. Izvolite ispitati pak po prilici naznačite slike, koje bi snimiti mogao. Ako pristanete mogao bi doći u Đakovo poslije Vašega povratka iz Rima.*» Šišić, KORS III, 1930: 358, Rački Strossmayeru, Zagreb, 3. 3. 1888.

31 *** Slike iz đakovačke crkve, Narodne novine, Zagreb, br. 84., 11. 4. 1888., 2.

32 «*Ovdašnje Društvo za umjetnost i obrt naumilo je izdati album svih slikah koje se nalaze u djakovačkoj crkvi, kao i slike same crkve snimljene s raznih stranah. U tu svrhu odputovao je već u Djakovo ovdašnji fotograf gosp. Standl, koji ondje fotografira slike za spomenuti album na trošak pr. g. biskupa Strossmayera*» *** Slike iz đakovačke crkve, Narodne novine, Zagreb, br. 84., 11. 4. 1888., 2.; isto i u: *** Slike iz đakovačke crkve, Katolički list, Zagreb, br. 16., 19. 4. 1888., 132.

33 «*Fotograf Standl pita, kada bi mogao doći u Đakovo, da snimi slike stolne crkve. On bi mogao doći odmah. Ali imali biste se odlučiti glede formata fotografija. Ako bi se snimale u manjem formatu, imao bi gotove spreme; inače morao bi prirediti veću camera obscura. Ali u jednom i drugom slučaju treba mu predujma; u prvom 200 for., u drugom 300 for., koji bi mu se obračunali, kada bi sve dogotovio. Molim Vas, da to promislite i da me obavijestite.*» Šišić, KORS III, 1930: 366, Rački Strossmayeru, Zagreb, 10. 5. 1888.

okoristiti njime, što ni u kojem slučaju nije htio dopustiti,[34] a navodno je iz istih razloga odbio u to vrijeme i nekog domaćeg fotografa židovskog porijekla, koji se ponudio da će obaviti snimanje katedrale.[35]

Album karlovačkog fotografa Hinka Krapeka (1890.), te značajnija fotografiranja katedrale devedesetih godina 19. stoljeća

Nakon neuspjelog dogovora sa Standlom nakratko je zamrla akcija oko izrade albuma i cjelovitog fotografiranja đakovačke katedrale. Tek u ljeto sljedeće, 1889. godine, ponovo se čine koraci na tom polju, nije međutim posve jasno da li je inicijativu pokrenuo biskup Strossmayer ili se je karlovački fotograf Hinko Krapek[36] sam javio da će obaviti ovaj posao.[37] Bez obzira na inicijatora nesumnjivo je kako je Krapekovo angažiranje odmah odobreno, te on dolazi polovinom listopada u Đakovo i u šest tjedana obavlja detaljna snimanja unutrašnjosti i vanjštine katedrale, i to zanimljivo je, bez skela.[38] Nakon obavljenih fotografiranja Krapek se je vratio u Karlovac, te do Uskrsa sljedeće godine završio izradu albuma.[39]

Prepuštanje snimanja đakovačke katedrale u ruke Hinku Krapeku bio je i mudar i logičan potez biskupa Strossmayera. Kada već s najkvalitetnijim fotografom tadašnje Hrvatske, Ivanom Standlom, nije mogao naći zajednički jezik, obratio se drugom najboljem stručnjaku za snimanje pejzaža i građevina.

---

34 «*Standl hoće da me eksploatira, ko što me je knjiŽara Hartmann eksploatirala. Mi ćemo se njega odreći i učiniti ovd, što se učiniti dade. Ovd su Židi htjeli sve zabadava snimiti sami, da imaju monopol na prodaju.*» Šišić, KORS III, 1930: 367, Strossmayer Račkom, Đakovo, 16. 5. 1888.; Nešto kasnije Cepelić je pak istaknuo: «*Pokušalo se je u tom obziru sa njekim fotografom iz Zagreba, ali taj je stavljao takove uvjete, da se s njime nije moglo dalje razgovarati...*»; Cepelić, 1890: 127.

35 Pogledati prethodnu bilješku. Monografije o hrvatskoj fotografiji 19. stoljeća osim Dragutina Damjanovića ne spominju više niti jednog drugog fotografa u Đakovu.

36 O Krapekovom radu u Đakovu govori dijelom tekst: Sanda Kočevar, Iz starih albuma, Karlovački fotografi (1850-1940) iz fundusa Gradskog muzeja Karlovac, Gradski muzej Karlovac, Katalozi i monografije 1., Karlovac, 2002., 31.

37 Karlovačko *Svjetlo* tako ističe: *** G. Hinko Krapek, *Svjetlo*, Karlovac, br. 29, 21. 7. 1889., 3. «*Njeg. preuzv. g. biskup Strossmayer odobrio je naum g. Krapeka, te ga je pismeno pozvao, da što skorije dodje, stavivši mu na razpolaganje svaku olakšicu, da izvede liepu namisao, pa da i širemu obćinstvu bude moguće nasladjivati se ljepotom djakovačkih umotvorina.*»

38 Cepelić, 1890: 127.

39 Krajem ožujka najavljuje se kako će album đakovačke katedrale biti vrlo skoro gotov ***Album, *Svjetlo*, Karlovac, br. 13., 30. 3. 1890., 3; Završen je posve do sredine travnja: *** Album djakovačke katedrale, *Svjetlo*, Karlovac, br. 15., 13. 4. 1890., 3.

Hinko Krapek, Glavno pročelje đakovačke katedrale s biskupskim dvorom i sjemeništem, 1889.

Krapek, inače češkog porijekla,[40] koji je u tom trenutku posjedovao fotografske atelje paralelno u Karlovcu (od 1884. godine do konca devedesetih godina 19. st.) i Mariboru, izdao je naime cijeli niz kvalitetnih albuma fotografija krajolika i građevina Hrvatske, uglavnom iz okolice Karlovca: *Priča o Plitvičkim jezerima* (1888.), *Grad Karlovac i njegova okolica* (1889.), *Jubilarna gospodarska izložba u Zagrebu* (1891.), *Otočac i Švica*, *Hrvatsko primorje*, *Vrbnik*, *Slunj*, *Plitvička jezera*.[41]

40 Što vjerojatno nije bio tako nevažan faktor pri njegovom konačnom odabiru kao fotografa katedrale.
41 *** *Fotografija u Hrvatskoj*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1994., 437.

Krapekov album posvećen đakovačkoj katedrali pod imenom *Stolna crkva u Djakovu*, izdan je u proljeće 1890. u Karlovcu.[42] Sadržava sveukupno 54 slike koje prikazuju, osim, naravno jedne Strossmayerove fotografije, razne dijelove crkve.[43] Naglasak je stavljen na unutrašnjost građevine; samo dva snimka imaju za motiv vanjštinu crkve – glavno i stražnje pročelje. Sve imaju potpise i na hrvatskom i na talijanskom jeziku,[44] kako bi njihov sadržaj bio dostupan i međunarodnoj publici, budući da je Strossmayer Album zasigurno htio pokloniti i brojnim svojim prijateljima iz inozemstva. Same su fotografije dosta velike, 20x25 cm, pa je i cijena cjelovitog albuma bila izuzetno visoka, čak 74 forinte[45] i time posve nedostupna za običnog čovjeka, a i od župa zasigurno su si ga mogle priuštiti samo najbogatije. Postojala je, međutim, mogućnost naručivanja albuma s manjim brojem reprodukcija, s 30 ili 20 slika, te čak i pojedinačno kupovanje fotografija.[46]

Osim Albuma Krapek je izradio i petnaest snimaka đakovačke katedrale na staklu, za stereoskop,[47] koje su predstavljale osobitu zanimljivost, budući da se na njima mogla vidjeti unutrašnjost građevine iz niza točaka. Krapek je ove snimke htio izložiti najprije u Zagrebu u palači Akademije, a potom i u Mariboru, Gracu i Beču, no nepoznato je da li je realizirao svoj naum.[48]

S obzirom na skupoću cijelog djela nije izdano mnogo primjeraka, samo stotinu, s tim da je jedno, posebno raskošno izdanje „*divot-eksemplar*“, uvezen u bijelu svilu s posvetnim listom ukrašenim zlatom izrađen za poklon papi Lavu XIII. koji će Strossmayer odnijeti u Rim.[49]

U sačuvanom primjerku Krapekovog albuma u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu fotografije su nažalost najvećim dijelom izblijedele, no i takove nam dovoljno svjedoče o izgledu ove građevine krajem osamdesetih godina 19. stoljeća, dakle nedugo nakon njezine izgradnje. Kvaliteta izrađenih snimaka nije međutim izuzetno visoka.

---

42 Sačuvani primjerak postoji u NSK u Zagrebu. Raniji autori pogrešno su navodili kako je album izdan 1888: Grčević, 1981: 112; Fotografija u Hrvatskoj, 1994: 437; Sanda Kočevar ispravila je tak podatak, navodeći kako se ipak radi o 1890; Kočevar, 2002: 31.

43 Podaci o albumu preuzeti su iz same knjige, te iz teksta: Cepelić, 1890: 127 – 128.

44 Znakovito je da nije odabran njemački kao svjetski jezik na kojem bi bili potpisi.

45 Cepelić, 1890: 127 – 128.

46 Cepelić, 1890: 127 – 128.

47 Cepelić, 1890: 127 – 128: «Mimo albuma izradio je g. Krapek takodjer i 15 slika na staklu za stereoskop. Te slike pokazuju nam nutarnjost crkve, promatranu sa raznih tačakah, a za razne položaje ladja, absida i žrtvenika. Za ocjenu ovih slika mi ne smažemo dosta riječi, nego nam budi dozvoljeno reći, da je svaki, koji ih je motrio, ostao zapanjen, začaran.»

48 Cepelić, 1890: 127 – 128.

49 Kočevar, 2002: 31; *** Album đakovačke katedrale, *Svjetlo*, Karlovac, br. 15., 13. 4. 1890., 3; *** Biskup Strossmayer, *Svjetlo*, Karlovac, br. 18., 4. 5. 1890., 3.

Poslije Krapekovog albuma do kraja 19. stoljeća bit će poduzeto još jedno veće snimanje katedrale – za veliku monografiju Josipa Vancaša i Nikole Mašića *Stolna crkva u Đakovu*, izdanu u Pragu 1900. Dio fotografija publiciranih u ovoj knjizi poklonio je iz zbirke svojeg oca Ludoviko Seitz,[50] no radilo se uglavnom o snimkama crteža, sama je katedrala i izvana i iznutra morala biti ponovno snimljena. U Strossmayerovoj Galeriji u palači HAZU-a, institucije koja je bila izdavač ove monografije i danas se čuvaju dvije kutije sa staklenim pločama za fotografije reproducirane u njoj.[51] Prema natpisu na kutijama radio ih je bečki fotograf Carl Seib. Teško je reći, naravno, da li je on samo proizvođač staklenih pločica ili je osobno fotografirao katedralu. Snimke, kako se jasno može vidjeti iz monografije izuzetno su velike kvalitete, daleko bolje od Krapekovih.

Korišteni arhivski fondovi:

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Korespondencija Strossmayer – Voršak i Voršak – Strossmayer, te korespondencija Kršnjavi – Rački.

Literatura:

1. Vesna Burić: Osječka fotografija, *Fotografija u Hrvatskoj 1848.- 1951. & osječka fotografija*, Muzej Slavonije, Osijek, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1996.-1997., str. 19. – 34.
2. Vesna Burić, Osječka fotografija, *Fotografija u Hrvatskoj*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1994., str. 275 – 299.
3. Milko Cepelić, Album stolne naše crkve, *Glasnik biskupija Bosanske i sriemske*, Đakovo, br. 10., 31. 5. 1890., 127 – 128.
4. Nada Grčević, *Fotografija devetnaestog stoljeća u Hrvatskoj*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, knjiga XXVIII, 1981.

50 Vancaš, Mašić, 1901: predgovor.
51 To je ustanovljeno sravnjivanjem motiva s fotografija s onima u monografiji.

5. Sanda Kočevar, *Iz starih albuma, Karlovački fotografi (1850-1940) iz fundusa Gradskog muzeja Karlovac*, Gradski muzej Karlovac, Katalozi i monografije 1., Karlovac, 2002.
6. Hinko Krapek, *Stolna crkva u Djakovu*, Karlovac, 1890.
7. Josip Juraj Strossmayer, *Stolna crkva u Djakovu*, 1874.
8. Ferdo Šišić, *Korespondencija Rački – Strossmayer*, Knjiga I., Zagreb, JAZU, 1928.
9. Ferdo Šišić, *Korespondencija Rački – Strossmayer*, Knjiga III., Zagreb, JAZU, 1930.
10. Marija Tonković, Oris povijesti fotografije u Hrvatskoj, *Fotografija u Hrvatskoj*, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1994., str. 47 – 173
11. Josip Vancaš, Nikola Mašić, *Stolna crkva u Đakovu*, Prag, 1900.
12. *** Djakovačke slike, *Pozor*, Zagreb, br. 240., 18. 10. 1882., 3.
13. *** Slike iz đakovačke crkve, *Narodne novine*, Zagreb, br. 84., 11. 4. 1888., 2.
14. *** Slike iz đakovačke crkve, *Katolički list*, Zagreb, br. 16., 19. 4. 1888., 132.
15. *** G. Hinko Krapek, *Svjetlo*, Karlovac, br. 29, 21. 7. 1889., 3.
16. ***Album, *Svjetlo*, Karlovac, br. 13., 30. 3. 1890., 3.
17. *** Album djakovačke katedrale, *Svjetlo*, Karlovac, br. 15., 13. 4. 1890., 3.
18. *** Album đakovačke katedrale, *Svjetlo*, Karlovac, br. 15., 13. 4. 1890., 3.
19. *** Biskup Strossmayer, *Svjetlo*, Karlovac, br. 18., 4. 5. 1890., 3.

Popis ilustracija:

1. Georg Knittel, Pogled na đakovačku katedralu sa strane svetišta, 1882., Muzej Slavonije, Grafička zbirka
2. Hinko Krapek, Glavno pročelje đakovačke katedrale s biskupskim dvorom i sjemeništem, 1889., Hinko Krapek, *Stolna crkva u Djakovu*, Karlovac, 1890. (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb)

Photographs of the Cathedral in Đakovo

SUMMARY

The article deals with the history of most important photographs of the cathedral in Đakovo from the period of its construction and the two decades following its concecration. The Archives support the thesis that the earliest photographs were made in 1872- when the belfry had not been finished. We do not know who took those first photographs, but it is believed that it was Dragutin Damjanić, a photographer from Đakovo who made them. In the 1870-ties the Cathedral was photographed on several occasions , although we do not dispose of signifiant documents to support this theory. At the time of its consecration- in autmn 1892- the first authentic photographing of the cathedral was carried out by Georg Knittel, a photographer from Osijek. He developed four photographs based on his own snapshots- one portraying Bishop Strossmayer, and three with the motifs from the cathedral (one –the view of the cathedral from the sancuary, one St. Elias Altar, one frescoes with the Creation of Eve)

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2007.) str. 21-48

UDK 796.332(497.5 Đakovo)"194"

Nogomet u Đakovu za vrijeme Drugoga svjetskog rata

Borislav Bijelić
Muzej Đakovštine Đakovo

U ovom radu pokušavaju se rekonstruirati nogometna zbivanja u Đakovu između 1941. i 1945. godine. Iako se moglo pretpostaviti da su ta zbivanja, zbog ratnih događanja, bila tek simbolična, činjenice govore drugačije. Do 1943. godine nogometni klubovi «Građanski» i «Viktorija» - nakon što su ustaše odmah po preuzimanju vlasti zabranili rad «Certisse», jedini đakovački klubovi toga vremena - imali su određenih sportskih uspjeha. Zbog kazni koje su «Građanskom» izrekla tijela Osječkog nogometnog podsaveza, materijalnih teškoća, ali i sve složenije političke i vojne situacije u zemlji i svijetu, već krajem 1943. bila je očita stagnacija rada đakovačkih nogometnih klubova, potom kriza i, ako ne prije, od sredine 1944. godine prestanak svih aktivnosti.

Uvod

Nogomet u Đakovu počeo se organizirano igrati već u prvom desetljeću 20. stoljeća. Prvo u okviru Hrvatskog sokola, u njegovoj nogometnoj sekciji osnovanoj 1908. godine,[1] a nakon toga i u neregistriranim i registriranim klubovima. Prvi neregistrirani nogometni klub u Đakovu bio je Đački ferijalni klub «Slavija».[2] Klub je osnovan oko 1910. godine, nije imao društvena pravila, a

1 *Spomen-spis Sokolskog društva u Đakovu 1906-1926*, Đakovo, 1926., 26.
2 Ivan FLOD, Historijat športa u Slavoniji, *Slavonski športski list*, 8. 5. 1924., 2.

kako su ga činili učenici i studenti koji su u Đakovu boravili samo preko ljetnih praznika opstao je, kao što se i moglo očekivati, samo jedno ljeto. Upravo stoga teško ga možemo smatrati prvim nogometnim klubom osnovanim u Đakovu. To tim više što, sve do danas, nemamo spoznaja da je klub odigrao bilo kakvu javnu utakmicu. Prvi «pravi» nogometni klub u Đakovu bio je Hrvatski šport klub «Orao».[3] Osnovan je u ljeto 1911. godine, a najzaslužniji za njegovo pokretanje bili su Josip Lukić, (Josip?) Baumeister, Drago Kokot i Ivan (ili Stjepan) Cvingl. «Orao» je tijekom 1911. i 1912. odigrao više službenih i trening-utakmica, a zbog narušenih međuljudskih odnosa i nepovoljne materijalne situacije krajem 1912. godine prestao je sa radom. Do izbijanja Prvoga svjetskog rata u Đakovu su kraće vrijeme djelovali još nogometni klubovi «Viktorija», «Slavija» i Đakovački ferijalni nogometni klub - a možda i "Zrinski-Frankopan".

Po završetku Prvoga svjetskog rata, paralelno sa sveopćom društvenom normalizacijom, došlo je i do revitalizacije sportskih aktivnosti.[4] Već tijekom 1919. godine u Đakovu su osnovana dva sportska kluba: «Hrvatski građanski športski klub» i Športski klub «Zrinski». No, ubrzo se uvidjelo da troškovi opstanka ovih klubova nadilaze objektivne mogućnosti sredine u kojoj su djelovali, te je još iste godine došlo do njihove fuzije i nastanka «Đakovačkog športskog kluba» (ĐŠK-a). Zbog ideološko-političkih, kvartovskih, strukovnih i drugih pobuda sa osnivanjem novih sportskih kolektiva nastavilo se i tijekom dvadesetih godina. Na isteku 1920. godine s radom je otpočeo Športski klub «Hajduk», a samo godinu dana kasnije i Športski klub «Sokol», klub koji se sastojao pretežito od gimnastičara Sokolskog društva (tzv. Jugosokola). Sredinom 1924. godine, spajanjem ĐŠK-a i «Sokola», osnovan je Športski klub «Certissa». «Certissa» će, uz 1931. godine osnovani Športski klub «Građanski», dati glavni pečat đakovačkom nogometu sve do početka Drugoga svjetskog rata, pa i u vrijeme njegova trajanja («Građanski»). Bez namjere da minoriziramo značaj «Obrtničkog športskog kluba», «Concordie», «Sloge» i «Mladice», klubova koji su, uz već spomenute, djelovali u Đakovu između dva svjetska rata, «Certissa» i «Građanski» bili su daleko najuspješniji đakovački nogometni klubovi, ali i žestoki sportski, i ne samo sportski rivali. U razdoblju između dva svjetska rata u Đakovu je vladalo mišljenje kako je «Certissa» režimski, projugoslavenski klub, klub koji je imao bezrezervnu podršku gradskih struktura

---

3 O Hrvatskom športskom klubu «Orao» više u: Krešimir PAVIĆ, «Sport u Đakovu do I. svjetskog rata», *Povijest sporta*, 80/1989., 316-318; Stjepan RECHNER, «Pregled razvitka nogometnog sporta u Đakovu», *Povijest sporta,* 13/1973., 1213.

4 O nogometu u Đakovu između dva svjetska rata vidi: S. RECHNER, n. dj.; S. RECHNER, «U 26 godina 13 klubova», *Povijest sporta*, 80/1989., 320-325; Zlata žIVAKOVIĆ-KERžE, «Povijest nogometnih klubova u Đakovu (1910.-1941.)», *Zbornik Muzeja Đakovštine*, 6/2003., 29-46.

vlasti koju su činili uglavnom isti oni ljudi koji su obnašali i visoke klupske funkcije. Elemenata za takvu tezu zasigurno ima, no da li su oni u stanju izdržati jednu ozbiljniju kritičku valorizaciju, i do koje mjere, ostaje tek da se vidi. U prilog spomenutoj tezi išla je svakako i činjenica što je «Certissa» bila vlasnik za ono vrijeme uzoritog nogometnog igrališta, a u njegovom krugu i dvadesetmetarskog bazena koji je davan u koncesiju te kao takav donosio dodatna sredstva neophodna za normalno poslovanje kluba.[5]

Za razliku od «Certisse», «Građanski je, barem prema tridesetih godina prošlog stoljeća uvriježenom mišljenju, bio klub kojeg su osnovali, podržavali, i u kojem su igrali ljudi naglašene hrvatske orijentacije. Klub je osnovan u jesen 1931. godine na inicijativu Božidara Brajkovića, Ivana Brandekera, Tepfnera, Matanovca, Šnajdera i još nekolicine nogometnih entuzijasta. Osnivanjem kluba dvadesetih godina permanentno prisutni rivalitet (antagonizam) između Hrvatskog sokola i Jugosokola zamijenjen je rivalitetom (antagonizmom) između «Certisse» i «Građanskog». Njihove međusobne utakmice pobuđivale su veliki interes i, za tadašnje prilike, relativno veliki broj posjetitelja.[6] Incidentne utakmice između tih dviju momčadi nisu bile pravilo, ali niti izuzetak. Sudeći prema postignutim rezultatima, pogotovo u međusobnim utakmicama, «Certissa» je bila uspješniji klub od «Građanskog». Kao najčešće prvom gradskom klubu «Cetissi» je bilo omogućeno natjecanje po župama, odnosno za prvaka Osječkog nogometnog podsaveza (dalje: ONP). Najveći uspjeh «Certissa» je ostvarila 1934. i 1935. godine kada je u završnom dijelu prvenstva pokrajine Osječkog nogometnog podsaveza, kako 1934. tako i 1935. godine, bila poražena od «Bate» iz Borova, dok je najveći uspjeh «Građanskog» bilo osvajanje prvog mjesta na jakom turniru u Osijeku održanom povodom proslave «Hajduka», u to vrijeme jednog od boljih osječkih nogometnih klubova.[7]

---

5 Već 1931. godine «Certissa» je imala ograđeno igralište, a samo dvije godine kasnije na igralištu su podignute tribine koje su mogle primiti oko 200 posjetitelja. Bile su to prve tribine izgrađene na jednom od igrališta Osječkog nogometnog podsaveza. Od 1936. godine, uz samo igralište, postojao je i ljetni bazen dug 20, a širok 10 metara. Bazen je, na veliko zadovoljstvo mlađih Đakovčana, bio otvoren svako ljeto, sve do izbijanja Drugoga svjetskog rata.

6 Broj gledalaca zavisio je od niza okolnosti koje su se mijenjale zavisno od trenutne snage i ambicije kako jednog tako i drugog kluba, vremenskih prilika, ali i nekih drugih momenata. Koliko je na utakmicama bilo posjetitelja teško je reći s obzirom da su se novinari u izvješćima toga vremena zadovoljavali konstatacijama tipa: publike malo, publike puno, publike dosta i sl. Sudeći prema novinskom izvješću o utakmicama s kojima je «Građanski» obilježio devet godina postojanja čini se da i u najbolje posjećenim utakmicama nije bilo više od 500 gledatelja. U spomenutom izvješću kaže se da je za utakmicu između «Građanskog» i «Segeste» iz Siska «vladao ogroman interes, te je bilo publike oko 500, što je za Đakovo skoro rekordan broj.» (Proslava 9. godišnjice HGŠK-a u Đakovu, *Hrvatski list (dalje: HL),* 17. 8. 1940., 16.).

7 S. RECHNER, «Nogometna djelatnost u Đakovu (1900-1940)», *Revija Đakovački vezovi 1986*, 25 ; Isti, «U 26 godina 13 klubova», 325.

U nogometnoj sezoni 1940./1941., u vrijeme kada je Drugi svjetski rat već odnosio prve žrtve, «Certissa» je 29. rujna 1940. godine odigrala prvenstvenu utakmicu sa svojim velikim gradskim suparnikom i pobijedila sa 2:0.[8] «Ovom utakmicom postala je `Certissa` prvakom Đakova, te će se ona dalje natjecati za prvenstvo župe», dok će se «Građanski» morati zadovoljiti odigravanjem isključivo prijateljskih utakmica. Sudeći prema izvješću podnesenom na godišnjoj skupštini «Građanskog» održanoj početkom ožujka 1941. godine,[9] uspjeh kluba tijekom protekle, 1940. godine, ocijenjen je polovičnim. Klub je u toj godini odigrao 21 utakmicu, od toga 14 u Đakovu, te ostvario 11 pobjeda, jednu utakmicu odigrao je neriješeno, i devet izgubio. Gol-razlika bila je 47 danih i 50 primljenih golova. Na istoj skupštini, održanoj samo mjesec dana prije proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, konstatirano je da je samo Stjepan Gašparević nastupio na svim utakmicama «Građanskog», a da je najefikasniji igrač bio Josip Marković koji je postigao 14 golova. Tehnički rad, čulo se na istom skupu, bio je ispod očekivanja, i to stoga što se igrači nisu redovito odazivali na treninge. Na skupštini je odlučeno da će klub koji je u tom momentu brojio 35 igrača, 120 podupirajućih članova i sedam utemeljitelja i dalje voditi dotadašnja uprava koju su sačinjavali predsjednik dr. Rudolf Čeleda, podpredsjednici dr. Stjepan Romić i Franjo Pfeffer, tajnici Franjo Maras i Franjo Štaubringer, blagajnici Josip Špeht i Dragutin Homotar, kapetan Pero Gilman, oružar Stjepan Gašparević, te odbornici: Viktor Belian, Ivan Brandeker, Antun Rališ, Ivan Hepp, Franjo Lukić, Pavo Češnik, V. Delak i Matija Bobinac. Skup je završen najavom proslave desetogodišnjice opstanka kluba i željom da «naši purgeri» o svom jubileju konačno dobiju i svoje igralište.

Što se pak tiče «Certisse», kluba koji, za pretpostaviti je, nije mogao niti zamisliti što će ga zadesiti za koji dan, može se reći kako mu je protjecala još jedna u nizu bezličnih sezona - niti pretjerano uspješna, niti pretjerano neuspješna. Kao prvak svoje grupe «Certissa» se je 23. ožujka 1941. sastala sa vinkovačkom «Slogom», klubom koji je u međuvremenu postao prvakom svoga grada. Njihov međusobni susret trebao je odlučiti o prvaku II. nogometne župe. Prva utakmica, odigrana u Đakovu, završena je neriješenim rezultatom, a na uzvratu u Vinkovcima «Sloga» je pobijedila sa visokih 5:0.[10] Utakmica sa «Slogom» bila je jedna od zadnjih službenih utakmica đakovačke «Certisse».

---

8 Derby u Đakovu, *HL,* 1. 10. 1940., 16.

9 Deset godina plodnog rada HGŠK u Đakovu, *HL*, 7. 3. 1941., 16.; Zapisnička knjiga Šport kluba «Građanski» Đakovo, *Zapisnik 1. sjednice Upravnog odbora Hrvatskog «Građanskog» šport kluba 6. ožujka 1941*., Muzej Đakovštine Đakovo, 185-186.

10 Derby u Vinkovcima, *HL*, 1. 4. 1941., 16.

1. Đakovački klubovi u svjetlu zakonskih i drugih promjena nakon uspostave NDH

U duhu svojih osnovnih ideoloških opredjeljenja ustaše su od prvih dana uspostave vlasti nastojale usmjeravati i kontrolirati sve segmente društvenog života, pa tako i sport, posebice nogomet, oko kojeg je bio mobiliziran relativno veliki broj ljudi, kako aktivnih sportaša, tako i simpatizera. Kako će se stvari razvijati na planu nogometa bilo je jasno već desetak dana nakon uspostave nove države.[11] Naime, već 26. travnja «Hrvatski list» prenio je za našu temu jednu relevantnu informaciju i jedan upravo paradigmatičan članak. Bili su to prvi, radikalni koraci nove vlasti u redefiniranju nogometnih prilika u regiji ili, točnije rečeno, na području Osječkog nogometnog podsaveza.[12] Odluke donesene na tom nivou, dakako, bile su obvezujuće i za đakovačke klubove.

U spomenutoj informaciji kaže se da su po odobrenju Ministarstva unutrašnjih poslova raspušteni upravni i svi ostali odbori ONP-a, te da je za povjerenika imenovan Josip Vološinski, tajnik gradskog načelnika u Osijeku.[13]

Za razliku od ove kratke, ali nadasve indikativne informacije, u članku «Novi putovi hrvatskog športa»[14] elaborira se teza o 22 godine srpske supermacije, odnosno sustavnog zapostavljanja Hrvata u svim segmentima života, pa tako i u sportu. «Gdje god su mogli, Srbi su svim silama nastojali, da u što jačoj mjeri spriječe napredak i razvitak hrvatskog športa, služeći se pritom i najplodnijim makinacijama. Sve grane športa bile su kod Hrvata starije, bile su na visokom, evropskom nivou, a ipak su Srbi sebi kroz tih dvadesetak godina bili preoteli svu športsku vlast, preselili jedan za drugim sve športske forume iz Zagreba u Beograd, punili blagajne novcem iz hrvatskih krajeva, sirenskim glasovima mamili najbolje Hrvate športaše u svoje klubove te od hrvatskih športaša stvarali `jugoslavenske športske reprezentante`(…)» Dalje u tekstu kaže se da «sada, kada živimo u svojoj slobodnoj i nezavisnoj Hrvatskoj Državi, potrebno je iz temelja reorganizirati hrvatski šport (…). Iz športskih redova i ustanova treba eliminirati sve ono, što nije valjalo i što nije bilo hrvatsko.»

Već na sljedećoj stranici istoga lista, vjerojatno zbog uređivačkih propusta, prenosi se službena obavijest iz ONP-a u kojoj se kaže da prestaju funkcije svih

---

11 Kako se u ovom radu želi istražiti djelovanje lokalnih nogometnih klubova pozivat ću se u pravilu na lokalne i regionalne listove koji su pratili za ovu temu značajna događanja.

12 O ulozi ONP-a za razvoj nogometa na području istočne Hrvatske vidi knjigu Dragutina i Alana KERžEA: *Kuća osječko-baranjskog nogometa (1924.-2004.)*, Osijek, 2004.

13 Raspuštena uprava ONP-a, *HL*, 26. 4. 1941., 15.

14 Novi putovi hrvatskoga športa, Isto.

upravnih i drugih odbora klubova u sastavu ONP-a, te da se bez odobrenja povjerenika ONP-a zabranjuju bilo kakve fuzije klubova. U istoj obavijesti povjerenik zabranjuje odigravanje svih već unaprijed dogovorenih prvenstvenih utakmica, ali i rad ŠD «Makabi» iz Osijeka i SŠK «Sinđelić» iz Trpinje. Vezano za zabranu rada ovih klubova ističe se da njihovi upravni odbori, pod osobnom odgovornošću svakog odbornika, trebaju predati inventar i sve rekvizite u poslovnicu ONP-a, odnosno u ustaški stan u Trpinji.[15]

Na takav način, sukladno svojim nakaradnim ideološkim polazištima, ideolozi novostvorene kvislinške države krenuli su u obnovu hrvatskog sporta i na takvim, nakaradnim premisama, ustrajavali su sve do svoga konačnog sloma 1945. godine. Za potrebe ovog rada ukazat ću na još nekoliko odredbi koje će, vjerujem, još plastičnije istaknuti kontekst unutar kojeg su morali djelovali svi, pa tako i đakovački klubovi.

Da bi imali punu kontrolu nad upravnim odborima pojedinih klubova, istima je naloženo da u najkraćem roku provedu «reviziju upravn(ih) odbora i članstva u duhu novog poretka Nezavisne Države Hrvatske.»[16] Reviziju je trebalo shvatiti sasvim ozbiljno jer je Povjereništvo ONP-a upozorilo klubove «da prigodom predlaganja igrača na verifikaciju imaju jamčiti, da je isti igrač arijevac, da se nije ogriješio o današnji poredak i ustaška načela.»[17] Koliko god da su ovakve naredbe bile ponižavajuće za sve one koji nisu bili «Arijevci», pod određenim uvjetima i oni su mogli pristupiti pojedinim klubovima. Doduše, židovima ta mogućnost nije bila ponuđena, dok su se igrači grčko-istočne vjere (Srbi) mogli baviti nogometom pod uvjetom da im je to odobrio povjerenik za cjelokupni sport Nezavisne Države Hrvatske. Službena obavijest igračima grčko-pravoslavne vjere glasila je: «Športaši grčko-istočne vjeroispovijesti, koji se svojim životom i radom nijesu ogriješili o hrvatski narod, a zaslužni su za hrvatski šport i žele nadalje aktivno sudjelovati na športskom polju, neka mi preko podsaveza odnosno svojega kluba dostave molbu za daljnji rad. Klub treba u molbi navedene podatke potvrditi i molbu preporučiti (…).[18]

---

15 Službeno iz Osječkog nogometnog podsaveza, Isto, 16.

16 Iz povjereništva ONP-a, *HL*, 08. 5. 1941., 16. Na sjednici Upravnog odbora «Građanskog» održanoj 8. svibnja 1941. godine zaključeno je da se na temelju odredbe Povjerenstva ONP-a, a u skladu sa novostvorenim poretkom, iz kluba brišu židovi Brod, Veis i M… , dok će se za židove Bergera i Franju Broda, kao i za Srbina živanovića, odluka donijeti naknadno. Zapisnička knjiga Šport kluba «Građanski» Đakovo, *Zapisnik sjednice Upravnog odbora «Građanskog» 8. svibnja 1941*., Muzej Đakovštine Đakovo, 186-187.

17 Iz povjereništva ONP-a, *HL*, 20. 6. 1941., 19.

18 Iz povjereništva Hrvatskog nogometnog podsaveza u Osijeku, *HL*, 24. 7. 1941., 17.

Bez obzira na to što je đakovačka javnosti onoga doba uglavnom prihvaćala kvalifikaciju o ŠK «Certissi» kao prorežimskom i projugoslavenskom klubu, raspuštanje ŠK«Certisse» od strane ustaških vlasti za mnoge je ipak bilo iznenađenje. To tim više što je nacionalna struktura igrača koji su branili boje kluba u godinama pred izbijanje rata, čak i po ustaškim mjerilima, bila uzorita. Među igračima nije bilo židova, dok je Srbin bio samo Bogdan Mihajlović, inače dugogodišnji igrač «Certisse». Da su igrači «Certisse» bili mladi ljudi umjerenih političkih svjetonazora svjedoči i činjenica da je dobar dio njih već 1941. godine mogao preći u «Građanski»,[19] sve doskora svog velikog sportskog rivala. U kolovozu 1942. godine to je omogućeno i gore spomenutom Bogdanu Mihajloviću.[20]

Dakako da je, bez obzira na podijeljena mišljenja đakovačke javnosti oko raspuštanja «Certisse», izostala bilo kakva javno artikulirana polemika. Čak što više, sve do danas nije nam poznat niti jedan službeni dokument iz kojeg bi saznali nešto više o toj odluci. Jedina, kratka informacija, zabilježena je na stranicama «Hrvatskog lista», a glasila je: «Po nalogu ustaškog zapovjedništva u Đakovu raspustila je kotarska oblast ovdašnji Športski klub «Certissu».»[21]

Od tada prvi, i uz neregistriranu "Mladicu" kraće vrijeme jedini nogometni klub u Đakovu, bio je «Građanski». Na izmaku ljeta 1941. godine pripadnici Njemačke narodne skupine u Đakovu osnovali su ŠK «Viktoriju», klub koji se - osim u samom početku, iz razloga o kojima će biti riječi na stranicama koje slijede - nije uspio nametnuti kao ozbiljni rival «Građanskom».

---

19 Da bi se Kovačić, Pernar, Drenek, Maljak i Vidaković već u jesen 1941. godine mogli registrirati za «Građanski» morala je biti donesena odluka Povjerenika za cjelokupni šport i planinarstvo da se dopušta «prijelaz igrača iz raspuštenih klubova u druge klubove time, da članovi raspuštenih klubova prije pristupa u novi klub ili društvo moraju pridonijeti potvrdu Ustaške nadzorne vlasti o političkom ponašanju.». Na sjednici Upravnog odbora «Građanskog» održanoj 19. lipnja 1941. godine bilo je riječi o mogućnosti prelaska spomenutih igrača u redove «Građanskog» i pri tomu konstatirano «kako isti već igraju u našem klubu a do danas verificirani nisu, te se određuje tajniku, kao i ostalim odbornicima da nastoje, da ovi što prije potpišu prijavnicu za naš klub, da ih što prije predloži O. N. P. na verifikaciju, kako ne bi klub imao poteškoća.» No, čini se, poduzete mjere nisu bile dovoljne. Kako do rujna mjeseca igrači Kovačić, Pernar, Drenek, Maljak, i Vidaković nisu još uvijek bili registrirani za novi klub, o razlozima zašto je to tako raspravljalo se na sjednici Upravnog odbora održanoj 26. rujna 1941. godine. Zaključeno je da gospodin Rališ pođe u Zagreb i uvjeri nadležne u opravdanost klupskih nastojanja vezanih za verifikaciju bivših igrača «Certisse». O tome vidi: Iz povjereništva Osječkog nogometnog podsaveza, *HL*, 16.10.1941., 24.; Zapisnička knjiga Šport kluba «Građanski» Đakovo, *Zapisnik sjednice Upravnog odbora Hrvatskog šport kluba «Građanski» 19. lipnja 1941. godine*, Muzej Đakovštine Đakovo, 187-188. i *Zapisnik sjednice Upravnog odbora Hrvatskog šport kluba «Građanski» 26. rujna 1941. godine*, Muzej Đakovštine Đakovo, 199.

20 Iz povjereništva ONP-a, *HL*, 27. 8. 1942., 16.

21 Biskupski namjesnik u Baranji, *HL*, 3. 5. 1941., 13.

2. Djelovanje «Građanskog» i «Viktorije» od travnja 1941. do kraja 1943. godine

2.1 Stvaranje pobjedničkog mentaliteta

Kao klub pozitivnog političkog rejtinga «Građanski» je nesmetano djelovao i u novostvorenoj državi. Čak što više. Obzirom na dobre sportske rezultate postignute zadnjih nekoliko mjeseci optimizam uprave kluba i navijača bio je utemeljen na realnim osnovama, a sezao je sve do liderskih pozicija u okviru pokrajinskog takmičenja. Kako je prvenstvo ONP-a za 1940./41. godinu bilo prekinuto, klub je, i to s velikim uspjehom, nastavio sa odigravanjem prijateljskih nogometnih susreta. Prva službena prijateljska utakmica «Građanskog» nakon uspostave NDH bila je u svibnju mjesecu sa pripadnicima njemačke vojske[22]. Iz šturog izvješću saznajemo samo to da je «Građanski» spomenutu utakmicu dobio sa rezultatom 5:4.

Sljedeću utakmicu «Građanski» je odigrao u Đakovu lipnja mjeseca protiv osječke «Olimpije».[23] Pred dobro popunjenim gledalištem Đakovčani su bili bolji i pobijedili sa 2:1. U predigri ovoj utakmici sastala se reprezentacije hrvatske vojske i nogometna sekcija Kulturno-prosvjetne zajednice. Utakmica je završena pobjedom Kulturno-prosvjetne zajednice sa rezultatom 3:2.[24]

Pobjednički kontinuitet «Građanskog» nije doveden u pitanje ni nakon utakmice sa osječkom «Elektrom». «Purgeri», kako su od milja nazivani igrači «Građanskog», nakon bolje i poletnije igre zasluženo su pobijedili sa rezultatom 6:2. U izvješću s utakmice ističe se da je pobjeda domaće momčadi bila potpuno zaslužena, ali ipak previsoka.[25]

Samo tjedan dana kasnije u Đakovu je gostovala još jedna osječka momčad - «Viktorija». «Građanski» je ponovno bio bolji suparnik i pobijedio, ovog puta sa rezultatom 5:2. «Građanski je predveo dobru i tehnički dotjeranu igru, pobijedivši sa rezultatom 5:2. Viktorija je u prvom poluvremenu predvela sređenu igru i vodila sa 1:0. Kod gostiju se istakao vratar, koji je spasio svoj klub od većeg poraza. Za Građanski su polučili golove: Pernar 2, Vidaković, Tetman i Marković

22 Utakmice u pokrajini, *HL*, 21. 5. 1941., 16.
23 Šport u Đakovu, *HL*, 20. 6. 1941., 19.
24 Isto.
25 Gostovanja osječkih klubova, *HL*, 1. 7. 1941., 15.

Fotografija "Građanskog" iz kolovoza 1941. Stoje: Bellian, Benašić, Pernar, Špeht, Geiger, Kovačević, Vidaković i Maljak. Čuče: Gašparović, Burek, Marković, Tetman i Kovačić

po jedan. Sudio je Josip Špeht, dobro. Publike je bilo malo.»[26]

Da ovi rezultati nisu bili slučajni, pokazala je utakmica s «Građanskim» iz Osijeka, jednim od ponajboljih osječkih klubova toga vremena. U Đakovu je za tu utakmicu vladao veliki interes. Iako pojačani s nekolicinom novih igrača, Osječani su poraženi sa rezultatom 6:4. Igra je, doduše, bila ravnopravna, ali su Đakovčani požrtvovnijom igrom ipak došli do pobjede. Za domaću momčad zgoditke su postigli: Tetman 2, Kovačić, Vidaković, Pernar i Kovačević po jedan.[27]

Ako je do ove utakmice još ponetko sumnjao u nogometnu kvalitetu «Građanskog», poslije nje takovih gotovo da i nije bilo, pogotovo ne u Đakovu. Naime, već za najavu sljedeće utakmice «Građanski» je na stranicama «Hrvatskog lista» dobio primjereni prostor, prostor koji zaslužuju samo

26 HŠK Građanski (Đakovo) – HŠK Viktorija (Osijek) 5:2 (0:1), *HL*, 8. 7. 1941., 13.
27 HŠK Građanski (Đakovo) – HŠK Građanski (Osijek) 6:4 (3:1), *HL*, 15. 7. 1941., 17.

kvalitetniji klubovi. Novi suparnik «Građanskog» bila je momčad «Sloge» iz Šida. Dotadašnji dobri rezultati domaćina, ali i činjenica da po prvi puta u Đakovu gostuje jedan klub iz Srijema trebali su jamčiti, ako ne dobru igru, ono barem puno gledalište, s obzirom da su za utakmice «Građanskog» sve veći interes pokazivali i ljubitelji nogometa iz okolnih sela.[28]

Što se tiče broja gledatelja očekivanja su se obistinila, ali ne i što se tiče same igre. Naime, «Sloga» nije bila u stanju domaćinima pružiti ozbiljniji otpor. Pobijeđena je s rekordnih 15:0. Golove za «Građanski» postigli su: Kovačić 7, Tetman 2, Pernar 2, a Vidaković, Maljak, i Benašić po jedan. Jedan gol gosti su si postigli sami.[29] Da li je dogovoreni uzvratni susret odigran, i kakav je bio rezultat, ne znamo. Zbog slabih prometnih veza i duljine puta vrlo vjerojatno je da Đakovčani nisu bili u mogućnosti uzvratiti posjet.

Nakon što je «Građanski» početkom kolovoza u Đakovu porazio i Vinkovačku «Cibaliju», i to sa 3:0,[30] dužna pozornost posvećena mu je i u Osijeku, a iskazana pozivom da Đakovčani odigraju utakmicu sa Osječkim «Radnikom». Naime, uprava osječkih klubova «Građanskog» i «Radnika» uspjela je u Osijeku okupiti zagrebački, đakovački i vukovarski «Građanski», te domaći «Grafičar». Glavna utakmica ove velike sportske priredbe bila je ona između osječkog i zagrebačkog «Građanskog», no pokazale su se ništa manje kvalitetnima i utakmice «Grafičar» - «Građanski» Vukovar i «Radnik» - «Građanski» Đakovo. Susret zagrebačkog i osječkog «Građanskog» završen je rezultatom 6:1 za goste iz Zagreba, dok je Grafičar svladao Vukovarce sa 5:1. U drugoj utakmici toga dana, iako je to bilo za očekivati, osječki «Radnik» nije uspio pobijediti đakovački «Građanski». Utakmica je završena neodlučno, 2:2. U izvješćima koja su se mogla pročitati o toj utakmici novinari su bili puni komplimenata za igru Đakovčana. «Ova je igra bila ljepša – misli se na utakmici «Radnik» - «Građanski» - i zanimljivija od prve, a i jedna i druga momčad imala je prilike da ju odluči u svoju korist. `Radnik` je ipak imao nešto više šanca, no ipak nije pobijedio, pa su Đakovčani i nadalje ostali nepobijeđeni. Oni naime u posljednju godinu dana nijesu izgubili ni jedne utakmice, pa se očekivalo, da će osječki `Radnik` prekinuti taj niz pobjeda, ali mu to nije uspjelo. Rezultat potpuno odgovara igri. Đakovčani su se pokazali kao zaista dobra momčad, u kojoj ima nekoliko veoma dobrih igrača. Inače su predveli lijepu i tehnički dotjeranu igru, pa su ostavili dobar dojam.»[31]

---

28 Danas u Đakovu gostuje HŠK «Sloga» iz Šida, *HL*, 20. 7. 1941., str. 16.
29 Poraz šidske «Sloge» u Đakovu, *HL*, 22. 7. 1941., str. 17.
30 Poraz «Cibalie» u Đakovu», *HL*, 7. 8. 1941., 20.
31 Nedjeljne utakmice, *HL*, 19. 8. 1941., 20.

Jedina zamjerka Đakovčanima bila je uistinu bizarna, a vezana za činjenicu «što su se neki igrači poslije utakmice počeli svlačiti već na sredini igrališta. Vrućina je zaista bila nesnosna – ističe se dalje u osvrtu na utakmicu - ali kad su mogli izdržati u dresovima čitav sat, mogli su to još nekoliko časaka, dok dođu u prostorije. Nije baš zgodno za oko, kad se igrači počnu svlačiti nasred igrališta.»[32]

Za neosporni uspjeh koji su Đakovčani postigli u Osijeku bili su, barem malo, zaslužni i njihovi navijači koji su ih bodrili tijekom cijele utakmice. Posebno treba istaknuti da je među njima bilo i nekoliko predstavnica «ljepšeg spola», te da su upravo one bile najgrlatije.[33]

2.2 Proslava 10-godišnjice djelovanja HGŠK-a

I dok je među igračima i navijačima vladalo neskriveno zadovoljstvo zbog sportskih uspjeha postignutih tijekom zadnjih godinu dana, uprava «Građanskog» vehementno je najavljivala proslavu 10-godišnjice opstanka kluba. Najava toga jubileja zabilježena je još u ožujku tekuće, 1941. godine, samo mjesec dana prije radikalnih političkih promjena koje su ostavile traga u svim porama društvenog života, pa tako i u sportu. U tada još uvijek bitno drugačijem političkom okružju, na desetoj godišnjoj skupštini kluba, istaknuto je, između ostalog i to, da je «Š.K. Građanski već (…) deset godina predstavnik hrvatskog športa u Đakovu, i zbog toga je pretrpio najveće neprilike, koje još ni danas – na žalost – nisu popravljene, jer su hrvatski nogometaši bez svoga igrališta. (…) Na ljeto u kolovozu, HGŠK će proslaviti svoju 10-godišnj. opstanka, pa se opravdano nadamo, da će naši `purgeri` o svom jubileju dobiti i svoje – igralište.»[34]

U članku «Šport u Đakovu»[35] njegov autor prisjeća se želja istaknutih još tijekom prošle, 1940. godine: «Mi smo lani prigodom 9-godišnjice Građanskog naveli, da cijelo Đakovo očekuje, da će naš omiljeni `Građanski` slaviti 10-godišnjicu na svom igralištu. To je doista i postigao naš HGŠK, jer su dolaskom Poglavnika i Nezavisne Države Hrvatske otišli glavom bez obzira uljezi, Đoke, Laze, Jovani i ostali `jugovići`, a dobili su igralište oni, kojima i po Božjoj i ljudskoj pravdi pripada. Hrvatska imovina Hrvatima.» U tekstu se, uz već

32 Isto.
33 Sličice s nedjeljnih utakmica, *HL*, 20. 8. 1941., 20.
34 Deset godina plodnog rada HGŠK u Đakovu, *HL*, 7. 3. 1941., 16.
35 Šport u Đakovu, *HL*, 24. 8. 1941., 28.

Rudolf Čeleda prima čestitke predstavnika Hrvatskog nogometnog saveza

Značka izdana prigodom proslave 10 godina "Građanskog"

rečeno, ukazuje i na obimne pripreme za proslavu 10-godišnjice «Građanskog». Svečana proslava, doznaje se iz teksta, najavljena je za 7. i 8. rujna.[36]

Da se je ovom sportskom jubileju posvećivala velika pozornost dokaz je i najava proslave na stranicama «Hrvatske obnove», jedinog lista koji je tiskan u Đakovu tijekom prve polovice 1941. godine.[37]

Samo koji dan prije zakazanog termina proslave objavljen je u «Hrvatskom listu» veliki, s obzirom na ratno stanje očekivano politički intonirani članak, o deset godina djelovanja HŠK «Građanskog».[38] U nepotpisanim članku autor se osvrnuo na prilike koje su vladale u vrijeme osnutka «Građanskog», kako u Đakovu, tako i u cijeloj Hrvatskoj, a ocijenio ih je, ponajprije zbog nagomilanih

36 Ovaj novinski tekst potpisan je i kao takav izražava ponajprije stav samog autora, ne nužno igrača i uprave «Građanskog». Da su iz «Građanskog» tijekom tridesetih godina žestoko negodovali što im je bilo zabranjeno, odnosno otežano korištenje igrališta, nema nikakve sumnje. Ipak, kao što ćemo vidjeti na sljedećim stranicama, nisu svi iz kluba bili na liniji razmišljanja ovog režimskog novinarčića.

37 10. godišnjica HGŠK-a, *Hrvatska obnova* (dalje: *HO*) 17. 8. 1941., 8.

38 Jubilej đakovačkoga HGŠK-a, *HL*, 6. 9. 1941., 20.

nacionalnih problema, kao izuzetno teške i složene. Prava svrha osnivanja «Građanskog», tvrdi se dalje u tekstu, nije bila igranje nogometa, već protivljenje sve izraženijoj srpskoj dominaciji. «Potpomognuti od domaćih đaka srednjoškolaca, studenata i starijih ljudi Hrvata osnovaše godine 1931. svoje društvo pod `firmom` nogometa i lake atletike, a pod imenom Š. K. Građanski.» Kao takav klub je postao miljenikom hrvatskog Đakova «jer svaki građanin, svaki pravi Hrvat gleda u povijesti ovoga društva prilike i borbu đakovačkih Hrvata protiv silnika u posljednjih 10 godina.» Kao najsvjetlije trenutke te borbe, u kojoj su igrači «Građanskog» dali znatan doprinos, autor spominje isticanje nacionalne zastave na zvoniku stolne crkve 1933. godine, te uklanjanje jugoslavenskog grba iz zgrade općine.

Usporedo sa javnim djelovanjem na pripremi proslave 10-godišnjice «Građanskog», a spomenuti novinski članci najočitije su manifestacije takvoga djelovanja, Upravni odbor kluba radio je i na redovnim klupskim sjednicama daleko od očiju sportske javnosti. Već na Prvoj sjednici Upravnog odbora održanoj 6. ožujka 1941. godine raspravljalo se o vrlo konkretnim pitanjima vezanim za klupsku proslavu.[39] Jedan od zaključaka tada donesen bio je i taj da se napišu i pošalju pisma svim ligaškim klubovima «uz koju cijenu bi došli u Đakovo i odigrali s našom momčadi utakmice za vrijeme naše proslave.» Kome su sve pisma bila upućena, i kakvi su bili odgovori onih kojima je upit bio poslan, ne znamo. Znamo samo to da je ponuda bilo više, a da je Radni odbor kluba odlučio prihvatiti ponudu zagrebačke «Šparte».

Za dvodnevni nastup u Đakovu «Šparta» je tražila, i dobila, stan i hranu, putne karte za 14 osoba i 400 dinara.[40]

Na istoj sjednici tajnik kluba je predložio, a Upravni odbor prihvatio, da se za potrebe proslave osnuje poseban odbor kojeg će činiti Tepfner, Rališ, Špeht, Homotar, Lukić i Štaunbringer. Podijeljena su i prva konkretna zaduženja. Doktor Čeleda trebao je osigurati dvoranu za večernju zabavu, Špeht i Homotar bili su zaduženi za piće, a Bobinac za nabavku prasadi. Na jednoj od prethodnih sjednica već je bilo dogovoreno da se - nakon što Lukić, Špeht i Homotar izrade nacrt nove, jubilarne klupske značke – njihova izrada povjeri firmi «Braća Kraus» iz Zagreba.[41]

---

39 Zapisnička knjiga Šport kluba «Građanski» Đakovo, *Zapisnik 1. sjednice Upravnog odbora Hrvatskog šport kluba «Građanski» 6. ožujka 1941. godine*, Muzej Đakovštine Đakovo, 185-6.

40 Isto, *Zapisnik sjednice Upravnog odbora 12. kolovoza 1941*., Muzej Đakovštine Đakovo, 190-191.

41 Isto, *Zapisnik sjednice Upravnog odbora Hrvatskog šport kluba «Građanski» 19. lipnja 1941*., Muzej Đakovštine Đakovo, 187-188.

Vezano za značke interesantno je napomenuti da je na prijedlog predsjednika kluba dr. Čelede odlučeno da će, ako ne izgube od «Šparte», svi igrači prve momčadi značku dobiti na poklon. U suprotnom, igrači koji budu željeli imati novu klupsku značku, morat će je kupiti po tržišnoj cijeni.

Osim značaka klub je dao izraditi i 100 komada pozivnica koje je uputio na sve značajnije adrese u Gradu, napose svim društvima s hrvatskim predznakom, te 50 komada «društvenih diploma» koje će na sam dan proslave biti svečano uručene zaslužnim pojedincima.[42] Na sjednici Upravnog odbora održanoj 5. rujna 1941. godine, samo dva dana prije početka proslave, odlučeno je da će diplome biti uručene, osim pobjedniku biciklističke utrke, svim odbornicima kluba, i to: Dr. Rudolfu Čeledi, dr. Stjepanu Romiću, Franji Pfefferu, Antunu Tepfneru, Franji Štaubringeru, Josipu Špehtu, Dragutinu Homotaru, Viktoru Bellianu, Ivanu Brandekeru, Antunu Rališu, Mati Bobincu, Franji Lukiću, Ivanu Heppu, Pavi Češniku i Ivanu Meznariću; revizorima Mataisu, Bassiu i Raumbergeru, počasnom predsjedniku Božidaru Brajkoviću, dugogodišnjem članu Braci Bellianu i igračima Gašpareviću, Benašiću, Markoviću, Marasu, Gilmanu, Kovačeviću, Češnik A., Šarčević Tomi, Šarčević Ivanu i Hofštetleru.

Kako je to prethodno i bilo najavljeno, svečani program proslave obljetnice «Građanskog» trajao je dva dana, u nedjelju i ponedjeljak 7. i 8. rujna 1941. godine, a sadržavao je jednu biciklističku utrku i nekoliko nogometnih utakmica. «Svečanost je počela u nedjelju u 9 sati biciklističkim natjecanjem, u kojem je sudjelovalo desetak vozača biciklističke sekcije HGŠK. Pruga je iznosila 60 km, od stolne crkve u Đakovu do Slav. Šamca i natrag.»,[43] a prvi na cilj stigao je Rudolf žnidarić.

U popodnevnim satima proslava je nastavljena utakmicama između podmlatka HGŠK-a i članova mjesnog Križarskog bratstva koja je završila rezultatom 2:1 za HGŠK, te utakmicom juniora HGŠK-a i «Šokadije» iz Vrpolja koju su juniori HGŠK-a riješili u svoju korist rezultatom 4:1. «Ova utakmica – kaže se u već citiranom osvrtu na proslavu HGŠK-a – pružila je vrlo lijepu igru, u kojoj su se naši seljaci pokazali spretni nogometaši i dorasli za natjecanje na

42 Isto, *Zapisnik sjednica Upravnog odbora Hrvatskog šport kluba «Građanski» 2. rujna 1941*., Muzej Đakovštine Đakovo, 193-195.

43 Športsko slavlje u Đakovu, *HL*, 10. 9. 1941., 20. Biciklistička sekcija «Građanskog» osnovana je u lipnju 1941. godine, i to sasvim slučajno. Na zahtjev nekoliko mladića Upravni odbor kluba dozvolio je osnutak sekcije, ali pod uvjetom da svi članovi sekcije moraju biti i članovi kluba, te da klub oko osnutka i budućih aktivnosti biciklista neće snositi nikakve troškove. Zapisnička knjiga Šport kluba «Građanski» Đakovo, *Zapisnik sjednice Upravnog odbora Hrvatskog «Građanskog» šport kluba 19. lipnja 1941*., 187-188., Muzej Đakovštine Đakovo.

zelenom polju. I ako su Vrpoljčani bili vrlo dobri, ipak je nepobjedivi HGŠK odlučio utakmicu u svoju korist… .»

Prije početka glavne utakmice između prve momčadi «Građanskog» i zagrebačke «Šparte» upriličena su čestitanja i izrazi podrške HGŠK-u od strane izaslanika sportskih kolektiva i ustanova. Čestitke slavljenicima uputili su, između ostalih, i predstavnici Osječkog nogometnog podsaveza i Hrvatskog nogometnog saveza. Njima je «u ime prisutnog uprav. Odbora HŠK Građanskog zahvalio (…) na čestitkama i darovima dugogodišnji predsjednik HGŠK-a g. dr. Rudolf Čeleda, koji je u svom govoru naglasio borbu Građanskog, koju je vodio kroz deset godina s protivnicima hrvatskog naroda, a napose hrvatskog športa u Đakovu.»

Nakon protokolarnih govora uslijedila je glavna utakmica u kojoj je slavljenik, na zadovoljstvo oko tisuću okupljenih gledatelja, golovima Marasa i Markovića, pobijedio «Špartu» rezultatom 2:0.

Prvi dan proslave završen je velikom društvenom zabavom koju je organizirao HGŠK u prostorijama «Hrvatskog doma».

Sljedećeg dana proslava je nastavljena odigravanjem utakmice između juniora «Građanskog» i «Viktorije»,[44] novoosnovanog đakovačkog kluba. Juniori «Građanskog» prikazali su bolju igru i zasluženo pobijedili sa rezultatom 3:2. Nakon ove utakmice uslijedila je revanš-utakmica između «Građanskog» i «Šparte». U izvješću s te utakmice kaže se da je ona bila isto tako kvalitetna kao i utakmica odigrana prethodnog dana, a da je i u ovoj utakmici «Građanski» bio bolja momčad i ponovo pobijedio. Ovaj puta sa rezultatom 3:1. Golove za domaću momčad postigli su Benašić, Marković i Pernar. Zbog lošeg vremena utakmice drugog dana pratilo je nešto manje gledatelja nego što je to bilo očekivano.

Kao što je svečanost najavila, «Hrvatska obnova», koja inače nije sustavno pratila sportska događanja, objavila je i manju informaciju o tijeku proslave.[45]

2.3 Pokrajinsko prvenstvo 1941./1942. godine

Samo nekoliko dana nakon uspješno organizirane proslave «Građanskog» oglasilo se povjereništvo Osječkog nogometnog podsaveza sa propozicijama za

44 O «Viktoriji» više pojedinosti na stranicama koje slijede.
45 Jubilej HGŠK-a u Đakovu, *HO,* 14. 9. 1941., 8.

odigravanje pokrajinskog prvenstva za 1941./1942 godinu.[46] Bila je to zapravo najava prvog nogometnog prvenstva u novostvorenoj državi budući da započeto prvenstvo 1940./1941. nije odigrano do kraja.

Takmičenje je osmišljeno unutar pet župa oformljenih na području ONP-a. Prvu župu sačinjavali su «Vuka», «Radnik» i «Wacker» (svi iz Vukovara) i «Dunav» iz Dalja. Druga župa dijelila se na dvije grupe. U grupi A bili su «Tomislav» iz Valpova, «Viktorija» iz Retfale i «Vitez» iz Tenjskog Antunovca, a u grupi B HžŠK i «Radnik» (obadva iz Belišća), «Građanski» iz Donjeg Miholjca i «Taninpila» iz Đurđenovca. Treća župa također je bila sastavljena od dvije grupe. Grupu A sačinjavali su «Sloga», «Cibalija» i «Germanija» (svi iz Vinkovaca), a grupu B dva đakovačka kluba: «Građanski» i «Viktorija». Četvrtu župu sačinjavali su «Građanski» iz Požege, te dva kluba iz Pleternice, «Tomislav» i «Zrinski». Peta župa ponovno je imala dvije grupe. U grupi A bili su: «Bosna» iz Gredice, «Posavina» iz Brčkog i «Šokčević» iz Gunje, a u grupi B «Šimšir» iz Orašja, «Graničar» iz županje i «Zrinski» iz Bošnjaka. Uz pretpostavku da zadovolji uvjete za ulazak u članstvo ONP-a u župi V. (grupa B) igrao bi i «Bosanac» iz Bosanskog Šamca.

Zamišljeno je da se prvenstvo igra po dvostrukom bod sistemu, i to tako da se prva utakmica igra na terenu prvoždrijebane momčadi. U župama koje se sastoje od dvije grupe pobjednici grupa, u dvije utakmice, odlučili bi o pobjedniku župe, a pobjednici svih župa u daljnjem takmičenju, nakon što se ždrijebom odrede parovi, borili bi se za prvaka pokrajine.

Gore iznesene propozicije samo su dio najvažnijih pravila koje je neophodno znati kako bi se mogao pratiti sistem natjecanja. U osmišljavanju toga sistema njegovi stratezi ništa nisu prepuštali slučaju. Tako se npr. prilikom odigravanja svake utakmice znalo tko snosi troškove putovanja, u kojem se omjeru dijele prihodi sa odigranih utakmica, tko odgovara za održavanje reda u vrijeme odigravanja utakmica, na kojim igralištima se uopće mogu igrati utakmice i slično.

Novo prvenstvo, a pogotovo utakmica između novosnovanog đakovačkog kluba «Viktorije» i «Građanskog», očekivana je sa velikim zanimanjem. I to s razlogom. S obzirom na formu i postignute rezultate «Građanski» je bio jedan od favorita za osvajanje prvenstva, dok je «Viktorija» bila jedna perspektivna momčad, ali momčad koja se tek trebala dokazati kao potencijalno sposobna za najviše domete. Novinarska konstatacija izrečena u najavi utakmice kako za nju «vlada veliki interes među građanstvom, jer će obje momčadi nastojati, da osvoje

46 Iz povjereništva Osječkog nogometnog podsaveza, *HL,* 16. 9. 1941., 19.

prvenstvo»[47] zasigurno nije odražavala stvarne ambicije netom osnovanog đakovačkog kluba.

Bez obzira što je «Građanski» bio objektivno kvalitetniji klub od «Viktorije», i kao takav apsolutni favorit, desilo se veliko iznenađenje. Iz kratkog novinskog izvješća saznajemo da je «Viktorija» pobijedila sa rezultatom 2:1, a kao glavni razlog takvog ishoda navodi se podatak da je «Građanski» nastupio sa čak sedam pričuvnih igrača.[48] O tome zašto je «Građanski» igrao ovu utakmicu sa pričuvnom momčadi u nama dostupnim izvorima nismo pronašli nikakvo obrazloženje. Nakon izgubljene utakmice «Građanskom» je ostala tek nada da će u revanšu biti bolji od svog rivala i unatoč ovom porazu postati prvakom grada, te kao ukupni pobjednik nastaviti borbu za prvaka pokrajine.

O «Viktoriji», nogometnom klubu Njemačke nacionalne skupine u Đakovu, na žalost, ne znamo puno. Klub je osnovan u kolovozu 1941. godine, a sačinjavali su ga mahom Đakovčani njemačkog podrijetla. Etnička pripadnost bila je vjerojatno poželjan, ali ne i nužan uvjet za članstvo u klubu, kako početkom njegova djelovanja, tako i kasnije. Pod naslovom «Osnutak novog kluba u Đakovu» na stranicama «Hrvatske obnove» donesen je kraći tekst o osnutku «Viktorije»: «U Đakovu je nedavno – kaže se u tom tekstu - osnovan novi nogometni klub pod imenom š. k. 'Viktorija', kao nogometni predstavnik pripadnika Njemačke narodne skupine u Đakovu. U upravni odbor ušli su: gg. Predsjednik dr Ivan Engert, potpredsjednik Pavao Stubbe ml., tajnik Antun Fratrić, zamjenik Franjo Hasenstaub, blagajnik Ivan Bartenc, zamjenik Franjo Vinter, oružar Vendelin Wir, odbornici gg.: Stjepan Jung, Josip Vitjeh, Pavao Katić, Adalbert i Mišo Rak. U nadzorni su odbor ušli: gg. Stjepan Münk, Franjo Pfeffer ml. i Josip Becker, a u tehnički odbor gg. Vjekoslav Dietrich, Stjepan Jung i Viktor Piler. Ovaj je klub već odobren po Osječkom nogometnom podsavezu, te je već i nastupio u Osijeku na proslavi njemačke omladine u nedjelju 7. ov. mj.»[49]

U svom prvom službenom nastupu «Viktorija» se nije proslavila. Druga momčad «Germanije» iz Osijeka pobijedila ju je sa uvjerljivih 3:0. Novinski komentator u svom izvješću s te utakmice primijetio je kako «Viktorija» još uvijek nije bila dobro uigrana, a niti tjelesno dobro pripremljena. Međutim, kada se ti nedostaci budu otklonili – mišljenja je autor teksta - od momčadi «Viktorije» može se očekivati dobar nogomet.[50]

---

47 Utakmice u pokrajini, *HL*, 2. 10. 1941., 20.
48 Utakmice u pokrajini, *HL*, 11. 10. 1941., 20.
49 Osnutak novog kluba u Đakovu, *HO*, 21. 9. 1941., 8.
50 Športske svečanosti njemačke omladine, *HL*, 9. 9. 1941., 16.

Da je «Viktorija» postojala kao registrirani klub poznato je, između ostalog, i iz informacija Povjereništva osječkog nogometnog podsaveza od 2. rujna 1941. godine. Naime, toga datuma Povjereništvo je za novoosnovanu «Viktoriju» registriralo (verificiralo) sljedeće nogometaše: Dragutina Šusteka, Franju Kurtza, Ivana Šusteka, Franju Bartolovića, Stjepana Sijarta, Ivana Ostheimera, Pavla Prambergera, Hinka Lohrbacha, Stjepana Lohrbacha, Jakoba Tettmana, Franju Šusteka, Slavka Hamburgera, Franju Hasenštauba, Ivana Schneidera, Ivana Borhia, Vjekoslava Dietricha i Adalberta Pillera.[51] Stjepan Sijarto, jedan od tek registriranih igrača «Viktorije», uskoro će odbiti nastupati za «Viktoriju» i pismenim putem zatražiti da i dalje ostane registrirani član «Građanskog»[52], dok će «Viktoriji» pristupiti Franjo i Antun Francem i Josip Kurc.[53]

Prije no što će «Viktorija» u prvenstvenoj utakmici pobijediti «Građanskog», o čemu je već bilo riječi u ovom radu, i uz već spomenutu utakmicu na turniru u Osijeku, prva momčad «Viktorije» odigrala je utakmicu sa osječkom «Germanijom», dok su njeni juniori odmjerili snage sa juniorima «Građanskog» na turniru organiziranom u povodu Deset godina djelovanja HŠK «Građanskog». Da li je «Viktorija» u godini kada je osnovana odigrala još koju utakmicu, i s kim, o tome, barem za sada, nismo pronašli nikakve informacije. Umjesto odigranih utakmica pronašli smo tek odluku Povjerenika za cjelokupni šport i planinarstvo kojom on za povjerenika S.V. «Viktorije» postavlja Ivana Engerta, a za članove savjetodavnog odbora Stjepana Junga, Antuna Fratrića, Adalberta Pillera, Vjekoslava Tidricha (vjerojatno Dietricha), Antuna Šlajza i Antuna Tefnera.[54].

Odnosi «Viktorije» i «Građanskog», kao novih gradskih rivala, čini se da nisu bili idilični, ali niti približno ispunjeni onom količinom animoziteta kakav je vladao tridesetih godina između «Građanskog» i «Certisse». Razloga za to bilo je više, a ponajprije taj što se zbog kratkog vremena postojanja «Viktorije» pravi rivalitet i nije mogao izgraditi. Da je do pravog rivaliteta kojim slučajem došlo, zbog specifičnih ratnih prilika i priželjkivane homogenizacije njemačke narodnosne skupine sa domicilnim hrvatskim stanovništvom, vjerujem da bi uslijedila politička intervencija s ciljem suzbijanja svake, pa i najmanje napetosti koja bi prijetila da se sportski rivalitet prenese i na širi društveni plan.

Iako do istinskog rivaliteta između gradskih klubova, iz gore navedenih razloga, nije došlo, pretpostavke da se je on s vremenom mogao izgraditi, nisu

51 Iz povjereništva Osječkog nogometnog podsaveza, *HL*, 4. 9. 1941., str. 20.
52 Iz povjereništva Osječkog nogometnog podsaveza, *HL*, 12. 9. 1941., str. 20.
53 Iz povjereništva Osječkog nogometnog podsaveza, *HL*, 26. 9. 1941., str. 19.
54 Iz povjerenstva Osječkog nogometnog podsaveza, *HL*, 27. 10. 1941., str. 12.

nedostajale. Naime, određeni broj igrača i članova uprave «Građanskog», u pravilu onih njemačkog podrijetla, pozdravili su osnivanje «Viktorije», a ubrzo se pronio i glas da bi neki od njih bili spremni napustiti redove «Građanskog» i preći u novoosnovanu «Viktoriju». Na sjednici Upravnog odbora «Građanskog» održanoj potkraj kolovoza 1941. godine došlo je do sukoba između Brandekera i tajnika Tepfnera upravo oko pitanja prelaska pojedinih odbornika u redove «Viktorije». Da bi suzbio glasine koje su se širile po gradu Brandeker je predložio da se svi oni koji žele napustiti klub o tome javno očituju. Uslijedila je žučna rasprava koja je završila ostavkom Tepfnera sa mjesta tajnika i člana Upravnog odbora kluba. Sva nastojanja da Tepfner povuče ostavku ostala su bez rezultata.[55]

Incidentna situacija na sjednici koja je kulminirala sukobom Brandekera i Tepfnera bila je samo logičan nastavak događanja neposredno prije početka iste kada su se okupili gotovo svi igrači «Građanskog» s namjerom da se izjasne o tomu da li će ostati u «Građanskom» ili preći u «Viktoriju». Za prelazak u «Viktoriju» izjasnili su se Kurtz i Hasenštaub, dok su svi ostali dali izjavu da ostaju vjerni «Građanskom».[56]

Ako se ovim «iskricama» doda i to da su klubovi morali dijeliti igralište i o tomu potpisati ugovor, da prijelazi igrača iz jednog u drugi klub nisu bili okončani, te da je uprava «Građanskog» hladno odbila ponudu «Viktorije» za odigravanjem prijateljske utakmice, jasno je da su određene napetosti između klubova postojale, te da su one bile potencijalni detonatori koji su se u danom momentu mogli aktivirati i dovesti, ne samo do međuklupskih, već i međunacionalnih napetosti.

Dana 14. prosinca 1941. godine svi klubovi s područja ONP-a trebali su odigrati utakmice sa kojih bi čisti prihod trebao ići u korist «Pomoći». Određeni su i suparnici. U Đakovu snage su trebali odmjeriti domaći klubovi «Građanski» i «Viktorija». Utakmica je najvjerojatnije odigrana, ali ne možemo sa sigurnošću reći kada, niti s kojim je rezultatom završila.

Sudeći prema nama dostupnim izvorima, djelatnost «Građanskog» nakon poraza od «Viktorije», i to na svim nivoima, bilježi određeni pad. Klub će do kraja kalendarske godine odigrati samo nekoliko prijateljskih utakmica, a kao veliko iznenađenje među ljubiteljima nogometa u Đakovu odjeknula je vijest da je odlukom Povjerenika za cjelokupni šport i planinarstvo raspuštena «uprava HGŠK (Đakovo), te se ujedno imenuje g. Hinko Brajčić, priv. čin., Povjerenikom

55 Zapisnička knjiga Šport kluba «Građanski» Đakovo, *Zapisnik sa sjednice Upravnog odbora «Građanskog» 28. kolovoza 1941*., Muzej Đakovštine Đakovo, 191-193.

56 Zapisnička knjiga Šport kluba «Građanski» Đakovo, *Zapisnik sa sjednice Upravnog odbora «Građanskog» 2. rujna 1941*., 193-195., Muzej Đakovštine Đakovo

HGŠK (Đakovo). U savezu s gornjim poziva se HGŠK, da predloži zamjenika povjerenika i šest osoba za savjetodavni odbor. Sve te osobe «– kaže se dalje u dopisu –» moraju biti preporučene i potvrđene od mjesnog ustaškog tabora.»[57]

Iako su se pojedini klubovi ONP-a, a među njima i đakovački, često znali oglušiti o naredbe koje su dolazile iz struktura Podsaveza, spomenute naredbe donesene su na najvišoj razini, a intonirane rezolutno, na način koji nije ostavljao prostora za bilo kakve komentare. Trebalo je proći samo desetak dana od odluke Povjerenika do imenovanja zamjenika povjerenika i savjetodavnog odbora. Zamjenik povjerenika postao je Franjo Lukić, dok su u savjetodavni odbor ušli: dr. Stjepan Romić, Dragutin Homotar, Ivan Brandeker, Matija Bobinac, Viktor Belian i dr. Rudolf Čeleda.[58] Čime su sve ove promjene bile motivirane ne znamo, no činjenica je da su one, barem formalno, degradirali Rudolfa Čeledu, sve doskora prvog čovjeka «Građanskog».[59]

Smanjenoj sportskoj aktivnosti kluba od vremena proslave 10-godišnjice djelovanja, pa sve do proljeća 1942. godine, glavni uzrok bilo je zasigurno zimsko vrijeme koje je onemogućavalo odigravanje utakmica, a tek možda potom i promjene do kojih je došlo u vođenju kluba. Dana 19. listopada HGŠK je u Đakovu ugostio momčad «Tomislava» iz Valpova, a samo tjedan dana kasnije odigrao je s istim protivnikom revanš utakmicu u Valpovu. Rezultate tih utakmica ne znamo. Znamo samo to da je utakmica u Đakovu obilovala grubostima, te da su iz igre isključeni igrači HGŠK-a Đuro Kovačević i Ilija Benašić, te gostujući igrač Ivan Miholić.[60]

Sljedeći protivnik HGŠK-a bila je «Taninpila» iz Đurđenovca. Iako odigrana po kišovitom i blatnom vremenu, utakmica je ispunila očekivanja publike, kako kvalitetom igre, tako i rezultatom. «Građanski» je bio bolja momčad i zasluženo pobijedio s rezultatom 8:4.[61]

Zadnja utakmica «Građanskog» u 1941. godini trebala je biti već spomenuta utakmica protiv gradskog rivala «Viktorije». O tomu da li je ta utakmica odigrana, i ako je odigrana s kojim je rezultatom završila, nemamo nikakvih informacija.

---

57 Iz povjerenstva Osječkog nogometnog podsaveza, *HL*, 16.10.1941., 24.

58 Iz povjerenstva Osječkog nogometnog podsaveza, *HL*, 27.10.1941.,12.

59 Rudolf Čeleda bio je dugogodišnji đakovački liječnik i predsjednik «Građanskog». Ako je točno da je «Građanski» bio klub nacionalno svjesnih ljudi, za razliku od npr. «Cerisse», te da je kao takav prepoznat, između ostalog, i od tek uspostavljene ustaške vlasti, bilo je za očekivati da je Čeleda tu vlast podržavao. Međutim, isti taj Čeleda, i to sve vrijeme rata, ne samo da je aktivno pomagao žrtve ustaškog terora, nego i narodno oslobodilački pokret. O tome više u: Zoran VASILJEVIĆ, Sabirni logor Đakovo, Slavonski brod, 1988., 36-37., Zalud se kreveljiš crna aveti – čovjek je besmrtan (Povodom iznenadne smrti čovjeka, liječnika i druga Rudolfa Čelede), Đakovština, 5. 1. 1946., 2

60 Iz povjereništva Osječkog nogometnog podsaveta, *HL*, 24.10.1941., 20.

61 Poraz «Taninpile» u Đakovu, *HL*, 7.11.1941.,16.

Nažalost, nikakve informacije nemamo ni o njihovoj uzvratnoj prvenstvenoj utakmici koja se trebala odigrati 22. ožujka 1942. godine. Obzirom da je zima te godine bila izrazito hladna, a snijeg dubok, nije nemoguće da je termin utakmice bio prolongiran za neka, meteorološki povoljnija vremena. U svakom slučaju, gradski derbi bio je odigran, a završio je pobjedom «Građanskog». To znamo, doduše, tek posredno, s obzirom da će «Građanski», a ne «Viktorija», nastaviti dalje borbe za prvaka pokrajine.

Do nastavka prvenstva đakovački klubovi nisu mirovali. Čim je to vrijeme dozvolilo, prethodno dogovorene utakmice počele su se odigravati.

«Građanski» je, barem koliko je to nama poznato, jednu od svojih prvih utakmica 1942. godine odigrao sa osječkim «Radnikom» - i izgubio s rezultatom 2:1. Novinar koji je napisao kraće izvješće sa te utakmice smatrao je za potrebno, unatoč poraza, istaknuti vrlo dobru igru domaće momčadi.[62]

Ako nije uspio pobijediti «Radnika», «Građanski» je koji dan kasnije uspio pobijediti osječku «Olimpiju». Utakmica je odigrana u Đakovu, a završila je rezultatom 4:2 za «Građanski».[63]

Jednu od uvjerljivijih utakmica početkom nove sezone «Građanski» je odigrao protiv «željezničara» iz Belišća. Pred domaćom publikom «Građanski» je pobijedio sa visokih 8:2. Strijelci za domaće bili su Maras 2, Marković 2, te Benašić, Kovačević, Kovačić i Vranarić (vjerojatno Vranaričić) po jedan zgoditak.[64]

Tih dana, kada je «Građanski» slavio jednu od svojih većih pobjeda, «Viktorija» je pretrpjela jedan od svojih većih poraza. Naime, u Đakovu ih je pobijedila vinkovačka «Germanija», i to sa visokih 8:0. [65]

Prije odigravanja prvenstvene utakmice sa «Slogom» iz Vinkovaca, koja je trebala odlučiti o prvaku župe, «Građanski» je u Đakovu (na Duhove) odigrao dvije prijateljske utakmice sa «Zagorcem» iz Varaždina. Utakmicama je prisustvovao veliki broj posjetitelja, prikazana je obostrano dobra igra, a pobjednik je u oba susreta bio «Zagorac». U prvom susretu pobijedio je sa 6:3, a u drugom s rezultatom 6:4.[66]

U prvenstvenoj utakmici sa vinkovačkom «Slogom» «Građanski» je iskoristio prednost domaćeg terena i pobijedio s rezultatom 4:0.[67] U uzvratnoj

62 Radnik – Građanski (Đakovo) 2:1, *HL*, 21.4.1942., 16.
63 Osječka «Olimpija» u Đakovu, *HL*, 29.4.1942., 15.
64 Šport u pokrajini, *HL*, 20.5.1942., 18.
65 Isto.
66 Pokrajinski šport, *HL*, 20. 5. 1942.,16.
67 «Građanski»(Đakovo) – «Sloga» (Vinkovci) 4 : 0, *HL*, 12. 6. 1942.,16.

utakmici, očito, «Sloga» nije uspjela nadoknaditi izgubljeno, te je na taj način «Građanski» postao prvakom svoje župe, i kao takav izborio pravo daljnjeg takmičenja za prvaka ONP-a.

Samo nekoliko dana nakon što je «Građanski» postao prvakom župe, u Đakovu su odigrane Njemačke kružne igre u kojima su sudjelovali klubovi njemačke zajednice iz Osijeka («Germania»), Vinkovaca («Germania»), Vukovara («Wacker») i Đakova («Viktoria»). Utakmice u Đakovu uslijedile su nakon što su odigrana dva kruga takmičenja između istih klubova u Vukovaru i Vinkovcima. Do tada odigrane utakmice pokazale su rezultatsku nadmoć obadviju «Germania» nad svojim protivnicima, ali i izrazito dojmljivu igru Đakovčana - barem ju je takvom vidio poseban odbor koji je pratio cijeli tijek takmičenja.[68]

Spomenuti klubovi odigrali su u Đakovu četiri utakmice. U prijepodnevnim satima «Wacker» je pobijedio «Germaniju» iz Vinkovaca s 1:0, a domaća «Viktorija» «Germaniju» iz Osijeka s 2:1. Dvije utakmice su odigrane i poslijepodne. «Germanija» iz Osijeka pobijedila je vukovarski «Wacker» s 5:1, «dok je u završnoj borbi pobijedila sretnija Germanija iz Vinkovaca domaću Viktoriju s 3:1.»[69]

Da bi se što bolje pripremili za nastavak Pokrajinskog prvenstva u kojem nisu skrivali visoke ambicije, uprava «Građanskog» pozvala je u goste dva renomirana zagrebačka kluba: «Zagorca» i «Građanski». Domaćini su sa «Zagorcem» odigrali dvije utakmice u kojima su, možda i mimo očekivanja, postigli odlične rezultate. Prva utakmica završena je neriješeno, 1:1. Utakmica je «tekla do prvog poluvremena prilično lijepo, dok su u drugom poluvremenu započeli gosti nepotrebne grubosti, na što su i domaći isto tako odgovorili. Drugi je dan utakmica bila još živahnija i vrlo napeta. Kako su i jedni i drugi htjeli svakako izvojevati pobjedu, bilo je osim borbenosti i surovosti među igračima obadviju momčadi.»[70] »Građanski» je tu utakmicu pobijedio s rezultatom 5:4. Prvog dana strijelac za Đakovčane bio je Maras, a drugog Maras 2, Kovačić 2 i Drašković 1.

Utakmica protiv zagrebačkog «Građanskog», prvaka države i najboljeg hrvatskog kluba toga vremena, bila je za domaćina preveliki zalogaj. Naime, domaći igrači niti u jednom elementu sportske igre nisu mogli parirati renomiranim gostima koji su visoko, ali potpuno zasluženo, pobijedili domaćine, čak s 12:1. Pomalo zbunjujuće djeluje komentar sa te utakmice u kojem se kaže da

68 Njemačke kružne igre, *HL*, 20. 6. 1942., 16.
69 Športske vijesti iz Đakova, *HL*, 25. 6. 1942., 15.
70 Zagrebačk «Zagorac» u Đakovu», *HL*, 2. 7. 1942., 16.

je utakmica bila «na najvećoj sportskoj visini», te da u Đakovu još nikada nije bila odigrana tako lijepa utakmica. Broj gledatelja, također, bio je iznad svakog očekivanja – nikada veći.[71]

Nastavak odigravanja prvenstvenih utakmica najavljen je za 12., odnosno 19. srpnja. ždrijebom je odlučeno da će sljedeći protivnik đakovačkom «Građanskom» biti «Građanski» iz Požege, pred izbijanje Drugoga svjetskog rata jedna od najboljih momčadi ONP-a. Prva utakmica trebala se je odigrati u Požegi, a uzvrat, tjedan dana kasnije, u Đakovu. U tim utakmicama Đakovčani su dokazali da su spremnija i bolja momčad te su, kao takvi, ostali u utrci za prvaka pokrajine. U Požegi su pobijedili s 2:0, dok je uzvratna utakmica u Đakovu prvotno bila otkazana.[72] Umjesto najavljene uzvratne prvenstvene utakmice s «imenjakom» iz Požege, Đakovčani su odigrali utakmicu s «Radnikom» iz Vukovara i pobijedili sa 6:1,[73] a potom i sa «željezničarom» iz Zagreba. Iako su domaćini «željezničaru» suprotstavili momčad u kojoj je bilo pet pričuva, to ih ipak ne može opravdati od rezultatske katastrofe. Naime, Zagrepčani su pobijedili čak s 13:0.[74]

Gorčinu tog rezultatskog debakla «Građanski» je ublažio, barem na neko vrijeme, uspjesima u takmičenju za prvaka ONP. O uzvratnoj utakmici sa Požežanima znamo samo to da je završila rezultatom koji je Đakovčanima omogućio daljnje natjecanje u kojem su «Purgeri» odmjerili snage s ekipom «Bosne» iz Gredica. Prva utakmica ovih suparnika odigrana je u Đakovu, a završena je rezultatom 2:0 za «Građanski»[75]. Činilo se da će uzvratna utakmica biti samo formalnost. No, nije bilo tako. Prvo poluvrijeme uzvratne utakmice u Gredicama «Bosna» je završila u svoju korist sa rezultatom 2:1, da bi potkraj utakmice, kod rezultata 5:1 za «Bosnu», sudac bio primoran prekinuti utakmicu.

Kako je sve ukazivalo da će utakmica biti registrirana rezultatom 5:1 za «Bosnu», uprava «Građanskog» uložila je žalbu koja im, kako ćemo vidjeti, nije donijela ništa dobroga. Naime, tijela ONP-a žalbu su odbacila kao neosnovanu, i to s razlogom «što je preslušavanjem svih mjerodavnih kao i mišljenja ZNS-a (odsjek – Osijek) ustanovljeno, da je spomenuta utakmica vođena u duhu postojećih pravila i da se voditelj utakmice nije ničim ogriješio o pravila

71 «Građanski»(Zagreb) – «Građanski» (Đakovo) 12:1, *HL*, 7. 7. 1942., 16.

72 Iz Izvješća povjereništva ONP-a saznajemo da je na adresu ONP-a stigao dopis HGŠ iz Požege, odnosno dopis ispostave župske redarstvene oblasti, o tomu kako su požeški nogometaši bili objektivno spriječeni doći u Đakovo odigrati zakazanu utakmicu. ONP je ponuđenu argumentaciju uvažio i odredio 2. kolovoza za dan odigravanja uzvratne utakmice. (Iz povjereništva ONP-a, *HL*, 23. 7. 1942., 16.)

73 *Isto*.

74 «željezničar» u Đakovu, *HL*, 29. 7. 1942.,16.

75 Utakmica u Đakovu, *HL*, 14. 8. 1942., 16.

nogometne igre, što je tom prilikom isključio dva igrača HGŠK-a (Ratinčević i Drašković) i što je davanjem roka za nastavak igre HGŠK-u bio prisiljen prekinuti utakmicu. Ustanovljeno je, da navodi, koji su u prosvjedu navedeni, nisu razlog za podnošenje prosvjeda već ih ovaj podsavez smatra posve izmišljenim. Savezno sa gornjim, a na temelju podnešenog sudačkog izvještaja po službenoj dužnosti ustanovljeno je, da je krivicom HGŠK (Đakovo) došlo do prekida utakmice što uostalom i HGŠK u svojem prosvjedu od 18. o. mj. priznaje, da igrači nisu htjeli nastaviti igru, te se klub s obzirom na učinjeni prekršaj kažnjava /…/ zabranom igranja u trajanju od 6 (šest) mjeseci.»[76]

I to nije bilo sve. Isti predmet proslijeđen je kaznenom odsjeku ONP-a od kojeg je traženo da povede postupke protiv igrača HGŠK-a koji nisu htjeli nastaviti igru nakon što su bili pozvani od strane voditelja utakmice. Po toj osnovi uslijedila je zabrana igranja u trajanju od šest mjeseci za sljedeće grače «Građanskog»: Josipa Kočiša, Stjepana Gašparevića, Stjepana Oreškovića, Đuru Kovačevića, Ivana Maljka, Franju Marasa, Petra Gilmana, Iliju Benašića, Antuna Kovačića, i Josipa Markovića. Stjepan Ratinčević i Stjepan Drašković kažnjeni su još rigoroznije, s osam mjeseci neigranja.[77]

Uprava «Građanskog», dakako, bila je svjesna neželjenih i za klub pogubnih implikacija ovakvih kazni, te je stoga uložila protest Hrvatskom nogometnom savezu. Međutim, HNS je rješenjem od 9. listopada tekuće godine odbacio žalbu Đakovčana, te u cijelosti potvrdio izrečenu kaznu od strane ONP-a.[78]

Zbog izrečenih kazni klubu i igračima «Građanski» nije mogao nastupiti u pokrajinskom prvenstvu za 1942./1943. godinu. Umjesto njega u A grupi III. župe natjecala se «Šokadija» iz Vrpolja. Do isteka kazne đakovački «purgeri» mogli su igrati samo humanitarne utakmice, i to uz posebnu dozvolu najviših predstavnika državnih institucija, zapravo onih koji su imali ingerencije pokretati manifestacije takvoga tipa.[79]

---

76 Iz povjereništva ONP-a, *HL,* 27. 8. 1942., 16.

77 Iz povjereništva ONP-a, *HL* 3. 9. 1942., 15.

78 Iz povjereništva ONP-a, *HL*, 16.10 .1942., 15.

79 Već u jesen 1942. godine «Građanski» je trebao odigrati prijateljsku utakmicu sa gradskim rivalom «Viktorijom». Utakmica se trebala odigrati u korist Hrvatskog crvenog križa, a po naredbi «državnog vođe tjelesnog odgoja». O tome da li je ona odigrana, i ako je, s kakvim je rezultatom završena, nemamo nikakvih saznanja. (Iz predsjedništva ONP-a, *HL*, 24. 9. 1942., 16.)

3. Od kažnjavanja HGŠK-a do kraja rata

Jedna od svakako prvih utakmica za koju sa sigurnošću možemo reći da ju je «Građanski» odigrao poslije isteka kazne, bila je utakmica sa «Bosancem» iz Bosanskog Šamca. Doduše, Đakovčani nisu tu utakmicu prijavili ONP-u na način kako su to pravila nalagala, te su zbog toga od strane istoga tijela bili prozvani, ali o tome da su je odigrali nema nikakve sumnje.[80] Više od mjesec dana trebalo je proći da «Građanski» odigra sljedeću utakmicu. Bila je to utakmica s «Hrastom» iz Đurđenovca, prošlogodišnjim pokrajinskim prvakom, a tekuće, 1943. godine, jednim od šest klubova osječkog razreda. Rezultat utakmice nije poznat.[81]

Višemjesečna kazna klubu imala je zasigurno negativne posljedice za njegov daljnji rad. Iz šturih izvješća vidimo da klub nakon isteka kazne nije bio u stanju uhvatiti prošlogodišnji ritam, te da je trebalo uložiti veliki trud kako bi «Građanski» postao «onaj stari». Ponovno imenovanje doktora Rudolfa Čelede za predsjednika kluba trebalo je dodatno mobilizirati sve strukture kolektiva kako bi što prije došlo do željenih, pozitivnih pomaka. Iako je u tom smjeru uprava uložila znatan trud, stanje u klubu nije se značajnije promijenilo. Uz subjektivne, za to su postojali i objektivni razlozi. Naime, već tada bilo je jasno da su se ratna zbivanja maksimalno zakomplicirala, te da je ishod rata potpuno neizvjestan. Teško stanje na ratištima za posljedicu je imalo sve češće mobilizacije, a ove pak smanjenje broja nogometaša, pa već u to doba i nogometnih klubova. Što će se rat bližiti kraju spomenute tendencije biti će sve izraženije, a interes za sport sve manji.

I u takvim, više no otežanim uvjetima za sportsko djelovanje, uprava «Građanskog» pokušala je uložiti dodatne napore kako bi klub izašao iz krize. Na skupnom sastanku koji je sazvao predsjednik kluba 8. kolovoza 1943. godine podneseno je izvješće u kojem se konstatira kako se klub «nalazi u teškim materijalnim prilikama u koje je bio doveden odlukom ONP-a o zabrani igranja za vrieme od šest mjeseci, u samom jeku sezone. Tako je građanstvo «– kaže se dalje u izvješću koje je zbog spriječenosti dr. Čelede podnio Franjo Lukić –» kroz šest mjeseci ostalo bez športskih priredaba, a sam je klub doveden u mrtvilo.»[82]

Zaključak skupštine bio je da se treba prionuti intenzivnom radu kako bi se klub riješio postojećeg duga i podigao «na visinu koja mu i pripada». Bio je to primaran zadatak nove uprave kluba koju su, uz predsjednika doktora Čeledu,

80 Iz predsjedništva ONP-a, *HL*, 7. 5. 1943., 16.
81 Iz predsjedništva ONP-a, *HL*, 16. 7. 1943., 16.
82 Športski život u Đakovu, *HL*, 13. 8. 1943., 8.

sačinjavali dr. Romić, Franjo Lukić, Ivan Brandeker, Viktor Belijan, Mato Bobinac, Antun Blažević, Antun Rališ, Dragutin Homotar, Franjo Čapo, Božidar Brajković, Stjepan Rac, Ferdo Kovačić, Šimo Rip, Martin Anđelić, Slavko Majurec, Zvonko Pišl, Stanislav Šulina i Stevo Sitarić. Angažman ove uprave doveo je do određenih pozitivnih pomaka, no opće okolnosti, na koje uprava kluba nije mogla utjecati, nisu išle na ruku afirmaciji nogometa.

Samo nekoliko dana nakon skupštine «Građanski» je odigrao prijateljsku utakmicu sa osječkom «Olimpijom». Nakon kvalitetne igre utakmica je završena rezultatom 3:3. Golove za «Građanski» postigli su Maras, Mihajlović i Pavić.[83] Sedam dana kasnije «Građanski» je ugostio «Segestu» iz Siska, a u rujnu mjesecu, barem koliko nam je poznato, odigrao je u Đakovu još dvije utakmice sa osječkim klubovima. U prvoj, odigranoj protiv «Olimpije», Đakovčani su pobijedili rezultatom 7:3[84], a u drugoj, protiv «Germanie», sa 6:2.[85]

Postignutim rezultatima Đakovčani su mogli biti zadovoljni, ali nikako ne i gubitkom dva ponajbolja igrača. Naime, u utakmici protiv «Olimpije» od svog matičnog kluba oprostili su se igrači Maras (koji je prešao u osječki «Građanski») i Kovačić (koji je nogomet nastavio igrati u osječkom «Hajduku»).

Kao što smo već istaknuli, određeni pomaci u revitalizaciji nogometa u Đakovu bili su napravljeni, o čemu svjedoči i ovih nekoliko odigranih utakmica, ali opće stanje još uvijek je bilo loše. Zbog ratnih zbivanja najavljeno pokrajinsko prvenstvo za 1943./1944. godinu nije igrano, odnosno igrano je uz sudjelovanje znatno manjeg broja klubova nego prošlih godina. Čini se da je vlast na taj način tek nastojala simulirati društvenu stabilnost, dok o istinskoj potrebi za nogometom nije moglo biti riječi. Đakovački klubovi nisu igrali prvenstvene utakmice, nisu bili među momčadima koje su se natjecale za «Slavonski pehar», a nije ih bilo niti u planovima vezanim za pokretanje Slavonske lige. Umjesto poziva da se pridruže najboljim slavonskim momčadima, «Građanskom» su stizale opomene iz Osječkog nogometnog dosaveza (tijekom 1943. godine ONP je promijenio ime u Osječki nogometni dosavez – dalje u tekstu: OND) o nepodmirenim financijskim obvezama, a «Viktoriji» čak ni to. Očita agonija prvog đakovačkog kluba, koja je svoje jasne konture imala već u drugoj polovici 1943., nastavljena je i tijekom naredne, 1944. godine. O modalitetima te agonije ne znamo puno. Naime, već od 1943. godine nemamo egzaktnih pokazatelja o djelovanju «Viktorije», kluba koji se sredinom 1944. godine više ne spominje niti u statističkim izvješćima OND-a. Za razliku od «Viktorije», «Građanski» je u to

83 Nogomet u Đakovu, *HL*, 20. 8. 1943., 14.
84 U Đakovu «Građanski» - «Olimpija» (Osijek) 7:3, *HL*, 21. 9. 1943., 16.
85 Opet pobjeda Đakovčana, *HL*, 1. 10. 1943., 16.

vrijeme još uvijek imao status djelatnog kluba ali, koliko nam je poznato, utakmice više nije igrao.[86] Ako je koju i odigrao, bile su to utakmice koje nisu bile prijavljene u skladu sa tadašnjim propisima, niti se o njima, kao takvima, moglo bilo što pročitati na stranicama dnevnog tiska.

Tijekom prvih mjeseci 1945. godine, dakako, svi doskorašnji akteri sportskog života imali su i važnijih briga od onih sportskih. O konfuziji koja je tada vladala, između ostalog, svjedoči i činjenica da su u to vrijeme sa igrališta «Građanskog» netragom nestale nekoć prve tribine na prostoru ONP-a. Njihov nestanak kolidirao je sa definitivnim nestankom kluba, ali i marionetske države unutar koje je taj klub djelovao.

Zaključak

Nogometni klubovi koji su djelovali u Đakovu između dva svjetska rata nikada nisu postigli neke značajnije rezultate, pogotovo ne rezultate koji bi bitno nadilazili regionalne okvire. I kada se to možda moglo najmanje očekivati, za vrijeme Drugoga svjetskog rata, đakovački «Građanski» bio je na najboljem putu da ostvari upravo takve uspjehe. Nakon što su ustaše zabranile rad nogometnog kluba «Certisse», dvadesetih i tridesetih godina nesumnjivo najkvalitetnije đakovačke momčadi, «Građanski» je zauzeo upražnjenu poziciju i bez većih poteškoća sačuvao je u nekoliko narednih godina. «Viktorija», novoosnovani klub njemačke narodne skupine, unatoč prvotnih, ambicioznih naznaka, ipak nije mogla ozbiljnije parirati starijem gradskom rivalu. Izrazito dobre rezultate postignute potkraj 1940. godine «Građanski» je nastavio ostvarivati i u narednoj godini, i to ne samo u prijateljskim susretima. Naime, nakon što je prvenstvo provincije za 1940./1941. bilo prekinuto, odnosno zabranjeno, nove vlasti inicirale su prvenstvena natjecanja u sezoni 1941./1942. U tada odigranim prvenstvenim utakmicama «Građanski» je pokazao da njegovi recentni rezultati nisu bili slučajni. No ipak, u završnim utakmicama za prvaka ONP-a đakovački «purgeri» neočekivano su izgubili od momčadi «Bosne» iz Gredica, te su zbog incidenata na istoj utakmici bili kažnjeni sa zabranom igranja svih utakmica u trajanju od 6 mjeseci. Osim kluba kažnjena je i gotovo cijela momčad pojedinačno. Upravo ta kazna bila je osnovni generator stagnacije, krize, a potom i definitivnog prestanak rada kluba tijekom 1944. godine.

86 Osječki nogometni dosavez ima samo 21 klub, *HL*, 5. 7. 1944., 7.

S obzirom na ratne okolnosti u kojima su se natjecali đakovački klubovi, treba konstatirati da su utakmice u Đakovu bile česte, a prve dvije godine od izbijanja rata i sasvim dobro posjećene - posebice kada su u Đakovu gostovale najbolje hrvatske momčadi onoga vremena. Višemjesečna kazna izrečena «Građanskom» krajem 1942. godine imala je, između ostalog, za posljedicu i rapidno smanjenje broja sportskih priredbi, njihovu slabu posjećenost, narušeno materijalno stanje kluba, pa i regularnost samog takmičenja. Uprava «Građanskog» bila je spremna suočiti se sa svim tim problemima. No, čak da je i htjela, nije mogla promijeniti za ustašku vlast nepovoljan tijek rata koji je, kako na lokalnom, tako i na globalnom planu, imao za posljedicu učestale mobilizacije i potiskivanje sporta na marginu društvenog događanja. Subjektivne slabosti kluba, ali i ekstremno nepovoljna društveno-političko-vojna situacija u NDH, bili su glavni uzroci prestanka rada HGŠK-a. Za razliku od marionetske države u kojoj je djelovao, «Građanski» je sa nogometne scene grada nestao tiho, i nikada se više na nju nije vratio.

Football in Đakovo during the World War II

SUMMARY

This article tries to reconstruct football events between 1941 – 1945. Although one may assume that such events were rare and symbolic due to military operations, facts found in the available materials prove quite the opposite.. Since Ustasha goverment banned the activities of Certissa- football club immediately after they had come into power., there remained only two clubs in Đakovo- „Građanski“ and „Viktorija“. Both had had certain sports achievements. Due to penalties/sanctions imposed on „Građanski“ by Football sub-league in Osijek , accompanied by numerous financial difficulties and complicated political situation , the end of 1943 sees the stagnation of sports activities of football clubs in Đakovo These circumstances lead to some major crises and eventually to the suspension of all activities by the middle of 1944.

 ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2007.) str. 49-70

UDK726:271(497.5 Đakovo)(091)

Samostanska crkva Presvetoga Srca Isusova u Đakovu – oaza molitve, mira i duhovnosti

S. M. Estera Radičević
Slavonski Brod

Rijetko koji stanovnik Đakova zna da je samostanska crkva Sestara sv. Križa posvećena Presvetom Srcu Isusovu, a ne sv. Antunu kako se to uobičajilo govoriti. Sljedeće 2008. godine navršava se sto godina kako je sagrađena crkva i istočno krilo kuće. To je bio povod ovom radu koji, na osnovu arhivske građe Samostana sestara sv. Križa u Đakovu, donosi povijesni pregled gradnje crkve. Istražujući arhivski materijal otkrivene su i neke do sada nepoznate i neobjavljene fotografije i dokumenti, kako su crkva i samostan bili zamišljeni, a kako danas izgledaju. Zemljište za gradnju crkve i samostana darovao je sestrama biskup J. J. Strossmayer.

Uvod

Dva krila samostanske zgrade Milosrdnih sestara svetoga Križa u Đakovu povezuje i spaja oveća crkva Presvetoga Srca Isusova, sagrađena prije sto godina – blagoslovljena je 14. rujna 1908. godine. Stoga bismo u ovom prikazu željeli progovoriti nešto o tom zdanju, o mjestu koje je srce, ne samo Zajednice sestara, nego i mjesto koje je bilo središte svih pobožnosti đakovačke školske mladeži sve do najnovijeg vremena, kao i mjesto kamo još i danas rado dolaze i drugi vjernici, nedjeljama, te za pojedine crkvene blagdane, osobito sv. Antuna i u najnovije vrijeme svakog 16. u mjesecu kada se obilježava spomen bl. Majke M. Terezije Scherer.

a/ Zajednica Milosrdnih sestara Svetoga Križa

Kao i mnoge druge redovničke zajednice osnivane u 19. st. i zajednica sestara sv. Križa je karitativna družba osnovana sa svrhom da djeluje na socijalnom planu s ciljem proširivanja djelatnosti što se s vremenom i događalo. Karizma sestara sv. Križa to je i omogućavala, jer je njihov Utemeljitelj, švicarski kapucin o. Teodozije Florentini[1] ovu zajednicu osnovao pod geslom «Potreba vremena volja je Božja», a jednom je prilikom napisao: «Htio sam ove družbe tako urediti da pristaju svagdje, da ih se svugdje primi, da prodru u sve situacije».[2] Družbu Milosrdnih sestara sv. Križa osnovao je, uz svesrdnu pomoć i podršku prve generalne poglavarice bl. Majke M. Terezije Scherer[3], godine 1856. u mjestu Ingebohl, srednja Švicarska, gdje se i danas nalazi generalna kuća. Iz ovoga

---

1 O. Teodozije Florentini (1808.-1865.) krsnim imenom Antun Crispin, rođen je u švicarskom gradu Münsteru. Vrlo nadaren i inteligentan završio je školu i smiješila mu se blistava budućnost. Ali on se opredijelio za duhovni poziv te je stupio u samostan kapucina. Nakon redovničke formacije i svećeničkog ređenja bile su mu povjeravane odgovorne dužnosti u zajednici - učitelja novaka, gvardijana, profesora. U Badenu je bio gvardijan i duhovnik Ženskog samostana Maria Krönung. Tu je postao svjestan zahtjeva i potreba vremena u kojem je živio i tu je započeo njegov angažman ne samo na duhovnom nego i na prosvjetnom i socijalnom području. Kao katedralni župnik u Churu počinje ostvarivati svoje zamisli. Godine 1845. osniva žensku redovničku zajednicu Sestara sv. Križa čija je prvotna svrha bila odgojno-prosvjetni rad. Vrlo brzo se njegovo djelovanje proširilo i na djela karitasa. U Churu je organizirao regularnu njegu bolesnika i sagradio bolnicu KriŽ Djela karitasa preuzima nova zajednica Milosrdnih sestara sv. Križa, osnovana 1856., ali ne napušta ni prosvjetno djelovanje. O. Teodozije je jedan od rijetkih ljudi koji je shvatio važnost tiskarstva. Zato je kupio tiskaru, koja je bila u funkciji sve donedavno i osnovao udrugu koja se trebala brinuti o širenju dobre štampe. Pokušao je, kupnjom tvornica sukna i papira, osigurati radnicima pristojnu zaradu i život dostojan čovjeka, ali konkurencija je bila prejaka, a financijska sredstva nedostatna i ovaj hvale vrijedan pothvat je propao. Važno je spomenuti da je to bio prvi pokušaj rješavanja radničkog pitanja. Smrt ga je stigla na putu u Heidenu u Njemačkoj u gostionici jednog protestanta, kamo je svratio na prenoćište iscrpljen ne samo od dugih putovanja nego i od briga kako uzdržavati ustanove koje su se množile. Umro je od moždane kapi u rano jutro 15. veljače 1865. Bio je izuzetan čovjek i živio je daleko ispred svoga vremena. Usp. Dr. p. Veit, GADIENT, *Der Caritasapostel Theodosius Florentini,* Luzern, 1946.; s. Finka, TOMAS, *Povijest i duhovnost Družbe Milosrdnih sestara sv. Križa,* u *Stoljetnica života i rada Milosrdnih sestara svetoga Križa na Sušaku,* urednici s. M. Estera, RADIČEVIĆ, dr. Emanuel, HOŠKO, Đakovo-Rijeka, 2005.; s. Gertrud, HUBER, *Otac Teodozije Florentini*, Đakovo, 1983.

2 Usp. s. G., HUBER, *navedeno djelo*, str. 20.

3 Katarina Scherer (1825.-1888.) pridružila se novoosnovanoj zajednici Sestara sv. Križa unatoč protivljenju svoje obitelji, jer to je bilo vrijeme kad su se drugi samostani zatvarali i bilo je vrlo neizvjesno hoće li se jedna nova zajednica uopće održati. Ali Katarina je bila hrabra i odlučna darovati svoj život bližnjemu. Bila je vrsna učiteljica, ali je isto tako bez kolebanja prihvatila dvorbu bolesnika, vođenje ubožnica, kao i vodstvo redovničke zajednice. Kad je trebalo spasiti čast Utemeljiteljevog obraza i njegovo djelo, jer su nakon njegove smrti ostali veliki dugovi, ona je sa svojim sestrama na sebe preuzela teret njihove otplate i izvela zajednicu iz kriznih situacija, te se pod njezinim vodstvom broj novih filijala množio i zajednica jačala i brojem i duhom. Njezine herojske kreposti priznala je Crkva uvrstivši je u zbor blaženika 31. listopada 1995. Usp. s. Finka, TOMAS,, *nav. dj.*; P. Walter, DIETHELM, *Kraljica, majka i sluškinja*, Đakovo, 1986.; s. Gertrud, HUBER, *nav. dj*.

mjesta kroz 150 godina postojanja, zajednica se proširila gotovo na sve kontinente. Danas u svijetu djeluje oko 4000 sestara, a u hrvatskoj provinciji 400, na četrdesetak filijala.

b/ Dolazak Sestara sv. Križa u Đakovo

Grupa od deset sestara bila je već spremna za put u Sjevernu Ameriku kad je generalnoj poglavarici, Majci M. Tereziji Scherer, stigao poziv biskupa Josipa Jurja Strossmayera da pošalje sestre u Đakovo kako bi ovdje preuzele rad na školama, te da «budu majke i odgojiteljice mome narodu» kako je to u svom pismu-pozivu napisao. Majka M. Terezija se nije dugo dvoumila. Umjesto u Ameriku sestre su stigle u Đakovo. Među prvih deset bile su četiri učiteljice.[4] Već su znale koji ih posao čeka – rad na četverorazrednoj Ženskoj pučkoj školi, konvikt za učenice, Ženska preparandija i rad u maloj bolnici biskupskog vlastelinstva.[5] U Đakovu su sestre ostvarile ono što je Utemeljitelj Želio. Zbog različitih društveno-političkih previranja na ovim prostorima morale su se prilagoditi različitim situacijama, ali se nikada nisu odrekle svoga poslanja. Odgojno-prosvjetno djelovanje, zbog zabrane rada u školama, odvijalo se drugačije, ali nikada nije prestalo. Nakon petnaestogodišnjeg rada u Đakovu sestre su svoje djelovanje proširile i na druga mjesta i druge djelatnosti.

1. Gradnja crkve i nove samostanske zgrade

a/ Pripremne radnje

Kako se rad sestara širio tako se i broj novih članica povećavao pa je prva provincijalna kuća u koju su sestre došle, i u kojoj je u početku bila smještena škola i konvikt za djevojke, postala premalena. Dugo se razmišljalo o gradnji nove kuće i veće crkve koja bi zadovoljila potrebe i sestara i školske mladeži. Takva jedna gradnja, međutim, zahtijevala je mnogo razmišljanja, planiranja, kao i materijalnih sredstava koje mlada provincija nije imala. Stoga su i pripreme trajale dosta dugo. Već je s. M. Nikomedija Erb, druga provincijalna poglavarica,

---

4 Arhiv provincijalne kuće Đakovo (dalje APKĐ), *Proširena Kronika Hrvatske provincije Družbe sestara sv. Križa u Đakovu 1868.-1914.* , str. 3sl. (dalje Proširena kronika)

5 APKĐ - *Kronika – Zapisi Provincije sestara sv. Križa u Đakovu*, 1868.-1951. (dalje Kronika-Zapisi), str. 2.

često razgovarala s biskupom Strossmayerom o potrebi gradnje kao i o mjestu na kojem bi se mogla sagraditi kuća i crkva. Najprikladnije zemljište bila je livada nasuprot samostana, ali je pripadala biskupiji. Smrt ju je spriječila da krene u ostvarenje ovih zamisli.[6] No biskup Strossmayer, najveći dobročinitelj Samostana, nije zaboravio ove razgovore i planove. Stoga je, dvije godine nakon smrti s. M. Nikomedije, 9. travnja 1899. iznenadio provincijalno vodstvo darovnicom spomenutog zemljišta za gradnju nove provincijalne kuće i crkve. Darovnica nosi nadnevak 14. travnja 1899., a potpisali su je: biskup J.J. Strosamayer; kao svjedoci - dr. A. Voršak i Matej Novosel; sa strane Družbe sestara sv. Križa s. M. Radegunda Polz, provincijalna poglavarica. Darovnicu je odobrio Kaptol bosansko-djakovački – u potpisu dr. A. Voršak, kanonik-čuvar, te Gjuro Streit, velepredstavnik. Darovnici je priložena i dozvola Jurja Posilovića, nadbiskupa zagrebačkoga, a sa strane Kraljevske zemaljske vlade odobrenje je stiglo 5. rujna 1899. Dokument nosi naslov «Darovna pogodba – Posvetnica». Među ostalim u njoj čitamo: «(…) te s razloga što ne imaju niti prikladne crkve za svoje članove i u internatu nalazeće se učenice, potrebno je, da se sazidje i izgradi crkva prikladna blizu samostana častnih sestara, koja će uz potrebu častnih sestara i ženske mladeži u internatu nalazeće se takodjer služiti za polazak mužkoj i ženskoj dieci obće pučke škole u Djakovu (…) Zato ne ima prikladnoga zemljišta doli jedino zemljište vlastelinstva biskupije djakovačke, sastojeće se iz čest broj 718 i 719 grunt. ul. broj 27 obćine Djakovo. Preuzvišeni gospodin Josip Juraj Strossmayer, biskup i vlastelin djakovački kao posjednik i uživatelj biskupskog vlastelinstva djakovačkog odnosno vlastelinstvo biskupije djakovačke da se udovolji priekim gore označenim potrebama Kongregaciji sestara Sv. križa u Djakovu posvećuje ovim odnosno daje i predaje za uvijek bezplatno od nekretnina vlastelinstva biskupije djakovačke, ležečih u poreznoj obćini Djakovo, unešenih u grunt. ul. broj 27. obćine Djakovo, prema priloženom nacrtu (…) u vlastnost za vječna vremena tim da se upitna zemljišta upotriebe u namjenjenu svrhu (…) dozvoljuje da se isti dielovi označeni pomenutih čestica od ostalih nepokretnostih vlastelinstva biskupije djakovačke bez ikakvog tereta odpisati i u vlasnost častne kongregacije sestara Sv. Križa u Djakovu u gruntovnicu prepisati mogu.»[7]

Sada je i uprava provincije mogla pristupiti konkretnim koracima. Tako je na sjednici 1. prosinca 1900., odlučeno da će se pristupiti gradnji nove provincijalne kuće i crkve, jer je osigurano zemljište, a biskup je dao i novčani

6 APKĐ - *Kronika-zapisi*, str. 30.
7 APKĐ - br. 76/1899.

polog za gradnju.[8] Od ove prve odluke do njezina ostvarenja prošlo je osam godina. Na čelu provincije stajala je tada s. M. Radegunda Polz. Dozvola generalne uprave za gradnju čekala se dosta dugo. Dobivena je 17. rujna 1906.[9] Kapitularni vikarijat biskupije složio se s troškovnikom i predloženim nacrtima kuće i crkve te dao svoj blagoslov i dozvolu za gradnju.[10] Danom 30. studenoga 1906. godine objavio je kapitularni vikar dr. Angjelko Voršak posebnu okružnicu u kojoj svećenicima i vjernicima obznanjuje da će se graditi nova crkva i samostan te preporuča da se sestrama pomogne.[11] Polaganje temeljnog kamena trebalo se održati 10. prosinca 1906. godine, ali zbog velike mećave preneseno je na uskrsni ponedjeljak 1. travnja 1907.godine.[12]

b/ Gradnja

Prvi nacrti za gradnju načinjeni su u Grazu, Austrija, već početkom 1902. godine. Potpisao ih je Jos. F. Flohr, Stadtbau und Zimmermeister, Graz. Da se gradilo po ovim idejama i nacrtima danas bi samostan sestara sv. Križa i crkva u Đakovu izgledali sasvim drugačije. (Sl. 1, 2 i 3.)

Sreća da su se ovi prijedlozi sačuvali. Zašto se nisu ostvarili danas ne znamo. Nije nam ostao pisani razlog. Gradnja je zatim povjerena građevinskom i arhitektonskom ateljeu Axman – Domes iz Osijeka. Prvi dogovori započeli su s graditeljem Ivanom Domesom 1. svibnja 1906. Iz sačuvanih nacrta, zapisnika,

---

8 APKĐ - *Zapisnici sjednica – Protokol 1880.-1907*., str. 86.; *Tagebuch*, str. 41. Biskup Strossmayer darovao je za gradnju 3. svibnja 1901. 10.000 forinti, a povremenim darivanjem narasla je ta svota na 50.000 kruna. Uz to je bio obećao i milijun i pol opeka iz biskupske ciglane, ali je i njega smrt spriječila da ovo obećanje i ispuni.

9 APKĐ - *Kronika-zapisi,* str. 30.

10 APKĐ - br. 4/1906.

11 Okružnica, *Glasnik Biskupija Bosanske i Sriemske,* Br. 22/1906. str. 173-174. Okružnicu biskup Voršak završava riječima: «Priopćujuć ovo pismo, čast mi je i s moje strane nazočnu stvar najtoplije preporučiti našem č. svećenstvu i bogoljubnom puku.»

12 Crkva je građena za pontifikata pape Pija X, cara Franje Josipa I, za banovanja grofa Teodora Pejačevića, za upravljanja đakovačkom biskupijom kapitularnog vikara dr. Angjelka Voršaka, za vrijeme generalne poglavarice M. Anicete Regli i provincijalne poglavarice u Đakovu s. M. Radegunde Polz. Uz povelju stavljena je u temelje medaljica Loretske Gospe, uz molitvu «O Marijo utočište grešnika, moli za nas». Tom prigodom rekao je biskup Voršak i ovo: «Domala dizat će se kraj našega velebnoga hrama u Djakovu, i nova crkva posvećena Presvetom Srcu Isusovom. Bog ispunja i nebo i zemlju. On ne treba ni hrama ni crkve; ne gradimo zato crkve, kao da je Bog potrebuje; nego ju gradimo za nas, mi ju trebamo». (…) Obraćajući se s. M. Radegundi rekao je: «Gradite i dogradite, završite započeto djelo! Bog sam odabrao je Vas, slabu Ženu, da izvedete to veliko djelo! On Vam je nekim osobitim načinom dao taj nalog. Štedite, otkidajte si od usta, ako treba, da se započeto djelo sretno kraju privede!», *Isto*, br.8/1907., str. 64., br. 7/1906.

Sl. 1 Prvi nacrt Flohr-a 1902.

Sl. 2 Prijedlog crkve (bez tornja) od istog autora

Sl. 3 Današnji izgled kompleksa

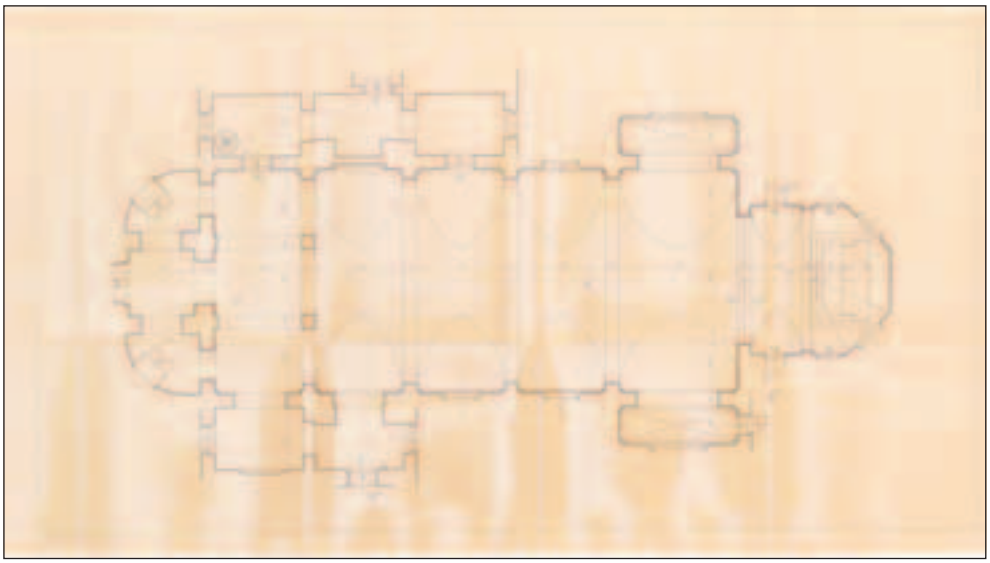

Sl. 4 Tlocrt crkve

donijeti odluku o izgledu kuće i crkve. Kad se prate preinake nacrta vidljivo je da je bilo puno promjena i dorađivanja.[13] Stručna arhitektonska analiza sačuvanih nacrta i današnjeg izgleda cijelog kompleksa zahtjeva poseban osvrt i istraživanje. (Sl. 4)

Prema Ugovoru o gradnji s graditeljem i arhitektom Axman i Domes gradnja je započela 1906. godine. Ugovor je potpisan 28. rujna iste godine, a prva lopata zakopana je 4. listopada.[14] Graditelj se obvezao da će građevinu sagraditi iz solidnog i kvalitetnog materijala i zaposlit će stručne radnike koji će posao dobro obaviti. Predračun je iznosio oko 350.000 kruna. Tri četvrtine predviđene sume graditelj bi dobio po završetku građevine, a ostatak šest mjeseci kasnije, nakon što se učini pregled zgrade i otklone nedostaci. Graditelj daje garanciju od tri godine i u tom vremenu otklonit će na svoj trošak sve nedostatke koji se budu pokazali. Poslovi su tekli po planu i dosta brzo. Istočno krilo kuće, građeno u stilu secesije, građeno je usporedo s gradnjom crkve. Radovi su trajali nešto više od godinu dana. U pismu od 25. rujna 1906. graditelj Axman se obvezao da će crkva biti pod krovom do 15. kolovoza 1907.[15] Zabilježeno je da je 19. studenoga 1907. uzdignut križ na crkveni toranj.[16] Za nadgledanje gradnje, osim sestara iz provincijalnog vodstva, izabran je dr. Antun Švarcmajer iz Đakova i arhitekt Janko Holjac iz Zagreba. Oni su i potpisani u zapisnicima koji su načinjeni prilikom pregleda novogradnji. Iako je gradnja izvedena vrlo solidno, što je očito i danas nakon sto godina, bilo je puno sitnijih nedostataka, kako je i inače kod svakog građevinskog posla. Sve te propuste i otkrivene nedostatke graditelj je morao otkloniti u zadanom roku, na vlastiti trošak, a ako to nije učinio plaćao je kaznu od 1000 kruna tjedno. Svima je zato bilo u interesu da se radovi završe u zadanim rokovima i što kvalitetnije.[17] U opisima materijala koji će se upotrijebiti

13 U arhivu su sačuvani nacrti koji su u jednom mjesecu po tri četiri puta dolazili na reviziju provincijalnom vodstvu koje ih je vraćalo arhitektu s primjedbama i ispravcima. Vjerojatno je uprava Samostana imala dosta posla i možda muke da se uvaže svi njezini zahtjevi. Vidljivo je npr. da je istočni ugao kuće mijenjao izgled nekoliko puta dok se nije došlo do sadašnjeg izgleda.

14 APKĐ – *fascikli «Dokumenti o gradnji crkve»*, neprotokolirani spis od 9. 12.1906.

15 APKĐ – Neprotokolirani spis od 25. rujna 1906. «… Die Kirche so wie das Klostergebäude müssen zu 15. August 1907. fix und fertig gestellt sein respektive muss bis zum diese Tage die Schlissel reine Übergabe erfolg».

16 APKĐ – *Tagebuch*, str. 61. „Am 19. November, (…) feierliche Erhöchung des Kreuzes am Kirchenturm der neuen Klosterkirche. (…) Geistliche und weltliche Obrigkeit wohnte bei“.

17 Usp. APKĐ – *Protokoll 18.,19. und 20. März 1909. in Neuerbaute Kloster der erw. Schwester vom H. Kreuz in Djakovo*. Iz ovog zapisnika je vidljivo da je popravaka bilo dosta i da se graditelj obvezao sve ih otkloniti u zadanom roku. Vjerojatno je definitivni pregled novogradnji načinjen 8. ožujka 1911. u prisutnosti provincijalne poglavarice s. M. Radegunde, uz nju je bila s. Julijana Weinberger, te Ivan Domes, A. Švarcmajer i J. Holjac, jer je zabilježeno da je to bilo «Superkolaudierung». Ali i ovdje je bilo nekih popravaka koji su trebali biti otklonjeni. No zanimljivo je da u zapisniku ništa nije zabilježeno do kojeg roka popravke treba učiniti. Dokumentacija o konačnoj primopredaji kuće i crkve nije sačuvana.

u gradnji često je provincijalno vodstvo tražilo kvalitetniji materijal bez obzira na cijenu, što se pokazalo opravdanim. Stoga je završni obračun, bez unutarnjeg uređenja narastao na cc. 400.000 kruna, ali je zato zgrada samostana i crkve sagrađena zaista vrlo dobro i solidno te danas uljepšava ne samo ulicu Kralja Tomislava u kojoj stoji, nego i grad Đakovo. A već cijelo stoljeće ispunjava funkciju za koju je i sagrađena. O izgledu kompleksa pisao je i biskup Voršak u Okružnici koju je uputio svećenstvu i vjernicima pozivajući ih u ime Samostana na blagoslov crkve. On piše: «Ovaj novi samostan, nalazi se na uglu dviju ulica, a zidan je, kako vještaci kažu, u empire-slogu. Impozantna je to građevina, sa visokim prizemljem na dva sprata, sa vješto i ukusno izradjenim pročeljem i sa visokim t.zv. mansardnim krovom. A, kako je na kraju, a u spoju sa samostanom dogradjena oveća crkva sa zvonikom, (…) sačinjava samostan i crkva skladnu slikovitu cjelinu.»[18] Odmah je bila planirana i ograda oko samostana i crkve, ali je građena nekoliko godina kasnije. Po propisu Kr. kotarske oblasti u Đakovu, od 24. rujna 1908. «fasada ograde pred novosagradjenom crkvom ima se izvesti prema priloženom nacrtu, dočim ona oko samostana, po ispravcima kr. kot. oblasti. Podnožje za prvu ogradu ima biti zidano 0.80 m visoko a na njega će se postaviti ukusna željezna pletena ograda. (Ona je 1998. godine ne baš sretno izmijenjena). Ograda oko samostana ima biti 1.30 m visoko zidana, ožbukana i providjena fasadom odgovarajućom slogu zgrade, a na ovu ima se postaviti 1.0 m visoka blanjana hrastova ograda.»[19]

c/ Unutrašnje uređenje – oltari, slike, zvona

Zgrada provincijalne kuće građena je u stilu secesije, a crkva u stilu francuskog kasnog baroka u obliku križa. Duga je 37, široka 11, a visoka 17 metara. Ima četiri oltara – glavni i dva pokrajna oltara, te oltar sv. Antuna na ulazu u crkvu. Unutrašnjost je jednostavna, ali svijetla i prijatna, unosi mir i potiče na sabranost.[20] Uređenje je trajalo nekoliko godina i zahtijevalo je dodatna financijska sredstva. Oltari su drveni, obojani, ukrašeni pozlaćenim anđelčićima, cvijećem, lišćem i viticama. Na glavnom oltaru je slika Presvetog Srca Isusova, zaštitnika crkve. S desne strane je kip sv. Franje, a s lijeve kip sv. Klare. Kipovi su drveni u stilu oltara, ali je ostalo nepoznato tko ih je izradio i gdje. S desne strane

18 Obznana, *Glasnik Biskupija ...,* br. 16./1908., str. 125.
19 APKĐ – br. 9/1908.
20 Usp. S. Tihoslava, KOŠEC, «Samostanska crkve Srca Isusova u Đakovu», *Đakovački vezovi, Prigodna revija 1994.,* str. 70-72.

je oltar Marije Majke divne (Mater admirabilis), a s lijeve strane oltar sv. Josipa. Oltare, propovjedaonicu i Križni put izradila je radionica Martiner iz Grödnera, Tirol - Herzoglicher Kammerlieferant Franz Martiner, Bildhauer und Altarbauer, St. Ulrich, Gröden, Tirol (Östereich). Slike je izradio umjetnik Josef Kastner iz Beča. Slike su dopremljene iz Beča 5. travnja 1909. i postavljene na oltare 10. travnja.[21] Već 1906. godine radionica Martiner poslala je u Đakovo svoju ponudu za unutrašnje uređenje crkve, kao i katalog radova. a vlasnik radionice bio je spreman doći i u Đakovo da se na licu mjesta dogovori te da on osobno vidi kako izgleda crkva u koju treba staviti oltare. Uslijedila je pismena komunikacija te je uprava provincije odlučila povjeriti unutrašnje uređenje ovoj radionici, a izradu slika za oltare umjetniku Kastneru iz Beča. Postavlja se pitanje zašto nije zastupljen nijedan domaći umjetnik. Vjerojatno je prevladala činjenica da je s. M. Radegunda, tada najodgovornija sestra u provinciji, bila rođena Austrijanka i vjerojatno imala više poznanstva u Austriji. Oltari su bili gotovi i postavljeni za dan blagoslova crkve 14. rujna 1908., ali slike nisu bile gotove, pa je taj dan glavni oltar krasio kip Presvetoga Srca Isusova. U oltare su po crkvenim propisima stavljene moći svetaca.[22] Klupe su nabavljene tek 1920. godine. Prve klupe koje su bile u crkvi bile su premalene za toliki prostor. One su još danas u funkciji i nalaze se u kapelici sestara u Zagrebu, na Vrhovcu. Druge klupe koje su bile u funkciji sve do 1979. bile su vrlo jednostavne, ali funkcionalne. Tada su darovane Župnoj crkvi sv. Ane u Radikovcima, kod Donjeg Miholjca i nekim manjim crkvama. Zašto nisu napravljene kako je bilo predviđeno nacrtom, ne zna se. Vjerojatno su bile preskupe.

Crkva je nekoliko puta obnavljana, ali su oltari zadržali uglavnom prvotni oblik. Oltar sv. Antuna je doživio najveće promjene. S vremenom su se našli dobročinitelji pa su izrađeni prozori, lijepi veliki vitraji. U svetištu s desne strane je prozor sa slikom Gospe Lurdske, a s lijeve sa slikom sv. Terezije Avilske. Kod oltara sv. Josipa veliki je prozor sa prizorom Rođenja Isusova, a kod oltara Majke Božje slika Uskrsnuća Kristova. Uzduž crkve su još sa svake strane po dva prozora-vitraja: Ukazanje Srca Isusova Margareti Mariji Alacoque i Pohođenje Marijino, a na drugoj strani sv. Franjo pod križem i jedan manji prozor s liturgijskim znakovima. Na dnu crkve su također dva mala vitraja simbola

21 APKĐ – Tagebuch, str. 68., «Am Hochaltar das hl. Herz Jesu, auf einem Seitenaltar Mater Admirabilis, auf den anderen der hl. Josef mit dem Jesulein. Alles stimmt zur Andacht!»

22 APKĐ _ *Tagebuch,* str. 65. Ovdje je precizno ubilježeno koje su moći stavljene u koji oltar. «Im Hochaltar sinf folgende Reliqien: 1. S. Petri Ap., 2. S. Pauli Ap., 3. S. Andreas Ap., u. St. Benedicti Mart. Im Muttergottesaltar: 1. St. Caledoni Mart., 2. St. Benedicti Mart., 3. St. Maurus Abt., 4. S. Vilhelm Abt, 5. St. Bernardi –Abt. Im St. Josef Altar: 1. St. Agatha JUngfr. u. Mart., 2. Sta. Lucia, JUngfr. u. Mart., 3. Sta. Filomena, Jungf. u Mart., 4. St. Benedicti, Mart».

Euharistije, janje i pelikan. Vitraji su izrađeni u staklarskoj radionici u Innsbruck-u (Tiroler Glasmalerai-Innsbruck). Prozori su postavljeni 1914./15. godine, a posljednji također iza 1920. godine.[23]

Prošlo je preko trideset godina od gradnje crkve kad je samostan sakupio financijska sredstva za nove orgulje. Samostanska kronika bilježi da je to ponajprije zasluga preč. Rudolfa Šverera, kanonika i rektora samostana. On je povremeno darovao novac u svrhu gradnje orgulja, a svojim uplivom je djelovao i na druge darovatelje koji su pomogli ovu nabavu. Orgulje je sagradio domaći majstor Josip Majdak iz Zagreba. Dispoziciju je izradio o. Anzelmo Canjuga, kapucin, poznati skladatelj. Imaju tri manuala, 28 registara i potpun pedal. Vanjski oblik odgovara stilu crkve i oltara. Kolaudacija je održana 2. svibnja 1942. godine. Tom prigodom je održan i svečani koncert na kojem je uz zbor sestara nastupio i vrlo dobro uvježban dječji zbor. Uz s. Rafaelu Franc, samostansku organisticu počastili su ovu svečanost svojim nastupom čuveni profesor glazbe na zagrebačkom konzervatoriju Franjo Dugan, spomenuti o. Canjuga, dr. Pero Ivanišić, đakovački kanonik i kompozitor, o. Kamilo Kolb, franjevac i skladatelj. Pod njihovim umjetničkim vodstvom došla je do izraža sva ljepota i mogućnosti novih orgulja.[24] Posljednju obnovu učinio je graditelj orgulja Marko Rastija iz Zagreba sa suprugom Janom 2004. godine.

Prva tri zvona stigla su iz Ljubljane. Salivena su u radionici Glocken und Bronze Giesserei Max Samassa, Laibach. Dopremljena su u Đakovo 23. lipnja 1908. Zvono Presvetog Srca Isusova teško 400 kg, Prečistog Srca Marijina 200 kg i svetog Josipa 120 kg. Nije poznato da li je na njima bilo kakvih ukrasa ili teksta. Zvona su svečano ušla u Đakovo, na kolima iskićenima sagovima i cvijećem. Već ih je u Ljubljani blagoslovio nadbiskup Anton Jeglič. Na toranj su uzdignuta 1. kolovoza u 11 sati prije podne i za podnevni Angelus po prvi puta je njihov skladni zvuk odjeknuo preko krovova, polja i šuma.[25] Ova su zvona oduzeta u ratne svrhe 1916. godine. Zato je 1920. godine nabavljeno novo manje zvono. Izliveno je u Zagrebu, ali ljevač nije poznat, a izliveno je od prvog samostanskog zvona iz 1867. i kućnog zvona konvikta iz 1907. Morala su se upotrijebiti i sva manja i veća zvona koja su se našla u kući, a za ostatak materijala i za lijevanje pobrinuli su se ing. Slavo Majcen i njegova supruga Jelva. Teško je bilo100 kg. Blagoslovio ga je biskup Antun Akšamović. To zvono je darovano

---

23 APKĐ-*Tagebuch*, str. 96., 115., "1. April 1914. spendete Fräulein Theresia Jaić der Herz-Jesu Klosterkirche zwei Kirchenfenster in Glas Malerei: die Hl. Theresia und Lourder Muttergottes." „Frau Lukrecia Karle spendete abermals zwei Kirchenfenster in Glasmalerei darstelend die Heimsuchung Maria und die hl. Maria Margareta Alacoque; auch zwei schöne Messkleider.»

24 APKĐ – *Kronika hrvatske provincije sestara sv. Križa 1868.-1968*. (ciklostil), str. 61s.

25 APKĐ – *Kronika ... I.*, str. 30s.

crkvici sv. Ivana Krstitelja u selu Pisak pokraj Đakova, 19. lipnja 1979. godine.[26] Sadašnja zvona nabavljena su pri obnovi crkve 1979. godine. Izlivena su u radionici Glockengiesserai Gebrüder Bachert, Bad Friedrichhall-Kochendorf, Njemačka. Bilo ih je vrlo teško dobaviti u Hrvatsku. Na carinarnici u Osijeku bilo je velikih teškoća i skoro su bila vraćena natrag. Nakon više intervencija s raznih strana stigla su sasvim tiho u Đakovo 8. lipnja 1979. i sutradan popodne u 14,30 sati podignuta u toranj. Blagoslovio ih je najprije preuzvišeni biskup Ćiril Kos, a kad je počelo dizanje prvog zvona spustila se jaka kiša uz sijevanje i grmljavinu. Tjednima prije toga nije bilo kiše i ovo je bio kao znak s neba. Kad je treće zvono smješteno na mjesto istog se časa nebo razvedrilo. Neki prolaznici promatrajući dizanje zvona govorili su: «Ovo je za pamćenje!». Prvo zvono ima ton «B» i teško je 400 kg, promjera 90 cm, a nosi natpis «Presveto Srce Isusovo, uzdam se u te!». Drugo zvono ton «DES» 220 kg, promjer 73 cm s natpisom Prečisto Srce Marijino, budi naše spasenje!». Treće zvono ton «F»,120 kg, promjer 59 cm s natpisom «Sveti Josipe, moli za nas!» Otada ova zvona prate preminule sestre na

Sl. 5 Nova zvona postavljena 1979.

26 *Isto,* str. 56.

zadnji počinak, navješćuju samostanske i crkvene svečanosti i zajedno s katedralnim zvonima daju hvalu Bogu.[27] (Sl. 5)

d/ Milodari – dobročinitelji

Jedno takvo velebno zdanje, kakav je samostan i crkva u Đakovu, nije se moglo sagraditi samo financijskim sredstvima provincije, iako su najveći dio doprinijele same sestre i u temelje ove crkve i samostana ugrađene su Žrtve svake pojedine sestre.[28] Uprava samostana morala je nekoliko puta dizati zajam kako bi gradnja nesmetano tekla. U arhivu se nalazi nekoliko molbi za zajam – Stolnom kaptolu u Đakovu da iz interkalarnih sredstava biskupije odobre određenu svotu za gradnju crkve. Neke su molbe bile odbijene – tako 15. prosinca 1906. Ipak je Prvostolni kaptol 17. kolovoza 1908. odobrio zajam od 50.000 kruna, pa se gradnja mogla privesti kraju[29]. Također su tu i molbe upravljene na Visoku kraljevsku zemaljsku vladu u Zagreb ili na bana osobno. Provincijalna poglavarica je molila pomoć i od carskog dvora u Beču, ali je odatle stigla odbijenica, zbog manjka sredstava! Ipak se našao i velik broj dobročinitelja koji su na razne načine potpomogli gradnju. Najveći dobročinitelj i inicijator gradnje bio je već spomenuti biskup J. J. Strossmayer. Uz darovano zemljište, glavnica od 10.000 kruna povremenim darovima narasla je na oko 50.000, a na nekim mjestima je zabilježena svota od 60.000 kruna. Smrt ga je spriječila da se ostvari i obećani milijun i pol komada cigle iz biskupske ciglane. Za dan polaganja temeljnog kamena 1907. kapitularni vikar biskup A. Voršak darovao je 1.000 kruna. Ban Lewin Rauch nakon nekoliko odbijenih molbi, darovao je za gradnju crkve i samostana ukupno 30.000 kruna.[30] Među dobročiniteljima se spominju i Kurt Wolf iz Glatza, Šlezija, grofica Erdödi-Draschy iz Novog Marofa,[31] princeza Lobkovitz iz Vukovara, već spomenuta učiteljica Terezija Jaić iz Babine

27 APKĐ – *Kronika ..., IV.*, str. 183.

28 APKĐ – Kronika … I., str. 93. Tu je zabilježeno: «Za gradnju su najviše doprinijele same naše sestre. Skromna gotovina koju su sestre godinama slagale, stajala je mnogo Žrtava i samoprijegora, to ponosom možemo reći, da naša provincijalna kuća i crkva počivaju na temeljima mukotrpnog i požrtvovnog rada naših sestara. Probdjevene noći uz teške bolesnike, teški rad uz nemoćne i djecu, odricanje i Život siromaštva, Žrtve za koje samo Bog znade, sve je to pohranjeno u temelje našeg novog, lijepog doma.»

29 APKĐ – br. 7/1908.

30 APKĐ – *Tagebuch*, str. 66. S. M. Radegunda, provincijalna poglavarica, otputovala je 15. prosinca 1908. u Zagreb kako bi se i osobno zahvalila banu barunu Rauchu za pripomoć u gradnji. Ovu audijenciju joj je ishodila grofica Erdödi iz Novog Marofa. Tom prigodom je ban obećao i drugu svotu od 20.000 kruna. On je 1911. godine posjetio samostan. «Der hohe Herr äusserte sich sehr lobend über die schöne Kirche, zu deren Bau er uns als Banus 30.000 Kronen vermittelte.“

31 APKĐ – *Tagebuch*, str. 144. Iz Novog Marofa su 7. kolovoza 1920. godine dopremljene nove klupe, ispovjedaonica, crkveno posuđe, vaze, paramenti koje je grofica darovala samostanu.

Grede, gospođa Lukrecija Karle, također iz Babine Grede. Svoj dar je doprinijela i generalna uprava iz Švicarske. Za gradnju orgulja se osobito zauzeo prečasni Rudolf Šverer. I kasnije je bilo onih koji su manjim ili većim darom pomogli uređenje ili obnovu crkve. Mnogi vjerojatno nisu niti ubilježeni, a udovičini novčići su sigurno oni koji će na tezulji pravde pred Bogom prevagnuti. Neka im svima na ovom mjestu bude izrečeno jedno veliko hvala! Zahvalnost i molitvu za sve dobročinitelje preporučio je sestrama na dan blagoslova crkve biskup Voršak.[32] I na druge različite načine nastojalo se priskrbiti sredstva za gradnju. Tako su npr. sestre 1907. napisale Životopis konviktice Justine Weis, koja je od difterije umrla na glasu svetosti u đakovačkom konviktu 1891. godine, a «čista dobit namijenjena je novoj samostanskoj crkvi Presv. Srca Isusova kod čč. sestara sv. Križa u Djakovu».[33] Za nabavu orgulja upriličena je lutrija pod imenom «Luka sreće». «Čista dobit ove lutrije ide u korist nabave novih velikih orgulja u samostanskoj crkvi.»[34] Bilo je još sličnih inicijativa.

e/ Blagoslov crkve 14. rujna 1908.

Na glavnu svetkovinu Družbe na dan Uzvišenja svetoga Križa 14. rujna 1908. godine održao se blagoslov nove crkve i samostana. Biskup Voršak uputio je svećenstvu i vjernicima poziv na sudjelovanje u ovoj svečanosti. «Pošto su pako i mnoga gg. svećenici za izgradnju ove crkve svoj kamečak prinijeli, to se ovim putem od strane samostanskoga predstojničtva najučtivije na rečeni blagoslov pozivaju. Pošto je ovo prva i doslje jedina crkva presv. Srca Isusova u našoj biskupiji posvećena, umoljavaju se čč. gosp. dušobrižnici, da svoj puk, naročito članove bratovština presv. Srca shodno o tom upute i pozovu, da ako je moguće u većem broju pod svojim zastavama taj dan u Djakovo dodju i posveti prisustvuju».[35] Bila je to svečanost ne samo sestara nego i cijeloga grada Đakova. Taj dan su novi samostan i crkva bili ukrašeni zastavama i iskićeni vijencima i cvijećem. I cijela Školska ulica bila je svečano ukrašena. Obred je započeo u 9 sati, a blagoslov je obavio biskup Anđelko Voršak, kapitularni vikar. U pratnji svećenstva i sestara došao je do prve stepenice na ulazu u crkvu. Tu je graditelj Ivan Domes predao ključeve zgrade i crkve provincijalnoj poglavarici s. M.

32 *Theodosia, br. 1/1909*., str. 45s. «Preporučam vam naročito sve plemenite dobročinitelje, velike i male, koji su vam i najmanjim darom pomogli. Također nemojte nikada zaboraviti ni svoga najvećeg dobročinitelja, blagopokojnog biskupa Strossmayera …».

33 APKĐ, tiskana brošurica Životopisa J. Weis.

34 Lutrija za orgulje, *Hrvatska obrana*, br. 25/1939., str. 4.

35 *Glasnik Biskupija …,* br. 16/1908., str. 125.

Radegundi, a ona biskupu koji je otključao crkvu, ušao te obavio obred blagoslova. Zatim se vratio u kapelicu konvikta te u procesiji kroz cijelu ulicu unio Presveti Sakrament u novu crkvu. Oduševljenje svih je bilo veliko, osobito samih sestara. Pjesničkim zanosom to je opisala s. M. Mihaela Pinter. «… Dugo se oklijevalo, dugo je stajao prazan – krasni prostor, darovan od velikoga biskupa Strossmayera; danas na mjestu tome otvara se novi natječaj molitve i rada za vječnim ciljem. Slavlje je vjere i domovine, djelo je BoŽje. Odavle će se raznositi nauka i slava kriŽa, ljubav Srca Njegova; mir i utjeha; spas i blagoslov raznosit će se do kolibe zadnje. Otvorit će se svetosti vrata kongregaciji najljepša – zlatna vrata mira i pokoja svietu! (…) I ako se čini nastojanje naše nepoznato, skriveno nije; a nije li dosta, što je Bogu znano! – Sveta riječ Strossmayera: «Sve za vjeru i domovinu» - postala je sveopćom i mi doprinašamo zrnce svoje. (…) Ponosno stoji Željno očekivani hram, majka kraljica provincije naše! … Ljubav vječna prima ljubav našu!»[36] I za ovaj svečani čin posvete pripreme su trajale dulje vrijeme, ne samo uređenja zgrade i crkve nego, još više, duhovna priprava. Molitvom, Žrtvom, radom i osobitom ljubavlju pripremale su se sestre, gojenice u Zavodu, i školsku mladeŽ, kako bi ovaj čin prošao što svečanije i ljepše. Tu pripremu duha i srca posebno je u svojoj propovijedi naglasio biskup Voršak. Tema te prve propovijedi u novosagrađenoj crkvi bila je: «Radujte se u Gospodinu koji je eto među nama. Hvalite Gospodina!» Zato je radost, zahvalnost i oduševljenje sviju bilo veliko, osobito jer je danima prije padala kiša i bilo hladno, a tog ponedjeljka osvanuo je vedar, sunčan dan. Za taj dan poslala je generalna poglavarica sestrama posebnu poruku. Srdačnim riječima čestitala je svojim kćerima u dalekoj Hrvatskoj dan blagoslova novog svetišta. Neka dušama sestara provejava radost i zahvalnost, jer je Bog opet odabrao jednu kuću naše Kongregacije za svoj stan. I crkva i samostan nikli su u znaku i sjeni KriŽa, uz mnoge poteškoće, stoga su u prvom redu BoŽje djelo, napisala je među ostalim Majka Aniceta Regli.[37] Bio je to dan za pamćenje, dan zahvalnosti i Bogu i ljudima koji su pripomogli da se ovo veliko djelo moglo ostvariti. (Sl. 6)

f/ Obnove crkve

Prvi puta je crkva obojana u srpnju 1941. godine. Boje su bile slične današnjima. Tom je prilikom promijenjena i električna rasvjeta. Na stupovima umjesto običnih Žarulja sa štitinikom postavljene su svjetiljke u obliku svijeća sa mliječnim staklom.

---

36 *Glasnik Biskupija ...,* br. 18/1908., str. 143-144. , *Theodosia,* br. 1/1909., str. 45s.
37 APKĐ – br. 15/1908.

Sl. 6 Dan blagoslova 14.9.1908.

Za svoj zlatni jubilej, 1958. godine, crkva je bila temeljito obnovljena. Radovi su trajali tri mjeseca, a svojim savjetima pomogao je osobito dr. Ivan Rogić, kanonik iz Đakova. Obojana je bila diskretnim duginim bojama i obnovljena rasvjeta koja je bila stavljena 1941. godine.

Zatim je došao Drugi vatikanski sabor (1962.-1965.) koji je donio nove liturgijske odredbe te ih je trebalo primijeniti u praksi. Zato je 1968. godine uklonjena pričesna ograda, stavljen novi drveni oltar prema puku kao i drveni ambon. Godine 1972. uveden je u crkvu razglas. To je izvela firma Strässer iz Njemačke, a sve pripremne radove izvele su sestre same. Te se godine obilježavala stogodišnjica dolaska sestara u Đakovo pa je i to bio povod da se crkva dijelom renovira.

Temeljita obnova učinjena je 1978./79. godine. Nadzor nad tim radovima preuzeo je ing. Davorin Stepinac iz Zagreba u suradnji s ing. Vladom Kranjcom iz Đakova, a savjetima je pomagao i dr. Anđelko Badurina, franjevac trećoredac iz Zagreba. U biti se nije ništa promijenilo. Prilagođeno je samo novim crkvenim

propisima i osobito se pazilo da se u stilu crkve ništa ne mijenja, te da se novi dijelovi neprimjetno uklope u stare dijelove. Svetište je prošireno, a dio pričesne ograde stavljen je na kor. Postavljen je novi kameni pod, kamenom iz Posušja, s novim podnim grijanjem. Umjesto drvenog postavljen je nepomični kameni oltar, drveni ambon i sjedala. Oltari, slike, prozori – sve je temeljito očišćeno. Sve su radili domaći majstori iz Zagreba, Đakova i Strizivojne.[38] Tada je uklonjena propovjedaonica, a kip Dobroga Pastira koji je krasio njezin vrh dobio je drugo mjesto u crkvi. Sa pokrajnih oltara uklonjene su oltarne mense i donji dijelovi, tako da oltari sada stoje na zidu. To baš nije sretno rješenje. Nakon obnove u lipnju 1979. biskup Ćiril Kos je obavio posvetu crkve. U tom obliku crkva čeka novu obnovu za stogodišnjicu gradnje.

Obnovljene su i orgulje, a obnovu je izveo majstor Manfred Pütthoff iz Freiburga, Njemačka, a 2004. temeljito ih je obnovio Marko Rastija iz Zagreba.

Kroz dva svjetska rata, u potresu 1964. i u nedavnom Domovinskom ratu ni crkva nije ostala pošteđena. U Prvom svjetskom ratu ostala je bez ijednog zvona, u Drugom je od eksplozija i pucnjeva različitog oružja bila dosta ispucana, u potresu je u orguljske svirale napadalo mnogo maltera, a najteže je nastradala 4. travnja 1992. U 6 sati i 12 minuta dobila je direktni pogodak topovske granate ispaljene iz Bobote. Granata je pala na crkveno krovište pokraj tornja i doslovce raščijala gredu. Sreća nitko nije stradao iako je u tijeku bila sv. Misa i crkva bila puna sestara i vjernika. Poduzeće «Energa» iz Đakova besplatno je popravilo štetu. Samostan je nabavio materijal. [39]

2. Samostanska crkva – oaza molitve, mira i duhovnosti

Samostanska crkva nema vrijednost samo s gledišta arhitekture, ili ako se promatra samo kao kulturni spomenik. Ona je mnogo više – ona je dom Božji, kuća molitve, mjesto susreta, srce redovničke zajednice Sestara sv. Križa, mjesto duhovnog života i duhovnosti žive crkve koja se ovdje okuplja. Možda je to izrazila najbolje sestra koja je 1908. godine zapisala u samostansku kroniku

38 Usp., s. T. KOŠEC, *n. dj.*, str. 71., *Kronika ... IV*, str. 56. Manje građevinske radove izveli su Antun Vuksanović i Alojz Dražnjak. Vitraje je očistio i uredio Marijan Ilić iz Zagreba. Željezne okvire za vanjske prozore radio je majstor Ljepotić iz Đakova. Elketričnu instalaciju za zvona i satove Josip Matkovček (Roro) iz Đakova. Ličenje crkve i keramičke radove izvelo je Građevinsko poduzeće RAD-Đakovo. Nacrt za podno grijanje izradio je ing. Tibor Kovač iz Osijeka, a izvođač radova bio je privatnik Tomislav Rukavina iz Zagreba. Hrastove klupe i podijum na glavnom oltaru izradio je Cvito Ćorić iz Đakova, a čeličnu konstrukciju za klupe i ambone ing. Marijan Brođanac iz Kešinaca. Pozlatu Križnog puta i oltara Petar Jarm iz Strizivojne.

39 Usp. *Kronika ..., VII.*, str. 47s.

sljedeće: «Svako je srce klicalo, kad je Gospodin prvi put sašao na Žrtvenik. Klicala su posebno srca sestara. Sada eto imaju svoju lijepu crkvu, svoj dom. Tolike će duše slavodobitno usvojiti križ iz ovoga svetog mjesta. Ovdje će pokoljenja sestara sv. Križa crpsti snagu za mukotrpni život u službi bližnjega. Ovdje će Gospodin primati odanost i vjernost tolikih lijepih duša po svetim zavjetima. Iz ovog će doma i crkve Gospodin osvajati hrvatska pokoljenja i biti izvor snage i milosti za mnoge».[40] Od prvih dana do najnovijeg vremena ova je crkva bila središte pobožnosti i vjerskog života školske mladeži.[41] Bila je to i želja biskupa Strossmayera, a svojim potpisom to je prihvatila i potvrdila s. M. Radegunda u pismu – Očitovanju upućenom biskupu Voršaku 19. studenoga 1908. g. « (…) ovim potpisana očituje i izjavljuje, da rado dozvoljava, da se služba božja za svu ovomjestnu školsku mladež smije i može u istoj crkvi obdržavati, i da ovo nadstojništvo nikakve posebne za to odštete tražiti neće».[42] To je bilo na snazi sve do novijeg vremena. Kad je stolna crkva imenovana i župnom crkvom župe Svih Svetih i nedjeljne đačke mise u 8,30 sati, po želji župnika, prenesene su iz crkve Srca Isusova u katedralu. Otada se u crkvi za vjernike grada Đakova održava večernja misa. U samostanskoj crkvi je zazivom Duha Svetoga započimala školska godina i svečanom zahvalnicom završavala. U ovoj crkvi su djeca primala sakramente, učila sudjelovati kod crkvenih liturgijskih i izvan liturgijskih pobožnosti. U ovoj su se crkvi obavljale sve crkveno-školske svečanosti i generacije djece su iz ove crkve ponijele u život ljubav prema liturgijskom i sakramentalnom životu.

Crkva Srca Isusova je i omiljelo svetište Đakovčana i vjernika iz okolnih mjesta. Već je 1912. godine iz stare sjemenišne crkve prenesena pobožnost Srcu Isusovu u samostansku crkvu,[43] a kad je 1913. godine sazidana zgrada novog sjemeništa ovamo je preneseno i štovanje sv. Antuna Padovanskog. Otada je samostanska crkva postala glavno proštenište za svečev blagdan 13. lipnja. U početku je u crkvi bila velika slika sv. Antuna (danas se nalazi u Biskupskom dvoru). Ta se slika na blagdan sv. Antuna iznosila van i stavljala na prozor koji gleda na ulazna vrata s ulice. Tako je svima bila vidljiva i svi su mogli obaviti svoje zavjete. Toga dana se izreda mnoštvo vjernika na sv. misama od pet sati ujutro pa do večernje mise. Zbog tog prošteniśnog dana mnogi ovu crkvu i

40 *Kronika* ..., I., str. 32.
41 APKĐ – neprotokolirani spis od 19. XI. 1908.
42 *Isto*
43 APKĐ – *Kronika – zapisi*, str. 80.

nazivaju crkvom sv. Antuna i mnogi niti ne znaju da crkva ima drugog patrona – Presveto Srce Isusovo. Oltar sv. Antuna nalazi se na ulazu u crkvu te je tako dostupan svim vjernicima i svaki dan kad je crkva otvorena prije podne i popodne od 15 sati. Gotovo nema sata u danu da pred ovim oltarom netko ne moli zagovor sveca svega svijeta. (Sl. 7) Oltar je uređen darovima vjernika. Bratovština Presv. Srca Isusova darovala je za oltar sv. Antuna 50 kruna, konviktice su sakupile 53 krune, a nepoznati dobročinitelj 50 kruna. To je zavjetni oltar vjernika podignut u zahvalu što su samostan i crkva pošteđeni ratnih razaranja u Prvom svjetskom ratu. Bio je to zavjet s. M. Engelberte Sporčić, tadanje provincijalne poglavarice, koja je taj zavjet i izvršila 1916. godine.[44] Tada je nabavljen kip sv. Antuna koji i danas stoji na oltaru koji je pri posljednjoj obnovi sasvim pojednostavnjen. [45]

U samostanskoj crkvi bilo je sjedište Bratovštine Presvetog Srca Isusova te su osobito bile posjećene pobožnosti prvih petaka kao i sve pobožnosti Presvetom Srcu. Marijina kongregacija je također svoje pobožnosti obavljala ovdje, a svibanjske pobožnosti su bile najposjećenije večernjice u gradu.[46] Nedjeljne i blagdanske večernje mise i danas su vrlo posjećene.

Od godine 1995. samostan i crkva u Đakovu postali su i središte štovanja blažene Suutemeljiteljice Kongregacije sestara sv. Križa, Majke M. Terezije Scherer koju je 31. listopada 1995. uzdigao na čast oltara blagopokojni papa Ivan Pavao II. Otada se njezino štovanja proširilo te svakog 16. u mjesecu sve više hodočasnika dolazi u samostansku crkvu i utječu se njezinom zagovoru.

Duhovne obnove, pučke misije i drugi različiti susreti vjernika koje kroz godinu organizira Župa Svih Svetih odvijaju se u ovoj crkvi. Osobe s poteškoćama u razvoju nalaze također ovdje svoje mjesto gdje se osjećaju dobro došli i srcem prihvaćeni.

Svi susreti koji se odvijaju u Domu duhovne pomoći, Domu bl. s. Ulrike, kao i oni koje u najnovije vrijeme organizira Franjevačka mladež - FRAMA i Franjevački svjetovni red – FSR, nalaze svoje središte u samostanskoj crkvi.

Samostanska crkva je i mjesto kulturnih događanja – u njoj se održavaju koncerti, kazališne predstave duhovnog sadržaja i drugi kulturni susreti.

Iako je sasvim razumljivo da se sve molitve i pobožnosti samostanske zajednice odvijaju u crkvi potrebno je spomenuti da je po prvi puta već 21. veljače 1909. godine uvedeno 40-satno klanjanje i otada se ova pobožnost odvija svake godine u danima poklada, danju i noću od nedjelje do utorka ujutro. Noć i dan od

---

44 APKĐ - *Tagebuch*, str. 110.-112

45 APKĐ – *Kronika hrvatske provincije sestara sv. Križa I.*, str. 34.

46 Usp. R. Šverer, *Hrvatska obrana,* br. 49/1949., str. 11.

Sl. 7 Stari oltar sv. Antuna

24. na 25. ožujka svake godine obavlja se klanjanje u znak zahvalnosti što je u teškom potresu 1884. godine samostan ostao pošteđen, iako je bio dosta oštećen, ali nije nitko stradao. Godišnje klanjanje obavlja se na 1. dan svibnja, a u nedjelju iza blagdana Srca Isusova, također je javna pobožnost klanjanja u znak zahvale i zadovoljštine. U svim ovim i drugim pobožnostima uzima udjela sve više vjernika, ne samo iz Đakova, nego i iz okolice. Pred oltarom Presvetoga Srca Isusova sve sestre polažu svoje prve i doživotne zavjete. U crkvi se zajednica sastaje na propisane zajedničke molitve. Svodovi ove crkve kriju bezbroj molitvenih pohoda prijašnjih i sadašnjih sestara sv. Križa koje zastupaju i pred Boga iznose sve brige i potrebe svojih sugrađana i svih potrebnika i svojom sestrinskom skrbi obuhvaćaju sav svijet.

Umjesto zaključka

Uz vitke tornjeve Strossmayerove katedrale grad Đakovo resi i samostan Sestara sv. Križa u čijem je sklopu i crkva Presvetoga Srca Isusova. Ovaj kompleks je najljepši primjer seces

ije u istočnom dijelu Hrvatske. Već cijelo stoljeće ove građevine uljepšavaju grad. Godine 1927. sagrađeno je i zapadno krilo samostana, iako je u početnim nacrtima bilo odmah predviđeno. No financijska sredstva to nisu dopuštala.

Ovaj rad nije mogao cjelovito prikazati gradnju samostanske zgrade i crkve. Kako je ovom prigodom pronađeno i nepoznatih dokumenata, za pretpostaviti je da će se u daljnjem istraživanju pronaći i neki drugi materijali koji će možda donijeti pojašnjenja sadašnjih nejasnoća. Pogotovo je nemoguće navesti sva duhovna događanja i sve susrete i pobožnosti koji su se odvijali i koji se i danas odvijaju u crkvi Sestara sv. Križa. Samostanska crkva je javna i od prvog dana kad je stavljena u funkciju stavljena je na raspolaganje svim ljudima, sve do danas, a vjerujemo da će tako ostati i u buduće. U tom prostoru mira mnogi nalaze svoj odmor i osvježenje, kako je to izraženo i na natpisu iznad ulaza u crkvu sa samostanskog hodnika:

VENITE AD ME OMNES
QUI LABORATIS ET ONERATI ESTIS
ET EGO REFICIAM VOS. Mat. XI.28

Conventual Church of the Holy Heart of Jesus in Đakovo, - as the place of prayer, peace and spirituality

SUMMARY

Only a few citizens of Đakovo know that the conventual church belongs to the Holy Heart of Jesus, instead of St Anthony- which has been commonly accepted. 2008 is the 100 anniversary of the church and the east wing of the convent. This occation initiated the research discussed in this article, which gives historical survey of the construction works on the church, consulting archival materials belonging to the convent. During the research we discovered some unknown and unpublished photos and documents which help us compare the original plans and designs with the church as it is today. The land for both church and the convent was donated by the bishop Strossmayer.

 ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2007.) str. 71-90

UDK 726.52(497.5 Dragotin)

Kapela Uznesenja Blažene Djevice Marije u Dragotinu

Andreja Šimičić
Margareta Turkalj
Hrvatski restauratorski zavod
Restauratorski odjel Osijek

U okviru djelatnosti Hrvatskog restauratorskog zavoda, Restauratorskog odjela Osijek 2005. g. provedena su konzervatorsko restauratorska istraživanja u kapeli Uznesenja Blažene Djevice Marije u Dragotinu. Na temelju fizičkog istraživanja objekta in situ, dokumentacije postojećeg stanja, utvrđivanja stanja oštećenosti, arhivskih i povijesnih istraživanja te izrade grafičke dokumentacije izrađen je konzervatorsko restauratorski elaborat.

U članku se daje povijesni pregled dragotinske kapele uz osvrt na rezultate konzervatorsko restauratorskih istraživanja.

Današnje prošteništе Majke Božje jedan je od rijetkih regotiziranih spomenika na području Slavonije na kojemu su sačuvani izvorni srednjovjekovni elementi i elementi barokne obnove.

Uvod

Uredbom Vlade Republike Hrvatske 1997. godine Zavod za restauriranje umjetnina i Restauratorski zavod Hrvatske, dvije javne ustanove konzervatorsko restauratorskih djelatnosti u vlasništvu RH, spojene su u Restauratorski zavod Hrvatske.

Osnovna djelatnost Zavoda je konzerviranje i restauriranje nepokretnih i pokretnih kulturnih dobara te drugih predmeta kulturnog, povijesnog ili tehničkog značaja. Osim u Zagrebu, pojedini odjeli i radionice djeluju širom Hrvatske (u Ludbregu, Osijeku, Vodnjanu i Juršićima, Splitu, Dubrovniku, Rijeci, Šibeniku i Zadru).

Restauratorski odjel Osijek, čije je osnivanje ostvareno potporom Ministarstva kulture Republike Hrvatske i Vlade pokrajine Donje Austrije, započeo je s radom 1999. god. Bavi se konzerviranjem i restauriranjem crkvenog inventara, galerijskih i muzejskih predmeta tj. drvene polikromirane skulpture, kamene plastike, slika na drvu, platnu, zidnih slika i umjetnički oblikovanog namještaja.

U okviru djelatnosti Odjela provode se konzervatorsko restauratorska istraživanja na nepokretnim kulturnim dobrima te je 2005. god. sa Župnikom RKT Župne crkve Našašća Sv. Križa u Trnavi sklopljen Ugovor za izradu konzervatorsko restauratorskog elaborata za obnovu kapele Uznesenja Blažene Djevice Marije u Dragotinu.

Elaborat je izrađen na temelju fizičkog istraživanja objekta in situ (otvaranja zidnih, svodnih i podnih sondi), dokumentacije postojećeg stanja, utvrđivanja stanja oštećenosti, arhivskih i povijesnih istraživanja te izrade grafičke dokumentacije. Za arhivska istraživanja korišten je materijal iz Središnje biskupijske knjižnice i arhiva Đakovo, Muzeja Đakovštine u Đakovu, Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorskog odjela Osijek i Knjižnice, Državnog arhiva u Osijeku, GISKO i NSK.

U ovom članku daje se povijesni pregled dragotinske kapele uz osvrt na rezultate konzervatorsko restauratorskih istraživanja.

Kratki opis kapele

Grobljanska kapela Uznesenja Blažene Djevice Marije smještena je na uzvisini izvan sela.

Izgrađena je od opeke kao longitudinalna jednobrodna građevina s užim i nižim svetištem, zaključenim poligonalno, s potpornjacima. Na svetište se sa sjeverne i južne strane naslanjaju dvije recentno prigrađene prostorije. Južna prostorija je sakristija.

Crkva je orijentirana u smjeru zapad (ulaz) – istok (svetište) s malom inklinacijom osi apside.

Ulazni prostor je od broda odijeljen stubovima između kojih su prolazi s tri nepravilna polukružna luka. Predprostor je svođen križno; desno od ulaznih vrata

nalazi se jednostavno drveno stubište s metalnim rukohvatom kojim se prilazi koru, smještenom u duŽini nadsvođenog ulaznog dijela. Kroz središnji dio kora uzdiže se tijelo zvonika.

Glavno pročelje (pogled sa zapada)

Brod kapele presvođen je šiljatom bačvom, a poligonalna apsida šesterodijelnim radijalnim rebrastim svodom. Kruškolika rebra svoda upiru se o konzole oblika peterostrane obrnute piramide vodoravno podijeljene trima užljebinama.

Svetište je od broda odijeljeno trijumfalnim lukom i razinom poda koja je u svetištu povišena za jednu stubu. Pod čitave crkve popločan je keramitnim pločicama. Sjeverni i južni zid broda raščlanjeni su s po dva prozora blago zašiljenog završetka, čija se dubina niše prilagođava obliku svoda, odnosno svojim gornjim dijelom zadiru u zaobljenje svoda. S jednaka dva prozora raščlanjeni su i zidovi apside. Iz svetišta se s južne strane vratima prilazi sakristiji. Iznad vrata je prozor koji gleda u tavanski prostor sakristije. Zidovi i svod broda kapele oličeni su u žuto, a apside u bijelo.

Crkva je skromno opremljena. Inventar joj se sastoji od glavnog oltara smještenog u središnji dio svetišta i dva bočna oltara ispred trijumfalnog luka. Najvrjedniji dio inventara u kapeli je slika Žalosne Gospe nepoznatog autora, koja se može datirati u drugu polovicu 18. stoljeća. Od tog vremena u Dragotinu se posebno časti Gospa te kapela postaje mjesto hodočašća.

Na sjevernom i južnom zidu broda nalaze se samo jednostavni drveni križevi postaja Križnog puta. U kapeli ne postoje klupe, već samo drvene stolice.

Glavno zapadno pročelje je bogato profilirano, a iznad njega, u središnjoj osi uzdiže se poligonalni zvonik. Zidna ploha pročelja je razdjelnim vijencima podijeljena u tri etaže. U središnjoj osi dominira plastički kameni ožbukani portal, iznad kojeg se nalazi rozeta. Bočno, u zoni druge etaže su dva polukružno zaključena prozora koje u zoni nadsvjetla uokviruje prozorska profilacija. U trećoj etaži, koja je riješena kao trokutasti zabat, stupnjevito su raspoređene plitke polukružno zaključene niše, a u sredini je prozor istog oblika.

Pročelja crkve su obojena bijelo.

Povijesni pregled

Povijest kapele seže sve do srednjeg vijeka, ali, nažalost, pretrpjela je brojne devastacije i pregradnje tako da njezina današnja vidljiva obilježja ne afirmiraju srednjovjekovne stilske karakteristike. Prvi spomen veže se uz 1332. godinu, kada se spominje stara dragotinska crkva sv. Ivana, koja se nalazi na uzvisini iznad potoka Breznice, i njen župnik Petar:

«Petrus, sacerdos de Dragotino»[1]

Prve sigurne vijesti o Župama Bosansko srijemske biskupije potječu iz 40-ih godina XIV. st. Na temelju odluke Vienskog koncila 1311. god. trebala se po svijetu sabrati crkvena desetina – tako i u dijecezama u Hrvatskoj i Ugarskoj. Budući da je kralj Karlo Robert zadržao skupljeni novac, papa Ivan XXII. je pečatnicom od 1. ožujka 1331. god. odredio početak prikupljanja i u naše krajeve poslao dva legata. Župe metropolije kaločke (biskupije zagrebačke, bosanske i srijemske) popisivao je Jakov Berengar, redovnik sv. Benedikta.[2]

Nakon XIV. st. Dragotin i Župa u Dragotinu, odnosno dragotinski Župnik se prvi put spominju u vrijeme turske okupacije Slavonije.

Turci su na osvojenom području Požeštine 1538. godine osnovali vojno-administrativnu jedinicu Požeški sandžak, koji je bio podijeljen na tri kadiluka: Požeški, Brodski i Gorjanski. Sjedište Gorjanskog kadiluka bilo je u Đakovu, a nahije Kadiluka bile su: Đakovo, Gorjani, Jošava, *Dragotin*, Prikraj, Poljana, Nivna i Podgorač.[3] Godine 1579. izvršen je popis Požeškog sandžaka koji nam ne daje podatke o sakralnim zdanjima, ali zabilježeno je da je selo Dragotin, iako nije najveće selo, bio sjedište Nahije Dragotin. Selo je imalo pristojbu na održavanje tjednog sajma, koji pripada Nahiji; popisano je 11 kuća i 4 vodenice.[4]

Godine 1581., u doba bosanskog biskupa Antuna Matkovića i pape Grgura XIII., sastali su se slavonski i srijemski svećenici na sinodi kod crkve Blažene Djevice Marije na Bapskoj. Na sinodi održanoj od 28. do 30. kolovoza 1581. god. sastavljeno je pismo u kojem su se svećenici požalili Svetoj Stolici što nemaju rezidencijalnog biskupa i mole da ih se preporuči bosanskom biskupu. Jedan od sedam potpisnika pisma je i *Kristofor, Župnik iz Dragotina*.

Od 1626. do 1630. god. je Toma Ivković, skradinski biskup i administrator Bosne, potvrđivao u posavskim selima i o tome podnio izvještaj. U njemu navodi da je u Dragotinu 1626. god. bilo 1000 potvrđenika.[5] Kanonska vizitacija izvršena dvadesetak godina kasnije, 9. ožujka 1647. godine (u doba bosanskog biskupa Marijana II. Maravića) navodi da *Dragotino Parochia Mensae Episcopalis habet tres Ecclesias S. Marci, S. Joannis et S. Blasii.*[6], u prijevodu da

1 Župe i crkve (današnje) biskupije bosansko-sriemske u srednjem vieku, Glasnik Biskupije bosanske i srijemske, 26, 20/1898., 182.

2 *Isto*, 180., 181.

3 STJEPAN SRŠAN, ur, *Popis Sandžaka Požega 1579. godine*, Osijek, 2001., 9.

4 *Isto*, 209.

5 Krunoslav DRAGANOVIĆ, «Izvješće fra Tome Ivkovića», *Croatia sacra : Arkiv za crkvenu povijest Hrvata*. 7/1934., 74.

6 Liber magna Considerationis, *Glasnik Biskupije bosanske i srijemske*, 15, 7/1887., 112.

je Dragotin Župa biskupskog stola koja ima tri crkve: sv. Marka, sv. Ivana i sv. Blaža. Nije zabilježeno kako su te crkve izgledale.

Nakon svađe slavonskih i bosanskih franjevaca te biskupa fra Ibrišimovića i biskupa fra Maravića, na sjednici Propagande 14. siječnja 1648. god. prihvaćeno je i potvrđeno nekoliko točaka sporazuma. Među ostalima, beogradskom biskupu su na upravljanje dodijeljeni krajevi koji su tako bili određeni još 1633. god., a za uzdržavanje su mu određeni prihodi Župe Dragotin. Zaključke je prethodno prihvatio papa Inocent X.[7]

Godine 1660. fra Petar Nikolić, Požežanin, vikar zagrebačkog biskupa u Slavoniji, sastavio je popis slavonskih Župa. Te popise, na latinskom jeziku, donosi Tade Smičiklas; u nekoliko redaka osvrće se na Župu u Dragotinu: navodi da je pod jurisdikcijom beogradskog biskupa fra Matije Benlića, kojem ju je dodijelila Sveta kongregacija (a ne bosanskog biskupa, koji na nju polaže pravo). U Župi Dragotin postoje tri crkve: crkva sv. Marka i crkva sv. Blaža su drvene i kamena crkva sv. Ivana. Osim titulara crkvi, biskup spominje i Župnike: otac Marko i brat Luka.[8]

U Izvješću o slavonskim Župama fra Petar Nikolić je prikazao i franjevački pastoralni ustroj prema kojem je samostanu u Velikoj pripadalo 12 Župa: Velika, Požega, Cernik, Ratkov Potok, Gradiška, Lužani, Slavonski Brod, Drenovac, Dubovik, Vrhovine, Garčin i *Dragotin*.[9]

U djelu Josipa Buturca Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja spominje se da fra Nikolić nabraja nekoliko drvenih crkava koje su sagrađene u doba turske vladavine i to na ruševinama ili blizu ruševina starih kamenih crkvi. Među ostalima spominje crkvu u Dragotinu.[10]

Iako Turci nisu porušili katoličke crkve niti su sve pretvorili u džamije, katolike i katoličke svećenike su progonili i smišljali različite optužbe na njihov račun. Jedna od zabilježenih optužbi je 1664. godine da katolici sabiru u Srijemu novac u korist kršćanskih vladara protiv Turaka. Tada su, za odmazdu, stradali i okolica Đakova (spominje se baš Dragotin), samostan u Velikoj, Bačka i ostala južna Ugarska sve do Kanižе.[11]

---

7 Hoško, F. E. Biskupsko djelovanje Pavla Posilovića u Slavoniji, URL: (19. 8. 2005.)

8 Tade SMIČIKLAS, *Dvijestogodišnjica oslobođenja Slavonije : drugi dio : spomenici o Slavoniji u XVII. vijeku (1640.-1702).* Zagreb, 1891., 7.-13.

9 Robert SKENDEROVIĆ, *Nasljednici fra Luke Ibrišimovića u službi slavonskog vikara Zagrebačke biskupije* // Fra Luka Ibrišimović i njegovo doba : zbornik radova sa znanstvenog skupa. Jastrebarsko, 2001., 127.-134.

10 Josip BUTURAC, *Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*. Zagreb, 1970., 180.-181.

11 *Isto*, 189.

Kad je turska vojska krenula na Beč (1680.-1683.), utaborila se na području dragotinske Župe. Tada su razoreni Dragotin, Svetoblažje i Markovac, koji su bili priključeni dragotinskoj Župi. Dragotin je bio posve razoren i katolici protjerani.

Na temelju naziva mjesta koja su pripadala dragotinskoj Župi moguće je zaključiti u kojem su se naselju nalazile ranije spomenute crkve: u Svetoblažju crkva sv. Blaža, u Markovcu sv. Marka (koje su, kao filijalne kapele, izgrađene od drveta) i zidana Župna crkva sv. Ivana u Dragotinu.

Turci crkvu u Dragotinu ipak nisu porušili, već jako oštetili jer 1690. godine biskup Nikola Ogramić Olovčić spominje 7 crkava na teritoriju đakovačkog kotara koje su preživjele Turke. Te su crkve stare i zapuštene, ali se, za nuždu, u njima može obavljati Sveta Misa. Među nabrojanima, spominje se crkva Blažene Djevice Marije u Dragotinu.[12] Tada se prvi put kao titular dragotinske crkve spominje Blažena Djevica Marija.

Biskup Petar Bakić je od inspekcije Osijeka dobio Popis Đakovštine, izrađen 1702. godine. Taj je popis sastavljen umjesto popisa grofa Caraffa, koji je Komori prikazivao vrijednost novoosvojene zemlje i njene prihode. (Komisare nije zanimao opis zemlje, već samo njena gospodarska snaga - da se vidi pošto bi se mogla prodati). Popisivanje je dovršeno 9. svibnja 1702. godine, a popis je sastavio i potpisao «provisor bonorum» Emerik Szadezky.[13] U njemu se Dragotin spominje samo kao pustoselina koja pripada selu Svetom Blažju. U Dragotinu se nalazi jedna crkva zidana opekom i pokrivena. Iako je selo nenaseljeno, u crkvi se služi Sv. Misa.[14]

Razni autori (Emerik Gašić, Ivan Zirdum, Juraj Lončarević, Mirko Marković, Petar Lubina...), kao i natpis na zvoniku, spominju baroknu obnovu crkve u vrijeme biskupa Petra IV Bakića de Lach.

VLTRA SAECVLA ACAETA
TES COLLAPSA TANDEM
ERECTA PRIMAE VOCVLTV
POTIORNECALIAOPE
QVAMEX LIBERALITATE
DIAKOVIENSIS EPISCO
PI PETAR

12 Stjepan BÄUERLEIN, *Biskup Nikola Ogramić Olovčić*. Poseban otisak iz revije *Croatia sacra*. 13/14, 22/23/ 1944., 23.

13 Ive MAŽURAN, *Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine*. Osijek, 1966.

14 T. SMIČIKLAS, *Dvijestogodišnjica oslobođenja*… Zagreb, 1891., 328.

Točna godina obnove nije zabilježena, a vrijeme njegovog biskupovanja je 1. pol. XVIII. st. (1716.-1749.). Biskup je obnovio crkvu u selu koje nije bilo naseljeno; budući da se stanovništvo u Dragotin naselilo oko 1750. godine, možemo pretpostaviti da je biskup obnovio crkvu i tako u selo privukao novo stanovništvo, uglavnom iz Bosne (okolica Plehana i Dervente). Obnovio je nekoliko crkava te ih opskrbio nužnim sv. posuđem.[15]

Emerik Gašić o biskupu Bakiću kaže:

«obnovio je kapele sv. Martina u Selcima, sv. Bartolomeja u Mikanovcima, Blažene Djevice Marije Žalosne u Dragotinu, sve tri zidane» .[16]

U Glasniku Biskupije bosanske i sriemske iz 1896. godine navodi se da je biskup Petar Bakić obnovio crkvu Blažene Djevice Marije u Dragotinu i da se kraj crkve, po onodobnom običaju, smjestio neki pustinjak iz reda sv. Augustina kao čuvar.

U tekstu *Marija u našoj sredini* Mitar Dragutinac govori o čudotvornoj dragotinskoj Gospinoj slici koja se do 1745. godine čuvala u običnoj kući, a tada je „sagrađena crkvica Blažene Djevice Marije“.[17] Slika je prenesena u nju i od tada je narod još više dolazio u prošteniště. Dragutinac je jedini autor koji govori o gradnji, a ne obnovi crkve u XVIII. st.

Biskup Josip Antun Čolnić je 1758. godine u Trnavi osnovao Župu i tada je Dragotin postao filijala trnavačke Župe.

Vizitirao ju je 1767. godine i za Dragotin zabilježio crkvu Blažene Djevice Marije Žalosne za koju kaže da joj je raniji titular bio Sv. Marko. Ova napomena vizitatora o ranijem titularu crkve pobija raniji zaključak da je u Dragotinu bila crkva sv. Ivana. No, možda je došlo do netočnog prenošenja predaje o titularima jer je malo vjerojatno da bi se u nenaseljenom mjestu obnavljala drvena crkva. U Vizitaciji navodi da se obnavljaju krov i podziđe (*submuratione*), i nada se brzom završetku.[18]

Kanonska vizitacija 1776. godine (biskup Matej Franjo Krtica: 1773.-1805.) crkvu naziva Crkvom Žalosne Gospe. [19]

---

15 Petar Bakić, biskup bosansko-djakovački (1716-1749), *Glasnik Biskupije bosanske i sriemske*, 24, 21/1896., 183.

16 Emerik GAŠIĆ, *Kratki povijesni pregled Biskupija bosansko-đakovačke i srijemske*. Osijek, 2000., 39.

17 Mitar DRAGUTINAC, *Marija u našoj sredini*, Vjesnik Biskupije đakovačke. 1, 5/1948., 62.

18 KV, uvezena poput knjige, čuva se u Arhivu Đakovačke i srijemske biskupije; prijevod s latinskog jezika: Alen Šimičić, prof. lat. jez.

19 Vlatko DUGALIĆ, «Štovanje Blažene Djevice Marije u svetištima Đakovačke i srijemske biskupije», *Vjesnik Biskupije đakovačke*. 1, 5/1948., 96.

Iz XIX. stoljeća datiraju dvije kanonske vizitacije, pisane latinskim jezikom, koje se čuvaju u Arhivu Đakovačke i srijemske biskupije (Središnja Biskupijska knjižnica i arhiv Đakovo) u Đakovu. Obje su vizitacije na listovima folio-formata. Osim kanonskih vizitacija, u spomenutom Arhivu nalazi se popis inventara dragotinske crkve iz 1826. godine, u rukopisu, na latinskom jeziku, također na listovima folio-formata[20].

Biskup Antun Mandić (1806.-1815.) vizitirao je Župu Trnava 1812. godine. O filijalnoj kapeli u Dragotinu kaže da je posvećena Bogu i Blaženoj Djevici Mariji.

Crkva je čitava sagrađena od čvrstih materijala, krov je pokriven crijepom. Čitav toranj je zidan, u njemu se nalaze 2 zvona.

Crkva je obijeljena iznutra i izvana, u dobrom je stanju.

Vizitator je zabilježio jedan oltar: u središtu se nalazi lik Blažene Djevice Marije koju drže 2 kerubina; modro je obojen, s pozlaćenim dijelovima.

Na zidove crkve prikucane su dvije slike: Sv. Marka s desne i Sv. Ane s lijeve strane.

U crkvi postoji kor, ali nema orgulja.

U vizitaciji se navodi da u crkvi nema krstionice, ispovjedaonice niti kripte, nema svjetiljke (vjerojatno se misli na luster). Sakristija je napravljena na praznom prostoru iza većeg oltara (misli se na glavni) i tu je ormar za sveti inventar. Od inventara spominje 6 modrih svijećnjaka, križ, ploče.

Uz crkvu se nalazi groblje.

Prema popisu inventara, u razdoblju između 1812. i 1826. god. podignuta su dva bočna oltara: sv. Marka i sv. Ane, ali bez ikakve opreme.

U ovom je popisu spomenuta slika Blažene Djevice Marije, koja se čuva u sakristiji. Iako se ne navodi točan motiv, vjerojatno se radi o čudotvornoj slici Žalosne Gospe kojoj je hodočastio narod i koja je, sudeći prema kanonskoj vizitaciji iz 1776. god., možda ranije stajala na glavnom oltaru.

Godine 1833. Župu Trnava s filijalnim kapelama vizitirao je biskup Pavao Matija Sučić de Pacser (1831.-1834.).

Crkva u Dragotinu je posvećena Blaženoj Djevici Mariji. Biskup kaže da bi se po slici moglo zaključiti da se radi o Žalosnoj Gospi, ali se svečana proslava održava na blagdan Uznesenja.

Kao i raniji vizitator, biskup navodi da je crkva građena od čvrstih materijala. On joj bilježi dimenzije: dugačka je 10 org i široka 4 org. Preračunavši

20 Prijevod s latinskog jezika: Alen Šimičić, prof. lat. jez.

u metre[21], duljina crkve iznosi 19 m, a širina 7,6 m.

Dva zvona, koja se nalaze u zidanom tornju, posvećena su Blaženoj Djevici Mariji i Sv. Marku Evanđelisti.

Ova vizitacija navodi tri oltara u crkvi: veći tj. glavni Blažene Djevice Marije dva bočna: Sv. Marka i Sv. Ane. Samo je glavni oltar opremljen za bogoslužje.

Biskup de Pacser u vizitaciji kaže da je crkva bila srušena za vrijeme Turaka te da ju je podigao i obnovio biskup Pater Bakić.

Crkva je općenito u dobrom stanju.

Te, 1833., godine u Dragotinu je krizmana 31 osoba.[22]

Godine 1836. objavljena je knjiga Alexiusa Jordánskog *Kurze Beschreibung der Gnadenbilder der seligsten jungfrau Mutter Gottes Maria*, koja donosi popis Marijanskih svetišta. Uz Dragotin autor je objavio i preveo na njemački jezik natpis s pročelja crkve, naveden je podatak da je crkva sagrađena od 1715. do 1741. godine. Netko je običnom olovkom 1741. godinu ispravio u 1749. No, to je razdoblje biskupovanja Petra Bakića, dakle, bilo bi to okvirno razdoblje kad je mogla biti obnovljena. Uz tekst se nalazi grafika Žalosne Gospe izrađena prema čudotvornoj slici koja se danas nalazi u sakristiji.

Kraj XIX. stoljeća za kapelu u Dragotinu vrlo je nejasan. Kapela je regotizirana, što je jasno vidljivo. (To je jedan od rijetkih regotiziranih spomenika na području Slavonije, na kojemu su sačuvani izvorni srednjovjekovni elementi i elementi barokne obnove.) U literaturi se navodi da je u doba biskupa Strossmayera (1849.-1905.) izvršena obnova prema projektu arhitekta Josipa Vancaša[23], no ne postoji niti jedan izvor koji bi taj podatak mogao potvrditi.

Vancaša kao obnovitelja crkve spominje Gjuro Szabo. U tekstu u kojem progovara protiv neogotizacije crkvenih građevina spominje i Dragotin navodeći koje je radove na crkvi Vancaš izveo:

> *«To je ono stvaranje katedralice na selu, a izveo je to remek-djelo arhitekt Vancaš. Dakako, tu mora na pročelju biti portal, mora se učiniti rozeton, prozori povećani, naročito onaj gornji, koji osvjetljuje – tavan! – Mora biti još i par ćor-prozora sve dakako iz cementa izvedeno, da se već sada ruši.»*[24]

---

21 1 orgia = hvat = klafter = 1,9 metara

22 Protocollum Confirmatorum in Parochia Ternaviensi Anno1833 die 23 Junii (Središnja Biskupijska knjižnica i arhiv Đakovo).

23 Često se spominje stilska srodnost dragotinske kapele sa sarajevskom katedralom, a zajednički uzor arhitektu Vacašu je francuska burgundska gotika.

24 Gjuro SZABO, «Obnova i dogradnja spomenika», *Narodna starina*. 33., 9.-10.

U Rješenju Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku kojim je 23. prosinca 1970. godine kapela Uznesenja Blažene Djevice Marije na groblju u Dragotinu registrirana kao spomenik kulture[25] navedeno je da je crkvu u Dragotinu radikalno obnovio *1889. godine* arhitekt Josip Vancaš. Budući da se jedino na ovom mjestu kao godina obnove spominje 1889., a ne 1899. godina, pretpostavlja se da je prilikom upisivanja godine došlo do *tipfelera*.

U dokumentu Konzervatorskog odjela Osijek iz 1987. god. navodi se, prema Diani Vukičević-Samaržija (Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji. Zagreb, 1986., str. 100.[26]), da je Josip Vancaš obnovio crkvu 1899. god..

Nakon Đure Szaba autori koji su pisali o Dragotinu spominju da je 1899. god. arhitekt Josip Vancaš obnovio crkvu, ali nitko ne navodi izvore (Ivan Zirdum, Vlatko Dugalić, Mirko Marković, Dragan Damjanović).

Zanimljivo je da se u *Glasniku Biskupije bosanske i srijemske* s kraja XIX. stoljeća ni u jednom broju ne spominje obnova dragotinske crkve niti arhitekt Josip Vancaš.

U monografiji *Biskup Josip Juraj Strossmayer* autora Matije Pavića i Milka Cepelića točno su nabrojene Župne crkve i filijalne kapele Biskupije đakovačko srijemske građene ili obnavljane u razdoblju od 1850. do 1900. godine. Od dvjestotinjak nabrojenih, spominje se i Dragotin. Za obnovu dragotinske crkve 1899. godine utrošeno je 250 for.[27] Zbog usporedbe navodim da je te iste godine za obnovu Župne crkve u Trnavi utrošeno 850 for, a sveukupna svota potrošena na obnove u Biskupiji iznosi 270.378 for 88 nč.[28] Dakle, svota za obnovu dragotinske crkve je zanemariva, što je neobično s obzirom da se pretpostavlja da je izvođena prema nacrtima arhitekta koji je desetak godina ranije izradio projekt za izgradnju sarajevske katedrale.

Biskup J. J. Strossmayer je 5. lipnja 1883. godine donio odredbu u kojoj kaže:

> *«da Župno svećenstvo odsele, prije nego li će gradnju ili popravak crkve ili kapele kojemu mjerniku povjeriti, da svu stvar duhovnoj svojoj oblasti prokaže, poimence: šta se imade graditi ili popravljati, i koliko svota novca na dispoziciju stoji, pak će se onda duhovna oblast dostojan nacrt pobrinuti ili dotičnika na vješta raditelja uputiti»*[29]

---

25 Dokumentacija Konzervatorskog odjela Osijek. Rješenje broj UP-IO-03-209/2-70. BM/KN
26 Autorica se poziva na monografiju Ivan ZIRDUM, *Biser Đakovštine*. Trnava, 1970.
27 Time je kao godina neogotičke obnove potvrđena 1899. godina.
28 Matija PAVIĆ, Milko CEPELIĆ, *Biskup Josip Juraj Strossmayer*. Reprint. Đakovo, 1994., 406.-407.
29 *Isto*, 391.

U tekstu stoji da su Župnici tu odredbu poštivali, ali u Središnjoj biskupijskoj knjižnici i arhivu niti prijepiska niti nacrti za Dragotin ne postoje, tj. nisu dostupni korisnicima. Kako je već ranije spomenuto, prema tvrdnji Župnika crkve u Trnavi, vlč. Mate Matasovića, u Župnom arhivu ne postoji dokumentacija vezana uz ovu obnovu.

Najraniji pronađeni prikaz kapele u Dragotinu je razglednica koja potječe vjerojatno s početka XX. stoljeća, snimljena je nakon neogotičke obnove. U prvom planu je prikazano raslinje, koje djelomično zaklanja pogled na pročelja, ali vidljivo je glavno zapadno pročelje, a djelomično se naziru elementi sjevernog. Dekoracija zapadnog pročelja nije do danas promijenjena osim jednog detalja. Na krovićima zabata nedostaju ukrasi na vrhu. Sjeverno pročelje je doživjelo neke preinake: ispod krova se nalazio vijenac, prozori su bili uokvireni. Na krovištu je bio otvoren krovni prozor u obliku kućice (danas je on plošno položen).

Dvije fotografije snimljene su 1965. god. i na njima se jasnije vidi dekoracija bočnih pročelja i zidnog plašta apside. Fotografije su snimljene nakon potresa koji je 13. travnja 1964. god. oštetio crkvu, a prije obnove pročelja.

Tih godina je Župnik Župe Našašća Sv. Križa iz Trnave, vlč. Vinko Hajduh pisao dopise Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Osijeku tražeći dozvolu za popravak dragotinske crkve.[30] Prema fotografijama crkva je u međuvremenu obnovljena; snimljen je sjeveroistočni dio apside, na kojem se vidi da je pokrov krovišta nov. Apsida je, kao i danas, pojačana dvostrukim kontraforima, ali oni su imali okapnice. Između kontrafora nalazi se pravokutno polje, vertikalno izduljeno i plitko uvučeno u masu zida i u tom polju prozori. Prozori su blago šiljati i iznad tjemena oblikovana je profilirana dekoracija, snopasti štap koji nose konzolice prati oblik prozora. U kvadratičnom polju iznad svakog prozora nalazi se četverolist, u masu zida plitko su stepenasto uvučeni i kvadratični okvir i četverolist. U visini potprozornika, duž čitave apside oblikovan je profilirani vijenac. Profilirani vijenac nalazi se i ispod krova. Na snimci je zabilježena prostorija sa sjeverne strane kapele. Na žbuci se naziru površinska prljavština i oštećenja.

Druga fotografija prikazuje dio južnog pročelja crkve i zvonik s vidljivim oštećenjima nastalim uslijed potresa (pod skelama koje ga štite od urušavanja). Na južnoj strani zvonika gotovo je porušen zid između prozora i krovnog pokrova zvonika, a ispod prozora je raspukao, sve do krovišta broda crkve i žbuka je uz žilu napuknuća otpala.

30 U MK, Konzervatorskom odjelu Osijek čuva se dopis iz 1963.godine.

Koliko je to moguće prema fotografiji koja ne prikazuje čitavo pročelje, zaključujemo da su bočna pročelja i apsida bili identično artikulirani, samo što su bočna pročelja bila horizontalno raščlanjena i profiliranim vijencem iznad prozora, koji zatvara pravokutno polje plitko uvučeno u masu zida.

Na razglednici s početka 20. stoljeća vidi se da je crkva bila dvobojno obojena, a fotografije iz 1965. god. to potvrđuju: četverolisti sa svojim kvadratnim okvirom, snopasti štapovi iznad prozora i konzolice na kojima se nalaze, profilirani vijenci iznad prozorskih pravokutnih polja na bočnim pročeljima, vijenci na tornju te vjerojatno rozeta na zapadnom pročelju obojeni su svjetlije.

Prema dostupnoj literaturi, radove na kapeli je poslije potresa i nakon uviđaja Konzervatorskog odjela u Osijeku, izveo obrtnik Damjan Gačić.[31]

Rješenjem Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku od 23. prosinca 1970. godine kapela Uznesenja Blažene Djevice Marije na groblju u Dragotinu registrirana je kao spomenik kulture i upisana u Registar nepokretnih spomenika kulture Regionalnog zavoda pod registarskim brojem 151.[32]

U Konzervatorskom odjelu u Osijeku nalazi se izvještaj o stanju dragotinske kapele iz 1987. godine. Dokument nosi naziv *Uvid u stanje Župne crkve Majke Božje u Dragotinu*.[33] Pridjev *Župne* vjerojatno je upisan greškom jer je dragotinska crkva i tada bila filijalna kapela Župe u Trnavi. Prema izvještaju crkva je bila nedavno izvana kompletno ožbukana (prema usmenoj izjavi mještana u kolovozu 1986. god.) dok je unutrašnjost bila zatečena u derutnom stanju: Žbuka je mjestimično otpadala sa zidova i svodova lađe i svetišta.

Prema zapisu fra Petra Lubine u knjizi Marijanska Hrvatska, iduće, 1988. godine, i unutrašnjost je temeljito obnovljena.

Posljednji zabilježeni obilazak komisije Konzervatorskog odjela u Osijeku datira iz 2000. godine.[34] Iz izvještaja je vidljivo da su ranije spomenute obnove izvedene bez znanja konzervatorske službe. Zabilježeno je da je neadekvatno žbukanje pročelja sredinom 1980-ih godina (upotreba industrijske paropropusne žbuke) uzrokovalo pojavu kapilarne vlage uslijed koje su nastala oštećenja na pročeljima: puknuća na zidovima, ljuštenje boje. Komisija je uočila pukotinu na zapadnom pročelju, koja se spušta od parapeta prozora iznad rozete i završava na

31 Ivan ZIRDUM, *Gospi Dragotinskoj*. Đakovo, 1998., 19.

32 Rješenje broj: UP-IO-03-209/2-70. BM/KN; rješenje je potpisao direktor Novak Jocović, prof.

33 Dokumentacija KOS od 3. lipnja 1987. god.; izvještaj su potpisali Božica Valenčić, prof. i Tone Papić, dipl. ing. arh.

34 Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Dragotinu, Dokumentacija KOS od 12. listopada 2000. god.; izvještaj su potpisali Ivana Buzina, d.i.a. i Ratko Ivanušec, dipl. pov. umj. Dokument je zaveden kao Zbirka isprava (dosje) 26, Registar nepokretnog kulturnog dobra 151.

tjemenu portala (oštećenje konstruktivnog karaktera) te pukotinu na istočnom pročelju recentne sakristije.

Unutrašnjost također nije kvalitetno ožbukana pa žbuka djelomično otpada, a vidljiva je pukotina na spoju svoda i tijela zvonika.

Prije dolaska komisije napravljen je pretres krovišta crkve te je kao pokrov postavljen biber crijep. Limeni pokrov kape zvonika tom prilikom nije promijenjen te je zatečen u derutnom stanju.

U svibnju 2005. god., na poziv upravitelja Župe Našašća Sv. Križa u Trnavi, vlč. Mate Matasovića, izvršen je pregled kapele Uznesenja Blažene Djevice Marije[35] i s Hrvatskim restauratorskim zavodom ugovorena je izrada konzervatorsko restauratorskog elaborata. Istražni radovi, na temelju kojih je u prosincu 2005. god. izrađen elaborat, trajali su tijekom svibnja, lipnja i rujna.

Rezultati konzervatorsko restauratorskih istraživanja

Cilj istraživanja bio je utvrditi izvorni izgled kapele, stupanj očuvanosti gotičkih dijelova građevine te opseg barokne i Vancaševe intervencije. Sondiranja, koja dopunjuju arhivska i povijesna istraživanja, provedena su na pročelju i u unutrašnjosti kapele. Otvorene su ukupno 44 sonde (zidne, podne i svodna), od toga na pročeljima kapele 10 zidnih, 2 podne uz pročelja, u unutrašnjosti 22 zidne, 1 podna i 1 svodna sonda. U zoni krovišta otvoreno je ukupno 8 sondi.

Već su prvim pregledom na kapeli uočljiva brojna oštećenja.

Na fasadnom je platnu uslijed kapilarne vlage došlo do ljuštenja boje, a zbog narušene statike do napuknuća zidova (na zapadnom pročelju – od parapeta prozora iznad rozete do tjemena portala). Pukotina je dubinska i vidljiva i u unutrašnjosti zvonika.

Pregledom unutrašnjosti zaključeno je da je uzrok konstruktivnih zidnih oštećenja šiljati bačvasti svod izgrađen krajem XIX. stoljeća prilikom velike obnove kapele. U unutrašnjosti su vidljive pukotine na zidu iznad slavoluka, a posebno su izražene na tijelu zvonika. Otpadnje žbuke u unutrašnjosti posljedica je njenog nekvalitetnog nanošenja.

35 Predstavnik Ministarstva kulture, Uprave za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorskog odjela u Osijeku Tone Papić, dipl. ing. arh.; predstavnici Hrvatskog restauratorskog zavoda, Restauratorskog odjela Osijek: Edita Usenik, akad. slikar i Miroslav Usenik, akad. slikar.

Gotički prozor

Prilikom obnove pročelja sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća uklonjena je sva povijesna žbuka zajedno s arhitektonskom profilacijom, zbog toga nam nije poznata boja najstarijeg naličja vanjskih zidova.

Sondiranjem južnog pročelja te niše na tjemenu apside otkriveni su izvorni gotički prozori. Okvir prozora je zidan i potom žbukan, a od kamena je izrađen samo luk prozora. Sonda na dovratniku portala zapadnog pročelja pokazala je da je izvorni portal bio od kamena te da je naknadno ožbukan. Na njega se naslanja kasnije nadograđen istak od opeke. Na južnom pročelju su otkrivena vrata zaključena blago šiljatim lukom, koja pripisujemo gotičkom razdoblju kad su bočni portali bili tipološki česta pojava. S vanjske strane pročelja kao spolija pronađen je dio kamenog luka za koji vjerujemo da je bio dio portala.

Sjeverni zid je prvi put raščlanjen u baroknom razdoblju postojećim prozorima.

Godine 1899. provodi se temeljita obnova kapele. Tada je u brodu kapele, koji je izvorno završavao ravnim stropom, izveden šiljato bačvasti svod, armirano – betonske konstrukcije. U istoj obnovi je intervenirano i u svetištu kapele izgradnjom radijalno-rebrastog svoda, također betonske konstrukcije. Zaglavni kamen i rebra svoda izrađena su od žbuke s mjestimice uklopljenim izvornim kamenim gotičkim dijelovima. Sondiranje na sjevernom zidu svetišta pokazalo je da svetište nije bilo oslikavano. Na istom zidu pronađena su polukružno zaključena vrata. Vrata su postavljena izvan centralne osi sjevernog zida svetišta, bliže trijumfalnom luku. Visina vrata ukazuje da su iz vremena kad je razina poda svetišta bila niža. Sedilija i kustodija nisu pronađene.

U podnoj sondi, na dubini od oko 23 cm pronađen je izvorni pod od estriha bez tragova popločenja. Vjerujemo da taj nivo poda pripada gotičkom i baroknom razdoblju, te da je tek krajem XIX. stoljeća povišen[36]. Otvaranjem sondi na zvoniku u unutrašnjosti kapele zaključeno je da zidani zvonik ima najmanje dvije građevne faze (prva kojoj pripada tamna opeka koja je gorila, i druga faza kad je zvonik nadograđen nakon požara). Južno od zvonika evidentirano je odvajanje ograde kora od tijela zvonika što ukazuje na činjenicu da je ograda uz zvonik postavljena kasnije. S obzirom na opseg historicističke intervencije na kapeli, očekivano najstariji pronađeni naliči datiraju se upravo u to vrijeme. Tako je na zapadnom zidu, na ogradi kora kao najstariji nalič pronađen bijeli s plavo slikanom šablonom. Na južnom zidu kapele je kao najstariji utvrđen tamnooker-žuti nalič. Istovremen je slikani nalič pronađen u ulaznom prostoru, također na južnom zidu, geometrijskog motiva koji se prilagođava obliku svoda na kojem se nalazi.

Istraživanja su pokazala da građevinskih intervencija nije bilo, odnosno nisu pronađeni elementi koji bi ukazivali na to da je kapela u ranijoj fazi bila duža. Brod je dug 12,32 m, a širok 8,75 m. Svetište je dugo 6,41 m i široko 6,77 m. Duljina odgovara podacima iz XIX. st., dok je širina navedena u Kanonskoj vizitaciji 1833. god. najvjerojatnije pogrešna jer su svetište i perimetralno zide gotički, iz XIV. st.

Sonde zidova na tavanu kazale su zanimljive podatke o kapeli koji se odnose na vrijeme prije obnove u XIX. stoljeću. Na sjevernom zidu pronađen je naslikani barokni kapitel stupa kojima su bili ukrašeni bočni zidovi kapele prije nego je izgrađen svod. Od tog mjesta pa sve do dijela istočnog zida moguće je pratiti bijelu, vapnenu žbuku iz baroknog razdoblja.

36 Odnos visina gotičke podnice lađe i svetišta kapele odgovara današnjem, samo 32 cm niže od postojećeg stanja.

Prostorna tipologija kapele u gotičkoj fazi

Kapela Uznesenja Blažene Djevice Marije u Dragotinu po većini svojih tipoloških karakteristika ne odstupa od uobičajenog oblikovanja gotičkih sakralnih građevina u Slavoniji. Kapela je jednobrodna longitudinalna građevina koju čine dvije prostorne jedinice: viša i šira lađa te niže i uže svetište. Zidove svetišta izvana podupiru dvodijelni potpornjaci koji se stepenasto sužavaju prema gore. Lađa je od svetišta prostorno odvojena trijumfalnim lukom i načinom svođenja. U izvornoj gotičkoj fazi nad lađom nalazio se tabulat, a svetište presvođeno šesterodijelnim radijalnim rebrastim svodom. Kruškolika rebra svoda upiru se o konzole u obliku obrnute peterostrane piramide[37]. Zaglavni kamen u kojem se sastaju rebra i čiji profil u presjeku ponavlja, neobičnog je prstenastog oblika. Svetište je kratko, projektirano pomoću osmerokuta.

Zidne su plohe kapele bile minimalno rastvorene, samo na južnom zidu te svetištu, gotičkim uskim i visokim prozorima, jednostavnih okvira s kamenim lukom, te s dva portala, glavnim na zapadnom pročelju te bočnim na južnom zidu broda. Navedeni tip građevine razvio se iz dvoranskog tipa crkve, a proširio se pod utjecajem prosjačkih i propovjedničkih redova od sredine XIII. stoljeća.

Prijedlog radova

S obzirom na loše fizičko stanje objekta, nije moguće vraćanje ni koje od povijesnih faza, već se predlaže obnova postojećeg stanja.

Nakon statičkog pregleda i sanacije potrebno je izvesti drenažu oko čitavog objekta, odstraniti cementnu žbuku s gotičkih zidova i portala te ožbukati vapnenom žbukom «pod žlicu». Predlaže se prezentacija svih gotičkih otvora.

U unutrašnjosti je nužno sanirati pukotine i druga mehanička oštećenja te popločenje. Debeli slojevi naliča se odstranjuju i zidovi boje bijelo. Uz prozore je potrebno izraditi okapnice kondenzirane vlage.

37 U literaturi autori različito datiraju profilaciju rebara i oblikovanje konzola kapele u Dragotinu.

BIBLIOGRAFIJA

IZVORI

Središnja biskupijska knjižnica i arhiv Đakovo:

1. *Inventarium Filialis Ecclesiae Dragotin factum Anno 1826.*
2. Kanonska vizitacija Župe Trnava iz 1767. godine
3. Kanonska vizitacija Župe Trnava iz 1812. godine: *Visitatio Canonica Ecclesia Parochialis S.S. Trinitatis Ternava facta per Excellentissimum Illustrissimum ac Reverendissimum Dominum ANTONIUM MANDICH Dioecesium Bosniensis seu Diakovariensis & Syrmiensis Canonice Unitarum Episcopum Insignis Ordinis S. Stephani Regis Apostolici Commendatorem S. C. & R. A. M. Actualem Intimi Status Consiliarium Anno 1812 Die 23 Mensis Octobris*
4. Kanonska vizitacija Župe Trnava iz 1833. godine: *Visitatio Canonica Parochialis Ecclesiae Ternaviensis in Diaecesi Diakovarensi, Archi-Diaconatus cathedralis, Districtu Diakovar, in Comitatu Versezensi existentis, Anno Domini 1833., die 23, Mensis Junii. Ab Illustrissimo ac Reverendissimo Domino Episcopo Paulo Mathia Szutsits de Pacser instituta.*
5. *Protocollum Confirmatorum in Parochia Ternaviensi Anno 1833 die 23 Junii.*

Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel Osijek, Dokumentacija:

1. Rješenje o registraciji spomenika kulture: Rješenje broj UP-IO-03-209/2-70. BM/KN
2. Dopis vlč. Vinka Hajduha, upravitelja Župe Našašća Sv. Križa iz Trnave zbog popravka crkve, 1963. god.
3. Uvid u stanje Župne crkve Majke Božje u Dragotinu, 3. lipnja 1987.
4. Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Dragotinu, Zbirka isprava (dosje) 26, 12. listopada 2000.

LITERATURA

1. BÄUERLEIN, S. Biskup Nikola Ogramić Olovčić. Poseban otisak iz revije Croatia sacra. 13/14, 22/23 (1944.)
2. BUTURAC, J. Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1970.
3. DRAGANOVIĆ, K. Izvješće fra Tome Ivkovića, biskupa skradinskog, iz godine 1630. // Croatia sacra: arkiv za crkvenu povijest Hrvata. 7 (1934.), str. 65.-78
4. DRAGUTINAC, M. Marija u našoj sredini. // Vjesnik Biskupije đakovačke. 1,5 (1948.), str. 62
5. DUGALIĆ, V. Štovanje Blažene Djevice Marije u svetištima Đakovačke i srijemske biskupije. // Vjesnik Đakovačke i srijemske biskupije: revija za pastoralnu orijentaciju svećenika. 41(116), 5 (1988.), str. 94.-97.
6. GAŠIĆ, E. Kratki povijesni pregled biskupija Bosansko-đakovačke i Srijemske: načinjen iz povijesnih izvora s pridodanim Životopisima. Osijek: Državni arhiv, 2000.
7. HOŠKO, F. E. Biskupsko djelovanje Pavla Posilovića u Slavoniji. URL: http://www.visovac.hr/Hrvatski jezik/download/DODATNI DOWNLOAD/POSILOVIC/Hosko.zip (19. VIII. 2005.)
8. JORDÁNSKY, A. Kurze Beschreibung der Gnadenbilder der seligsten jungfrau Mutter Gottes Maria, (1836.)
9. MAŽURAN, I. Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine. Osijek: Historijski arhiv u Osijeku, 1966.
10. PAVIĆ, M. CEPELIĆ, M. Biskup Josip Juraj Strossmayer. Reprint. Đakovo: Biskupski ordinarijat, 1994.
11. PETAR BAKIĆ, BISKUP BOSANSKO-DJAKOVAČKI (1716.-1749.). //Glasnik Biskupije bosanske i srijemske. 24, 21. (1896.), str. 191.-193.
12. POPIS SANDŽAKA POŽEGA 1579. GODINE / ur. Stjepan Sršan. Osijek: Državni arhiv, 2001.
13. SKENDEROVIĆ, R. Nasljednici fra Luke Ibrišimovića u službi slavonskog vikara Zagrebačke biskupije. // Fra Luka Ibrišimović i njegovo doba: zbornik radova sa znanstvenog skupa, Požega, 3. i 4. prosinca 1998. / ur. Filip Potrebica. Jastrebarsko: Naklada Slap, 2001. Str. 127.-134.

14. SMIČIKLAS, T. Dvijestogodišnjica oslobođenja Slavonije: drugi dio : spomenici o Slavoniji u XVII. vijeku: (1640.-1702.). Zagreb: JAZU, 1891.
15. SZABO, Gj. Obnova i dogradnja spomenika. // Narodna starina. Sv. 33. Str. 9.-10.
16. ZIRDUM, I. Gospi dragotinskoj. Đakovo: UPT, 1998.
17. ŽUPE I CRKVE (DANAŠNJE) BISKUPIJE BOSANSKO-SRIEMSKE U SRIEDNJEM VIEKU. // Glasnik Biskupije bosanske i sriemske. 26, 20 (1898.), str. 180.-182.

Chapel of the Assumtion of the Holy Virgin Mary

SUMMARY

Within the scope of activities of Croatian Restoration Institute its branch office in Osijek did a research in the Chapel of the Holy Virgin in Dragotin in 2005. Based on on the physical explorations of the church facilities and the analysis of its present state, as well as examination of the level of damage, supported by archival and historical materials a team of experts drew up a conservation and restoration survey/study with the accompanying design documentaion. This article explains a historical development and changes of the chapel in Dragotin consulting the results of the research. Today´s woke of the Holy Virgin is one of the few monuments in Slavonia with preserved original both medivial and restoration Baroque elements .

UDK 355.293 (497.5=112.2) “1945/1946”

Logoraško groblje Krndija

Vladimir Geiger
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Od kolovoza 1945. do svibnja 1946. selo Krndija jedan je od najvećih logora u Hrvatskoj i Jugoslaviji za njemačko stanovništvo. Procjenjuje se da je kroz logor Krndiju prošlo oko 3.500 do 4.000 logoraša, te da ih je oko 500 do 1.500 u logoru izgubilo Život. U logoru Krndiji, prema dostupnim poimeničnim pokazateljima, stradalo je 338 osoba. Logoraše su pokapali na mjesnom groblju, mnoge i bez nadgrobnih oznaka ili natpisa. Prve logoraške grobne oznake, drveni križevi, većinom su tijekom vremena propali ili su uništeni, potpuno ili djelomice, ili su pak natpisi na njima, urezani ili pisani, nestali ili nečitki. Kod starijih, neobnavljanih, kamenih, betonskih i metalnih nadgrobnih spomenika (oznaka), natpisi su ponegdje sasvim, djelomice ili teško čitljivi. Logorski dio groblja potpuno je bio zapušten i neobilježen i zarastao u šikaru i travu. Prvo uređivanje logorskoga dijela groblja u Krndiji bilo je 1997. i 1998. za prigodu komemoracije i otkrivanja spomen-obilježja (spomenika) stradalima (žrtvama logora). Do naših dana sačuvano je pedesetak obilježenih logoraških grobova (pojedinačnih ili skupnih), od toga 35 grobova ima sačuvan nadgrobni natpis s imenom/imenima 39 logoraša.

Za sudbinu hrvatskih Nijemaca paradigmatsko je selo Krndija u Slavoniji, 4 km sjeverozapadno od Punitovaca u Đakovštini. Nekada pretežno njemačko naselje, koje se od nastanka u 1882./83. brzo širilo, nestalo je “preko noći”. Naime stanovništvo je iselilo/izbjeglo potkraj listopada 1944., a jugoslavenska komunistička vlast je Krndiju nakon Drugoga svjetskog rata, tijekom 1945. i 1946. pretvorila u logor za preostale Nijemce u zavičaju.

*

Od kolovoza 1945. do svibnja 1946. napušteno njemačko selo Krndija kraj Đakova jedan je od najvećih logora u Hrvatskoj i Jugoslaviji za preostalo njemačko stanovništvo (preteŽno starije osobe, Žene i djecu) jednog dijela Slavonije i Srijema (Đakovo, Vinkovci, Slavonski Brod, Županja, Slatina, Virovitica, PoŽega, Vukovar...), središnje Hrvatske (Zagreb, Novska, Kutina, Garešnica, Daruvar, Bjelovar, Sisak, Kostajnica...) i bosanske Posavine (Bosanski Brod, Bjeljina, Brčko, Prnjavor...). Na tešku sudbinu logoraša utjecali su, osim nepovoljnih uvjeta smještaja, izrazito slaba prehrana, nedovoljna higijena, pomanjkanje lijekova i liječničke pomoći, razne bolesti, te naporni radovi na koje zatočenici nisu bili navikli. Umiralo se većinom od bolesti, napose tifusa, gladi, iznemoglosti i hladnoće. Od zime 1945./46., napose od siječnja 1946., počinje harati epidemija pjegavog tifusa i ubrzo poprima zastrašujuće razmjere.[1] Potkraj oŽujka ili početkom travnja 1946., nakon poduzetih potrebnih mjera, tifus je uklonjen. Ubijanja i smaknuća osim nekoliko slučajeva, koji su nedvojbeni, u logoru Krndiji nije bilo. Logoraše su pokapali na mjesnom groblju, mnoge i bez nadgrobnih oznaka ili natpisa. Procjenjuje se da je kroz logor Krndiju 1945./46. prošlo oko 3.500 do 4.000 logoraša, te da ih je oko 500 do 1.500 u logoru izgubilo Život.[2]

*

U historiografiji, povijesnoj publicistici, memoarskoj literaturi i svjedočanstvima/iskazima logoraša, vrlo su različiti navodi, tvrdnje, procjene i poimenični pokazatelji o logoru Krndiji 1945./46., napose o djelovanju i uvjetima u logoru Krndiji, kao i broju logoraša i broju stradalih.

U logoru Krndiji 1945./46., prema mnogobrojnim i različitim izvorima, poimeničnim pokazateljima, stradalo je 338 osoba, od toga 152 muškarca i 183 Žene, a za tri stradale osobe spol nije poznat.[3]

Starosna dob poznata je za 204 osobe stradale u logoru Krndiji 1945./46. Prema tim pokazateljima, u logoru Krndiji je stradalo: 19 djece i mladih (10 Ženskih i 9 muških) (do 14 godina Života). Od toga je među stradalima troje

---

1 Usp. Vladimir Geiger, Epidemija tifusa u logorima za folksdojčere u Slavoniji 1945./46. i posljedice, Časopis za suvremenu povijest, god. 39, br. 2, Zagreb, 2007. (u tisku).

2 Usp. Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Station eines Völkermords, München, 1998., str. 219. - 223.; Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944 – 1948, München, 2003., str. 124. - 126.; Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944 – 1948, Beograd, 2004., str. 157. - 159.; Vladimir Geiger, Logori za folksdojčere u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata 1945. - 1947., Časopis za suvremenu povijest, god. 38, br. 3, Zagreb, 2006., str. 1095. - 1096. I tamo navedeni izvori i literatura.

3 Usp. Vladimir Geiger, Logor Krndija 1945. – 1946., Zagreb - Slavonski Brod, 2007., str. 415. - 432. (prilog: Popis utvrđenih Žrtava u logoru Krndiji 1945./46.) (u tisku).

dojenčadi (2 Ženskih, 1 muško) (do 1. godine Života), od kojih je jedno dojenče u logoru i rođeno. Zatim je među stradalima 10 djece (4 dječaka: dvojica od 2 godine, jedan od 3 godine i jedan od 5 godina, i 6 djevojčica: tri od 1 godinu, dvije od 4 godine i jedna od 6 godina) predškolske dobi (do 6 godina Života). Slijede najzastupljenije u logoru stradale skupine, 116 osoba (67 Žena, 49 muškarca) radne dobi (15 do 64 godine Života), od toga 36 Žena plodne dobi (15 do 49 godina Života), te 71 osoba (31 Žena, 40 muškraca) starije dobi (stariji od 65 godina).

Među starijima osobama stradalim u logoru, zastupljena su godišta: 1859. (1 Žena), 1860. (1 Žena, 2 muškarca), 1861. (1 muškarac), 1863. (1 Žena, 2 muškarca), 1865. (3 Žene, 2 muškarca), 1866. (1 muškarac), 1867. (2 Žene, 1 muškarac), 1868. (2 muškarca), 1869. (2 Žene, 2 muškarca), 1870. (1 Žena, 3 muškarca), 1871. (4 Žene, 1 muškarac), 1872. (5 Žena, 1 muškarac), 1873. (1 Žena, 3 muškarca), 1874. (1 Žena, 2 muškarca), 1875. (4 muškarca), 1876. (4 Žene, 3 muškarca), 1877. (1 Žena, 3 muškarca), 1878. (2 muškarca), 1879. (3 Žene, 2 muškarca), 1880. (1 Žena, 3 muškarca).

Za 111 osoba stradalih u logoru Krndiji vrijeme smrti nije poznato, 118 osoba stradalo je od osnutka logora u kolovozu 1945. do kraja 1945., a 109 osoba stradalo je tijekom 1946. do ukidanja logora u svibnju 1946. Za 119 osoba stradalih u logoru Krndiji poznato je točno (ili približno točno) vrijeme smrti. Prema tim pokazateljima umrlo je 1945., u kolovozu 13 osoba, u rujnu 35 osoba, u listopadu 19 osoba, u prosincu 7 osoba, te 1946., u siječnju 11 osoba, u veljači 21 osoba, u ožujku 9 osoba, u travnju 2 osobe, u svibnju 1 osoba, i od posljedica logora u srpnju 1 osoba.

Prema mjestu prebivanja, žrtve logora Krndije pretežno su iz Slavonije i Srijema, ali i iz ostalih dijelova Hrvatske, ponajprije iz središnje i zapadne Hrvatske, iz Baranje, te iz bosanske Posavine i Bačke, dok za 29 osoba zavičajno mjesto nije poznato.

Utvrđene žrtve logora Krndije su iz Đakova (24), Vinkovaca (22), Ciglenika kraj Požege (20), Mrzovića kraj Đakova (18), Jarmine kraj Vinkovaca (16), Drenovaca kraj Županje (14), Vinkovačkoga Novog Sela kraj Vinkovaca (13), Tomašanaca kraj Đakova (12), Mlinske kraj Garešnice (11), Cerića kraj Vinkovaca (10), Hrastovca kraj Daruvara (9), Gorjana kraj Đakova (8), Požege (8), Ilače kraj Tovarnika (7), Drenja kraj Đakova (6), Vučevaca kraj Đakova (6), Rajevog Sela kraj Županje (5), Brestače kraj Novske (4), Osijeka (4), Semeljaca kraj Đakova (4), Velike Kopanice kraj Đakova (4), Antunovca kraj Pakraca (3), Bastaja kraj Daruvara (3), Satnice Đakovačke kraj Đakova (3), Kešinaca kraj Đakova (3), Privlake kraj Vinkovaca (3), Tominovca kraj Požege (3), Treštanovaca kraj Požege (3), Viškovaca kraj Đakova (3), Vukovara (2), Bjeljine (2), Brčkog (2), Đurđanaca kraj Đakova (2), Gunje kraj Županje (2), Krndije kraj

Đakova (2), Podgajaca kraj Županje (2), Retkovaca kraj Vinkovaca (2), Slatine (2), Slavonskog Brod (2), Sokolovca kraj Daruvara (2), Stanišića kraj Sombora (2), Vrbanje kraj Županje (2), Vrbice kraj Đakova (2), Županje (2), Bjelovara (1), Bošnjaka kraj Županje (1), Budainke kraj Slavonskog Broda (1), Budrovaca kraj Đakova (1), Cerne kraj Županje (1), Daruvara (1), Forkuševaca kraj Đakova (1), Ivankova kraj Vinkovaca (1), Kakinca kraj Bjelovara (1), Kravica kraj Osijeka (1), Kruševlja kraj Sombora (1), Nove Pazove (1), Piljenica kraj Novske (1), Popovca kraj Batine (1), Potnjana kraj Đakova (1), Pridvorja kraj Đakova (1), Račinovaca kraj Županje (1), Resnika kraj PoŽege (1), Riđice kraj Sombora (1), Siska (1), Slavonskog Šamca (1), Soljana kraj Županje (1), Starih Mikanovaca kraj Vinkovaca (1), Sušaka (1), Šibovske kraj Prnjavora (1), Špišić Bukovice kraj Virovitice (1), Štitara kraj Županje (1), Velimirovca kraj Našica (1), Virovitice (1) i Zagreba (1).

Sl. 1 Logorski dio seoskog groblja u Krndiji

Na logorskom dijelu seoskoga groblja u Krndiji ostalo je do naših dana sačuvano pedesetak obilježenih logoraških grobova (pojedinačnih ili skupnih), od toga 35 grobova ima sačuvan nadgrobni natpis s imenom/imenima 39 logoraša. Prve logoraške grobne oznake, drveni križevi, većinom su tijekom vremena propali ili su uništeni, potpuno ili djelomice, ili su pak natpisi na njima,

urezani ili pisani, nestali ili nečitki, a samo manji dio je čitljiv i prepoznatljiv. Tek je poneki od drvenih križeva potpuno sačuvan. Kod starijih, neobnavljanih, kamenih, betonskih i metalnih nadgrobnih spomenika (oznaka), natpisi su također ponegdje sasvim, djelomice ili teško čitljivi.[4] Naime, groblje u Krndiji godinama je neodržavano, ali i djelomice uništavano. Logorski dio groblja potpuno je bio zapušten i neobilježen s tek pokojim nadgrobnim znakom zaraslim u šikaru i travu. Takvo je stanje na logorskom groblju u Krndiji bilo vidljivo do devedesetih godina 20. stoljeća.[5] U vrijeme prvog uređivanja logorskoga dijela groblja u Krndiji tijekom 1997. i 1998. za prigodu komemoracije i otkrivanja spomen-obilježja (spomenika) stradalima (žrtvama logora), pojedini drveni križevi bili su već znatno propali, istrunuli, a natpisi na njima nečitki.

Pojedine grobne oznake na logorskom groblju u Krndiji ne obilježavaju uvijek i točno mjesto gdje je neka osoba i pokopana. Slikovit je primjer groba (nadgrobne oznake) Ljudevita Griesbacha, jednog od najistaknutijih fotografa u razdoblju hrvatske moderne.[6] Prema iskazu/svjedočenju Ljudevitova sina, Đure Griesbacha[7], sredinom svibnja 1945. Ljudevit Griesbach je zbog njemačkoga podrijetla, kao i mnogi Zagrepčani tada, najprije odveden u zatvor u Savskoj u Zagrebu, zatim u logor Prečko. Slijedi upućivanje u logor Krndiju, gdje je umro od tifusa 11. veljače 1946. Pokopan je poput drugih stradalih osoba na logorskom dijelu groblja u Krndiji, najvjerojatnije u jednu od skupnih grobnica, s drugim

---

4 Vladimir Geiger, Struktura stradalih u logoru Krndija 1945. - 1946., Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice/VDG Jahrbuch 2004, Osijek, 2004., str. 249. Utvrđivanje postojećeg stanja, popis i snimanje označenih logoraških grobova na groblju u Krndiji, obavili su 8. i 9. kolovoza 2003. Vladimir Geiger (Zagreb), Pero Šola i Zvonko Zirn (Đakovo).

5 Usp. Predrag Lucić, Kako su nestajali jugoslavenski folksdojčeri, Nedjeljna Dalmacija, Split, 3. prosinca 1989., str. 20. - 21.; Drinko Baličević, Tajna sela Krndija (video zapis iz istočne Slavonije), International Scientific Symposium "3th memorial meeting prof. dr. Ljudevit Jurak" 20-21 November 1992. Zagreb.

6 Ljudevit Griesbach (Srijemska Mitrovica, 1890. – logor Krndija, 1946.), jedan od najistaknutijih hrvatskih fotografa. U fotografskom opusu Lj. Griesbacha mnogobrojna su zapažena i kvalitetna djela. Bio je zapažen i hvaljen napose po fotografijama krajolika. U fotografiji je težio čistim modernim oblicim, jakim kontrastima i skladnoj kompoziciji. Prema sudu povjesničara umjetnosti, bio je više zaokupljen oblicima nego sadržajem. Suvlasnik je zagrebačke tvrtke "Griesbach i Knaus". Unatoč tomu što spada među velikane hrvatske fotografije, izvan stručnih povjesničarsko-umjetničkih krugova i poznavalaca povijesti hrvatske fotografije, Lj. Griesbach je u razdoblju komunističkog sustava bio prešućivan i marginaliziran. Usp. Branka Hlevnjak, Moderna fotografija Ljudevita Griesbacha (1914 - 1945), Peristil, 37, Zagreb, 1994., str. 159. - 168.; Branka Hlevnjak, Ljudevit Griesbach - fotograf moderne, Zagreb, 1997.; Branka Hlevnjak, Ljudevit Griesbach fotograf ugođaja, Matica, Časopis Hrvatske matice iseljenika, br. 4, Zagreb, 1998., str. 28. - 30.; V. Fo. [Višnja Flego], Griesbach, Ljudevit, Hrvatski biografski leksikon, 5 Gn - H, Zagreb, 2001., str. 199. - 200.

7 N. Godrijan Videc, Kako je Zagrepčanima poslije rata otimana imovina. Odnijeli zlato, kuću, zemlju…, Večernji list, Zagreb, 25. lipnja 1990., str. 7.; N. Godrijan Videc, Kako je Zagrepčanima poslije rata otimana imovina. Odnijeli zlato, kuću, zemlju…/Wie den zagrebern nach dem Krieg ihre Vermögen geraubt wurden. Weggenommen… Gold, Haus, Feld…, Njemačka riječ/Deutsches Wort, br./Nr. 9-10, Zagreb, 1994., str. 23./24., te usmeni iskaz Đure Griesbacha, Zagreb, u lipnju 1990. Vladimiru Geigeru.

logorašima tada umrlima, bez ikakvih nadgrobnih oznaka. O smrti Ljudevita Griesbacha obitelj je uskoro bila pismeno izviještena uobičajenom potvrdom od Komande logora u Krndiji, te je tako i saznala nadnevak Ljudevitove smrti. Obitelj Griesbach je tek kasnije, nedugo poslije raspuštanja logora u Krndiji, prigodom obilaska mjesta Ljudevitove smrti, na logorskome dijelu groblja u Krndiji, neznajući gdje je točno pokopan, postavila drveni križ s urezanim natpisom - *Ljudevit Griesbach, rođ. 1890, umro 1946*.[8]

Zanimljivo je, a i važno navesti, da jedno ime navedeno na nadgrobnoj oznaci na logoraškom dijelu groblja u Krndiji, nije žrtva logora u Krndiji. Naime, Juli(j)a Schwendemann rođ. Becherer (1888.) iz Slavonskog Broda, upisana na nadgrobnom križu uz supruga Franju (Franza) Schwendemanna (1875.), koji je umro u logoru u Krndiji 22. rujna 1945. (čiju smrt u logoru Krndiji potvrđuje i Matica umrlih Župe/općine Punitovci[9]), iako logorašica u Krndiji 1945./46., umrla je u logoru Knićanin (Rudolfsgnad) u Banatu 1947. (kako to i navodi poimenski popis u "Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien"[10]), gdje je nakon ukidanja logora Krndija bila prebačena s mnogobrojnim drugim logorašima. Na nadgrobnom križu (novije izvedbe) na groblju u Krndiji (lijevo polje), upisano je - *Franjo i Julija / Schwendemann / Slav. Brod*, iako su, očito je, njihova djeca i rodbina znali za njihovu sudbinu i pravo mjesto smrti.[11] To je ujedno i potvrda, a i upozorenje, da naizgled neupitni i sigurni podaci mogu biti netočni.[12]

Općina Punitovci, pod koju potpada Krndija, pokrenula je u travnju 1995. inicijativu o obnovi crkve Našašća Svetog Križa u Krndiji, groblja i postavljanja

8 Vladimir Geiger, Nad grobom Ljudevita Griesbacha (Srijemska Mitrovica, 20. V. 1890. – logor Krndija, 11. II. 1946.), Slavonski narodni kalendar 2002., Slavonski Brod, 2001., str. 47. - 48.

9 Usp. Ured državne uprave u Osječko-baranjskoj Županiji, Matični ured Đakovo, Matica umrlih Župe/općine Punitovci, 1929. - 1948. [Logor Krndija 1945./1946.].

10 Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien, Band IV, Menschenverluste - Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944 - 1948, München - Sindelfingen, 1994., str. 910.

11 Stribor Uzelac Schwendemann, Glavni gradski trg Slavonskog Broda: jučer, danas, sutra, Posavska Hrvatska, Slavonski Brod, 4. prosinca 1998., str. 4. - 5.; Stribor Uzelac Schwendemann, Glavni gradski trg u Slavonskom Brodu, Slavonski Brod, 2005., str. 119., 138.; Stribor Uzelac Schwendemann, Zavičajnici. Malo spominjani, prešućivani i zaboravljeni. Dragutin Schwendemann, Slavonski Brod, 2005., str. 19.

12 V. Geiger, Struktura stradalih u logoru Krndija 1945. - 1946., str. 249. - 250.

spomen-obilježja (spomenika) žrtvama logora u Krndiji.[13] U Krndiji je, napokon, 1. studenoga 1997. održana komemoracija žrtvama logora.[14]

Sl. 2 Spomen-obilježje u Krndiji

Konačno, zauzimanjem Poglavarstva općine Punitovci, Njemačke narodnosne zajednice Zemaljske udruge Podunavskih Švaba u Hrvatskoj (Volksdeutsche Gemeinschaft Landsmannschaft der Donauschwaben in

13 Dopis (klasa: 350-01/95-01/01, ur. broj: 2121/05-02-03-95-1) koji je uputio 24. travnja 1995. pročelnik Općine Punitovci Nikola Milanović Veleposlanstvu Savezne Republike Njemačke, Odjelu za kulturu, Zagreb, n/r g. Karsten Geier (preslika kod mene). Usp. M.[atthias] Stolz, Erinnerungen an Krndija-Kerndia. Die Geschichte unserer Kirche – Bau und Weihe, Heimatbrief der Heimatortsgemeinschaft (HOG) Krndija/Kerndia, Jg. 17, Nr. 27, Graz, März 2002., str. [2.]; Matthias Stolz, Erinnerungen an Krndija - Kerndia. Der Eiederaufbau unserer Kirche, Heimatbrief der Heimatortsgemeinschaft (HOG) Krndija/Kerndia, Jg. 17, Nr. 28, Graz, November 2002., str. [1. - 2.].

14 G. P., Komemoracija žrtvama logora u Krndiji, Večernji list, Zagreb, 28. listopada 1997.; Mile Ljubičić, Komemoracija žrtvama logora u Krndiji, Vjesnik, Zagreb, 3. studenoga 1997., str. 6.; S.[uzana] Župan, Prvi put u Krndiji, gdje je nakon II. svjetskog rata postojao logor za pripadnike njemačke nacionalne manjine. Komemoracija za žrtve logora i progona, Glas Slavonije, Osijek, 30. listopada 1997., str. 15.; Suzana Župan, Žrtve opominju na neponavljanje mržnje, Glas Slavonije, Osijek, 3. studenoga 1997., str. 16.; S.[uzana] Župan, Priča s jedne komemoracije: Krndija, selo čije je njemačko stanovništvo nakon II. svjetskog rata bilo žrtva tamošnjeg logora, progona i protjerivanja bivšeg političkog režima. Žrtveni janjci zablude jednog režima i vremena, Glas Slavonije, Osijek, 6. studenoga 1997., str. 16. - 17.; V.[esna] Kaselj, Podunavske Švabe na krndijaškom groblju, Đakovački glasnik, Đakovo, 6. studenoga 1997., str. 12.; Elisabeth Flassak, Donauschwäbischer Singkreis am Massengrab in Krndija zu Allerheiligen, am 1.11.1997., Das Donautal Magazin, Sersheim, 15. Dezember 2002., str. 33. - 34.; Elisabeth Flassak, Donauschwäbischer Singkreis mit dem Bundesvorsitzenden Jakob Dinges am Massengrab in Krndija/Kroatien, Mitteilungen für die Donauschwaben in der Bundesrepublik Deutschland, Eggenstein - Leopoldshafen, 15. Dezember 1997., str. 2. - 3.; Was der Bundesvorsitzende Jakob Dinges bei der Gedenkfeier am Massengrab in Krndija sagte:, Mitteilungen für die Donauschwaben in der Bundesrepublik Deutschland, Eggenstein - Leopoldshafen, 15. Januar 1998., str. 2. List Nijemaca i Austrijanaca u Republici Hrvatskoj Deutsches Wort/Njemačka riječ, Nr./br. 25, Osijek, 1997., većim je dijelom posvećen komemoraciji u Krndiji.

Kroatien), Domovinske mjesne zajednice (Heimatortsgemeinschaft) Krndija/Kerndia i Zemaljskog saveza Podunavskih Švaba (Landsmannschaft der Donauschwaben) u Krndiji je na logorskom dijelu groblja podignuto spomen-obilježje (spomenik) stradalim/žrtvama logora Krndija 1945./46. Spomen-obilježje svečano je otkriveno 7. listopada 1999., s natpisom na hrvatskom i njemačkom jeziku - *U počast i spomen Podunavskim Nijemcima žrtvama zatočeničkog logora Krndija 1945/1946 / In ehrendem Gedenken der donauschwäbischen Opfer im Vernichtungslager Kerndia 1945/1946*.[15]

*

Od vremena podizanja spomen-obilježja (spomenika) stradalim/žrtvama logora Krndija 1945./46., logoraško groblje u Krndiji održavaju dragovoljnim radom članovi Njemačke narodnosne zajednice Zemaljske udruge Podunavskih Švaba u Hrvatskoj Ogranak Đakovo.

Sačuvani i obilježeni logoraški grobovi (s nadgrobnim natpisima) na logorskom dijelu seoskoga groblja u Krndiji

15 Johann Wack, U Krndiji se ipak kreće. Odobreno podizanje spomen-obilježja/In Kerndia/Krndija tut sich was. Errichtung einer Gedenkstätte genehmigt, Deutsches Wort/Njemačka riječ, Nr./br. 31, Osijek, 1999., str. 15. - 16./16. - 17.; Matthias Stolz, Radostan razvoj u Hrvatskoj. Krndija u središtu promatranja/Erfreulichen entwicklung in Kroatien. Krndija-Kerndia im Mittelpunkt der betrachtungen, Deutsches Wort/Njemačka riječ, Nr./br. 31, Osijek, 1999., str. 18. - 19./19.; Ukratko iz općine Punitovci. Pripreme za otkrivanje spomenika žrtvama logora u Krndiji, Đakovački glasnik, Đakovo, 23. rujna 1999., str. 8.; S.[uzana] Župan, U Krndiji otkriveno spomen obilježje Podunavskim Švabama – žrtvama zatočeničkog logora koji je djelovao od 1945. do 1946. godine. Sjećanja na njemačke mučenike i logoraše, Glas Slavonije, Osijek, 8. listopada 1999., str. 10.; M.[ile] Lj.[ubičić], Spomenik podunavskim Švabama žrtvama komunističkog logora, Vjesnik, Zagreb, 8. listopada 1999., str. 6.; V.[esna] K.[aselj], Spomen na sve nedužne žrtve, Večernji list, Zagreb, 8. listopada 1999., str. 9.; E.[merik] P.[išl], Spomen-obilježje za stradale Podunavske Nijemce, Jutarnji list, Zagreb, 8. listopada 1999., str. 4.; Mirko Knežević, Otkriven spomenik žrtvama logora u Krndiji, Đakovački glasnik, Đakovo, 21. listopada 1999., str. 8.; Krndija, 7. listopada Anno Domini 1999./Krndija den 7. Oktober Anno Domini 1999, Deutsches Wort/Njemačka riječ, Nr./br. 34, Osijek, 1999., str. 21. - 24.; Stefan Teppert, Einweihung des Denkmals auf den Massengräbern in Kerndia/Krndija, Mitteilungen für die Donauschwaben in der Bundesrepublik Deutschland, Eggenstein – Leopoldshafen, 15. November 1999., str. 2. - 3., 5. i 15. Dezember 1999., str. 2. - 3.; Matthias Stolz, Besuch und Enthüllung der Gedenkstätte in Krndija – Kerndia, Heimatbrief der Heimatortsgemeinschaft (HOG) Krndija – Kerndia, Jg. 14, Nr. 22, Graz, November 1999., str. [1. - 3.]; Karlek [Radoslav Karleuša], Ein großer Tag in Kerndia. Im Gedenken an die im kroatischen KZ emordeten Donauschwaben, Der Donauschwaben, Aalen, 5. Dezember 1999., str. 1. i 3.; Vladimir Geiger, Nijemci u Đakovu i Đakovštini, Zagreb, 2001., str. 182. - 183.

Sl. 3, 4, 5, 6 Sačuvani i obilježeni logoraški grobovi

Sl. 4

Sl. 5

Sl. 6

Lijevo polje:

- FRANJO I JULIJA / SCHWENDEMANN / SLAV. BROD
- OVDJE POČIVA / U MIRU BOŽJEM / STJEPAN ANTES / *17. II. 1902. / + 27. II. 1946. / SPOMENIK PODIŽU / TUŽNA SUPRUGA I DJECA
- Ovdje počiva / u miru BoŽjem / ANA / DISTL / *30. IX. 1894. / + 25. II. 1946. / Spomenik podiže / suprug
- STJEPAN KOHL / IZ VINKOVACA/ UMRO 1946. / U 48. G. ŽIVOTA / U LOGORU KRNDIJA †
- OVDJE POČIVA / U MIRU BOŽJEM / JAKOB / MARTINI / 1887. - 3. II. 1946. SPOMENIK PODIŽU / TUŽNA DJECA
- LJUDEVIT GRIESBACH / ROĐ. 1860. / UMRO 11. II. 1946.
- † OVDJE POČIVA / LEOPOLD / REIF / 1860. – 1946. / TUŽNA SUPRUGA / I DJECA
- † OVDJE POČIVA / U MIRU BOŽJEM / ANA / ANTES / 1924. – 1946. SPOMENIK PODIŽE TUŽNA OBITELJ
- REZA [nečitko]
- HEITD ANA
- POČIVALA U MIRU / † KATARINA ANGEBRANDT / *1879 +1945 / U ZAHVALNOSTI OBIT. P. ANGEBRANDT / I WIEDERMANN
- M. UTRI / 1946. †
- RUPANER VERONIKA / † 1945.
- BARBARA URICH
- ANTUN GOSSAIN / 7. II. 1869. – 22. IX. 1945. / SPOMENIK PODIŽU / DJECA / I UNUČAD
- URIH ANTUN / 1945.
- ADAM HANICH
- Familie / MÜHLBERG / NIKOLA / MIHAEL / JOSIP / PETAR
- OVDJE POČIVA / U MIRU BOŽJEM / MARIJA / MARTINI / *1878 + 9. IX. 1945 / SPOMENIK PODIŽU TUŽNA DJECA
- Margareta Wittreich / 1913. – 1946. / U spomen od Ivan Vitrajha i obitelji, Sisak, PoŽega

- OVDJE POČIVA / U MIRU BOŽJEM / † BAUER / FRANJO / 1889. – 1946. POKOJ VJEČNI / TUŽNA SUPRUGA I DJECA
- Ovdje počiva / † JOHAN SPREITZER / *1889. +1946. / Zahvalna djeca
- HIER RUHT / JOHAN BAKER / GEB. IN / HRASTOVAC / 1876 – 1946
- DR. FRANZ ARENS / geb. 21. 12. 1880 / ges. 3. 1. 1946
- † Josip Horvat / Ciglenik / *1890 + 1946
- OVDJE POČIVA U / MIRU BOŽJEM / ANA / WEIGAND / UMRLA 1945. GOD. / U 65. GOD. / SPOMENIK PODIŽU UNUČAD
- Ovdje počiva / u miru Božjem / Ana Hirschenberger / *18. X. 1871. + 10. I. 1946. / Spomenik podižu / tužna djeca

Desno polje:

- LIZA ŠTAMBERGER / 1946.
- BARBARA KURTZ
- KONDRAT HELFERT / 1894 / 1946
- HAJT ANA / U 1946.
- † OVDJE POČIVA / TEREZIJA / GRATZ / + 1945. u 56. g / SPOMENIK PODIŽU DJECA
- † OVDJE POČIVA LOVRO / GRATZ / + 1945. u 60. g / SPOMENIK PODIŽU DJECA
- OVDJE POČIVA / KATICA / SIEBER
- † OVDJE POČIVA / MARIJA KURTZ / *1872. + 1946. / POČIVALA U MIRU / ĐAKOVO

Concentration Camp Cemetery in Krndija

SUMMARY

From August 1946 to May 1946 the village of krndija was one of the biggest concentration camps for German people in Croatia and in the former Yugoslavia. it is believed that about 3.500 – 4.000 camp inmates lived there in that period. 500 - 1.500 died and for 338 of them there are personal records. They were burried on the local cemetery , very often without any grave-stones or marks. The first grave marks for camp-inmates – wooden crosses turned to ruins, or were partially or completely destroyed in the course of time. The inscriptions have washed out or turned unreadable- , which is particularly the case with the older marks made of stone , concrete or metal. Those parts of the graveyard where the camp inmates were burried have been completely forsaken or choked with grass and bushes. It was taken care of for the first time in 1997 and 1998 on the occassion of unveiling the monument in honour of all victims of the camp . Up to the present time some 50 graves have been preserved (individual or mass), 35 of which still have readable inscriptions with the names of inmates.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2007.) str. 105-116

UDK 061.22(497.5 Đakovo)"1971"

Pokušaj izgradnje Doma Matice hrvatske u Đakovu 1971.

Branimir Šutalo
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

Članak prikazuje djelatnost ogranka Matice Hrvatske u Đakovu u vrijeme Hrvatskog proljeća na primjeru pokušaja izgradnje Matičinog doma u Đakovu. Opisuju se okolnosti pri kojima do izgradnje doma nije došlo te kamo su završila financijska sredstva koja su Đakovčani i mnogi drugi simpatizeri Matice i Hrvatskog proljeća tijekom 1971. godine sakupili.

Odjeci društvenih i političkih zbivanja u Hrvatskoj krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina prošlog stoljeća, poznati po nazivu Hrvatsko proljeće, ubrzo su se osjetili u Đakovu i Đakovštini. Poslije izbora za Saveznu skupšinu SFRJ, Sabor Republike Hrvatske i vijeća Skupštine općine Đakovo, održanih u travnju 1969. godine, na političku scenu stupa nova generacija mlađih, obrazovanijih i nacionalno osviještenih pojedinaca. Slične promjene događaju se i nakon partijskih izbora. Na tada najvažniju političku funkciju, sekretara Općinskog komiteta SKH Đakovo, dolazi mladi diplomirani pravnik Branko Špehar, a u Općinski komitet SK ulaze novi članovi, gotovo svi fakultetski obrazovani pojedinci: Dragutin Jurić, Mirko Predrijevac, Eugen Predrijevac, Ivan Tomičić, Antun Vrtarić, Mile Bionda, Ivan Zirdum i drugi.

Potreba za afirmacijom kulturnog i nacionalnog identiteta došla je još više do izražaja nakon Desete sjednice CK SKH, održane u siječnju 1970. godine. Potiskivana i nagomilana domoljubna energija zahvatila je najšire slojeve društva. Prostor dopuštene slobode ubrzo je bio ispunjen valom narodnog zanosa i nacionalnog preporoda.

U takovoj atmosferi probuđene nacionalne svijesti i samobitnosti đakovački odvjetnik Milan Jurić s grupom istomišljenika pokreće 22. studenog 1970. godine inicijativu za osnivanje ogranka Matice hrvatske u Đakovu.[1] Podršku osnivanju Matičina ogranka u Đakovu dale su sve društveno-političke organizacije, na čelu s Općinskim komitetom SKH Đakovo.

UZ OSNIVANJE OGRANKA MATICE HRVATSKE U ĐAKOVU

Preporod kulture

Razgovor s predsjednikom Ogranka Milanom Jurićem

ĐAKOVO — Tek sada, kada je u Đakovu počeo djelovati ogranak Matice hrvatske, vidi se da je do osnivanja trebalo doći mnogo ranije. Obratili smo se predsjedniku ogranka Milanu Juriću, đakovačkom odvjetniku da nam odgovori na nekoliko pitanja, koja nam se čine aktualna u danima starta ove kulturne institucije.

● **Što je po vašem mišljenju bilo presudno da uz podršku nekoliko istomišljenika pridete osnivanju ogranka Matice hrvatske?**

— Živeći kao intelektualci u pokrajini i njenoj učmalosti, osiskujući s jedne strane nova društvena kretanja, a s druge strane poznavajući zapuštenost okoline, ne samo u gospodarskom smislu, nego posebno u kulturnom bilo je presudno da pokušamo angažirati intelektualne snage koje će u Matici početi rad na promicanju i unapređenju nacionalne kulture. Baš se toj nacionalnoj kulturi u prošlosti nije posvećivala potrebna pažnja.

Matica Hrvatska, kao najstarija kulturna institucija hrvatskog naroda, uspjela je poznana tisućljetna zanemarena etničko-kulturna intimna osjećanja našeg naroda, obnoviti ljubav za tiskanom knjigom, obnoviti nekadašnje hrvatske čitaonice u selima koje su jednostavno nestale.

● **Da li ste već na početku vjerovali u uspjeh?**

— Vjerovao sam!

● **Od osnivanja je proteklo nešto više od mjesec dana. Što je u tom kratkom razdoblju učinjeno ili poduzeto i što Matici stavljate u primarni zadatak?**

— Kao prvenstveni zadatak Ogranka Matice hrvatske u Đakovu je okupljanje što većeg broja članstva, da bi se mogli drugi zadaci, unaprijed postavljeni, izvršiti. Naime, mi smo bez novca, a danas je zavladalo čudno mišljenje da se novac daje samo tamo gdje je investicija rentabilna. Investicija u kulturu nije preko noći ispoćena, što ne znači da i ta investicija nije rentabilna. Ako mamo više članova-pomagača, onda će biti više predavanja, više mogućnosti za razne kulturne manifestacije, a to znači da ćemo uspješnije i brže moći širokom puku otvoriti smisao za knjigu i sročavanje povijesti, jezika, književnosti i dr. Osim toga, jedan od krupnih zadataka našeg programa je gradnja Doma Matice hrvatske u Đakovu.

● **Prvog ove vrsti u Hrvatskoj?**

— Što se tiče Doma Matice hrvatske, to mora biti nešto turistički lijepo i grandiozno. Obzirom da kod nas već postoji jedan spomenik iz vremena Strossmayerovih ekstremijenja i težnji, naš Dom mora također biti pandam tom spomeniku, tj. poznatoj đakovačkoj katedrali. Lokacija tog velebnog zdanja treba biti u središtu Đakova gdje je osiguran mjesto. U Domu će biti sve što je potrebno za kulturno-društveni život, ne samo Đakovštine nego i za širi, dio istočne Hrvatske, a prvenstveno za mladež koja u stvari nema mjesta za suvremena razvijanja u kulturnom pogledu.

● **Na koga sve računate da vam dati pomoć?**

— Novac za gradnju doma dat će hrvatski narod, kako ovaj ovdje, tako i onaj dio hrvatskog naroda koji živi izvan naše Republike i širom svijeta. U tom smislu već smo primili ponude i osobno uopće ne sumnjam u uspjeh. Već smo otvorili račun za prikupljanje sredstava koji glasi 2361-7451-212 i sa prvim prilozima smo zadovoljni.

● **Nalazi li Matica na razumijevanje kod skupštine općine i društveno-političkih organizacija? U kojem se stupnju nalazi suradnja sa ostalim ograncima i kulturnim institucijama u istočnoj Hrvatskoj?**

Milan Jurić

— I unatoč tome što smo tek na startu, mogu slobodno izjaviti da smo do sada zadovoljni podrškom koju nam daju sve društveno-političke organizacije i Općinska skupština, ali pri tome ne zaboravljamo ni naše privredne organizacije koje su nas odmah u početku podržale i dale prema svojim mogućnostima čak i skromna, ali od srca, financijska sredstva. To je samo dokaz da su naš rad shvatili kao nužan i potreban, koristan i plemenit, s dubokog sam uvjerenja da ćemo tu podršku i dalje imati, jer zalažu radišno na korisnoj stvari za naš narod.

Razgovarao: S. RECHNER

Razgovor s predsjednikom Ogranka Matice hrvatske Milanom Jurićem

1 *Glas Slavonije* (Osijek), 24. XI. 1970.

Nakon intenzivne komunikacije sa središnjicom Matice hrvatske u Zagrebu,[2] ponajviše s glavnim tajnikom Tvrtkom Šercerom, održana je 6. prosinca 1970. u dvorani Doma kulture Osnivačka skupština Ogranka Matice hrvatske u Đakovu. Bio je to prvorazredan kulturni i društveni događaj za ondašnje Đakovo. U prepunoj dvorani osnivanju đakovačkog ogranka Matice hrvatske nazočili su svi predstavnici političkog, gospodarskog, prosvjetnog, kulturnog i duhovnog Života grada i cijele Đakovštine. Osobito zadovoljstvo i čast za Đakovčane bio je dolazak uglednih gostiju iz Zagreba (prof. dr. Hrvoje Iveković, prof. dr. Grgo Gamulin, prof. dr. Stjepan Babić, dr. sc. Šime Đodan, dr. sc. Jozo Ivičević, dr. sc. Aleksandar Šljivarić, prof. Vlado Gotovac, dr. sc. Stjepan Fink, dr.sc. Antun Šojat, Lavoslav MaŽuran i Stjepan SkelendŽić – svi ispred Matice hrvatske) koji su došli pozdraviti njihovo osnivanje ogranka Matice hrvatske. U ime vinkovačkog Ogranka skupštinu je pozdravio prof. Dionizije Švagelj, osječkog Ogranka dr. Dragan Mucić, a slavonsko-brodskog Stanislav Geza Milošić.[3]

U nastavku rada Skupština je izabrala Upravni odbor u koji su ušli: Milan Jurić, predsjednik, Franjo Horvat, tajnik, Ivan Vanić, blagajnik, te članovi: Barica Ilić, Ivanka Milošević, Mirko Predrijevac, Drago Fajdetić, Dragutin Jurić, Stjepan Rechner, Ivan Pavić, Nikola Biljan, Stjepan BlaŽeković, Luka Maričević, Eugen Predrijevac i Ivan Zirdum.

Đakovački ogranak Matice hrvatske prvi je ogranak Matice Hrvatske osnovan za vrijeme Hrvatskog proljeća u Slavoniji. Bio je jedan od agilnijih ogranaka Matice hrvatske, a njegov predsjednik Milan Jurić bio je član Središnjeg odbora i jedan od aktivnijih članova Komisije za rad s ograncima, aktivno je sudjelovao na 14 osnivačkih skupština diljem Hrvatske.[4] Ogranak Matice hrvatske radio je u četiri komisije i dva odbora, imao je 1971. godine 820 članova, od toga 58 članova radnika.

Nikada prije, a niti poslije nije u Đakovu bilo toliko kuturnih, prosvjetnih i političkih skupova, tribina i drugih manifestacija kao što ih je bilo od prosinca 1970. do prosinca 1971. godine. Akumulirana nacionalna energija širila se poput nabujale rijeke prostorom dopuštene slobode. Premda je silna potreba afirmacije kulturnog i nacionalnog identiteta zahvatila gotovo sve društveno-političke organizacije, ustanove i institucije, nema dvojbe da je središte iz kojega se širio plimni val domoljublja bio Ogranak Matice hrvatske u Đakovu.

---

2 Hrvatski drŽavni arhiv-1567, Fond Matice hrvatske, 91., Korespondencija s ograncima.

3 *Večernji list* (Zagreb), 8. XI. 1970.; *Glas Slavonije* (Osijek), 8. XI. 1970.; *Brodski list* (Slavonski Brod), 11. XI. 1970.; *Izvještaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske*, RSUP Hrvatske, Zagreb 1972.

4 Hrvatski drŽavni arhiv, Fond Matice hrvatske-1674, 91, Korespondencija s ograncima.

Od brojnih aktivnosti Ogranka nas će u ovom radu zanimati prije svega sve ono što je bilo poduzeto oko izgradnje Doma Matice hrvatske u Đakovu. Nažalost, arhiv Ogranka u Đakovu nema niti jedan dokument iz toga vremena, Služba državne sigurnosti oduzela je svu dokumentaciju poslije 21. sjednice CK SKJ, u Arhivu MUP-a i Sigurnosno obavještajne agencije nema ništa iz toga razdoblja o Matici hrvatskoj u Đakovu. Možda je netko uništio ili *sklonio* »kompromitirajuće« podatke, možemo samo nagađati gdje se oni danas nalaze. Služili smo se dostupnim podacima iz Državnog arhiva u Zagrebu i Osijeku, Fondom Matice hrvatske, odnosno Fondom OK SKH-Đakovo, Arhivom Grada Đakova, zapisnicima skupštinskih vijeća tadašnje Općine Đakovo. Najviše informacija pronašli smo u novinskim člancima, uglavnom iz pera poznatog đakovačkog kroničara Stjepana Rechnera. Dragocjene podatke dobili smo od preživjelih protagonista i sudionika ondašnjih zbivanja čija su subjektivna sjećanja bila važna zbog društvenog konteksta ukupnih prilika onoga vremena. Posebnu zahvalnost dugujemo gospodinu Zvonimiru Juriću, sinu pokojnog Milana Jurića, koji je ustupio kopiju Optužnice protiv njegova oca i Odluku o prestanku rada Matice hrvatske u Đakovu.

Koliko ozbiljno su se u Ogranku angažirali oko izgradnje Doma Matice hrvatske u Đakovu vidi se po činjenici da su na Osnivačkoj skupštini izabrali poseban Odbor za izgradnju Doma u kojem su bili najugledniji članovi, u Odboru je bio 21 član. U razgovoru s novinarom Večernjeg lista predsjednik Ogranka Milan Jurić, govoreći o gradnji Doma Matice hrvatske u Đakovu, ističe: *»Lokacija toga velebnog zdanja treba biti u središtu Đakova gdje je osigurano mjesto. U Domu će biti sve što je potrebno za kulturno-društveni život, ne samo Đakovštine nego i za širi dio istočne Hrvatske, a prvenstveno za mladež koja u stvari nema mjesta za suvremena razvijanja u kulturnom pogledu.«* [5] Prvi novčani prilog, kao podrška toj plemenitoj akciji, stigao je iz središnjice Matice hrvatske koja je uplatila 3 000 dinara, a sudionici zajedničkog skupa odbora ogranka i gosti Osnivačke skupštine darivali su 3 790 dinara. Prvi pojedinačni prilog dao je prof. dr. Stjepan Babić iz Zagreba. Bilježimo imena prvih donatora:[6]

Po 1 500 dinara dali su Milan Jurić i Tomislav Tokić; 1 000 dinara Drago Fajdetić, Antun Vrtarić, Eugen Predrijevac, Nikola Biljan i Hinko Majdiš; 800 dinara dr. Ivica Grbac; 700 dinara Franjo Duvnjak; 510 dinara Marko Petra Duvnjak i Tomo Božinović; 500 dinara Ilija Subašić, Stanko Blažeković, Stjepan

5 "Preporod kulture", *Večernji list* (Zagreb), 19. I. 1971.

6 "Članovi odbora među prvima", *Đakovački gospodarski list* (Đakovo), 17. XII. 1970.; "Ogranak Matice najavio široku akciju", *Večernji list* (Zagreb), 28. XII. 1970.; "Članovi Matice prvi davaoci", *Večernji list* (Zagreb), 27. XII. 1970.

Vratiti!
Iz Jedinice komitete

MATICA HRVATSKA
ĐAKOVO
Broj: 36/71
12.III 1971.

P.n. SAVEZ KOMUNISTA-OPĆ.KOMITET

ĐJAKOVO.-

Poštovani prijatelji,dragi drugovi!
Organi radničkog upravljanja,direktori!

Ovime Vas želimo upoznati da je Matica hrvatska u Đakovu pokrenula veliku akciju za izgradnju jednog velebnog DOMA MATICE HRVATSKE U ĐAKOVU,prvog i jedinog ovakve vrste u domovini.

Na ovaj podhvat inspirirala nas je želja da izgradnjom ovakve velebne ustanove stvorimo objektivne preduvjete za intenzivniji rad našega naroda u ovom dijelu Hrvatske.

Ujedno, svijesni činjenice zapuštenosti ovoga kraja,kako u gospodarskom,tako isto i u kulturnom pogledu,odlučili smo uz pomoć hrvatskog naroda, i svih naroda i narodnosti koji s njim dijele svoju sudbinu i kojima je stalo do promicanja i unapredjenja hrvatske kulture,izgraditi takav spomenik kulture koji će dostojno reprezentirati zajedničko djelo.

Taj DOM MATICE HRVATSKE trebao bi,kao pandan Strossmajerovoj katedrali,govoriti o humanističkim stremljenjima današnje generacije i novom duhu našeg vremena.

Duboko smo uvjereni da će ovaj podhvat biti pozdravljen od našeg naroda,a kada bude dovršen ponosno će govoriti o zajedničkom djelu i jedinstvu,a osim toga omogućit će brojne kulturne susrete koji će nas čvrsto vezati,duhovno bogatiti i snažiti.

Stoga apeliramo na Vas,na Vaše poduzeće,na Vašu ustanovu,kao i na sve one kojima je na srcu probitak našega naroda da svojim prilogom iz Vaših fondova,pa i onih za propagandu ili reklamu,pomognete našim nastojanjima i tako omogućite i ubrzate realizaciju naše zamisli.

Samo široka solidarnost i jedinstvo dat će plodonosan rezultat.Razmotrite ovo ozbiljno,pomozite nam, jer pomažete hrvatskom narodu.

Sredstva od pojedinaca već nam pristižu ne samo iz naše domovine,nego i izvan njenih granica,ali potrebna je i Vaša pomoć.

ajo
3.1971.
g.

Pismo namjere

Češnik, Martin Anđelić, Luka Maričićević, Mirko Predrijevac, Barica Ilić, Ivan Pavić, Ivan Milošević, Zdravko Sarić, Drago Jurić, Stjepan Rechner; 350 dinara Luka Filipović, Tomislav Čurić, dr. Mato Šimundić, Mijo Čutić, Jozo Ćurić i Ivan Duvnjak; 340 dinara Ante Kaselj; 300 dinara Ivan Vanić; 200 dinara dr. Šime Đodan, Vlado Gotovac i Franjo Horvat; 170 dinara Pavao Beljan; 150 dinara prof. dr. Stjepan Babić i Stjepan Pejić; 136 dinara Ivan Omazić; 110 dinara dr. Hrvoje Iveković; 100 dinara Ante Ćorić i Tomica Stjepanović; 50 dinara dr. Veljko Gortan, prof. dr. Radoslav Katičić, dr. Aleksandar Šljivarić, dr. Zlatko Posavac, dr. Miroslav Vauputić, Vladimir Blašković, svi iz Zagreba i ing. Ivan Ciglar iz Slavonske PoŽege, Ilija Čota, Josip Makir, Marijan Matas, Zvonko BaŽdar, Blago Primorac, Ivan Zelić, Alfonz Okičić i ing. Ivan Tomac.

U prostorijama PIK-a Đakovo, iznad Gradskog podruma, odrŽan je 30. prosinca 1970. u 17 sati skup Matice hrvatske i naših radnika zaposlenih u inozemstvu, i tom prigodom je prikupljeno 2 300 DM i preko 10 000 dinara.[7]

Predsjednik Ogranka Milan Jurić uz pomoć Središnjice uspostavlja suradnju s Matičinim ograncima i društvima prijatelja Matice hrvatske u inozemstvu radi prikupljanja sredstava za izgradnju Doma Matice hrvatske u Đakovu. Zajedno sa sekretarom OK SKH Đakovo Brankom Špeharom i njegovim zamjenikom Dragutinom Jurićem putuje 30. svibnja 1971. u SR Njemačku s ciljem dogovaranja suradnje s društvima prijatelja Matice hrvatske i pomoći naših radnika oko izgradnje Doma.[8] To putovanje bit će, poslije zabrane rada Matice hrvatske, središnje mjesto u optuŽnici protiv Milana Jurića u kojoj je optuŽen za kontrarevoluciju i suradnju s ekstremnim teroristima.

Upravni odbor Matice hrvatske Đakovo upućuje 12. oŽujka 1971. godine cirkularno pismo svim radnim organizacijama, ustanovama i drugim institucijama u Đakovu i Hrvatskoj gdje ih upoznaje s ciljem i svrhom pokrenute akcije te moli za pomoć. U tu svrhu otvoren je poseban račun kod SluŽbe društvenog knjigovodstva broj 3364-746/1-372 na koji se primaju prilozi.[9] Projektanti, inače članovi Matice hrvatske iz Osijeka, besplatno su obećali izraditi projektnu dokumentaciju kao svoj prilog izgradnji Doma Matice hrvatske

---

7 *Izvještaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske.*

8 *Optužnica protiv Milana Jurića*, OkruŽno javno tuŽilaštvo Osijek, broj: KT-1175/73.

9 DrŽavni arhiv u Osijeku, Fond HR-DAOS: OK SKH Đakovo, Dopis Matice hrvatske Đakovo br. 36/71 od 12. oŽujka 1971. upućen OK SKH Đakovo i odgovor Općinskog komiteta br. 01-01-88/1-71. od 31. oŽujka 1971. u kojem izvješćuju Maticu hrvatsku da će izdvojiti iznos od 500 novih dinara. Komitet se obvezuje da će u toku ove i narednih godina u okviru svojih financijskih mogućnosti, pored moralne davati i materijalnu podršku izgradnji Doma Matice hrvatske.U potpisu, sekretar OK SKH Branko Špehar. Rukom je dopisana napomena: Iznos od 500 ND uplaćen je 1. VI. 1971. god.

u Đakovu. Donosimo popis radnih organizacija, ustanova i institucija koji su donirali sredstva za izgradnju, a čija su imena objavljena u tisku:[10]

Trgopromet Đakovo, 20 000 dinara; Komunalna banka Đakovo, 10 000 dinara; Veterinarska stanica Đakovo, 5 000 dinara; Dom narodnog zdravlja Đakovo, 3 000 dinara; Srednjoškolski centar Braća Ribar Đakovo, 2 000 dinara; Drava Osijek, 2 000 dinara; Posavina Đakovo 1 500 dinara; Ekonomski upravni centar Osijek, Krndija Našice, Zanatopskrba Đakovo, Muzej Đakovštine Đakovo, Šumarija Đakovo, 3. januar Pula, svi po 1 000 dinara; OK SKH Đakovo, Gimnazija Nova Gradiška, Matica hrvatska Križevci, Nadbiskupija Split svi po 500 dinara; Mjesna zajednica Đakovo 400 dinara; Osnovna škola Josip Kozarac Josipovac 250 dinara dinara; Gimnazija »Matija Antun Reljković« Vinkovci 200; Sidikalna podružnica PTT Županja, Udruženje zanatlija Županja, Napredak Našice po 100 dinara i Samostan sestara milosrdnica Osijek 50 dinara.

U svome dnevniku,[11] Milan Jurić žaleći se na jednom mjestu zbog slabog odaziva poduzeća, ipak ima razumijevanja jer su u isto vrijeme radne organizacije i ustanove uplaćivale zajmove za izgradnju auto-puta Zagreb-Split i za izgradnju tunela kroz Učku.

Nakon cirkularnog pisma odaslanog po Hrvatskoj i inozemstvu sakupljeno je 182 693,30 dinara.[12]

Donosimo zadnje popise donatora čija su imena objavljena u tisku: Marinko Zirdum 1000 dinara; Julije Derosi i Andrija Benković oba iz Gospića po 600 dinara; Franjo Mutavđić 500; Gojko Čavar 400; Ćiro Ćurković i Zlatko Cigrovski po 200; Pavao i Lucija Asić iz Gospića po 110; Ivan Jović, Mato Pitinac, Ante Maričić, Josip Badžek, Đuka Platužić, Jovo Novković, Andrija Bubalo, Milan Zagorac po 100 dinara; Mato Andrić, Đuro Prere, Rudi Brođan, Rudi Ogulan, Ivica Stipčević, Ilija Borjan, Janja Bošković, Miloš Ušćbrk, Ana Šilac, Katica Vukadinović, Ivanka Kuharić, Marija Gilman, Vilma Štumfol, Katica Šmider, Predrag Cezner, Ante Bijuk, Katica Majdančić, Antun Nikolić, Marko Mrzljak, Martin Lulić, Ante Ivanda, Jozo Ivanda, Božo Zorić, Petar Petrović, Andrija i Staža Boni, Stjepan Bošković, Ivo Rakitić, Đuro Vuksanović, Mirko Lang, Josip

10 *Večernji list* (Zagreb), 17. IV. 1971.; *Večernji list* (Zagreb), 12. IV. 1971.; *Đakovački list* (Đakovo),1. VII. 1971.

11 Milan Jurić vodio je iscrpan dnevnik o svim zbivanjima za vrijeme Hrvatskog proljeća u Đakovu, a osobito je detaljno pisao o svemu što je imalo bilo kakve veze s Maticom hrvatskom u Đakovu. Poslije zabrane rada Matice hrvatske Služba državne sigurnosti oduzela mu je svu dokumentaciju, a dnevnik je bio glavni *dokazni* materijal u istražnom postupku protiv Jurića.Većina informacija u Izvješću RSUP-a o kontroli zakonitosti rada MH Đakovo uzeta je iz dnevnika Milana Jurića. Svi pokušaji da se sazna gdje je danas taj dnevnik ostali su bez uspjeha.

12 *Izvještaj o kontroli zakonitosti rada Matice hrvatske*, 297.

Maričić, Jure Gudelj, Luka Rajci, Jozo Brataljenović, Krešimir Valetić, Franjo Majdanić, Stjepan Koprčina, Jure Pavić, Mato Petrović, Antun Balabanić, Vinko Balabanić, Jozo Matošić, Luka Maričić, Ivan Stipanović, Josip Rede, Terezija Macokatić i Anton Babić svi po 50 dinara.[13]

Ivan Menđušić 1000 dinara; Antun Tot 400; Slavko Rajković, Zdenko Bobinac, Antun ŽuŽak ml. po 300 dinara; Tomo Gatara, Pavo Šlajs i Ivan Grizak po 200: Andrija Svjetličić, Vlado Mikić i Mato KaniŽaj po 150; Anica Kuburić, Andrija Jagodić, Josip BaŽan, Mato Kolarević, Ruda Kiralj, Andrija Mores, Josip Mustapić, Stjepan Lipar, Luka Krajina, Marko Kovačević, Marko Barišić, Ivan Špiranović, Andrija Dravec, Živko Kapular po 100, Đuro Jančula, Mato Babić, Ante Crnov, BlaŽenka Cimerman, Ivan Batovanja, Antun Alt, August Šplajt, Stjepan Zuzjak, Antun Cvitković, Željko PlatuŽić, Ivica Šutalo, Zlatko Aničić, Tomo Štumfol, Ante Ivančić, Ivan Borčić, Zvonko Vinković, Vilka Miler, Mato Kardum, Mijo Mesaroš, Stipa Marić, Stipo Gunić, Slavko Sever, Grga Dugeč, Joko Punda, Franjo Vidaković, Nikola Vranić, Zdravko Vuković, Franjo Grbeša, Adam Mila, Kosta Bondor, Drago Ivić i Stipo Ivančić svi po 50 dinara.[14]

Jakov Ćurić, Stjepan Bulat, Ivan BoŽić (Mostar), Stjepan BoŽić (SAD) i Ante Poljičak po 500 dinara; Josip Mesić 380, Ante Pavelić (Kanada), Ilija Kordić (SAD), Stjepan Šimunić, Josip Ivanetić, Karlo Čuljak i Jakob Tetman po 300 dinara; Miroslav Brandt 270, Karlo Sagadin, Stanko Ferluga, Franjo Maras, Josip Maroši, Sjepan GoluŽa, Marija Novaković i BoŽo Punda po 200 dinara; Nikola Živković, Đuro Šutalo i Bruno Perišić po 100 dinara; Hrvoje Kuna, Mato Cindrić, Mato Andrić, Ante Martinović, Ivan Filipović, Niko Rakušić i Kata Babić po 50 dinara.[15]

Odbor za izgradnju Doma Matice hrvatske u Đakovu imao je dosta dobro razrađen promidŽbeni plan, prije svega prema našim radnicima u inozemstvu. Treba reći da je sve planove Ogranak dogovarao sa Središnjicom pa je tako bila dogovorena donatorska kulturno- zabavna priredba za naše radnike iz inozemstva koja se trebala odrŽati 28. prosinca 1971. u Domu kulture. U međuvremenu se dogodila 21. sjednica CK SKJ u Karađorđevu i slom Hrvatskog proljeća, prema tome i zabrana rada Matice hrvatske. Formalnu odluku o samoukidanju donosi već nepostojeći Upravni odbor Matice hrvatske u Đakovu, 8. siječnja 1972.[16]

---

13 *Večernji list* (Zagreb), 7. IV. 1971.

14 *Večernji list* (Zagreb), 12. IV. 1971.

15 *Đakovački list* (Đakovo), 1. VII. 1971.

16 Zaključci Predsjedništva OK SSRNH Đakovo, 27. prosinca 1971.; Odluka o prestanku o bilo kakvom radu ili aktivnosti MH u Đakovu, preostali dio članova Upravnog odbora MH Đakovo, 8. siječnja 1972., Privatni arhiv Zvonimira Jurića.

Đakovo, 18.II.1971

MATICA HRVATSKA
Z a g r e b

Priloženo vam dostavljam 9 (devet komada) pristupnica za nove članove i to:

1. ELZA DRAŽENOVIĆ službenik Đakovo, L.Z.Ribara 5
2. Andrija Dugandžić, radnik " V.Karadžića 44
3. Stjepan Vranarićić, poljoprivrednik Đakovo, A.Šenoe 65
4. Antun Tajfl, mesar Đakovo, Kr.Tomislava br.4oa
5. Kurtz Josip, penzioner Đakovo, Kr.Tomislava br 8
6. Ivan Ruš, penzioner Đakovo, Hadiđeva 32
7. Hegedušević Stjepan, penzioner Đakovo, Kr.Tomislava 4
8. Drenjančević Marko, krojač Đakovo M.Gubca 9
9. Boško Punda, mlinar Đakovo, Park Pobjede 2a

Članarinu za navedene članove za 1971 godinu u iznosu od Din 18.000,00 st. šaljem vam danas poštanskom uplatnicom.

Molim vas da članske iskaznice čim prije dostavite navedenim članovima i da prilikom ispisivanja iskaznica posvetite više pažnje (jer ste na pr. moju iskaznicu ispostavili na GAJGER a moje je prezime GAJGER).

Ujedno molim, da mi dostavite još komada pristupnica.

Gajger Mija, službenik
Đakovo, Kr.Tomislava 3[illegible]

Pristupnice za nove članove

Sve što je Ogranak posjedovao oduzeto je, a račun u Službi društvenog knjigovodstva bio je blokiran. Nigdje nismo pronašli temeljem čije i kakve odluke je to učinjeno i koliko je bilo novca na njemu. Ono što smo saznali iz razgovora s nekim sudionicima tadašnjih zbivanja sukladno je sjećanju tadašnjeg sekretara OK SKH Đakovo Đure Matijakovića, koji kaže da je na računu bilo oko 22 800 000,00 starih dinara. Prema sjećanju Ivana Pavića, koji je bio član Središnjeg odbora Matice hrvatske i jedan od osnivača *Đakovačkih vezova*, novac je 1973. godine deblokiran i prebačen na račun tadašnjeg Općinskog fonda za

MATICA HRVATSKA

Djakovo
Dne,8.siječnja 1972.
Broj: 1./72.

Na XII.sjednici preostalog dijela Upravnog odbora Matice hrvatske u Djakovu održanoj 8.siječnja 1972 u Djakovu,razmatrajući i ocjenjujući kritiku rada ovog Ogranka od strane društveno političkih organizacija,a u smislu tač.3 Zaključaka Predsjedništva općinske Konferencije SKBiH Djakovo od 27.prosince 1971 god. prisutni članovi Upravnog odbora Đ u Djakovu jednoglasno su donijeli slijedeći

Z A K L J U Č A K

1./ S obzirom da su u smislu zaključaka 21 sjednice Predsjedništva SKJ i 25 sjednice CK SKH svi članovi Saveza komunista i funkcioneri SKBiH podnijeli ostavke na članstvo u Matici hrvatskoj i Upravnog odbora ovoga Ogranka,preostali dio članova Upravnog odbora prihvaćajući također bezrezervno zaključke najviših organa SKJ i SKH,donio je odluku da Matica hrvatska u Djakovu današnjim danom prestaje s bilo kakvim radom ili aktivnošću.

2./ Knjige koje je Matica hrvatska u Djakovu sakupljala i sakupila za seoske čitaonice ustupaju se u vlasništvo i korištenje postojećoj čitaonici u Đakovačkim Selcima.

UPRAVNI ODBOR
MATICE HRVATSKE ĐAKOVO.

Zaključak Upravnog odbora Matice hrvatske Đakovo

unapređivanje kulturnih djelatnosti Đakovo i utrošen je za izgradnju ljetne pozornice i gledališta *Đakovačkih vezova* u gradskom parku.[17]

17 Ivan PAVIĆ, "Zabilješke iz povijesti Đakovačkih vezova", *40. Đakovački vezovi. Jubilarna revija*, Đakovo 2006., 15.-16.

Uzimajući u obzir značaj i vaŽnost Đakovačkih vezova u njegovanju i čuvanju kulturne i narodne baštine, a istodobno i u prikazivanju povijesnog i kulturnog identitata Đakova i Đakovštine široj javnosti, sigurni smo da su svi donatori zadovoljni što je njihov prilog za izgradnju Doma Matice hrvatske korisno utrošen za gotovo istu namjenu.

Attempts to build the Hall of Matica Hrvatska in Đakovo in 1971

SUMMARY

This article deals with the activities of the branch office of Matica Hrvatska in Đakovo during the period known as „Croatian Spring“, paying special attention to building of the hall of Matica Hrvatska. The author discusses the reasons why that initiative was abandoned and tries to answer the question: “what happened to the funds raised for the hall-building by numerous supporters of Matica Hrvatska and the „Croatian Spring“ – movement.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2007.) str. 117-134

UDK 711.4(497.5 Đakovo)

Zgrade na nekadašnjem đakovačkom Zrinjskom trgu

željko Lekšić

Najstariji poznati nazivi ulice koji sada ima naziv Ulica bana Jelačića su Osječki sokak i Kasarnička ulica. To stoga jer je vodila prema Osijeku i kasarni, koja je u to vrijeme bila na kraju grada. Krajem 19. stoljeća ulice u Đakovu su dobile svoje službene nazive, uglavnom prema poznatim osobama. Prvi dio sadašnje Ulice bana Jelačića od župne crkve do nekadašnjeg Satničkog sokaka, odnosno sadašnje Ulice A. Starčevića, dobio je naziv Zrinjski trg. Preostali dio ulice dobio je naziv Ulica bana Khuena Hedervarija, a kasnije je preimenovan u Ulica bana Jelačića. Poslije Drugog svjetskog rata cijela je ulica dobila naziv Staljinova ulica, a poslije razlaza tadašnje vlasti sa Sovjetskim savezom krajem četrdesetih godina 20. stoljeća, ulica je dobila naziv Ulica Jugoslavenske narodne armije. Godine 1991. ulici je vračen naziv Ulica bana Jelačića. U ovom radu opisujemo sve zgrade na dijelu Ulice bana Jelačića, koji je do Drugog svjetskog rata, obuhvaćao nekadašnji Zrinjski trg. Navodimo najprije zgrade na lijevoj, odnosno sjevernoj strani, a potom na desnoj, odnosno južnoj strani. Numeraciju kuća smo uzeli iz onog vremena. Pouzdano možemo reći da se numeracija lijeve strane nije mijenjala. Numeracija desne strane ulice se razlikuje od današnje, jer je kuća br. 2 ustvari bila dio stare sudske zgrade, koje više nema. Sadašnja sudska zgrada više nema ulaza iz ove ulice.

1. Crkva Svih Svetih

Đakovo je oslobođeno od osmanlijske vlasti 1687. godine. U spaljenom i razrušenom gradu ostalo je nekoliko džamija. U jednom zapisu iz 1728. godine stoji da je džamiju na ovome mjestu dao biskup Patačić pokriti šindrom i odredio

Zrinjski trg na razglednici s početka 20. st.

ju za crkvu sv. Đurđa. Navodi se da je ona i nadalje stajala otvorena sa svih strana.[1] Uz bok crkve je podignut toranj od čvrstog materijala.

U literaturi se ova džamija pripisivala Ibrahim-paši i nazivala se Ibrahim-pašina džamija.[2]

Crkva je određena za župnu crkvu 1762. godine.[3] Crkva je doživjela više preuređenja. Početkom 18. stoljeća je barokizirana, a pri kraju tog stoljeća je preuređena u klasicističkom stilu. Nakon obnove 1819. godine, podignut je novi toranj.[4] Na taj toranj je postavljen sat 1832. godine.[5] U kanonskoj vizitaciji 1835. godine zabilježeno je da su u tornju, osim malog zvona za umrle, još četiri zvona. Navodi se i to da crkva ima sat.[6]

Crkva nema kripte, ali su u njoj sahranjena dvojica župnika, i to Nikola Abrančiković (1788.-1810.) i Stjepan Palečćak (1810.-1816.). Njihovi ostaci su

1 Tone Papić - Božica Valenčić, župna crkva Svih Svetih u Đakovu, Zagreb, 1990., str. 8.
2 Isto, str. 5.
3 Isto, str. 10.
4 Isto, str. 9. i 10.
5 Isto, str. 10.
6 Isto, str. 9.

izvađeni prilikom restauracije crkve 1989. godine. Nakon snažnog potresa, koji se dogodio 24./25. ožujka 1884. godine, vršeni su opsežni radovi na obnovi crkve, 1884. i 1885. godine. U toj obnovi je đakovački dekorater Eduard Petz oslikao crkvu po skici Ludovika Seitza.[7]

Tada su postavljena dva kolorirana prozora s likovima sv. Florijana i sv. Đurđa, koji su izrađeni u Austriji. Novac za prozore darovale su dvije đakovačke obrtničke zadruge.

Godine 1907. ograđena je crkva željeznom ogradom.[8]

Za vrijeme Drugog svjetskog rata crkva je neznatno oštećena uslijed bombardiranja, a popravljena je 1951. godine novcem kojeg su prikupili župljani. Dva oslikana prozora bila su razbijena, te su restaurirana 1950. godine.[9]

Uz desnu stranu crkve dao je Đakovčanin Josip pl. Kozić od Jerebiča podići 1814. godine kameno raspelo.[10] Ispod raspela je uklesani tekst, koji je sada teško čitljiv, a zaklonjen je živom ogradom.[11] Kozić je crkvi poklonio i oveće zvono saliveno u Pečuhu.[12] Nakon velikog požara u Đakovu 1825. godine, podigao je 1827. godini biskup Mirko Raffay lijevo od crkve kip sv. Florijana na visokom kamenom postamentu.[13] Obzirom da je kip 1989. godine već bio dotrajao, uklonjen je prilikom tadašnje restauracije crkve.

Godine 1962. crkva je registrirana kao spomenik kulture.[14] Visoka spomenička vrijednost je u činjenici što je ta crkva jedina nekadašnja džamija u Slavoniji.

Povodom proslave 750-e godišnjice grada, crkva je restaurirana tijekom 1989/90. godine. Tada je uklonjen krov iznad kupole, obijena je žbuka koja je sakrivala davno zazidane otvore. Nakon restauracije nekadašnji otvori su učinjeni vidljivima.

Crkva je služila kao đakovačka župna crkva do kraja osamdesetih godina 19. stoljeća, do restauracije. Nakon nje se, odlukom biskupa, liturgija obavlja u katedrali, odnosno crkva je prestala biti župna, a liturgija se obavlja povremeno.

---

7 Isto, 11.

8 Franjo Higy-Mandić, župna crkva sv. Đurđa u Đakovu, Jeka od Osijeka, Hrvatski zabavnik i kalendar za god. 1919., Klub hrvatskih književnika u Osijek, str. 184.

9 T. Papić - B. Valenčić, župna crkva Svih Svetih u Đakovu, n. dj., str. 13.

10 F. Higy-Mandić, župna crkva sv. Đurđa u Đakovu, n. dj., 134.

11 Tekst je objavljen u: Ivan Germovšek, Natpisi na spomenicima u Đakovu, Đakovo i njegova okolica, sv. 1, Muzej Đakovštine, Đakovo, 1978., str. 166.

12 F. Higy-Mandić, župna crkva sv. Đurđa u Đakovu, n. dj., str. 134. Na zvonu je natpis na kojem se navodi darovatelj "Josephus nobilis Kosich".

13 Isto.

14 Rješenje konzervatorskog zavoda NR Hrvatske br. 01-4791-1962 od 10. prosinca 1962.; registarski br. 17.

2. Zrinjski trg br. 1-3

Umjesto sadašnjih zgrada nekoć je ovdje bila kuća br. 287[15], a njezin najstariji poznati nam vlasnik bila je, kako stoji u zemljišnoj knjizi, "Terzić Maria prije udova Smrekar".[16] Marija Terzić (1831.-1886.) je zasigurno bila supruga trgovca Friedricha Smrekara. Iz toga braka imala je kćer Antoniju (1854.-1872.). Nakon preudaje za Pavla Terzića (1828.-1883.), bračnim ugovorom je 1864. god. polovicu vlasništva prenijela na njega.[17] Terzićevi su imali djecu: Franjo (1853.-1921.) i Marija (1862.-1931.).[18]

Terzićevi su ovaj posjed prodali 1880. god. židovskom trgovcu Hinku Brucku.[19]

Hinko Bruck (1836.-1919.) je sagradio sadašnje zgrade. U jednom dijelu kuće je stanovao, u drugom držao trgovinu, a treći dio je iznajmljivao. Dio je držao u najmu židov Bernhard Kerpner (1860.-1926.). [20]

Neposredno pred smrt, 1919. god. Hinko je darovao ove nekretnine supruzi Jozefini Bruck rođ. Krausz (1844.-1929.). Ona ih je prodala 1921. god. svojim sinovima Maksi Brucku i Jakobu Brucku.[21] Makso je bio poznati đakovački tiskar, a držao je tiskaru na korzu. Svoj dio je Makso prodao 1928. god. Jakobovoj supruzi Friedi Bruck rođ. Mahler. Najvjerojatnije je Jakob nastavio voditi trgovinu.

Makso i Jakob Bruck su odselili iz Đakova pred Drugi svjetski rat. Jakob je 1940 god. dao oglas u novinama da izdaje svoj trosobni stan.[22]

Poslije Drugog svjetskog rata cjelokupni posjed je prenešen u državno vlasništvo[23], te predan na korištenje trgovačkom poduzeću "Trgopromet". Nakon

---

15 Općinski sud u Đakovu, Zemljišno knjižni odjel (dalje: ZKO), zemljišno knjižni uložak (dalje: zk. ul.) 77. Na kč.br. 217. O staroj numeraciji zgrada u Đakovu vidi: željko Lekšić, Numeracija kuća u Đakovu iz sredine 19. stoljeća, "Đakovački vezovi", Jubilarna revija 1967-1991., Đakovo, 1991., str. 82.

16 ZKO, zk. ul. 77. U ovaj zk. ul. prenešeni su podaci iz gruntovnog napisnika br. 266. Vlasništvo Terzić Marije upisano je temeljem uručbene isprave od 20. 12. 1859.

17 ZKO, zk. ul. 77. Bračni ugovor od 10. 04. 1864.

18 Podaci sa nadgrobnog spomenika obitelji Terzić na đakovačkom groblju.

19 ZKO, zk. ul. 77; Zbirka isprava (dalje: ZI) br. Z-3436/1880. Ugovor od 13. 08. 1880. Prodano, kako se navodi u ugovoru, za 9.000 f.

20 Usp. fotografiju u: Fotomonografija starog Đakova, Društvo ljubitelja starina Đakovo, Đakovo1995., str. 26.

21 ZKO, zk. ul. 77; ZI br. Z-1866/1921. Ugovor od 06. 06. 1921. Kupoprodajna cijena: 200.000 kruna.

22 Trosobni stan. Hrvatska obrana, br. 39, Đakovo, 13. 10. 1940., str. 8. U oglasu se navodi: "Trosobni stan u kući Jakoba Brucka, uz župsku crkvu (Zrinjski trg) izdaje se od 1. listopada: Upitati: O. Mahler, Đakovo, Preradovićeva 31."

23 ZKO, zk. ul. 77; ZI br. Z-58/1949.

Razglednica iz sredine pedesetih godina 20. st., sa zgradom u kojoj je pošta od 1959. god. Lijevo od zgrade je Pulova kapija, a desno tri poslovna prostora u zgradi suda.

pretvorbe u dioničko društvo, izvršen je 1997. god. prijenos vlasništva na PAN Trgopromet d.d. U dijelu do župne crkve nekoć se nalazila trgovina "Kristal", a sada je taj prostor prazan. U desnom dijelu već desetljećima se nalazi trgovina "Đakovački magazin", skraćeno "Đa-ma".

3. Zrinjski trg br. 3

U ulici Bana Jelačića, na mjestu sadašnje kuće br. 3, nekoć se nalazila kuća koja je po staroj numeraciji imala kućni broj 288.[24] Sredinom 19. stoljeća bila je u vlasništvu čizmara Antona Šabarića.[25] Poslije njegove smrti vlasnici su postali 1883. godine Marija Čunko u 1/4, Mato Šabarić u 2/4 i mlt. Marija Čunko u 1/4

24 ZKO, zk. ul. 257. Kuća je bila sagrađena na kč.br. 215. U ovaj zk. ul. gruntovni podaci su bili prenešeni iz gruntovnog napisnika br. 267.

25 Mirko Marković, Đakovo i Đakovština, Zbornik Đakovštine br. 1, JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, knj. III, Zagreb, 1976., str. 208 (kbr. 87).

Reklame na zgradi pošte snimljene 1961. god.

dijela. Antonov sin Mato Šabarić (1842.-1909.)[26] bio je odvjetnik u Đakovu od 1877. godine.

Marković navodi da su 1878. godine Šabarići odavde odselili, i da se ovdje doselio Josip Stanković, te da su Stankovići ovdje živjeli sve do Prvog svjetskog rata, kada je kuću kupio advokat Šabarić.[27] Prema zemljišnim knjigama, Mato Šabarić je po ugovoru od 1896. godine isplatio Čunkove, te postao samovlasnik.

---

26 Mato Šabarić (Đakovo,1842. - Đakovo, 1909.) rođen je u obrtničkoj obitelji. Školovao se u Đakovu i Osijeku. Upisao se u đakovački klerikat. Ostavivši klerikat, pošao je na pravoslovnu akademiju u Zagreb, te je poslije akademije bio činovnik (sudbeni pristav u Đakovu), a potom je stupio u odvjetničku pisarnu dr. Vidića u Zagrebu. Godine 1877. postao je odvjetnikom u Đakovu, gdje je bio pravnim zastupnikom biskupa Strossmayera preko 20 godina. Znatno je pripomogao 1878. godine izbornoj pobjedi Koste Vojnovića protiv Mirka Hrvata. Više godina je bio predsjednik "Hrvatske čitaonice". Osnovao je odbor za podignuće spomenika pjesniku Luki Botiću, koji je podignut 1908. godine na đakovačkom groblju. (Prema: "Hrvatske pučke novine" (Starčevićansko glasilo), god. II, br. 41, Đakovo, 1. listopada 1909., str. 2.)

27 M. Marković, Đakovo i Đakovština, n. dj., str. 208.

Zasigurno je tada sagradio novu kuću, a koja stoji još i danas. Gradnju kuće je navodno pomagao i biskup Strossmayer.[28] Nekoć joj je adresa bila: Zrinski trg br. 5.

Prije negoli je sagradio ovu kuću, odvjetnik Šabarić je živio sa obitelji u župnom dvoru za župnikovanja njegovog šurjaka Milka Cepelića. Supruga mu je bila Dragica rođ. Cepelić (1851.-1941.).[29] Djeca su im Pavka (1876.), Danka (Danica) (1880.) i Zlata (1881.).[30] Pavka je bila udana za poznatog osječkog arhitektu Antu Slavičeka. Danica, kasnije udana Ašperger, bila je učiteljica. Službovala je u pučkoj školi u Đakovu od 1. siječnja 1900. godine.[31] U svojim sjećanjima Ante Gabričević-Mamut napisao je sljedeće: "Učiteljica i razrednica mi je bila od samog početka pa tijekom sve četiri godine, Danica Ašperger. Od prvoga mi je susreta bila sklona, a i ja sam nju zavolio. Bila je udovica. živjela je s majkom, sestrom i dvjema kćerkama u lijepoj kući u centru mjesta."[32] Zlata Šabarić je bila bankovna činovnica, a umrla je 1973. godine u 92. godini života.

Poslije Matine smrti, kuću su naslijedile kćeri: Danica Šabarić, Pavka Slaviček i Zlata Šabarić. U diobi 1953. godine kuća je pripala Danici Ašperger i Zlati Šabarić. Od 1955. godine kuća je vlasništvo Doroteje Ašperger i Janke Gros.[33] Doroteja (Dora) bila je gruntovničarka.

Prije Drugog svjetskog rata, do 1941. godine, ovdje je neko vrijeme držao odvjetnički ured odvjetnik dr. Miroslav Ašperger (1887.-1945.).[34] Kasnije je ovaj ured unajmio odvjetnik Marko Vučetić.

Godine 1980. kuća je eksproprirana u korist poduzeća "Trgopromet" iz Đakova[35], koje je ovdje imalo u planu sagraditi robnu kuću. Od tada je kuća zapuštena i u ruševnom stanju.

---

28 Smiljko Ašperger, Sličice iz đakovačkog djetinjstva, "Đakovački vezovi", Revija 2000, Đakovo, 2000., str. 73.

29 Kratku biografiju Dragice Šabarić vidjeti u: Javna zahvala, "Hrvatska obnova", br. 4 (18), Đakovo, 1. lipnja 1941., str. 8.

30 M. Marković, Đakovo i Đakovština, n. dj., str. 113. (kbr. 113); Ante Katalinić, Klaudija svjedoči, Uršulinski samostan Zagreb, Zagreb, 1975., str. 32.

31 Izvješće o nižoj dječačkoj i šegrtskoj školi u Djakovu koncem školske godine 1899-900., Tisak Makse Brucka, Đakovo, 1900., str. 9.

32 Ante Gabričević-Mamut, životni odbljesci II, Izvori, Zagreb, 1996., str. 299.

33 ZKO, zk. ul. 244.

34 S. Ašperger, Sličice iz đakovačkog djetinjstva, n. dj., str. 73.

35 ZKO, zk. ul. 244. Rješenje Skupštine općine Đakovo, Imovinsko pravne službe od 22. 1. 1980. godine.

4. Zrinjski trg br. 5

Umjesto sadašnje i sljedeće zgrade ovdje je stjala kuća broj 289.[36] Ne znamo kada je točno ta kuća podijeljena, ali znamo da je to učinjeno prije 1879. godine. Najstariji poznati vlasnik ovog dijela bio je Kolarević Mato. Nakon diobe posjeda Kolarevića, ovaj dio kuće, ili novosagrađena kuća na tome dijelu okućnice, dobila je broj 554. Mato je prodao kuću 1882. god. Simonu Pfeiferu.[37] Pfeifer ju je prodao 1902. god. Vilimu Pfeifferu iz Vrbanje.[38] On ju je već sljedeće godine prodao židovskoj trgovačkoj obitelji Schwartz. Upis vlasništva izvršen je na Maxa i njegovu majku Paulinu.[39] Maxo (1875.-1904.) je umro mlad, te su poslije njegove smrti, njegovu polovicu naslijedila braća: Schvartz Viktor, Šimun, mlt. Edo i mlt. Isidor[40].

Kada je točno sagrađena sadašnja zgrada, nije nam poznato, ali su je najvjerojatnije sagradili Schwartzovi.

Schwartzovi su bili trgovci, a držali su trgovinu željeznom robom. Trgovinu je vodila Paulina (1848.-1923.) sve do svoje smrti.

Schwartz Edo odnosno Edvin (1887.-1968.) poslije Pauline smrti i isplate ostalih suvlasnika, postao je samovlasnikom ove kuće 1926. godine.[41] Zasigurno je od tada on vodio trgovinu. O trgovini iz toga vremena saznajemo iz sljedeće reklame: "Gvoždjara Paulina Schwartz, Djakovo/Vlasnik Edvin Schwartz/Glavno stovarište kovanih plugova iz tvornice Eberhart, Ulm (sa zašt. znakom "Divlja svinja"). Prodaja oružja, streljiva, baruta i kovačkog uglja."[42] Inače, Edvin je imao kuću u Đakovu broj 335. Supruga mu je bila Paulina rođ. Kraus (1899.-1998.).

Nakon uspostave Nezavisne države Hrvatske 1941. god., židovima je oduzimana imovina. Prema zemljišnim knjigama, kuća je oduzeta 1943. godine.[443] Tko je upravljao trgovinom za vrijeme NDH, nije nam poznato.

---

36 ZKO, zk. ul. 591. Ovaj dio kuće nalazio se na kč.br. 214/2

37 ZKO, zk. ul. 591. Kuća je prodana temeljem ugovora o kupoprodaji od 14. 10. 1882. za 3.200 forinti. ZI br. Z-5533/1882.

38 ZKO, zk. ul. 783; ZI br. Z-3062/1902. Ugovor od 29. 10. 1902. Kupovnina: 7.200 K.

39 ZKO, zk. ul. 783; ZI br. Z-578/03. Ugovor od 29. 01. 1903. Kupovnina: 12.000 K.

40 Iso Schwartz umro je 10. 09. 1914. u 24. god. života i sahranjen na židovskom groblju u Đakovu.

41 ZKO, zk. ul. 783.

42 Hrvatski sokol u Đakovu povodom 20-godišnjice osnutka i posvete II. zastave, Spomen-broj, Đakovo, 22. kolovoza 1926., str. 8.

43 ZKO, zk. ul. 1194. Prenešeno vlasništvo u korist NDH temeljem zamolnice Ministarstva drž. riznice, odjel za imovinu i navjere i dugove-ured za podržavljeni imetak od 26. 02. 1943. br. F. 2684/43.

Ispred trgovine postojala je prije Drugog svjetskog rata benzinska stanica, koja je prestala s radom nakon oduzimanja za vrijeme NDH.

Poslije rata uspostavljeno je vlasništvo u korist Edvina Švartza. Međutim, ubrzo je zgrada nacionalizirana, a trgovinu je preuzelo društveno poduzeće "Velepromet", jedan od prednika kasnijeg "Trgoprometa". I sada je ovdje trgovina željeznom robom "željezar" u vlasništvu PAN papirna industrija d.d.

5. Zrinjski trg br. 7

Umjesto sadašnje i prethodne zgrade ovdje je stjala kuća broj 289. Najstariji poznati vlasnik ovog dijela okućnice bio je Simo Kolarević, i to od 1868. god.[44]

Mesnica braće Maibaum prije Drugoga svjetskog rata.

44 ZKO, zk. ul. 258. Postao je vlasnikom temeljem uručbene isprave od 10. 10. 1868. god.

Simo je kuću prodao 1902. god. Jakševcima, a uknjižba je izvršena u korist malodobnih Josipa i Antuna Jakševca.[45] U vrijeme diobe posjeda Jakševaca, kuća je prodana 1929. god. Gerhardu, Josipu i Mati Maibaum.[46] Josip i Mato prodali su svoje dijelove Gerhardu 1934. god. Maibaumi su bili poznata đakovačka obitelj mesara. Od 1985. vlasnik je bio Ivica Majbaum, a i sada je ova kuća u vlasništvu obitelji Majbaum.

U zgradi do ulice nalazila su se ulazna vrata na lijevoj strani, te dva poslovna prostora. U prvome su Maibaumi držali mesnicu. Iznad ulaznih vratiju mesnice i prozora nalazio se natpis "MESNICA / BRAĆA MAIBAUM".[47] Drugi poslovni prostor su Maibaumi iznajmljivali. Prije Drugog svjetskog rata ovdje je bila brijačnica Antuna Kempfa.

U zgradi se nalaze dva poslovna prostora. U prvom je trgovina kruhom i pecivom "Baguette", a u drugom trgovina mobitelima "Moby centar". Prije "Moby centra" se preko dvadeset godina u ovom prostoru nalazila urarska radionica Stjepana Kočiša.

6. Zrinjski trg br. 9

Po staroj numeraciji ovdje je bila kuća br. 290. Ova je okućnica navodno nastala oko 1850. god. kada je Petar Jakševac podijelio svoj posjed između svoja dva sina Franje i Joze.[48]

U osnivanju zemljišnih knjiga 1879. god. upisan je kao vlasnik ove okućnice Jakševac Franjo.[49] Iz tog upisa nije jasno radi li se o Franji starijem (1831.-1905.) ili Franji mlađem (1858.-1920.). Od 1896. god. upisan je vlasnik Jakševac Josip mlt. (1890.-1947.).[50] Uskoro se 1903. god. upisuje kao suvlasnik Antun Jakševac u 1/2 dijela.[51]

Nije nam poznato kada je sagrađena sadašnja kuća. Možemo pretpostaviti da je sagrađena krajem 19. stoljeća, te da ju je dao sagraditi Franjo Jakševac mlađi. Zgrada je imala masivna ulazna vrata do susjedne kuće Maibauma.

---

45 ZKO, zk. ul. 258; ZI br. Z-2414/1902. Stoji da je prodano za 11.000 K.
46 ZKO, zk. ul. 258; ZI br. Z-2170/1929. Ugovor od 20. 05. 1929. god.
47 Vidljivo na fotografiji načinjenoj prije Drugog svjetskog rata.
48 M. Marković, Đakovo i Đakovština, n. dj., str. 208; kbr. 85.
49 ZKO, zk. ul. 470. Kuća se nalazila na kč.br. 211.
50 Isto.
51 ZKO, ZI br. Z-3646/1903. Ugovor od 24. 10. 1903.

Godine 1930. u diobi Jakševaca kuća je pripala Antunu. On ju je prodao 1932. god. Antoniji Matković rođ. Novaković.[52] Da li je Antonija Matković (1886.-1966.) držala trgovinu, nije nam poznato.

Prije Drugog svjetskog rata ovdje je držao trgovinu Mišo Matković (1886.-1956.). To je bila trgovina "špeceraja, boja i delikatesa".[53]

Krajem 1963. godine kuća je prodana trgovačkom poduzeću "Velepromet"[54], predniku kasnijeg "Trgoprometa". Prilikom renoviranja zgrade, "Trgopromet" je uklonio ulazna vrata i "haustor", kako bi se povećao prostor trgovine. Danas je zgrada u vlasništvu poduzeća PAN - papirna industrija-Trgopromet d.d. Đakovo.[55] Sada je u ovoj zgradi PAN-ova trgovina "Tehnika".

7. Zrinjski trg br. 11

I ova okućnica, kao i prethodna, bila je u vlasništvu Jakševaca. Najstariji poznati nam vlsnik bio je Franjo Jakševac.[56] Na ovome mjestu na uglu, bila je nekoć kuća broj 526.[57] Možemo pretpostaviti da je zgrada sagrađena krajem 19. stoljeća, te da ju je dao sagraditi Franjo Jakševac mlađi, koji je bio oženjen Adelom rođ. Ivanić (1866.-1936.). Jakševci su bili pekari.

Ne znamo kada su točno Jakševci sagradili novu kuću, koja je bila spojena sa prethodnom, te su očito građene u isto vrijeme.

Kuća je u diobi Jakševaca 1930. godine pripala Josipu Jakševcu.[58] Ubrzo ju je Josip 1933. god. prodao Ani Pfefer.[59] Pfeferovi su bili trgovci, te su držali trgovinu mješovitom robom.

Poslije Drugog svjetskog rata 1946. godine kuća s trgovinom je konfiscirana, te prenešeno vlasništvo u korist tadašnje države FNRJ. Dugo godina je ovdje bila "Trgoprometova" trgovina "Tkanina". Sada je ovaj poslovni prostor prazan.

---

52 ZKO, ZI br. Z-1009/1932. Ugovor od 27. 01. 1932.

53 Hrvatski sokol u Đakovu povodom 20-godišnjice osnutka i posvete II. zastave, n. dj., 7.

54 ZKO, zk. ul. 2112 i 3401; ZI br. Z-38/64. Ugovor od 11. 12. 1963.

55 ZKO, zk. ul. 7692.

56 ZKO, zk. ul. 470. Kuća se nalazila na kč.br. 210.

57 Obzirom na kućni broj, može se zaključiti da je sagrađena nakon obavljene numeracije kuća sredinom 19. st.

58 ZKO, zk. ul. 470, 2062; ZI br. Z-4843/1930. Ugovor o diobi od 03. 10. 1930.

59 ZKO, zk. ul. 2206; ZI br. Z-1771/1933. Ugovor od 31. 01. 1933. Naveden je kupoprodajni iznos od 250.000 dinara.

Godine 1960. otcijepljen je sjeverni dio parcele, te dat obrtničkoj zadruzi radi gradnje obrtničkog doma.

8. Zrinjski trg br. 2

U sastavu stare zgrade kotarskog suda, nalazilo se nekoliko manjiih poslovnih prostora, u kojima su se izmijenili brojni najmoprimci. Prije Drugog svjetskog rata ovdje je bila jedna od dvije trgovine Šime Bergera pod nazivom "Bijelom golubu". Druga je istoimena trgovina bila na korzu, u zgradi u kojoj se danas nalazi Slavonska banka.

Poslije Drugog svjetskog rata ovdje je bila slastičarnica.

Stara zgrada suda je srušena 1957. god., te su tako nestali i ti poslovni prostori. Sljedeće godine svečano je otvorena nova zgrada.

9. Zrinjski trg br. 4

Na početku ulice na istočnoj strani nekoć je bilo prazno zemljište u vlasništvu Biskupije. To je zemljište parcelirano, te su dio tog zemljišta 1912. godine kupili trgovac Josip Berger i njegova supruga Leontina rođ. Fischer.[60] Iste godine sagrađena je jednokatna zgrada, koja je dobila kućni broj 968.[61] Adresa joj je bila Zrinski trg br. 4, a građena je u stilu secesije. O zgradi je G. M. Ivanković naveo sljedeće: "jednostavnim pročeljem ukrašenim pilastrima i polustupovima dominira erker nad kojim je zabat s tri prozorčića. I ovo bi djelo, s obzirom na izgled zabata nad erkerom, mogli pripisati Viktoru Axmannu, koji je u Đakovu sagradio nekoliko secesijskih kuća."[62] U prizemlju je bila trgovina tekstilnom robom.

Za vrijeme NDH 1942. godine, zgrada je bila oduzeta vlasnicima, kao židovima. Poslije Drugog svjetskog rata, 1949. godine, zgrada je vračena bivšim vlasnicima, ali ne za dugo, jer je iste godine bila nacionalizirana.

---

60 ZKO, zk. ul. 1731; ZI br. Z-4629/1912. Ugovor od 30. srpnja 1912., očitovanje od 26. kolovoza 1912. i nacrt od 16. srpnja 1912. god. U ugovoru stoji da je kupljeno za 15.747 kruna.

61 ZKO, zk. ul. 1731. Upisano je sljedeće: "na temelju svjedodžbe opć. pogl. trga Djakovo od 29. kolovoza 1912. zabilježuje se da je na kat. ćest. broj 203/1 sagradjena jednokatna kuća pod novom kuće brojem 968."

62 Grgur Marko Ivanković, Arhitektura secesije u Đakovu, Zbornik Muzeja Đakovštine 5, Đakovo, 2001., str. 163.

Štukatura i keramičke ploče sa fasade su uklonjene prilikom renoviranja zgrade krajem pedesetih godina dvadestog stoljeća.

U jesen 1959. godine u zgradu je preseljena pošta, koja je do tada bila na đakovačkom korzu, u zgradi u kojoj je danas Spomen muzej biskupa J. J. Strossmayera. Godine 1989/90. cijela zgrada je renovirana.

10. Zrinjski trg br. 6

Ova je okućnica[63] bila sastavni dio sljedeće okućnice, na kojoj je bila zgrada tzv. Velike gostione. Na ovoj okućnici je bila prizemnica. Gabrijel Truckenbrod je ovaj i sljedeći posjed kupio od Biskupijskog vlastelinstva. Izgleda da mu je taj posjed bio prevelik, te ga je dao parcelirati. Ovaj dio je prodao 1923. god. Karlu Urajkoviću (1880.-1928.).[64] Nekoliko godina kasnije, Urajković ga je prodao, prema zemljišnim knjigama 1927. god. Miji Puhl i Jelki Brezović rođ. Gazapi iz Đakova.[65] Jelka (1895.-1969.) je kasnije promijenila prezime u Pul.[66] Izgleda da su Pulovi bili u posjedu i prije kupovine. Mijo Pul je ovdje stanovao i držao trgovinu. O trgovini saznajemo iz reklame iz 1926. godine sljedeće: "Mijo Puhl, trgovina gotovih odijela, rublja, šešira i cipela za gospodu i seljake".[67] Kuća je do ulice imala dva prozora, ulaz u stambeni dio, ulaz u poslovni prostor, te izlog. Do kuće desno (t.j. Bergerove, kasnije pošta) bila je zidana ograda sa kapijom.

Okućnica je 1961. god. prodana općini Đakovo.[68] Ubrzo nakon toga kuća je srušena, te sagrađena četverokatnica 1963. godine, sa poslovnim prostorima u prizemlju. Poslovne prostore je preuzeo "Progres", tadašnje đakovačko trgovačko poduzeće, jedan od prednika kasnijeg "Trgoprometa". Na zgradi je još uvijek natpis, nekoć svjetleći, iz toga vremena. Na petom katu su sagrađene prostorije za đakovačku radio-postaju, koja emitira od 1961. godine, i koja je ovdje uselila u kasnu jesen 1963. god.[69]

U dvorištu je sagrađena zgrada za telefonska postrojenja tadašnje pošte, a koja su sada u posjedu Hrvatskog telekoma.

---

63 Sastojala se od kč.br. 203/3. Usp. ZKO, zk. ul. 1315.

64 ZKO, zk. ul. 1315; ZI br. Z-233/1923. Ugovor od 08. 01. 1923. Kupovnina: 150.000 dinara.

65 ZKO, zk. ul. 1315; ZI br. Z-1425/1927. Ugovor od 19. 02. 1927.

66 Usp. nadgrobni spomenik na đakovačkom groblju.

67 Hrvatski sokol u Đakovu povodom 20-godišnjice osnutka i posvete II. zastave, n. dj., str. 7.

68 ZKO, zk. ul. 1315; ZI br. Z-1961/1961. Ugovor od 25. 03. 1961.

69 Nada Varšava, Ovdje Radio-Đakovo, eksperimentalni program! Kako nas čujete? Pressing, god. II, br. 20, Đakovo, 10. siječnja 2007., str. 32.

11. Zrinjski trg br. 8

Zgrada bivšeg đakovačkog prenočišta, građena je, prema navodima Mirka Markovića, za vrijeme biskupa Mirka Raffaya (biskup 1816.-1830.) u prvoj polovici 19. stoljeća.[70] Poznato je, da je prije biskupa Raffaya biskup Antun Mandić (biskup 1806.-1815.) podigao u Đakovu krčmu s konačištem. Tako navodi Mandićev životopisac Adam Filipović, navodeći njegova dobra djela:

"Drugu hasnu on Đakovu dost učini go-
lemu,
Jer uzida kerčmu novu a o trošku svo-
jemu.
Pitaš mene: kakva hasna jest od kerčme
Đakovu?
Ja ti velim, da je krasna, imat kuću takovu;
Gdi putnicih mogu lako, konakovat svoju
noć.
A Đakovac može svako na razgovor skupni
doć;
Ondse igrat u prostoru u veseljah može
dan,
Ondpoštenih svih u zboru čas sprove-
du radostan."[71]

Dakle, u svakom slučaju zgrada je sagrađena u prvoj polovici 19. stoljeća.

Za biskupovanja J. J. Strossmayera 1879. godine nadozidana je nova kavana i velika dvorana.[72] Nešto kasnije, 1887. godine, podignuta je nova kolnica (šupa), te nova kuglana i kiosk.[73] Godine 1894. (10. rujna) izgorjela je velika štala.[74]

70 M. Marković, Đakovo i Đakovština, n. dj., str. 207.

71 Adam Philippovich od Heldenthal, Xivot velikoga biskupa, privelikoga domorodca, i najvechega priatelja nashega Antuna Mandicha izpisan po Radoslavu od Pannonie savske, Pecsuh, 1823., str. 96.

72 (Milko Cepelić-Matija Pavić), Josip Juraj Strossmayer biskup bosansko-đakovački i sriemski god. 1850.-1900., Zagreb, 1900-1904., str. 906.

73 Isto.

74 Vjesnik županije virovitičke, god. III, br. 19, Osijek, 1. 10. 1894., str. 151. Navodi se da se dogodilo sljedeće: "Dne 10. pr. mj. oko 1/2 12 noću buknuo je požar u štali vlastelinstva u Djakovu uslijed toga, što se raspukla lampa, od čega se zapalila hrpa slame, nalazeća se u štali. Kočijaš Gjuro Sabo, koji je u štali

Poslije požara podignuta je nova zidana štala, a podignuti su i novi kiosk, svinjci i kokošinjci.[75]

Biskupsko vlastelinstvo je gostionu davalo u zakup. Iz zapisnika pjevačkog društva "Sklad" saznajemo da je zakupnik 1866. godine bio Đuro Ignac.[76]

Iz "Spomenice" HPD Preradović saznajemo da je 1903. godine novi zakupnik dijela gostione postao Stern Aleksander, koji je uzeo u najam sobu broj 2 uz najamninu od 24 K. mjesečno, te da je te godine gostiona temeljito popravljena.[77] U dvorani je 1905. godine pjevačko društvo "Preradović" postavilo svoju pozornicu[78], koja je popravljena 1919. godine.[79]

Od 1911. godine zakupac hotela bio je Dragan Devčić, trgovac vinima (kasnije i općinski načelnik).

Biskupija je zgradu vremenom nastojala prodati, a zemljište uz hotel je parcelirala. Iz onovremenog tiska saznajemo da je biskupija 1912. godine pokušala prodati hotel i nekoliko gradilišta. Kako saznajemo iz novinskog članka, budući da nije postignuta željena svota, dražba je trebala biti ponovljena.[80] Daljnji tijek prodaje u 1912. godini nije nam poznat.

Poznato nam je da je dvorana hotela služila i kao vježbalište Sokolskog društva.[81] Nakon što je biskupijsko vlastelinstvo odlučilo prodavati zgradu i zemljište oko nje, 1919. godine Sokolsko društvo je pokrenulo akciju da bi se, zajedno sa drugim društvom, Hrvatskim sokolom u Đakovu, otkupio dio zemljišta. No, do toga nije došlo.[82] Đakovačka biskupija je zgradu ipak prodala 1921. godine, i to Truckenbrod Gabrijelu.[83] On je 1923. godine dio parcele s jednom zgradom prodao Urajkoviću, te dio zemljišta Schreiberu.[84]

---

spavao, osjetio je prvi vatru i podiže viku. Nadošlo ljudstvo i vatrogasno društvo spasilo je štalu, ali nije moglo 4 konja u vrijednosti 1600 for., od kojih su 2 odmah u štali poginula od vatre i dima, a druga dva kroz vatrogasce tako opržena napolje izvučena, da neima nade, da će se moći izliječiti. Kočijaš je biskupov takodjer opržen. Konji bijahu osigurani."

75 (M. Cepelić-M. Pavić) J. J. Strossmayer, n. dj., str. 906. Ovdje je pogrešno navedeno da je požar bio 1893. godine.

76 Mato Horvat, Spomenica hrvatskog pjevačkog društva "Sklad"-"Preradović" u Đakovu 1863-1939, Đakovo, 1939., str. 34.

77 Isto, str. 150.

78 Isto, str. 164.

79 Isto, str. 215.

80 "Djakovština", god. I, br. 44, Đakovo, 31. ožujka 1912.

81 Spomen spis Sokolskog društva u Djakovu 1906.-1926., Sokolsko društvo u Djakovu, Đakovo, 1926., str. 32.

82 Isto.

83 ZKO, ZI br. Z-1896/1922. Ugovor od 19. srpnja 1921. god.

84 ZKO, ZI br. Z-233/1923 i Z-379/1923.

U velikoj dvorani odvijale su se važnije manifestacije. Tu su bile i projekcije filmova još prije Prvog svjetskog rata, koje je davao Lutz. Kako doznajemo iz onovremenog tiska, bilo je ovdje "ton kino". Tridesetih godina 20. stoljeća ovdje je bila i pozornica za kazališne predstave.[85] Truckenbrod je imao dozvolu vlasti za rad kino poduzeća od 1933. godine. Poznato nam je da mu je takova dozvola ponovo izdana 1944. godine, i to za poduzeće pod nazivom "Dom" slikokaz. Godine 1945. kino su preuzele državne vlasti, a molba Ivana Ruša, koji je u ime vlasnika Truckenbroda podnio molbu za izdavanje dozvole za vođenje kina, bila je odbijena.[86]

Prije Drugog svjetskog rata u desnom dijelu prizemlja zgrade držao je Švenda trgovinu mješovite robe. U oglasu iz 1926. godine stoji sljedeće: "ŠVENDA trgovina mješovite robe DJAKOVO preporuča veliki izbor cipela, košulja, šešira, kofera i sve ostalo uz najniže cijene".[87] Kasnije je u tim prostorijama bila gostiona.

Dvadesetih i tridesetih godina 19. stoljeća postojao je i hotelski prijevoz do i od željezničke postaje. Ante Gabričević u svojim sjećanjima navodi: "Na kolodvoru se pri svakom dolasku vlaka, kao posebna atrakcija, pojavljivao fijaker hotela "Truckenbrodt" koji se nalazio u centru mjesta".[88]

Godine 1940. došlo je do požara na tavanu, koji se pojavio u piljevini kraj dimnjaka i koji je odmah opažen i pravodobno ugašen.[89]

Poslije Drugog svjetskog rata zgrada je konfiscirana.[90] Za Truckenbroda se zauzeo i biskup Akšamović, ali bezuspješno. Biskupu je odgovoreno da je Truckenbrod jedan od organizatora Kulturbunda u Đakovu i da tek od 1945. navodno počinje simpatizirati partizane.[91] Truckenbrod je odveden u logor za Nijemce, te mu se poslije gubi trag.

Nakon konfiskacije zgrada je predana Gradskom hotelskom poduzeću "Dilj" iz Đakova. Krajem pedesetih godina hotel je dobio naziv "Palas", umjesto dotadašnjeg naziva "Central". Kasnije je hotel došao u posjed ugostiteljskog poduzeća "Grozd", te je od tada dobio naziv "Prenočište". Hotel je imao lijepo uređen vrt. Godine 1984. je renoviran tako da je uređen caffe-bar za pedesetak

85 M. Horvat, Spomenica hrvatskog pjevačkog društva "Sklad"-"Preradović", n. dj., str. 334.
86 Državni arhiv u Slavonskom Brodu, fond Okružni narodni odbor Slavonski Brod (10/15), kut. Opći spisi po ur. zapisniku br. 14670/29752 i okružnice s ur. brojem 1674/31557, 1945., Inv. br. 47.
87 Hrvatski sokol u Đakovu povodom 20-godišnjice osnutka i posvete II. zastave, n. dj., str. 7.
88 A. Gabričević-Mamut, životni odbljesci II, n. dj., str. 176.
89 Požar u hotelu, "Hrvatska obrana", br. 42, Đakovo, 3. studenoga 1940., str. 8.
90 ZKO, ZI br. Z-2067/1946. Odluka o konfiskaciji.
91 Miroslav Akmadža - Margareta Matijević, Odnos biskupa Antuna Akšamovića prema komunističkoj vlasti. Časopis za suvremenu povijest 38, br. 2, Zagreb, 2006., str. 447.

Trgovina Švenda u zgradi Truckenbrodovog hotela. Snimljeno prije Drugog svjetskog rata.

osoba, dvije banket sale za tridesetak osoba, velika sala za dnevni boravak za 80 osoba i kavana za 300 gostiju.[92] Sagrađena je i zgrada s kuglanom. Novouređeni objekat je svečano otvoren 17. travnja 1985. godine prigodom obilježavanja tadašnjeg Dana oslobođenja grada.[93]

Nakon provedene privatizacije "Grozda" devedesetih godina 20. stoljeća, nekadašnja velika dvorana je srušena 1994. godine, a ostali dio zgrade je bio neko vrijeme zapušten. Krajem devedesetih godina se prišlo renoviranju. Godine 2001. je renoviranje bilo dovršeno. Tada je u prizemlju otvoren caffe-bar, a preseljena je ovdje i poslovnica "Slatinske banke".

Objekti iza zgrade (kuglana i drugo) srušeni su 2004. godine. Tada su srušena i stoljetna stabla. Na tome prostoru sagrađena je iste godine robna kuća "Billa" sa velikim parkiralištem, koja je otvorena sredinom prosinca 2004. godine.

---

92 I.L., Rekonstrukcija "Prenočišta", Đakovački list, br. 1009/1010, Đakovo, 28. prosinca 1984., str. 2.

93 Svečano obilježen Dan oslobođenja, Đakovački list, god. XXXII, br. 1016, Đakovo, 27. travnja 1985., str. 1.

Početkom 2007. god. u zgradi je, u prostoru nekadašnjeg caffe-bara, otvorena picerija. Iste godine su na katu otvoreni uredi odvjetnice Ivke Kemec i poduzeća Efez d.o.o.

Buildings on the Former Zrinski-Square in Đakovo

SUMMARY

The oldest recorded street name in Đakovo (today´s Ban Jelačić- Street) are „Osječki sokak“ and Kasarnički sokak“ „Osječki sokak“- Street got its name because it was heading towards Osijek and the barracks (barracks=kasarna) which was situated in the suburbs, direction Osijek. In the end of 19th century streets got their official names- mainly after some famous people. The first section of today´s „Ulica bana Jelačića“- from the parish church to the former „Satnički sokak“-i.e today´s Ante Starčević-Street was named „The Street of ban Khuen Hederwary“. It was later renamed into „Ulica bana Jelačića“ After the World War II the whole street got a new name- „The Stallin Street“- and changed it again in the late 1940-ties after political breaking up of Yugoslavia and the Sowiet Union. In 1991 the Street got back its old name of ban Jelačić .This article counts buildings in the first section which, before the World War II formed the „Zrinski –Square“ It starts with the buildings on the left- i.e – the northern side of the street and goes on listing the buildings on the right –southern side with the numbering from that period. We can positively say that the numbers on the left side haven´t changed at all. Numbers on the right side have slightly changed since the house Nr.2 belonged to the former municipality court, which no longer exists.Today´s court facilities does not overlook this street.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2007.) str. 135-150

UDK 329.17(497.5 Đakovo)"193"

Đakovo i ustaško djelovanje tijekom tridesetih godina dvadesetog stoljeća

Mario Jareb
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

U ovom je radu naglasak stavljen na djelovanje pripadnika «Legije boraca za slobodu i nezavisnost Hrvatske». Oni su u proljeće 1930. pokušali u blizini Željezničke postaje Vrpolje izvršiti atentat na vlak koji je u Beograd prevozio članove poklonstvene deputacije kralju Aleksandru. Jugoslavenske vlasti su otkrile i uhitile većinu članova «Legije» potkraj ljeta 1930., a u proljeće 1931. bili su izvedeni pred sud u Beogradu. Njihova je sudbina bila različita. Dr. Antun Crvić, Mijo Seletković i Ignac Domitrović uspjeli su izbjeći uhićenje i pridružili su se ustaškoj organizaciji u inozemstvu. U emigraciji je Crvić objavio nekoliko članaka u ustaško-domobranskim publikacijama, no uskoro je tragično završio. Uhićeni članovi «Legije» bili su na procesu u Beogradu osuđeni na dugogodišnje robijanje u jugoslavenskim tamnicama, iz kojih je većina oslobođena nakon uspostave Banovine Hrvatske u jesen 1939.

Djelovanje pristaša dr. Ante Pavelića u domovini u razdoblju do uspostave Nezavisne Države Hrvatske tek je djelomično istraženo.[1] Pritom se malo zna o njihovu djelovanju u manjim mjestima širom hrvatskih zemalja. Takav je slučaj i s djelovanjem Pavelićevih pristaša u Đakovu. Istraženo gradivo i dostupna

1 O tome, kao i o djelovanju cijeloga Ustaško-domobranskog pokreta, sam na temelju dostupnog izvornog gradiva i literature pisao u monografiji pod naslovom *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine*, Hrvatski institut za povijest i Školska knjiga d. d., Zagreb 2006. Ovaj se rad znatnim dijelom temelji na spoznajama i podacima iznesenima u toj monografiji.

literatura ne sadrže veći broj podataka koji bi omogućili sastavljanje opširnijeg i cjelovitog prikaza ustaškog djelovanja na tom području. Vjerujem da bi sustavna istraživanja te problematike mogla iznjedriti nove podatke i spoznaje, koji bi u budućnosti omogućili stvaranje takvog prikaza. Nadam se da će ovaj rad unatoč svojoj ograničenosti potaknuti nove istraživače da se prihvate rada na istraživanju povijesti ustaške domovinske skupine u Đakovu, ali i u drugim manjim mjestima. Niz takvih radova ne bi samo obogatio spoznaje o prošlosti mjesta i krajeva o kojima bi se u njima pisalo, nego bi upotpunio sliku o cjelokupnom djelovanju domovinskog ustaštva do travnja 1941.

Dostupni podaci pokazuju da su se pristaše dr. Ante Pavelića na području Đakova počeli organizirati već početkom 1930., u razdoblju kada tek nastaje ustaška organizacija u inozemstvu. Nema dokaza da bi oni već tada djelovali pod ustaškim imenom, koje se je pojavilo tek u proljeće 1930. u Italiji.[2] Ipak je bila riječ o Pavelićevim pristašama, koji su održavali vezu s njime osobno i s njegovim tadašnjim bliskim suradnikom Gustavom Perčecom. Riječ je o skupini koja se je okupljala oko Mije Seletkovića.[3] Ona je potkraj travnja 1930. pokušala na pruzi kod željezničke postaji u Strizivojni izvesti atentat na vlak kojim je iz Zagreba u Beograd putovala takozvana «poklonstvena deputacija» bivših pristaša HSS-a, koji su prihvatili diktatorski režim kralja Aleksandra, no postavljeni pakleni stroj nije eksplodirao.[4] Danas su podaci o Seletkovićevoj skupini,

2 O dvojbama oko toga kada je uistinu osnovana Ustaška organizacija (Ustaša, hrvatska revolucionarna organizacija) i kada se je pojam ustaša počeo upotrebljavati kao oznaka za pripadnika ustaške organizacije opširno sam pisao u monografiji *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941. godine,* 112.-118.

3 Usp. Seletkovićev životopis u leksikonu *Tko je tko u NDH*, Minerva, Zagreb 1997., 356. On je kao ustaški emigrant u Italiji naveden u više dokumenata. Jedan od njih je «Spisak organizovanih ustaša, koji se sada nalaze u Italiji», Hrvatski državni arhiv (HDA), Zbirka izvornog gradiva NDH (ZIG NDH), III-78, 627. Također je naveden i na stranici 15. tiskanog talijanskog popisa ustaških emigranata pod naslovom *Fuorusciti Croati in Italia*, Ministero dell'interno. Direzione generale della pubblica sicurezza, Rim 1937., koji se čuva u HDA, ZID NDH, III-78, 635.

4 U članku «Hrvati pred sudom velike Srbije. U Beogradu», *Grič. Hrvatska korespondencija* (Beč), 7. svibnja 1931., 3., se je tvrdilo da su optuženici optuženi i zbog toga što su «dne 22. travnja 1930. god. pokušali direktno ili indirektno da dignu u zrak vlak, kojim je putovala u Beograd deputacija prodanih duša».
Optužnica je gotovo u cijelosti objavljena u sklopu članka «Veliki proces proti Hrvata u Beogradu», *Hrvatski domobran* (Buenos Aires), god. II., br. 1., 12. lipnja 1931., str. 4.-5., a u njoj se prvooptuženog Miju Seletkovića teretilo da je «21 aprila 1930 kod stanice Strizivojna-Vrpolje postavio paklenu mašinu na prugu, da tako spriječi prolaz vlaka s poklonstvenom deputacijom, koja je išla u Beograd». Optužnica pokazuje da je Seletković postavio eksploziv zajedno s Mijom Kirchmayerom, a dr. Antuna Crvića teretilo se je da je «učestvovao u pokušaju izvršenja atentata na prugu kod Vrpolja, a Seletkoviću omogućio vezu s ostalim optuženima; da je 21 aprila prošle godine u Đakovu znajući za namjeru Seletkovića, Kirchmaiera i drugih, iznajmio kola, kojima su se izvršioci pokušaja atentata odvezli do pruge i tamo položili paklenu mašinu».Ivan Šarčević-Hans iz Đakova (rođen 29. studenoga 1914. u Đakovu) je u razgovoru koji je vodio s kolegom Brankom Ostajmerom 22. kolovoza 2006. rekao da je

pokušaju atentata i karakteru njezina djelovanja dosta poznati zahvaljujući činjenici što je veći broj njezinih pripadnika bio uhićen potkraj ljeta 1930.[5] i osuđen u velikom procesu koji je održan u Beogradu potkraj travnja i početkom svibnja 1931.[6] Pritom objavljene podatke treba uzeti s krajnjim oprezom. Optuženici su naime tijekom istrage bili izvrgnuti strašnoj redarstvenoj torturi, pa su mnogi bili spremni «priznati» sve što su im istražitelji stavljali na teret.[7]

Nema dakle dvojbe da je dio optužbi bio neutemeljen. Ipak držim da je u optužnici i raspravi koja je uslijedila u osnovi opisano tadašnje karakteristično djelovanje pristaša dr. Ante Pavelića, odnosno tadašnje ustaško djelovanje. Tako se je u optužnici tvrdilo da su optuženici pripadali tajnoj organizaciji, koja se je

---

Kirchmayer kasnije navodno izjavio: «Da sam ga ja sâm sastavljao, bi eksplodirao». Ta izjava navodi na zaključak da su Seletković i Kirchmayer po svoj prilici zajedno sastavili pakleni stroj. Ovom prigodom zahvaljujem kolegi Ostajmeru što me je upozorio na razgovor s Šarčevićem i što mi je ustupio na korištenje one njegove dijelove u kojima se spominju pripadnici spomenute skupine. Šarčević navodi i sljedeće: «Bilo je njih dvanaest na optuženičkoj klupi. Šta su? Organizirali da dignu Aleksandrov vlak u zrak. (...) Onda se kazalo pakleni stroj, ali pakleni stroj nije upalio. A kako je, tko je izdao, kako to, to je bilo hapšenja, to su svi zinuli, ne?, nije se mnogo znalo».

O tome možda posredno govori podatak objavljen u S*pomenici Hrvatskog pjevačkog društva «Sklad» - «Preradović» u Đakovu 1863-1939*, (Đakovo 1939.), 406., da je član skupine dr. Željko Klemen bio tajnik tog društva tijekom godine 1930., i to do 31. kolovoza 1930. Tek 12. rujna 1930. na tom ga je položaju zamijenio Josip Faletić. To upućuje na zaključak da je Klemen i uhićen spomenutog kolovoškog dana. Pretpostavljam da su tih dana uhićeni i ostali iz skupine koja je osuđena u svibnju 1931. Inače je u *Spomenici* objavljena i Klemenova fotografija (kao slika broj 80). Podatak o tome da je brodski odvjetnik Filip Markotić uhićen 27. srpnja 1930. na temelju dojave osječke policije slavonskobrodskoj, i to zbog toga što mu je «legionar Šandor [Aleksandar] Gros» iz Đakova donio revolver, upućuje na zaključak da su jugoslavenske vlasti već tada bile na tragu pripadnika te skupine. Usp. rad Suzane Leček, «Brodski odvjetnik Filip Markotić – 'desni' haesesovac», *Scrinia slavonica*, br. 6., Slavonski Brod 2006., 480.

5 O tome možda posredno govori podatak objavljen u S*pomenici Hrvatskog pjevačkog društva «Sklad» - «Preradović» u Đakovu 1863-1939*, (Đakovo 1939.), 406., da je član skupine dr. Željko Klemen bio tajnik tog društva tijekom godine 1930., i to do 31. kolovoza 1930. Tek 12. rujna 1930. na tom ga je položaju zamijenio Josip Faletić. To upućuje na zaključak da je Klemen i uhićen spomenutog kolovoškog dana. Pretpostavljam da su tih dana uhićeni i ostali iz skupine koja je osuđena u svibnju 1931. Inače je u *Spomenici* objavljena i Klemenova fotografija (kao slika broj 80). Podatak o tome da je brodski odvjetnik Filip Markotić uhićen 27. srpnja 1930. na temelju dojave osječke policije slavonskobrodskoj, i to zbog toga što mu je «legionar Šandor [Aleksandar] Gros» iz Đakova donio revolver, upućuje na zaključak da su jugoslavenske vlasti već tada bile na tragu pripadnika te skupine. Usp. rad Suzane Leček, «Brodski odvjetnik Filip Markotić – 'desni' haesesovac», *Scrinia slavonica*, br. 6., Slavonski Brod 2006., 480.

6 Tadašnji je tisak opširno pratio navedeno suđenje te su u njemu objavljeni ne samo opširni izvodi iz optužnice i presude, nego također i dijelovi rasprave vođene pred sudom. Zanimljivo je da je suđenje na taj način pratio i tjednik *Hrvatski domobran* iz Buenos Airesa, središnje glasilo organizacije Hrvatskog domobrana u Argentini.

7 Tijekom rasprave je većina optuženika opovrgnula «priznanja» dana u istrazi te je istaknula da je «priznala» ono što se je od njih tražilo samo da bi mučenje prestalo. Obrana optuženih je, kako to prenosi članak pod naslovom «Beograd kroji strašne osude», *Hrvatski domobran* (Buenos Aires), god. II., br. 4., 4. srpnja 1931., 5., tvrdila da su jedini «dokazi, na kojima se je sva optužba gradila, bile su izjave dadene na policiji. Kako se je na policiji postupalo i pod kojim okolnostima su izjave dadene utvrđeno je na samoj raspravi, to jest, da je sve izjave policija dobila stavljajući optužene na strašne muke.

Br 2 "HRVATSKI DOMOBRAN" Strana 5

VELIKI PROCES

PROTI HRVATA U BEOGRADU

KAKO JE SPREMAN ATENTAT NA VLAK, U KOJEM SU VOZILE HRVATSKE IZDAJICE. NA RUKE PAVELICA TOŠOZE POLOŽENE ZAKLET VE. PRESLUŠANJE, KIRCHMAYERA I DEVČIĆA.

Tjednik Hrvatski domobran u Buenos Airesu opširno je pratio suđenje pripadnicima đakovačke skupine, o čemu svjedoči i ovaj prilog objavljen u njegovom drugom broju od 19. lipnja 1931.

zvala «Legija boraca za slobodu i nezavisnost Hrvatske». Držim da uporaba toga naziva dodatno osnažuje pretpostavku o tome da je ustaška organizacija stvorena tek u proljeće 1930., a ne neposredno prije Pavelićeva odlaska u emigraciju u siječnju 1929. «Legija» je naime prema svim dostupnim podacima trebala biti organizacija koja se je vojno-terorističkim metodama trebala boriti protiv jugoslavenske države. Prema tome je samo njezino osnivanje bilo u potpunoj protivnosti s tadašnjim državnim poretkom i njezine osnivače uistinu ništa nije priječilo da uzmu ime koje im se prohtije. Zanimljivo je da su oni bili u izravnom doticaju s dr. Antom Pavelićem i Gustavom Perčecom, što također upućuje na pretpostavku da ustaško ime nije tada prevladalo niti kod njih dvojice.[8] Vrlo je vjerojatno da su kasnije s širenjem ustaškog imena i đakovački «legionari» prihvatili ustaško ime.

Mijo Seletković

Dragan Devčić

Pristup u «Legiju» je inače bio vrlo sličan kasnijem pristupanju u Ustašku organizaciju. Tako su Andrija Tilman i stanoviti Bošnjaković prigodom jedne posjete Pečuhu susreli samog Pavelića, a «on ih je pitao, žele li pristupiti u organizaciju i kad su mu oni potvrdili, pozvao ih da dignu tri prsta u zrak i da se zakunu. Ovim časom stupili su u 'Legiju boraca za slobodu i nezavisnost

8 U dijelu rasprave koji je prenesen u članku pod naslovom «Veliki proces proti Hrvata u Beogradu», *Hrvatski domobran* (Buenos Aires), god. II., br. 2., 19. lipnja 1931., 5. tvrdilo se je da «su tobože Tilman i Bošnjaković prelazili mađarsku granicu, kako su u Pečuhu sastali se sa jednim gospodinom iz Zagreba.

Hrvatske'».[9] U optužnici se je tvrdilo i da Pavelićevi pristaše iz domovine (pa tako i oni iz Đakova) dolaze u Pečuh, gdje «polažu zakletvu na ruke naših emigrantskih vođa i članova toga pokreta i pristupaju u organizaciju».[10]

Prethodna rečenica pokazuje da su članovi «Legije» izravno održavali vezu s Pavelićem i Perčecom u inozemstvu, uglavnom u spomenutom mađarskom gradu Pečuhu. Za to se je posebno teretilo prvooptuženog Miju Seletkovića, za kojeg se je tvrdilo da je organizirao ljude u Đakovu i okolici i slao ih u inozemstvo.[11] Brojne tvrdnje iznesene u optužnici i raspravi upućuju da je i đakovačka skupina, «Legija», kao i ostale skupine pristaša dr. Ante Pavelića djelovala na dva načina, vojno-teroristički i obavijesno-promidžbeni.

Važnost vojno-terorističkog djelovanja istaknuta je i činjenicom da je u središtu optužbe bio atentat na vlak kojim je trebala proći poklonstvena deputacija. Iz Mađarske su u tu svrhu, ali ne samo zbog toga, pripadnici «Legije» u više navrata prenijeli više kilograma eksploziva. Također su donijeli i nekoliko pištolja te nešto streljiva i eksploziva.

Eksploziv i ostalo oružje je trebalo poslužiti ponajprije kažnjavanju onih Hrvata koji su u očima pripadnika «Legije» promatrani kao izdajice, što je također bilo karakteristikom tadašnjeg djelovanja pristaša dr. Ante Pavelića. Nema dvojbe da je tada veliki broj Hrvata članove poklonstvene deputacije promatrao kao izdajice. U optužnici je spomenuta i nakana izvođenja atentata na dr. Nikolu Nikića, koji je također kao nekadašnji istaknuti pristaša HSS-a pristupio diktatorskom režimu.[12] O želji pristaša dr. Ante Pavelića da se obračunaju s onim Hrvatima koji su prišli diktatorskom režimu svjedoči niz atentata, od onoga na Tonija Schlegela u ožujku 1929. do onoga na Mirka Neudorfera.[13]

---

9 Isto.

10 «Veliki proces proti Hrvata u Beogradu», *Hrvatski domobran* (Buenos Aires), god. II., br. 1., 12. lipnja 1931., 5.

11 U raspravi, «Veliki proces proti Hrvata u Beogradu», *Hrvatski domobran* (Buenos Aires), god. II., br. 2., 19. lipnja 1931., 5., je navedeno i da je Seletković «boravio u Beču, te je došao u vezu s Pavelićem i Perčecom. On je stajao u vezi sa Perčecom. /../

12 U članku «Veliki proces proti Hrvata u Beogradu», *Hrvatski domobran* (Buenos Aires), god. II., br. 2., 19. lipnja 1931., 5., je navedeno da je dr. Ante Pavelić pokojnom Ivanu Bošnjakoviću prigodom njihova susreta u Pečuhu osobno rekao da «ima da ubije dra Nikolu Nikića, pa mu je dao 5 kg. eksploziva i oružje». Dr. Nikola Nikić, rodom iz Nikinaca u Srijemu, bio je tijekom dvadesetih godina član HSS-a. Već tada se je razišao sa Stjepanom Radićem, a poslije je prišao diktaturi i ušao u Narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije.

13 O Schlegelovu djelovanju, pa i o njegovu ubojstvu, opširno je u poglavlju pod naslovom «Novinar Josip Schlegel i njegov utjecaj na politiku Hrvatske u prvoj polovici dvadesetog stoljeća» pisala Mira Kolar Dimitrijević, *Skrivene biografije nekih Nijemaca i Austrijanaca u Hrvatskoj 19. i 20. stoljeću,* Njemačka narodnosna zajednica, Osijek 2001., 235.-268. O tom sam atentatu pisao u spomenutoj monografiji, 86.-92. O atentatu na Neudorfera pisala je Bosiljka Janjatović, *Politički teror u Hrvatskoj 1918.-1935.,*

Obavijesno-promidžbena djelatnost bila je također važan dio tadašnjeg djelovanja Pavelićevih pristaša. U optužnici je zbog toga i bilo istaknuto da su članovi «Legije» bili u Mađarskoj opskrbljeni «i letacima i novinama terorističkog sadržaja 'Ustaša' i 'Grič' radi rasturanja u našoj zemlji». Navedeno je da su optuženi Željko Klemen i Simon Mikić primili *Grič* (koji je tada izlazio u Beču).[14] Pritom je Mikić primio cijeli paket toga lista, očito sa svrhom da dobivene primjerke ilegalno podijeli u Đakovu.

Naposljetku je 23. svibnja 1931. proglašena presuda, prema kojoj su osuđeni na smrt «Mijo Seletković, Andrija Tilman i Mijo Kirchmayer. Na 20 godina teške tamnice, Dr. Ante Crvić, na 18 godina Antun Herman i Ivan Ruškan; na 16 godina, Antun Budrovac; na 15 godina: Aleksander Gros i Ignac Domitrović; na 8 godina Franjo Carević; na 6 godina Dr. Željko Klemen, Luka Stijević-Bijelić; na 2 godina Franjo [očito je riječ o Simonu ili Šimunu, nap. M. J.] Mikić i Dragan Devčić, dok je Čanić odriješen».[15]

Spomenuto je da su Mijo Seletković, dr. Antun Crvić i Ignac Domitrović izbjegli uhićenje te su se pridružili već postojećoj Ustaškoj organizaciji u inozemstvu. Dostupni podaci pokazuju da su zajedno s drugim ustaškim emigrantima boravili u ustaškim logorima u inozemstvu. Dr. Antun Crvić je kao jedan od branitelja optuženih na procesu koji je protiv dr. Vladka Mačeka i skupine HSS-ovaca vođen u Beogradu od 24. travnja do 14. lipnja 1930. bio poznat široj hrvatskoj javnosti. On je tijekom boravka u emigraciji u ustaško-domobranskim publikacijama objavio nekoliko članaka.[16] Njegova je

---

Hrvatski institut za povijest i Dom i svijet, Zagreb 2002., 313.

14 Tako je Željko Klemen bio optužen «da je primio jedan broj 'Griča', a da o tome nije izvijestio državne vlasti», a Simon (Šimun) Mikić da je «17 jula [1930.] primio jedan paket 'Griča' i da nije podnio prijavu vlastima», «Veliki proces proti Hrvata u Beogradu», *Hrvatski domobran* (Buenos Aires), god. II., br. 1., 12. lipnja 1931., 4. Očito je da je riječ o *Griču. Hrvatskoj korespondenciji*, koja je izlazila u Beču od travnja 1930. Prema tome su optuženi pripadnici «Legije» raspolagali s ranim brojevima toga lista. Uz hrvatsko su izdanje sigurno postojala izdanja na njemačkom i francuskom jeziku, no pretpostavljam da su do Đakova došli primjerci izdanja na hrvatskom jeziku. O izlaženju toga lista pisao sam u monografiji *Ustaško-domobranski pokret od nastanka do travnja 1941*., 186.-192.

15 «3 smrtne osude i 126 godina teške robije», *Hrvatski domobran* (Buenos Aires), god. II., br. 1., 12. lipnja 1931., 8. Podatak o tome da je osuda proglašena 23. svibnja 1931. spomenut je u članku «Tri smrtne osude», *Hrvatski domobran* (Buenos Aires), god. II., br. 3., 26. lipnja 1931., 4. U njemu je spomenuto da na osudu nema apelacije, no očito je da je uskoro djelomično izmijenjena. Naime, na smrt osuđeni Tilman i Kirchmayer upućeni su na izdržavanje kazne i nisu pogubljeni, pa je očito da im je osuda preinačena. Ivan Šarčević-Hans je u spomenutom razgovoru s kolegom Ostajmerom izjavio da su Tilman i Kirchmayer «bili suđeni na smrt vješanjem. Ali je Akšamović [biskup Antun Akšamović, nap. M. J.] putem Ribara starog [odvjetnik i političar Ivan Ribar, nap. M. J.]. Ribar stari je bio advokat njekad u Đakovu, od Lole Ribara otac. Onda su oni djelovali da se ovi pomiluju na dvadeset godina».

16 Poznata su mi dva njegova članka: 1. «Proti Karađorđeviću (povodom lažnih vijesti 'Avale')», *Grič. Evropski prilog Hrvatskog domobrana u Buenos Airesu*, 20. veljače 1932., 1.; 2. «Uskrsnuće Hrvatske», *Grič. Evropski prilog Hrvatskog domobrana u Buenos Airesu*, 3. rujna 1932., 1.

Ignac Domitrović

dr. Antun Crvić

GRIČ

HRVATSKOG DOMOBRANA

USKRSNUĆE HRVATSKE.

ŽIVJELA NOVA HRVATSKA!
ŽIVIO HRVATSKI DOMOBRAN!
Dr. Ante Crvić.

Preslika jednog od Crvićevih članaka objavljenih u ustaško-domobranskim publikacijama.

sudbina bila tragična, po svoj prilici zbog toga što nije prihvaćao samovolju tadašnjeg Pavelićeva bliskog suradnika i zapovjednika logora Janka Puszta Gustava Perčeca, čiji je brutalni odnos prema podređenim emigrantima izazivao njihove prosvjede i pobune. Tako je nekadašnji ustaški emigrant Marijan Mađerić tvrdio da je dr. Antun Crvić vrlo brzo po dolasku na Janka Pusztu došao u sukob s Perčecom, a pridobio je i ostale ustaše te su se oni «počeli buniti protiv Perčeca

zbog vrlo slabe hrane i teških poslova, te smo dapače atakirali na njegovu zgradu i sa batinama».[17] Pretpostavljam da je Crvić zbog toga sukoba bio prebačen iz Mađarske u ustaški logor u Italiji, gdje mu se gubi svaki trag. Prema kasnijem svjedočenju bivšeg ustaškog emigranta Mate Šumana Pavelić je «u ustaškim logorima u Italiji dao poubijati veći broj ljudi – među kojima i pjesnika Vladu Kunića iz Slav. Broda, Marka Oštrića iz Novigrada, dr. Slavca [Antu, nap. M. J.] Crvića iz Vinkovaca i mnoge druge, samo zato što nisu slijepo primali sve njegove direktive». Crvićev slučaj spomenuo je nakon Drugog svjetskog rata i Ante Moškov, prema čijim se riječima može zaključiti da je Crvić nestao (odnosno da je bio ubijen) u razdoblju nakon početka ljeta 1933.[18] Seletković je bio bolje sreće te je kao ustaški emigrant dočekao uspostavu NDH u travnju 1941.[19] Ignac Domitrović je također uspio pobjeći iz Hrvatske te se je pridružio Ustaškoj organizaciji, no nije mi poznata njegova daljnja sudbina.[20]

Osuđeni pripadnici «Legije» su kao politički osuđenici poslani na izdržavanje kazne u zloglasne jugoslavenske kaznionice. Odredište im je bila kaznionica u Srijemskoj Mitrovici, a tadašnji politički osuđenik iz redova HSS-a Ivan Bernardić spominje da je u «godini 1931. došlo (...) deset osuđenika Hrvata iz Đakova».[21] On tu skupinu, a osobito njezina neformalnog vođu dr. Željka Klemena spominje na više mjesta.[22] Pritom o Klemenu piše s izrazitom antipatijom, pa čak i s mržnjom. Klemen se je naime jasno deklarirao kao pristaša dr. Ante Pavelića, a Bernardićeve riječi u najmanju ruku upućuju na to i da nije imao visoko mišljenje o HSS-u. Također treba uzeti u obzir da je Bernardić pisao

17 Šime Balen, Pavelić, Biblioteka Društva novinara Hrvatske, Zagreb 1952., 21.

18 HDA, Republički sekretarijat unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske (RSUP SRH), Služba državne sigurnosti (SDS), 013.0/4, dossier A. Pavelić, Ante Moškov, Dr. Ante Pavelić, 77.-78. U spomenutom talijanskom popisu ustaških emigranata *Fuorusciti Croati in Italia*, Ministero dell'interno. Direzione generale della pubblica sicurezza, Rim 1937., koji se čuva u HDA, ZIG NDH, III-78, Crvić nije spomenut, što posredno potvrđuje navode o tome da je bio ubijen.

19 Seletković je spomenut u prethodno spomenutom talijanskom popisu, ali i u sličnom popisu pod istim naslovom *Fuorusciti Croati in Italia*, Ministero dell'interno. Direzione generale della pubblica sicurezza, Rim, kolovoz 1939., koji se čuva u HDA, ZIG NDH, III-78, 636.

20 Činjenica je da je on spomenut u slikovnom prilogu koji je pod naslovom «Banditi sa Janka Puste» objavljen u tjedniku *Seljačke novosti* (Zagreb), br. 43/1934., 6. U njegovu je sklopu objavljeno trinaest fotografija važnijih ustaških emigranata a među njima su bile i fotografije Ignaca Domitrovića i Mije Seletkovića. Pritom je važno napomenuti da je na istoj stranici objavljen i prilog pod naslovom «Pokvarena gospoda – banditi». U njegovu su sklopu objavljeni fotografija i Životopis dr. Antuna Crvića, koji je tada bio mrtav već više od godinu dana. To upućuje na oprez prigodom uporabe oba priloga, no nema dvojbe da su urednici priloga stavili fotografije istaknutijih emigranata. Inače se objavljene fotografije susreću u tadašnjim policijskim dosjeima i tjeralicama, pa pretpostavljam da su i *Seljačkim novostima* na raspolaganju bili upravo takvi izvori.

21 Ivan Bernardić, *život iza željeznih rešetaka* , bez oznake mjesta i godine izdanja [Zagreb 1940.].

22 Bernardić je Klemena spomenuo na brojnim mjestima u svojoj knjizi, na stranicama 35.-36., 39., 40., 56.-57., 60.-61., 74. i 88., i to isključivo u vrlo negativnom kontekstu.

svoje uspomene u vremenu postojanja Banovine Hrvatske, kada su odnosi HSS-a i ustaške domovinske skupine bili otvoreno neprijateljski. Zbog toga ne bi bilo čudno da je on kao iskreni Mačekov pristaša svoja tadašnja stajališta posredno «prenio» i na događaje koji su se dogodili desetak godina prije.[23] On je također iznimno negativno gledao na intelektualce, pa je zapisao da je bilo karakteristično «da su mnogi hrvatski intelektualci nakon 6. siječnja 1929. izgubili glavu. Kod njih je nastao neki politički očaj i bezkičmenjaštvo. (...) U robiji je već postalo pravilo, da kadgod koji intelektualac dođe u kaznionu, da tako nastaje veća zbrka među ljudima. (...) Gospoda doktori i studenti bili su u robiji na sramotu hrvatstva i na veliku štetu i poteškoću čeličnim karakterima i dosljednim Hrvatima robijašima».[24]

dr. Željko Klemen

23 On je ostao otvoreni Mačekov pristaša i nakon 10. travnja 1941., zbog čega su ga zatvorile vlasti NDH. Mačeka je nastavio braniti i nakon dolaska komunista na vlast u proljeće 1945. Tako je u jesen 1945. objavio članak pod naslovom «Predsjednik Hrvatske seljačke stranke dr. Vladko Maček», *Narodni glas čovječnosti, pravice i slobode* (Zagreb), 20. listopada 1945., 1. Članak je naime potpisan s «R.» (redakcija), pa je vjerojatno da mu je autor bio upravo glavni urednik Ivan Bernardić. U njemu je dosljedno branio Mačekovu politiku tijekom rata, a odbio je i sve komunističke optužbe o navodnoj suradnji Mačeka s ustašama. Bernardić je zbog svojih stajališta ubrzo dospio i u komunistički zatvor.

24 Ivan Bernardić, *život iza željeznih rešetaka,* 42.

Bernardić tvrdi da su osuđeni HSS-ovci očekivali da će dolazak đakovačke skupine olakšati njihov položaj hrvatskih političkih osuđenika, računali «smo: biti će nam lakše i prema upravi, koja nas je tlačila i prema komunistima, koji su uvijek spletkarili, zbog čega nismo nikada imali mira. Da nije u tome društvu bilo Željka Klemena, advokata, vjerojatno da naše veselje nebi bilo baš sasvim uzalud. Prije svega počeo se naprasito vladati. Dao nam je odmah jasno na znanje, da je on za nas samo 'Gospodin Doktor'. Mrzio je strahovito Hrv. Selj. Stranku i priznate narodne vođe i prvake. (...) Svagdje je smatrao za potrebno da istakne, da je on nešto drugo nego mi ostali: da je on 'pravaš', prijatelj i znanac Pavelića i Perčeca itd. (...) U razmiricama između komunista i nas Hrvata radićevaca, on je pristajao uz komuniste i pred njima nas ogovarao».[25] Bernardić dalje navodi da se s Klemenom nikako nije moglo, a i njegovi «suosuđenici đakovčani jednoglasno su iznašali stvari, koje su ga stavljale u najlošije svjetlo. Mi smo imali prilike uvjeriti se, da je to sve točno».[26] Klemen je na više mjesta prikazan kao osoba koja je surađivala s komunistima i koja nije imala hrabrosti suprotstaviti se upravi kaznionice. Tako je na jednom mjestu izričito označen kao «miljenik uprave zavoda» Srijemska Mitrovica,[27] a na više je mjesta označen «komunističkim

25 *Isto,* 35. Dostupni izvori pokazuju da je Klemen prije uvođenja diktature bio pristaša HSS-a. Tako je u Izvještaju o političkim prilikama u mjestu Đakovo, koje je odjeljenje za državnu zaštitu MUP-a Kraljevine Jugoslavije poslalo Kraljevskoj banskoj upravi Savske banovine u Zagrebu 22. travnja 1930., stajalo da su nakon prekida rada Hrvatskog sokola svi njegovi članovi pristupili Hrvatskom pjevačkom društvu (HPD) «Preradović». U «bivšem društvu 'Hrvatskog sokola bili su zastupljeni samo članovi bivše H. S. S.», a među «glavnim faktorom» HPD «Preradović» bili su godine 1930. izabrani i «advokat Dr. Željko Klemen», «Šimo» [Simon] Mikić i Dragan Devčić, «svi poznati pripadnici bivše H. S. S. čiju ideju još i danas zastupaju». Prijepis spomenutog izvješća donosi Mato Horvat u neobjavljenom rukopisu pod naslovom «Nekoliko podataka o prošlosti nekih đakovačkih kulturno-prosvjetnih društava», a navedene podatke na stranici 9. Na taj me je rukopis upozorio kolega dr. Vladimir Geiger, koji mi je kopiju istoga stavio na raspolaganje. Zbog toga mu se ovom prigodom zahvaljujem. U istom je izvješću, na stranici 10. spomenutog rukopisa, navedeno da su još u ožujku 1930. Mikić i Devčić došli pod «strogi ali diskretni policijski nadzor i da se i nadalje prati svako njihovo kretanje i rad». Očito je da tada jugoslavenske vlasti nisu njihovo djelovanje povezivale s djelovanjem spomenutu «Legije». Oni su bili nepoćudni zbog svoje pripadnosti HSS-u. Sumnju je izazvala i činjenica da je na pošti zaplijenjeno pismo «koje je pisao Hefer Milan iz Amerike», a u njemu su «nađene američke novine, u kojima piše, da bi trebalo ili da se sprema izvršenje atentata na nj. vel. kralja». Horvat na stranici 12. svojega rukopisa spominje da je «prvak HSS kotara đakovačkog Dragan Devčić uapšen (...) i prepraćen upravi policije u Zagrebu Dru Janku Bedekoviću, što je dijelio rezoluciju protudržavnog sadržaja iz Clevelanda – Protest Hrvata iz Clevelanda na ligu naroda'». U optužnici iz godine 1931. Devčić nije optužen za takvo djelo. Zbog toga pretpostavljam da je riječ o uhićenju koje nije imalo veze s djelovanjem «Legije», i nakon kojega je ubrzo pušten na slobodu. Pretpostavljam da je po povratku u Đakovu nastavio ilegalno djelovati, da bi potkraj kolovoza 1930. bio uhićen u vezi s neuspjelim atentatom na poklonstvenu deputaciju. Sve su to logične i utemeljene pretpostavke, no za donošenje konačnog zaključka trebalo bi pronaći dodatne dokaze.

26 *Isto*, 35.-36.

27 *Isto*, 39.

eksponentom».[28] U smislu suradnje s komunistima spomenuti su i Mijo Kirchmayer i Antun Budrovac.[29] Pritom je Bernardić osobito negativno pisao o Budrovcu. On je označen kao privrženik komunista, a na kraju se je bio spreman i poniziti pred upravom kaznionice.[30]

Prethodni odlomak pokazuje da je Bernardić spomenute pripadnike đakovačke skupine opisao izrazito negativno, a naveo sam i neke od razloga koji su ga naveli da tako postupi. Sve to upućuje na zaključak da je Bernardićeva knjiga pisana vrlo jednostrano, i ono što je u njoj izneseno o pripadnicima drugih političkih opcija (ustaše i komunisti) treba uzeti s velikim oprezom. Nju i inače prate slabosti nazočne u najvećem dijelu memoarskih radova, no unatoč svim slabostima ona ipak predstavlja bogat izvor podataka koji se ne može ignorirati. Ona ipak potvrđuje poznatu spoznaju o tome da su u jugoslavenskim kaznionicama često surađivali zatvoreni komunisti i ustaše. Ta je suradnja često bila usmjerena protiv interesa HSS-a, što se je ogledalo u nastojanju obje skupine da zatvorene HSS-ovce privuku na svoju stranu. Bernardić je zbog toga komuniste i «frankovce» promatrao na isti način, i nije vidio razlike među njima, o čemu svjedoče i tvrdnje da su iste osobe istodobno bile i komunistički eksponenti i frankovci.

O suradnji komunista i ustaša govori i ljevičarska (komunistička) brošura pod naslovom Robija iz godine 1936.[31] U njoj je spomenut i dr. Željko Klemen, no u posve drugačijem svjetlu. Ona posredno pokazuje da je on po svoj prilici u ljeto 1934. premješten u Lepoglavu, a u proljeće 1935. (nakon nereda koji su izbili potkraj travnja 1935.) politički osuđenici su ga poslali upravniku kaznionice «sa zahtjevom da se političke osuđenike oslobodi prisilnog rada». Pritom je upravnik pokušao Klemena odvojiti od ostalih osuđenika istaknuvši da je on «intelektualac, a oni su obični plaćeni razbojnici».[32] Istodobno je došlo do sukoba političkih osuđenika sa jednim od tamničara, a tada je Klemen odlučno nastupio u zaštitu osuđenika. Iste je godine Klemen u društvu s istaknutim

28 Tako je na stranici 88. među «bivše ultra frankovce», a tadašnje «odlične komunističke eksponente» svrstan i Klemen.

29 Kirchmayera je autor spomenuo na stranicama 86. i 94., gdje je tek posredno progovorio o njegovim doticajima s komunistima.

30 Na stranici 39. svoje knjige Bernardić izričito tvrdi da je Budrovac bio «očajan i komunistima privržen», te je «naskoro otišao k njima». Na stranici 75. spomenuto je da je Budrovac u jednom trenutku bio na čelu «molbaške ili pokloničke akcije». A molbaši su bili oni, koji su pokleknuli pod terorom uprave te «u želji, da si poboljšaju život u robiji, tužakaju stražarima i upravi svoje drugove, (...) petljanski poslužuju straži, i (...) prave (se) politički lojalni prema režimu diktature». Među «molbaše» je autor svrstao i Grosa (Aleksandar Gros?) i Hermann (Antun Herman?), po svoj prilici pripadnike spomenute đakovačke skupine.

31 Nikola Rubčić (uredio i izdao), *Robija. Zapisci hrvatskih narodnih boraca*, Zagreb 1936.

32 *Isto*, 45.

Ivan Bernardić u svojim uspomenama na boravak u jugoslavenskim kaznionica spominje i osuđene Đakovčane, a najviše dr. Željka

ustaškim osuđenikom Jucom Rukavinom i Antom Dobrilom «s gnušanjem» odbio ponude upravnika kaznionice.[33] Klemena je ukratko u svojim sjećanjima spomenuo i bivši politički osuđenik i pripadnik VMRO-a Konsatntin Cipušev.[34]

S obzirom da je Klemen bio osuđen na kaznu od šest godina zatvora, pretpostavljam da je iz kaznionice pušten najkasnije u proljeće 1937. Nije mi poznata njegova daljnja sudbina, no čini se da je potkraj 1939. ili početkom 1940. Živio u Osijeku.[35] Baš kao i Klemen, i većina ostalih osuđenika iz 1931. bila je tada na popisu članova društva «Hrvatski politički kažnjenici».[36] Dostupni podaci upućuju na zaključak da su preostali osuđenici iz te skupine pušteni na slobodu nakon sklapanja sporazuma Cvetković-Maček i uspostave Banovine Hrvatske, odnosno amnestije koja je tada proglašena. Tada su u Đakovu svečano dočekani s «glazbom i kočijama»,[37] odnosno glazba «ih je dočekala kad su došli, netko je spomenuo, glazba ih dočekala na stanici kad su došli iz zatvora».

Nije mi poznata daljnja sudbina svih članova te skupine. Sigurno je tek da je Drugi svjetski rat preživio drugooptuženi Andrija Tilman, koji je umro 1. siječnja 1984.[38] Mijo Kirchmayer je po uspostavi NDH imenovan gradonačelnikom

---

33 *Isto*, 53.

34 Koce (Konstantin) CIPUŠEV, *19 godina u srpskim zatvorima. Uspomene* (Коце ЦИПУШЕВЪ, *19 ГОДИНИ ВЪ СРЪБСКИТ ЗАТВОРИ. СПОМЕНИ*), predgovor Simeona Radeva, Sofija 1943. Klemena je spomenuo u poglavlju pod naslovom «Srijemska Mitrovica – u središnjem zatvoru», str. 167.-190.

35 U popisu članova društva «Hrvatski politički kažnjenici», koji je objavio Mirko Glojnarić, *Borba Hrvata. Kronika dvaju desetljeća političke povijesti (1919-1939)*, naklada Antuna Velzeka, Zagreb (veljača) 1940., 273., naveden je «dr Željko Klemen, odvjetnik» kao član iz Osijeka.

36 Na prethodno navedenom popisu, na stranici 271., naveden je Antun Budrovac kao član iz mjesta Budrovci u neposrednoj đakovačkoj okolici, a kao članovi iz Đakova navedeni su na istoj stranici postolar Antun Herman, trgovac Drago Devčić, stolarski pomoćnik Aleksandar Gros, bačvar Mile Kirhmajer (po svoj prilici je riječ o Miji Kirchmayeru), trgovac Šimun Mikić (očito Simon Mikić, kako je bilo navedeno u optužnici), mehaničar Andrija Timan (očito drugooptuženi Andrija Tilman) i seljak Luka Sijević. Ivan Šarčević-Hans je u spomenutom razgovoru s kolegom Brankom Ostajmerom naveo da je Gros bio «tišler», Herman «šuster», Mikić «trgovac», Klemen odvjetnik, što se slaže s podacima navedenim u Glojnarićevoj knjizi. Šarčević za Devčića navodi da je imao «pivaru», iako je u navedenom popisu spomenut kao trgovac. U Izvještaju o političkoj situaciji u mjestu Đakovu, koji je 15. travnja 1930. đakovački sreski načelnik Đurin uputio Okružnom inspektoru Savske banovine u Osijeku, Devčić je naveden kao «trgovac s vinom u Đakovu». Prijepis spomenutog izvješća donosi Mato Horvat u navedenom rukopisu «Nekoliko podataka o prošlosti nekih đakovačkih kulturno-prosvjetnih društava», 6. U to je vrijeme razmjerno uobičajen naziv prodavaonica i skladišta vina i ostalih pića bio «pivnica» (ili «pivara»). Očito je dakle da je Devčić koji je imao «pivaru» istovjetan s Devčićem koji je bio «trgovac s vinom u Đakovu».

37 To je izjavila kćer Andrije Tilmana Ruža Reibli iz Đakova u razgovoru koji je vodila s kolegom Brankom Ostajmerom 18. lipnja 2007. Ovom prigodom zahvaljujem kolegi Ostajmeru što mi je ustupio podatke o Andriji Tilmanu, koje je doznao u tom razgovoru.

38 Taj podatak i druge detalje iz Tilmanova Životopisa doznao je kolega Branko Ostajmer u spomenutom razgovoru s Ružom Reibli iz Đakova. Inače je Tilman rođen godine 1908. Po dolasku s robije povukao se je iz politike. Nakon Drugog svjetskog rata radio je neko vrijeme u Elektroprivredi, a kod kuće je u «fušu»

Đakova, da bi ga po svršetku rata uhitile nove komunističke vlasti i u siječnju 1946. osudile na dvadeset godina zatvora s prisilnim radom.[39] Upućen je na izdržavanje kazne, no nakon toga mu se gubi trag. Simon (Šimun) Mikić također je preživio rat, no Vojni sud Vojne oblasti za Slavoniju ga je 9. srpnja 1945. osudio na kaznu «kaznu lišenja slobode s prinudnim radom u trajanju od 10 godina».[40] Bizarno je to što je u presudi proglašen krivim i zbog svoje djelatnosti početkom tridesetih godina, iako je za ta djela bio već jednom osuđen godine 1931.

Nije mi također poznato da li su nakon uhićenja pripadnika «Legije» u Đakovu ostali djelovati i drugi njezini pripadnici, odnosno da li je u sljedećim godinama u tome gradu bilo pristaša dr. Ante Pavelića i zaprisegnutih pripadnika Ustaške organizacije.[41] Nedvojbeno je da je u drugoj polovici tridesetih godina takvih osoba zasigurno bilo, inače se ne bi moglo dogoditi da se u tome gradu ilegalno tiskaju ustaške brošure. Prema kasnijim navodima je naklada «tih brošura bila (...) relativno velika, čak do 10 hiljada primjeraka a štampalo se ilegalno u tiskari u Đakovu».[42]

Prethodne stranice pokazuju da se zasad može govoriti tek o fragmentima djelovanja pristaša dr. Ante Pavelića u Đakovu prije travnja 1941. Zbog toga se nadam da će se novi istraživači zainteresirati za tu nedvojbeno zanimljivu i važnu problematiku, koja nije značajna samo za bolje poznavanje prošlosti grada

---

radio postolarske poslove, što se ne slaže s zanimanjem mehaničara navedenom u Glojnarićevoj knjizi na str. 271. Posmrtno je dobio status političkog zatvorenika poslije 1990.

39 Usp. njegov Životopis u knjizi *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika. Podružnica Osijek – Ogranak Đakovo, Đakovo 2007., 334.

40 Cijela je presuda objavljena u prethodno spomenutoj knjizi *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću*, 392.-393. U optužnici je navedeno da je Mikić po osnutku NDH bio postavljen za povjerenika «u radnji otjeranog u logor Epštajn Jakova u Djakovu, a kasnije spomenutu radnju i prekupio za 350.000 kuna» te što je «od ustaškog logora u Đakovu 1942. g. postavljen za tabornika ust. mladeži, a 4. II. 1943. od glavnog ustaškog stana za ustaškog pobočnika u Đakovu». U istoj je knjizi na stranici 394. objavljena i preslika osobnog spisa osuđenika iz «Zavoda za prisilni rad – Stara Gradiška», koja pokazuje da je Mikiću kazna kasnije smanjena na sedam godina, no on je umro 6. lipnja 1948. Isti dokument pokazuje da je bio rođen u Gorjanima kod Đakova 23. veljače 1900. Usp. i Životopis objavljen u istoj knjizi na stranici 337.

41 Ivan Šarčević-Hans je spomenuo da su se s oslobođenim članovima «Legije» u Đakovo godine 1939. (on u razgovoru krivo navodi godinu 1938.) vratili i «pop Fratrić», činovnik Carević i seljak Ručević. U istom je razgovoru spomenuo i da su s «legionarima» suđeni i «pop Frajtić iz Levanjske Varoši, župnik je bio, pa Ručević iz Budrovaca». Očito je da su «pop» Frajtić i Fratrić ista osoba. U optužnici i presudi ne spominju se ni Frajtić/Fratrić ni Ručević, no to ne znači da se te dvije osobe nisu mogle kao politički kažnjenici vratiti u Đakovu s ostalim đakovačkim kažnjenicima godine 1939. Pretpostavljam da su i ta dvojica bila na robiji kao politički kažnjenici, no očito zbog drugih djela. To upućuje na zaključak da nisu samo pripadnici «Legije» bili u oporbi prema režimu, no nije mi poznato kojoj su političkoj skupini ta dvojica pripadala.

42 HDA, RSUP SRH, SDS, 013.0/1, elaborat Ustaški pokret od 1918. do 1941. god., 41.

Đakova, nego može pridonijeti i boljem poznavanju djelovanja međuratnog Ustaško-domobranskog pokreta i opće hrvatske povijesti tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća.

Đakovo and the Ustashas in the 1930-ties

SUMMARY

This article emphasizes the activities of „Legija boraca za slobodu i nezavisnost Hrvatske“ (Legion of Fighters for Freedom and Independence of Croatia) In spring 1930 they made a assassination attempt in the train carrying a deputation sent to pay homage to King Alexander in Belgrade. Yugoslav authorities discovered and arrested the majority of Legija-members. In spring 1931 they were taken to court in Belgrade.

 ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2007.) str. 151-180

UDK 355.45(497.5)"1991/1993"

Iz Života 122. brigade Hrvatske vojske 1991.-1993.*

Ivica Miškulin
Hrvatski institut za povijest

U radu se, na temelju sačuvane izvorne građe i relevantne literature, govori o djelovanju 122. brigade Hrvatske vojske. Brigada je ustrojena u Đakovu, u drugoj polovici rujna 1991., ali je njezine korijene moguće pratiti i ranije. Nakon početnog razdoblja svojevrsnog uhodavanja u vojničku svakodnevicu, brigada je postupno, tijekom listopada 1991., pristupila realizaciji bojnih zadaća na istočnoslavonskoj bojišnici. S obzirom na opću sliku toga bojišta, brigada je razmještena na pomoćnom pravcu (lijevi bok vukovarsko-vinkovačkog dijela bojišnice) srpskog djelovanja, ali neki njezini dijelovi uzimaju aktivnog učešća i u pokušajima deblokade opsjednutog Vukovara. U radu se donosi i pregled razvitka pojedinih brigadnih rodovskih postrojba. Također, dan je i popis poginulih pripadnika brigade.

Uvod

Početkom devedesetih godina XX. stoljeća kriza unutar Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, čiji su se korijeni mogli nazrijeti i mnogo ranije, ulazila je u svoju završnu fazu. Nasuprot dogmatsko-unitarističkim, a uskoro i otvoreno velikosrpskim snagama, koncentriranim u Srbiji i Crnoj Gori, našla su se prodemokratska vodstva zapadnih jugoslavenskih republika,

* Ovaj je rad prenesen iz časopisa *Scrinia Slavonica,* 5/2005., str. 338-365.

Slovenije i Hrvatske, nakon pobjede na prvim višestranačkim izborima provedenim u travnju i svibnju 1990. No, izborni poraz komunista nije, ujedno, doveo i do mirnog razrješenja uzavrele situacije.

Ubrzo, već u ljeto iste godine, u Hrvatskoj izbija pobuna srpske etničke manjine, što predstavlja uvod u početak osvajačkog rata Jugoslavenske narodne armije (JNA), s ciljem otcjepljenja većih dijelova Republike Hrvatske. Pobuna, od početka potpomognuta snagama JNA, izbija na područjima s većinskim srpskim stanovništvom, ali se počinje širiti i na okolna, nacionalno izmiješana, područja. Na području Slavonije, u prvoj polovici 1991., pobuna srpske manjine najviši stupanj eskalacije doseže napadom na Policijsku postaju u Pakracu, početkom ožujka, te ubojstvom dvanaestorice hrvatskih policajaca u Borovu Selu, početkom svibnja.[1]

Korijeni i nastanak

Početke đakovačke 122. brigade Hrvatske vojske (122. brigada HV-a), koja je dobila svoj službeni naziv u rujnu 1991., moguće je ustanoviti i ranije. Nakon sukoba u Borovu Selu, hrvatsko vrhovništvo kreće u operacionalizaciju plana o stvaranju Hrvatske vojske (HV). U početku je predviđeno stvaranje pričuvnih brigada Zbora narodne garde (ZNG), s temeljem u organizacijskom ustroju Ministarstva unutarnjih poslova (MUP), a potaknuto je i osnivanje djelatne 3. «A» brigade na cijelom području Slavonije. Do prvih većih mobilizacijskih napora dolazi krajem lipnja 1991. Potaknuto izbijanjem sukoba u Sloveniji, hrvatsko se vrhovništvo odlučuje na mobiliziranje slavonskih pričuvnih brigada, pa dolazi do aktivizacije 106., 107., 108. i 109. brigade ZNG-a.[2]

Jedna od bojni (2. bojna) spomenute 107. brigade ZNG-a bila je mobilizirana u Đakovu (ostale su bojne 107. brigade mobilizirane u Našicama, Valpovu i Donjem Miholjcu). Nešto kasnije (rujan 1991.) dolazi do stvaranja još jedne pješačke bojne koja je odmah pridodana vinkovačkoj 109. brigadi ZNG-a.[3] Prvog dana mobilizacije (28. lipnja 1991.) prva četa nastajuće 2. bojne imala je

1 Davor MARIJAN, «Slavonija u ratnoj 1991. godini», *Scrinia Slavonica*, Slavonski Brod, I/2001., br. 1, 282.-283.

2 D. MARIJAN, «Slavonija», 284.; Antun TUS, «Rat u Sloveniji i Hrvatskoj do sarajevskog primirja», *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991-1995* (ur. Branka Magaš i Ivo Žanić), Zagreb-Sarajevo 1999., 72.-73.

3 Središnji vojni arhiv (SVA), Ministarstvo obrane Republike Hrvatske (MORH), Zagreb, Fond 122. brigade Hrvatske vojske (F122), Klasa 804-04/93-02/01, Urudžbeni broj 2144-11-93-08, Izvješće od 21. travnja 1993.

129 vojnika. No, veći problem za zapovjedništvo bataljuna bilo je naoružanje, točnije, sve mobilizirane pričuvne brigade posjedovale su gotovo isključivo lako pješačko naoružanje, iako niti ono, često, nije bilo prisutno u potrebnim količinama ili nije bilo posve adekvatno zahtjevima trenutka. Također, posebno je evidentan bio nedostatak protuoklopnih sredstava, bez kojih predstojeća borba u prohodnoj slavonskoj ravnici jednostavno nije bila zamisliva. Tako je, prema riječima zapovjednika prve čete, naoružanje jedinice bilo «vrlo slabo, to su puške M 48, karabini lovački bez optike i nešto automatskih pušaka – Kalašnjikov».[4] Dan kasnije, 2. bojna imala je 484 mobilizirana pripadnika, ali njih svega 275 bilo je naoružano pješačkim naoružanjem, bez ikakvih protuoklopnih sredstava.[5] U idućih mjesec i pol dana, bojna prolazi razdoblje svojevrsnog uhodavanja, tj. naviknuća prikupljenog ljudstva na vojničku svakodnevicu. Stoga nije teško pretpostaviti i probleme koji su pratili to pripremno razdoblje. Prema zapisu s početka srpnja 1991., bez obzira na primjetnost visoke razine morala i optimizma, prve je probleme uzrokovala vezanost ljudstva uz svakodnevicu ravničarske Đakovštine i psihološki teret koji donosi izbijanje svakoga ratnog sukoba. Naime, zbog činjenice da je većina ljudstva živjela od poljoprivrednih djelatnosti zapovjedništvo je dopuštalo napuštanje jedinice radi obavljanja tih poslova. No, zajedno s njima otišlo je «i oko 20 ljudi koji nisu psihički spremni ili ne žele biti u jednici».[6] Ipak, bez obzira na ove poteškoće, okupljeno ljudstvo počelo se sve uspješnije privikavati na pravila vojničkog života. Nakon početnog razdoblja usvajanja temeljnih aspekata vojne službe (npr. izvođenje vojnih vježbi i dežurstava, straža i sl.) u drugoj polovici kolovoza postrojba počinje s utvrđivanjem položaja oko Đakova te osiguranja, u vojnom smislu, važnih, objekata u samom gradu.[7]

Vukovarsko-vinkovački prostor, počevši od srpnja 1991., postaje jednim od najvećih ratnih žarišta u Hrvatskoj. U seoskim naseljima tog područja, s većinskom srpskom populacijom, intenziviraju se pobunjeničke aktivnosti, a u njih postupno dolaze i postrojbe JNA. Na taj način sela Negoslavci, Pačetin, Bršadin, Bobota, Borovo Selo i Mirkovci, kao najistaknutiji primjeri, postaju početne točke za predstojeće napade na Vukovar i Vinkovce. Seosko naselje Tenja imalo je istu «zadaću» u planiranom napadu na Osijek.[8] Đakovačko je područje prvi zapadni susjed tomu prostoru. Sukladno intenziviranju ratnih

4 Muzej Đakovštine Đakovo (MĐ), 4608/63, Ratni dnevnik 122. brigade (RD122), Zapis od 28. lipnja 1991.

5 D. MARIJAN, *Bitka za Vukovar*, Zagreb-Slavonski Brod 2004., 29.

6 MĐ, 4608/63-RD122, Zapis od 8. srpnja 1991.

7 *Isto*, Zapisi od 14. srpnja te 17., 19. i 24. kolovoza 1991.

8 D. MARIJAN, «Slavonija», 286.

djelovanja početkom rujna 1991. godine 107. brigada ZNG-a, točnije, njezina đakovačka bojna dobiva zadaću spriječiti prodor JNA pravcem Vinkovci-Đakovo i širenje srpske pobune pravcem Šodolovci-Semeljci.[9] Usporedo s zaustavljanjem snaga JNA u pokušaju napada s istoka, trebalo se zaštititi i od eventualnih agresivnih namjera u pozadini, oličenih u vidu objekata pod kontrolom JNA u Đakovu i njegovoj okolici. No, bojna je iznenada, u noći 12. rujna, dobila zapovijed o hitnom premještaju u Zagreb. Idućeg dana, bojna je iz zagrebačkog Centra za obuku policije prebačena na područje Hrvatske Dubice sa zadaćom osiguranja cestovnog pravca Hrvatska Dubica-Jasenovac. Nakon uspješno obavljene zadaće i, praktički, prvog suočavanja s vatrenim djelovanjem, bojna je u popodnevnim satima 14. rujna vraćena u Đakovo.[10]

No, vremena za odmor nije bilo. Već idućeg dana bojna je uključena u borbe za osvajanje objekata pod kontrolom JNA (vojarne «Dračice» i «Diljski partizanski odred», Dom JNA te garnizonsko skladište JNA u Nabrđu, kod sela Gašinci). Zajedno s postrojbama djelatnog ZNG-a (satnija 3. «A» brigade), policije te jedinicama Narodne zaštite (NZ), u četverodnevnim borbama (15., 16., 17. i 18. rujna) uspijevaju prisiliti postrojbe JNA na predaju.[11] Jedna od posljednjih bojnih akcija đakovačke bojne bilo je sudjelovanje u prvom pokušaju deblokade Vukovara. Bilo je predviđeno da bojna bude u stanju pripravnosti zbog eventualne akcije na pravcu Đakovo-Ivankovo-Nuštar, u slučaju odsijecanja 109. brigade ZNG-a. Pokušaj, izveden 19. rujna, nije rezultirao probijanjem obruča oko Vukovara, ponajviše zbog ulaska jakih snaga JNA preko Šida u Hrvatsku.[12]

Osvajanje objekata pod kontrolom JNA predstavlja drugi važan trenutak u nastanku 122. brigade i to iz dva osnovna razloga. Prije svega, 2. bojna 107. brigade ZNG-a došla je u posjed značajnih količina naoružanja, od kojeg je posebno važno izvojiti različite vrste protuoklopnih sredstava. S druge strane, sudjelovanje postrojbi NZ-a u osvajanju vojarni pružilo je zapovjedništvu 2. bojne 107. brigade ZNG-a, koja je predstavljala temelj za nastanak 122. brigade HV-a, važan izvor ljudskih potencijala, koji su, u rujanskim đakovačkim događajima 1991., stekli i djelomično borbeno iskustvo. Prema sjećanju tadašnjeg zapovjednika Općinskog stožera NZ-a u Đakovu, od oko 2.000 naoružanih pripadnika NZ-a, veliki dio je, nakon oslobađanja vojarni, ubrzo

9 ISTI, *Bitka za*, 121.

10 MĐ, 4608/63-RD122, Zapisi od 12., 13. i 14. rujna 1991.

11 MĐ, 4608/63-RD122, Zapisi od 15. i 16. rujna 1991.; Zvonko BUŠIĆ, «Napetost u đakovačkoj općini», *Đakovština u Domovinskom ratu*, Đakovo 1993., 56.-69.; Dražen NAJMAN, Ivan POSILOVIĆ i Marija DUJIĆ, *Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata u Hrvatskoj*, Zagreb 2004., 325.-329.

12 D. MARIJAN, *Bitka za*, 134.

«prešao u pričuvnu 122. brigadu Hrvatske vojske Đakovo».[13]

Sve veća koncentracija postrojbi JNA u istočnoj Slavoniji primorala je Zapovjedništvo ZNG-a za istočnu Slavoniju i Baranju na zahtjev za novim valom mobilizacije. Realizacija tog prijedloga počela je s 25. rujnom, kada je donešena zapovijed za stvaranjem novih brigada, s osloncem na postojeće brigade ZNG-a (107. i 108.).[14] Dan kasnije, 26. rujna, došlo je do formiranja 122. brigade HV-a, koju su, u početku, činile dvije pješačke bojne (u međuvremenu vraćena je bojna koja je dotada bila pridodata 109. brigadi ZNG-a) te neke prateće jedinice.[15]

Unutarnja organizacija 122. brigade HV-a

U trenutku formiranja 122. brigada HV-a sastojala se od dvije pješačke bojne (2. bojna 107. brigade ZNG-a postaje 1. bojna, a bojna, koja je, do tada bila pridodana 109. brigadi ZNG-a, postaje 2. bojna brigade). Pad Vukovara u studenom 1991. predstavlja sljedeći važan trenutak u organizacijskom ustroju 122. brigade. Usljed pogoršanja opće vojne situacije na istočnoslavonskom bojištu nametnula se potreba daljnjeg povećanja brojnog stanja brigade. Tako na samom početku studenog dolazi do formiranja 3. pješačke bojne. Bojna je sastavljena od pripadnika naoružanih odreda NZ-a te jednog voda rezervnog sastava policije iz Đakova.[16] U drugoj polovici studenog formira se i 4. pješačka bojna 122. brigade. Mobilizacija 4. bojne počela je 21. studenog u Đakovu, a bilo je predviđeno da se naoruža «oružjem Teritorijalne obrane koje se nalazi u sastavu Narodne zaštite; prvenstveno automatsko oružje, puške 7,9 mm i puškomitraljeze 7,9 mm».[17] Iz ovoga je vidljivo da je brigada do početka prosinca izgradila svoju unutarnju organizacijsku osnovicu u vidu formiranja četiriju pješačkih bojni.

Usporedo s razvojem pješačkih formacija tekao je i ustroj ostalih rodovskih postrojbi brigade. Ključan trenutak za ustroj topničkih postrojbi bio je pad vojarni u Đakovu. Velike količine topničkog i drugog oružja koje su tada dospjele u ruke

13 D. NAJMAN, I. POSILOVIĆ i M. DUJIĆ, *Blokade i osvajanja*, 339., Iskaz Joze Leke.

14 D. MARIJAN, «Slavonija», 286.

15 Andrija BORIČIĆ i Mirko DRENJANAC, «Izrastanje obrambenih snaga», *Đakovština*, 86.; D. MARIJAN, «Slavonija», 296. Brigada je, po prvotnom prijedlogu, trebala nositi broj 202., ali intervencijom načelnika Glavnog stožera HV-a, Antuna Tusa, određeno je da numeracije postrojbi slijede mobilizacijski razvoj HV-a. (D. MARIJAN, *Bitka za*, 143.-144.)

16 A. BORIČIĆ, M. DRENJANAC, «Izrastanje», 87.; D. NAJMAN, I. POSILOVIĆ i M. DUJIĆ, *Narodna zaštita u Domovinskom ratu*, Zagreb 2002., 110.

17 SVA-MORH, F122, 477-2/1991., Izvod iz zapovijedi od 19. studenog 1991.

hrvatskih snaga omogućile su uspješan ustroj tih postrojbi, ali i distribuciju velikih količina naoružanja na druga bojišta (Vinkovci, Županja i Nova Gradiška). Do kraja rujna ustrojen je jedan mješoviti protuoklopni artiljerijski divizijun. Sastojao se od dvije baterije protuoklopnih topova 100 mm te jedne raketne baterije POLO M-83. Za formiranje drugog divizijuna nedostajale su nišanske sprave.[18] Pola mjeseca kasnije, pored mješovitog protuoklopnog artiljerijskog divizijuna, dovršen je ustroj i posebnog mješovitog artiljerijskog divizijuna, koji je imao tri baterije. Dvije su se sastojale od po četiri haubice od 122 mm, a treća je imala pet minobacača od 120 mm. Zapovjednik Operativne zone Osijek obaviješten je i da je deset minobacača (s pet bojevih kompleta streljiva) upućeno na druga bojišta.[19] Studeni 1991. je donio određene promjene u unutarnjem ustroju artiljerijskih divizijuna. Mješoviti artiljerijski divizijun je ojačan s baterijom od četiri top-haubice od 152 mm, kojoj je trebalo pridodati pripadajuće ljudstvo i streljivo, dok je treća baterija mješovitog protuoklopnog artiljerijskog divizijuna, zbog određenih tehničkih problema, izgubila dva oruđa. U oba divizijuna nalazilo se ukupno 457 ljudi, od toga 34 časnika, 42 dočasnika te 381 vojnik.[20]

Postrojba protuzračne obrane također početke vuče iz vremena formiranja brigade u rujnu 1991. Prvo borbeno djelovanje samohodni laki artiljerijsko-raketni divizijun 122. brigade HV-a imao je 19. rujna, a sastojao se od dviju baterija BOV-3 20/3.[21] Oružjem iz đakovačkih vojarni postrojba protuzračne obrane ubrzo je znatno ojačana. Već krajem listopada 1991. samohodni laki artiljerijsko-raketni divizijun se sastojao od 13 topničkih oruđa te 36 komada raketih sustava STRIJELA. Do 22. listopada postrojba je postigla zavidne rezultate u sučeljavanju s neprijateljskim zrakoplovstvom. U borbama za đakovačke vojarne prijavljeno je oborenje dva zrakoplova tipa Orao (19. IX.), u području sela Koritna i Mrzović tri zrakoplova tipa Galeb (4. X.), u namjeri napada na Ivankovo te Vinkovce, dan poslije (5. X.) još dva Galeba te 6. listopada jedan MIG-21, prilikom raketiranja Semeljaca, i dva Galeba kod sela Jarmina.[22] Posjedovanje velike količine različitih protuzrakoplovnih sredstava kao i zavidna razina uvježbanosti posada samohodnog lakog artiljerijsko-raketnog divizijuna omogućile su njegovo izrastanje u viši ustrojbeni oblik. Tijekom 1992. samohodni laki artiljerijsko-raketni divizijun je izdvojen i preimenovan u 64.

18 SVA-MORH, F122, 2121-06-91-02, Izvješće od 27. rujna 1991.; D. MARIJAN, *Bitka za*, 145.
19 SVA-MORH, F122, 2121-06-91-104, Podaci o artiljeriji od 16. listopada 1991.
20 SVA-MORH, F122, 304/91, Izvješće o formiranju artiljerijskih jedinica od 3. studenog 1991.
21 SVA-MORH, F122, Klasa 804-04/93-02/01, Ur. broj 2144-11-93-08, Izvješće od 21. travnja 1993.
22 SVA-MORH, F122, 2121-06-91-183, Izvješće od 22. listopada 1991.

samostalni laki artiljerijsko-raketni divizijun, koji je ostao djelovati u zoni odgovornosti 122. brigade. Sve to bili su znaci uspješne organizacije postrojbi protuzračne obrane što je, onda, moralo dovesti i do konkretne učinkovitosti. Zapovjednik postrojbi protuzračne obrane 122. brigade ocijenio je djelovanje postrojbe «vrlo visokom ocjenom, a to pokazuje broj srušenih aviona [...], sačuvano ljudstvo od ranjavanja i pogibija, održavanje zdravstvene kondicije ljudstva (bolovanje minimalno), vrlo dobro održavana tehnika i niz drugih parametara».[23] Sredinom iste godine 64. divizijun protuzračne obrane sastojao se od baterije BOV-3, samohodnog voda te raketne baterije (po jedna IGLA i STRIJELA te šest lansera S-2). Također, od viška sredstava, koja se formacijski nisu mogla uklopiti u 64. divizijun, ustrojen je i jedan samostalni vod protuzračne obrane, koji je pridodan 3. bojni. Ovaj vod posjedovao je četiri topnička oruđa. Vod je ustrojen u sklopu 64. divizijuna protuzračne obrane da bi nakon toga bio pripojen 3. bojni.[24] Postrojbe protuzračne obrane, za razliku od većine drugih postrojbi brigade, u biti, imaju dvojaku zadaću: zaštitu teritorija te postrojbi na položaju. Taktiku ove postrojbe, a s obzirom na prethodne postavke, njezin zapovjednik je ovako opisao: «Rađen je kružni način obrane teritorija i jedinica na isturenim vatrenim položajima [...] s tim što se vatrena zona uništenja svakog oružja preklapala sa minimalnom 1/3 tako da svaki zrakoplov u dolasku tuku bar 2 oruđa».[25] Polučeni uspjesi potvrđuju opravdanost izabrane taktike; do sredine studenog 1991. prijavljeno je oborenje još tri neprijateljska zrakoplova tipa MIG-21.[26]

U prvoj polovici listopada 1991. dovršeno je i formiranje inžinjerijske čete. Postrojba je raspolagala s četiri rovokopača, dva utovarivača, dva gusjeničara-dozera, jednim kamionom samoistovarivačem te jednim kamionom TAM. Također, opskrbljenost čete minsko-eksplozivnim sredstvima i popratnom opremom bila je na zadovoljavajućoj razini. Tako je, na primjer, posjedovala 13.238 komada različitih mina te 7.410 kg različitih vrsta eksploziva. U organizacijskom smislu, postrojbu su sačinjavali jedan inžinjerijski te dva pionirska voda. Brigadni načelnik inžinjerije zaključio je da je četa «dobro osposobljena za izvodjenje inžinjerijskih radova, dok za ostale radove nije još najbolje osposobljena, a obuka se svakodnevno izvodi na osposobljavanju ljudstva za pojedine dužnosti».[27] Tijekom idućih mjeseci ove poteškoće su

23 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/98, Ur. broj 2144-01/06-92-1, Izvješće od 21. ožujka 1992.
24 SVA-MORH, F122, Klasa 8/92-01/135, Ur. broj 2144-01/06-92-1, Izvješće od 28. ožujka 1992.
25 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/228, Ur. broj 2144-01/06-92-1, Izvješće od 25. lipnja 1992.
26 *Isto*.
27 SVA-MORH, F122, 2121-06-91-85, Izvješće od 12. listopada 1991.

uspješno prevladane. Do druge polovice travnja 1992. djelovanjem brigadne inžinjerije iskopana i uređena je 171 zemunica za smještaj i zaštitu ljudstva, 69 skloništa (skladišta) za streljivo, 30 položaja za transportere, 82 položaja za pješačke te 65 položaja za topničke položaje. Također, iskopano je «30 km rova i 680 metara tranšea za izvlačenje ljudstva i izlazak na položaj».[28]

Ustroj logističke podrške, što je i očekivano, počeo se oblikovati od samog osnivanja brigade. Tada je oformljen logistički vod, koji je kasnije prerastao u viši ustrojbeni oblik, satniju.[29] Čini se da je sektor logistike u 122. brigadi zaista od samih početaka brigade ustrojen na pravilan način. Prema riječima njezina zapovjednika pripadnicima brigade «među prvima u HV se uspjelo nabaviti odjeću za sve vojnike, pa čak i dva kompleta. Nikada nismo slali vojnike u borbu i na zadatak, a da im nismo osigurali najmanje dva borbena kompleta municije. [...] Brojna motorna vozila, (oko 200), sve je to osiguravano i zbrinjavano.».[30] No, očigledno je, u pojedinim razdobljima, znalo doći do određenih poteškoća. Tijekom jeseni i prve polovice zime 1991., brigada je, usljed visokog intenziteta ratnih djelovanja, utrošila velike količine ratne opreme. Zbog toga ne čudi da je početkom iduće, 1992., došlo do pojave nedostatka određenih ratnih potrepština, u prvom redu streljiva i (zimske) opreme. Često je i izbijanje nesporazuma u zapovjednom lancu uzrokovalo poteškoće s opskrbom postrojbi na bojištu. Tako se u veljači 1992. pojavio problem manjka streljiva. Vremenski uvjeti uzrokovali su i povećanu potrebu za zimskom opremom, «čiji nedostatak», ocijenio je zapovjednik brigade, «umanjuje borbenu gotovost».[31] Kada je uskoro došlo do demobilizacije dijela brigade, te, uporedo s tim, i ustroja domobranskih pukovnija te garnizona u Đakovu, postrojbama kojima je brigada bila ustrojbena osnovica, određena pomutnja, uzrokovana tim organizacijskim promjenama, ponajviše se osjetila u sektoru logistike. U srpnju 1992. opet je istaknut zahtjev za većim količinama opreme (odore i dr.). Tako je, na primjer, opskrbljenost šatorskim krilima pokrivala samo 20% potreba brigade.[32] Ustroj garnizona u Đakovu također je uzrokovao poteškoće u djelovanju logistike. Kako pitanje njegova ustroja nije bilo riješeno u prvim mjesecima 1993. brigadna logistika suočila se s određenim problemima. Takav problem je bilo pitanje nadležnosti, što upućuje na zaključak da određena pitanja unutarnjeg ustroja hrvatskih

28 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/135, Ur. broj 2144-01/07-92-1, Izvješće od 20. travnja 1992.
29 SVA-MORH, F122, Klasa 804-04/93-02/01, Ur. broj 2144-11-93-08, Izvješće od 21. travnja 1993.
30 A. BORIČIĆ, M. DRENJANAC, «Izrastanje», 100.
31 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/53, Ur. broj 2144-01-92-1, Ocjena borbene gotovosti od 13. veljače 1992.
32 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/373, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Referiranje o bojevoj gotovosti od 29. srpnja 1992.

oružanih snaga još nisu bila adekvatno riješena, čemu je velikim dijelom uzrok bila, nedvojbeno, činjenica stvaranja oružanih snaga, praktički, tijekom oružanog sukoba. Naime, logistika 122. brigade trebala se pobrinuti za ustroj garnizona, no ona je i dalje bila u nadležnosti brigade; tako je stvoren problem dvojnog zapovijedanja «jer Zapovjednik 122. br. zapovjeda sa logistikom, a zapovjednik vojarne je odgovoran za stanje u vojarni».[33]

Ustroj saniteta tekao je ovisno o stupnju unutarnje izgradnje brigade. S obzirom na «šaroliki sastav 122. brigade» načelniku brigadne sanitetske službe bilo je potrebno određeno razdoblje za njezin potpuni ustroj. No, krajem listopada 1991. već se moglo govoriti o prilično dobro ustrojenoj sanitetskoj službi. Osim načelnika sanitetske službe u brigadi su se nalazili još tri liječnika opće prakse te jedan apsolvent medicine. Unutar svake pješačke bojne ustrojeno je sanitetsko odjeljenje s medicinskim tehničarima i bolničarima, a u svakoj četi i artiljerijskoj jednici nalazio se po jedan bolničar. Od motornih vozila sanitetska služba je posjedovala dva sanitetska terenska vozila te po jednu sanitetsku kampanjolu i jedan kamion TAM 110. U stvarnosti je, a prema riječima načelnika saniteta, to izgledalo ovako: «Pružanje prve i neodložne med. pomoći se obavlja direktno na terenu od strane bolničara u jedinici, zatim povrijedjenog preuzima pincgauer sanitetski sa med. tehničarom i evakuiraju povrijedjenog do mjesta gdje je stacioniran liječnik, a dalje se angažiraju civilni saniteti i evakuiraju ranjene do najbliže med. ustanove».[34] Brigadna sanitetska služba bila je u uskoj vezi s đakovačkim Domom zdravlja. U toj ustanovi je osiguran posebni ambulatni prostor za pripadnike vojnih i policijskih snaga, a i cjelokupno snabdijevanje brigade medicinskim potrepštinama išlo je preko Doma zdravlja «jer se sva sredstva nalaze u Domu zdravlja i iz njega se po potrebi izuzimaju».[35] Intenzivnije angažiranje brigade na bojištu stavilo je i sanitetsku službu u težu poziciju. Problem, koji je iskrsao početkom 1992., sastojao se u nedostatku sanitetskih motornih vozila te u neodgovarajućoj opremljenosti ostalih terenskih vozila. Ipak, istaknuto je kako sanitet brigade «u globalu zadovoljava, pogotovo što se tiče kadra i sanitetskih materijalnih sredstava».[36]

Djelokrug rada veterinarske brigadne službe bio je provedba kontrole kuhinja i skladišta namirnica, kvalitete isporučenih količina mesa i mesnih prerađevina te higijenske ispravnosti vode u kuhinjama i vode iz bunara. Čini se

33 SVA-MORH, F122, Klasa 81/93-02/01, Ur. broj 2144-01/02-93-1, Izvješće od 29. siječnja 1993.
34 SVA-MORH, F122, Ur. broj 2121-06-91-196, Izvješće od 23. listopada 1991.
35 *Isto*.
36 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/53, Ur. broj 2144-01-92-1, Ocjena borbene gotovosti od 13. veljače 1992.

da su pripadnici intendanture, koliko su to, naravno, mogućnosti dopuštale, savjesno vodili brigu o higijenskim uvjetima. «U kuhinjama i skladištima stanje je zadovoljavajuće. Osoblje zadovoljava sanitetske uvijete i trovanja vojske nije bilo. Bunari na položajima se redovito kloriraju i voda je higijenski ispravna.» - istaknuto je.[37]

Brigada se morala pobrinuti i za sigurnost vojnih objekata u Đakovu i okolici. U tu svrhu je, u drugoj polovici listopada 1991., ustrojena posebna jedinica za osiguranje i održavanje vojnih objekata. Jedinica je trebala osiguravati i sanirati oštećenja na poligonu «Nabrđe», skladištu «Gaj» te vojarni «Dračice». Predviđen je ustroj voda od ukupno 52 vojnika koji se dijelio pet odjeljenja: četiri za zaštitu i jedan za saniranje vojnih objekata.[38] Diverzantski vod od 12 vojnika ustrojen je potkraj 1991. sa zadaćom izvršavanja «posebnih zadataka u neprijateljskoj pozadini».[39]

Pirotehnička grupa u 122. brigadi sastojala se od petorice pirotehničara. Do druge polovice rujna 1991. pirotehnička grupa je, u zoni odgovornosti brigade, uništila 664 komada različitih vrsta minsko-eksplozivnih sredstava te 500 kg napalm smjese. Pirotehničari 122. brigade su, prema službenim izvješćima, imali pune ruke posla. Zaključno s drugom polovicom travnja 1992. grupa je, u zonama djelovanja, ugradila «6125 PT mina i 790 PP mina ne računajući mine koje su utrošene na popunu minskog polja na mjestima gdje su mine uništene djelovanjem agresora ili nekim drugim načinom».[40] Grupa se aktivirala i izvan djelokruga brigade: intervencije po nalozima đakovačkog Centra za obavješćivanje, po pozivima Kriznih štabova mjesnih zajednica, izrada minsko-eksplozivnih prepreka, u područjima djelovanja drugih brigada te na osiguravanju brigadnih vojnih objekata.[41] S obzirom na geografske osobitosti Đakovštine pirotehničarska grupa bila ja angažirana i u poslu «vraćanja» ratarskih površina njihovoj prvotnoj svrsi – poljoprivrednoj proizvodnji. Zato i ne čudi dodatna aktivizacija grupe u proljeće 1992., u mjeri, u kojoj su to ratna djelovanja dopuštala, tj. u vrijeme «kada predstoje proljetni poljoprivredni radovi».[42]

Unutar brigade je djelovao i vod radiološko-biološko-kemijske obrane. Iako niti u jednom trenutku nije bio prisiljen djelovati protiv napada ovim sredstvima,

---

37 *Isto*.
38 SVA-MORH, F122, 2121-06-91-144, Naređenje od 18. listopada 1991.
39 SVA-MORH, F122, 656/91, Zapovjed od 3. prosinca 1991.
40 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/135, Ur. broj 2144-01/07-92-1, Izvješće od 20. travnja 1992.
41 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/442, Ur. broj 2144-01/07-92-1, Izvješće od 21. rujna 1992.
42 «Pirotehničari uporno rade», *Balistik*, Đakovo, 15. travnja 1992.

vod radiološko-biološko-kemijske obrane nije bio besposlen. Njegovo, prije svega, pokazno djelovanje posebno je došlo do izraŽaja u Županjskom Posavlju.[43] Posebna pozornost se poklanjala eventualnom napadu kemijskim oruŽjem. Stoga je vod radiološko-biološko-kemijske obrane, pored ostalog, često provodio «i sve nuŽne mjere za potrebnu dekontaminaciju ljudstva i tehnike».[44] Zaključno s veljačom 1992. razina uvježbanosti voda radiološko-biološko-kemijske obrane bila je u potpunosti prilagođena zahtjevima ratne stvarnosti. Istaknuto je kako je vod radiološko-biološko-kemijske obrane «u potpunosti izvježban i obučen za RBK izviđanje, dekontaminaciju ljudstva i tehnike te za asanaciju bojišta».[45] Kasnije, kada je pristupljeno demobilizaciji brigade, ljudstvo i oprema voda radiološko-biološko-kemijske obrane 122. brigade prebačeno je 131.-oj brigadi.[46] Pod djelomičnom nadleŽnošću brigade nalazio se i vod Vojne policije. Vod je bio angaŽiran na neposrednom fizičkom osiguranju, organiziranju prijavne sluŽbe na glavnim ulazima vojnih objekata brigade, kontroli vojnog prometa, uspostavama kontrolnih punktova te kontrolama ulazaka i izlazaka iz zona borbenog djelovanja. Vod je bio smješten u đakovačkoj vojarni «Dračice».[47]

Odmah po nastanku brigade ustrojava se i odjeljenje za informativno-propagandno-psihološko djelovanje (informativno-psihološko djelovanje). NajvaŽnija zadaća odjeljenja informativno-psihološkog djelovanja bila je sadrŽana u sintagmi «jačanje borbenog morala». Konkretne djelatnosti, kojima se nastojalo podići razinu borbenog morala, bile su sljedeće: stalno informiranje ljudstva (o stanju brigade i sl.), briga za ranjenike i obitelji smrtno stradalih, organiziranje kulturno-sportskog Života te suradnja s organima vlasti, gospodarskim subjektima, dijasporom i dr. te pomoć u radu braniteljskih, veteranskih i drugih udruga.[48] Odjeljenje informativno-psihološkog djelovanja bilo je ustrojeno na način da je svakoj rodovskoj brigadnoj postrojbi bilo dodijeljeno pododjeljenje. Brigadno topništvo ustrojilo je odjeljenje za informativno-psihološko djelovanje početkom 1992. Prilikom njegova ustroja naglašeno je da su zadaće ove sluŽbe: «tretman osnovnih pravaca i djelovanja prema agresoru, prema našim snagama i stanovništvu te bavljenje psihološko-informativnim aspektom borbenog djelovanja u pripremi i izvođenju borbenih aktivnosti kao i psihološko-informativna djelatnost u sustavu

43 A. BORIČIĆ, M. DRENJANAC, «Izrastanje», 100.-101.
44 «Provjera radioaktivnosti», *Balistik*, 15. travnja 1992.
45 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/53, Ur. broj 2144-01-92-1, Ocjena borbene gotovosti od 13. veljače 1992.
46 SVA-MORH, F122, Klasa 8/92-01/366, Ur. broj 2144-01/13-92-1, Nalog od 30. listopada 1992.
47 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-01/118, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Zapovjed od 14. ožujka 1992.
48 A. BORIČIĆ, M. DRENJANAC, «Izrastanje», 108.-109.

zapovijedanja».[49] Čini se da je djelovanje brigadnog zapovjedništva na području brige za ranjene vojnike te obitelji poginulih boraca rezultiralo izrazito povoljnim motivacijskim učinkom. Tako se, u izvješću iz prve polovice veljače 1992., konstatira kako «na visok moral naših vojaka djeluje i svakodnevna briga za ranjene borce, njihove obitelji, kao i za obitelji poginulih. U zapovjedništvu brigade dobro je organizirano sve ono što je vezano za sahranu poginulih. Članovi zapovjedništva posjećuju ranjene borce u bolnicama i obiteljskim domovima prilikom oporavka. Osim toga, obiteljima vojaka slabijeg imovnog stanja uručuju se prigodni obiteljski pokloni. Značajna se pozornost pridaje i rješavanju stambenih problema, kako obitelji poginulih boraca i njihovoj djeci, tako i obiteljima ranjenih boraca koji nemaju riješeno stambeno pitanje.».[50] Više vojne vlasti (Operativne zone) nastojale su službu za informativno-psihološko djelovanje učiniti učinkovitijom na mnoge načine; zapovjedništvo Operativne zone Osijek tako je naložilo da se u svim postrojbama do razine voda osigura dostupnost dnevnog i tjednog tiska. Također, naloženo je logističkom odjeljenju brigade i «da se svakom odjeljenju osigura po jedan tranzistor kako bi se moglo organizirati slušanje vijesti».[51] Kasnije je, s obzirom na okolnosti, organizirana i nabava televizora.[52] Važnu ulogu u redovitom informiranju pripadnika brigade, ali i mogućnosti njihova izražavanja, imali su povremenici 122. brigade – *Balistik i Druga četa*.[53]

Organizacijski ustroj 122. brigade HV-a početkom 1992., s brojnošću pojedine postrojbe, donosimo u sljedećoj tablici:[54]

49 «Formirana služba psihološko-informativne djelatnosti», *Balistik*, 18. veljače 1992.

50 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/53, Ur. broj 2144-01-92-01, Ocjena borbene gotovosti od 13. veljače 1992.

51 SVA-MORH, F122, 870/91, Obavijest od 17. prosinca 1991.

52 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/53, Ur. broj 2144-01-92-01, Ocjena borbene gotovosti od 13. veljače 1992.

53 Adam RAJZL, «Sredstva javnog priopćavanja», *Đakovština*, 296.

54 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/53, Ur. broj 2144-01-92-01, Ocjena borbene gotovosti od 13. veljače 1992.

Jedinica	**Časnika PF*/Ima**	**Dočasnika PF/Ima**	**Vojnika PF/Ima**	**Ukupno PF/Ima**
Zapovjedništvo	34/37	5/6	0	39/45**
Ured zapovjednika	0	3/3	16/22	19/25
Izviđački vod	1/1	2/2	17/17	20/20
Vod veze	2/2	4/4	42/21	48/27
Vod radiološko-biološko -kemijske obrane	1/1	3/3	26/25	30/29
Vod vojne policije	1/2	5/5	41/45	47/52
Diverzantski vod	1/1	6/1	22/8	29/10
Protivdiverzantski vod	1/1	4/4	30/27	35/32
1. bojna	24/26	49/45	467/485	540/556
2. bojna	24/24	49/42	467/435	540/501
3. bojna	24/24	49/45	467/435	540/444
4. bojna	24/20	49/23	467/366	540/409
Mješoviti artiljerijski divizijun	16/16	12/12	97/97	125/125
Pozadinska četa	7/7	10/10	69/108	86/125
Samohodni laki artiljerijsko-raketni divizijun protuzračne obrane	10/10	29/29	189/189	228/228
InŽinjerijska četa	6/6	12/12	81/81	99/99
Mješoviti protuoklopni artiljerijski divizijun	22/22	29/29	315/315	366/366
Prislušni radio centar i informacijsko odjeljenje	0	5/5	14/14	19/19
Vod za garnizonske poslove	1/1	2/2	19/19	22/22
Vod veze Sekretarijata za narodnu obranu	2/2	4/4	24/24	30/30
Sam. vod Mrzović	1/1	0	40/40	41/41
Sam. vod Vrbica	1/1	0	68/68	69/69
Sam. vod Kešinci	1/1	0	90/90	91/91
Sam. vod Semeljci	1/1	0	59/59	60/60
Sam. vod Koritna	1/1	0	55/55	56/56
Ukupno	**206/208**	**331/286**	**3182/2985**	**3719/3481*** **

* PF = po formaciji
** plus dvije građanske osobe
*** s dvije građanske osobe kod zapovjedništva

Brigada na bojištu

Po svom službenom osnutku, obavljenom 26. rujna 1991., đakovačka 122. brigada HV-a postala je sastavni dio višeg ustrojbenog oblika nazvanog Operativna zona Osijek.[55] Odmah na početku treba istaknuti da brigada nije na liniju bojišnice izašla u punom sastavu, a određena rascjepkanost njezine formacije, uvjetovana, naravno, ratnim djelovanjima, ali i neistodobnim nastankom njezinih rodovskih postrojbi, u prvom redu pješačkih bojni, proteći će se na ostatak 1991. Tako je, u isto vrijeme kada dolazi do službenog osnutka brigade, njezina buduća 1. bojna (tada još 2. bojna 107. brigade ZNG-a), prema zamislima nadređenih, trebala zauzeti položaje u Nuštru, radi obrane crte Kervež-Đombe-Tordinci, s eventualnom mogućnošću napada na srpska uporišta Bršadin, Pačetin i Ostrovo te cestu Trpinja-Bobota, ali zapovijed, iz nepoznatih razloga, nije ostvarena.[56]

Početkom listopada 1991., nakon ustrojbenog razdoblja, dolazi i do postupnog angažmana dijelova brigade na istočnoslavonskom bojištu. Njezina 1. bojna uspijeva neutralizirati srpske napadačke namjere iz Šodolovaca i Markušice te zauzima položaje u šumskom kompleksu «Tomin hrast» i cestovnom pravcu Mrzović-Markušica.[57] Druga bojna brigade djeluje pod zapovjedništvom 109. brigade, te gledano pravcem sjever-jug, predstavlja najjužnije pozicioniranu brigadnu postrojbu. Bojna se u tim prvim listopadnim danima 1991. angažira u organizaciji obrane sela Jarmina, pokušavajući napadno djelovati prema srpskim uporištima Karadžićevu i Ostrovu.[58] Neki dijelovi brigade (ojačane čete) sudjeluju u pokušajima deblokade Vukovara. Pokušaj proboja planiran je u noći 10./11. listopada, a ojačana četa 122. brigade trebala se prikupiti u Nuštru radi uvođenja pravcem Zidine-Marinci-Bogdanovci. No, do planiranog napada nije došlo čemu objašnjenje treba tražiti u izostanku koordinacije prikupljenih snaga, ali i odbijanju nekih postrojbi da sudjeluju u planiranoj operaciji (2. i 3. bojna 3. «A» brigade ZNG-a).[59] Nekoliko dana kasnije (15. i 16. listopada) četu 122. brigade nalazimo u Ivankovu. No, polovica brigade nalazila se na odmoru u Đakovu, a dio je bio raspoređen u gradu.[60] Idućeg dana u

55 Shemu ustroja i zapovjednog lanca Operativne zone Osijek vidi u D. MARIJAN, *Bitka za*, 29.
56 *Isto*, 141.
57 A. BORIČIĆ, M. DRENJANAC, «Izrastanje», 86.
58 *Isto*.
59 D. MARIJAN, *Bitka za*, 174.-175.
60 SVA-MORH, F122, 2121-06-91-103, Izvješće od 15. listopada 1991.; SVA-MORH, F122, 2121-06-91-108, Izvješće od 16. listopada 1991.

Ivankovo, uz već prisutnu ojačanu četu, došla je i 2. bojna (tri čete, dijelovi topništva, tehničko te sanitetsko odjeljenje), s namjerom ponovnog pokušaja deblokade okruženog Vukovara. Zapovijed za odlazak u Ivankovo odbilo je izvršiti 26 vojnika, što predstavlja rijedak slučaj izvjesnih personalnih poteškoća u brigadi. No, zbog dogovorenog primirja, od planiranih napadnih operacija se odustalo.[61] U tom trenutku prva bojna bila je razmještena nešto sjevernije tj. na pravcu Koritna-Kešinci-Šodolovci.[62] Do kraja listopada položaji brigade nisu se važnije mijenjali. Prva bojna bila je smještena na spomenutom pravcu, utvrđujući položaje i odgovarajući na topničke ispade JNA. Postrojbe na bojištu bile su angažirane na «uredjenju zaklona, maskiranju položaja, osmatranju prostora te organizaciji čuvanja orudja na borbenom položaju».[63] Druga bojna i dalje se nalazila u zoni odgovornosti 109. brigade. Brigadno topništvo također je dijelom bilo pozicionirano na vinkovačkoj bojišnici. Baterija haubica od 122 mm tako je gotovo cijelog 25. listopada djelovala po selima Gaboš i Karadžićevo.[64] Potkraj istog mjeseca dvije čete 122. brigade sudjelovale su u neuspješnom napadu na Ostrovo, u uzaludnom pokušaju odvraćanja JNA od napada na Tordince.[65]

Početak studenog donosi najavu većih napadačkih djelovanja JNA prema sjeverozapadnoj pozadini istočoslavonskog bojišta tj. u pravcu Našica, Đakova i Valpova. Pored 106. i 130. brigade i 122. brigada HV-a trebala je imati važnu ulogu u zaustavljanju namjera JNA i srpskih pobunjenika.[66] Zapovjedništvo brigade predviđalo je najjače napade na pravcu Laslovo-Ernestinovo-Tenjski Antunovac, uz pojačano djelovanje pravcem Đakovo-Vladislavci-Brođanci. Zadatak brigade sastojao se u dopuni «dosadašnjeg sistema obrane u dodjeljenoj zoni» te «odsudnom obranom spriječiti prodor ka Djakovu».[67] Prva bojna, zajedno s postrojbama NZ-a, pojačane baterijom topova od 120 mm i mješovitim protuoklopnim vodom smještena je na pravac šuma Durgutovica-Popova livada. Druga bojna, nakon što je izvučena iz zone djelovanja 109. brigade, smještena je u Đakovu, ali trebala je biti u stanju pripravnosti radi mogućeg djelovanja na pravcima Koritna - Šodolovci i Budrovci - šuma Durgutovica - Jarmina. Pored pješačkih bojni, u svrhu zadanih obrambenih namjera, angažirano je i brigadno topništvo sa zadatkom sprječavanja razvoja napadno-jurišnog postava JNA, mješovita protuoklopna baterija na pravcima Markušica-Vrbica te

61 SVA-MORH, F122, 2121-06-91-136, Izvješće od 17. listopada 1991.; D. MARIJAN, *Bitka za*, 197.
62 SVA-MORH, F122, 2121-06-91-136, Izvješće od 17. listopada 1991.
63 SVA-MORH, F122, 2121-06-91-194, Izvješće od 22. listopada 1991.
64 SVA-MORH, F122, 233/91, Izvješće od 26. listopada 1991.
65 D. MARIJAN, *Bitka za*, 203.
66 *Isto*, 217.
67 SVA-MORH, F122, 324/91., Zapovijed od 5. studenog 1991.

Šodolovci-Semeljci, divizijun protuzračne obrane, smješten u Đakovu i Semeljcima, inŽinjerijska četa sa zadaćom utvrđivanja obrambenih poloŽaja te diverzantski i izviđački vod. Sveukupno gledajući, brigada je većinu snaga grupirala na pravcu Markušica-ekonomija Čeretinci-Mrzović-Vrbica-Đakovo dok su pomoćne snage koncentrirane na pravcu Šodolovci-Koritna-Semeljci.[68] Sredinom studenog zapovjedništvo Operativne zone Osijek pokušalo je još jednom probiti okruŽenje Vukovara. U planiranom prodoru sudjelovala je i 1. bojna 122. brigade, u pričuvnom postavu. Hrvatske snage nisu uspjele probiti opsadu Vukovara ponajviše zbog loše procjene jakosti protivnika te nespremnosti prikupljenog ljudstva.[69]

U drugoj polovici studenog jedan od većih problema za hrvatske snage na istočnoslavonskom bojištu bio je teŽak poloŽaj na pravcu Tenjski Antunovac-Ernestinovo-Laslovo. U pokušaju stabilizacije tog dijela bojišnice sudjelovala je i 122. brigada. Njezina 2. bojna, točnije, ojačana četa te bojne trebala je u jutarnjim satima 24. studenog zaposjesti poloŽaje u rejonu Adica-Markuševac-Kanal (na rijeci Vuki) te «osigurati potpunu kontrolu kanala i spriječiti prijelazak agresora preko porušenih mostova».[70]

Na području djelovanja 122. brigade, središnjo-sjeverozapadnom dijelu istočnoslavonske bojišnice, do kraja 1991., nije dolazilo do pomicanja crte bojišnice. Stupanj budnosti brigade nije smjeo biti umanjen niti u vrijeme boŽićno-novogodišnjih blagdana. Postrojbe, koje su se zatekle na bojištu 24. i 31. prosinca, morale su imati punu popunjenost. Također, u tim danima zabranjeno je «otvaranje vatre u znak veselja» tj. uporaba vatrenog oruja dopuštena je «samo po neprijatelju».[71] Brigada je kraj godine dočekala u sljedećem razmještaju: 1. bojna na pravcu šuma Durgutovica-Hrastin, 2. bojna u području šuma Kreketnjak (s djelovanjem prema Šodolovcima), 3. bojna (s mehaniziranom četom) na pravcu rijeka Vuka-Ivanovac-Tubojka (sa ciljem neutralizacije neprijateljskih snaga u rejonu sela Koprivna) te 4. bojna na pravcu šuma Durgutovica-Taborište-Kešinci-Mrzović, u cilju osiguranja pozadine 1. bojne.[72] No, prijelaz u novu godinu nije protekao mirno. U novogodišnjoj noći postrojbe JNA djelovale su minobacačkim i tenkovskim projektilima po poloŽajima brigade te selima Kešinci, Koritna, Semeljci i Mrzović. Istog dana

68 *Isto*.
69 D. MARIJAN, *Bitka za*, 227.-230.
70 SVA-MORH, F122, 529/91, Zapovijed od 23. studenog 1991.
71 SVA-MORH, F122, 962/91, Zapovijed od 22. prosinca 1991.
72 SVA-MORH, F122, 1042/91, Zapovijed od 29. prosinca 1991.

zapovjedništvo brigade su posjetili potpredsjednik vlade Republike Hrvatske Zdravko Tomac i general-bojnik Imre Agotić.[73]

Na samom početku 1992. u Sarajevu je došlo do potpisivanja primirja između zaraćenih strana u Hrvatskoj. No, sukladno već ustaljenoj praksi njihova kršenja, i ovo primirje nije dugo potrajalo. Već 10. siječnja 1992. zapovjednik 122. brigade bio je, usljed čestih povreda Sarajevskog sporazuma, koji su se očitovali u vidu snajperskog djelovanju po brigadnim položajima, iznenadnim pokretima neprijateljskog pješaštva i oklopništva te ubacivanja izvidničko-diverzantskih trupa u brigadnu pozadinu, primoran posebnom zapovijedi upozoriti podređene mu postrojbe da od eventualno očekivanog odmora od bojnih djelovanja neće biti ništa.[74] Naprotiv, zapovjednicima pojedinih rodovskih brigadnih postrojbi zapovijeđeno je da se potpisani «prekid vatre i primirje» moraju «iskoristiti za poboljšanje i zauzimanje povoljnijih obrambenih položaja».[75] U smislu brigadnog rasporeda ova zapovijed značila je sljedeće: 1. bojna trebala je izvršiti procjenu područja Nikšin lug, s mogućnošću njegova zauzimanja, 2. bojni je zapovijeđen nastavak aktivnog djelovanja prema Šodolovcima i Petrovoj Slatini, uz dopuštenu uporabu isključivo hladnog i streljačkog naoružanja, 3. bojna trebala je nastaviti s utvrđivanjem položaja na pravcu rijeka Vuka-Tubojka, kao priprema za zauzimanje položaja u području Anta Majura, 4. bojna trebala je nastaviti s uređenjem obrambenih položaja u Domboku i šumi Durgutovici, mješovitom artiljerijskom divizijunu i mješovitom protuoklopnom artiljerijskom divizijunu je zapovijeđeno postizanje stupnja pripravnosti za aktivno djelovanje po selima Koprivna, Šodolovci i Karadžićevo dok je samohodni laki artiljerijsko-raketni divizijun protuzračne obrane trebao postići stupanj pune bojeve gotovosti.[76] Čini se da je zapovijed uspješno realizirana. Naime, 24. siječnja snage JNA pokušale su, koristeći vremensko-prostorne okolnosti (odvodni kanali i magla), ovladati šumom Tomin hrast, ali, nakon petosatne borbe, napad je odbijen.[77]

Početkom veljače 1992., u kontekstu izbijanja prvih naznaka ratnih djelovanja u Bosni i Hercegovini, zapovjedništvo brigade obaviješteno je o utvrđivanju napadača u selima Šodolovci, Koprivna i Petrova Slatina. Obrana je, u tom području, povjerena 4. bojni, uz podršku voda mješovotog protuoklopnog artiljerijskog divizijuna (topovi 100 mm T-2 i POLO-83) te voda protuzračne

73 SVA-MORH, F122, 1/92, Izvješće od 1. siječnja 1992.
74 SVA-MORH, F122, Klasa 8/92-01/21, Ur. broj 2144-01-92-1, Zapovijed od 10. siječnja 1992.
75 SVA-MORH, F122, Klasa 8/92-01/25, Ur. broj 2144-01-92-1, Zapovijed od 10. siječnja 1992.
76 *Isto*.
77 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/26, Ur. broj 2144-01-92-1, Izvješće od 25. siječnja 1992.

obrane (BOV 20/3).[78] Tijekom cijele prve polovice veljače JNA je narušavala netom potpisano primirje, ponajviše napadima iz topničkog naoružanja. Jedan od jačih topničkih napada na brigadne položaje tako se dogodio 9. veljače. Napadač je ispalio 40 projektila na Koritnu, 30 na Anta Majur i 6 na Semeljce, a napadnuti su i položaji 3. bojne u Tubojki.[79] JNA je, iako u sve manjoj mjeri, pokušavala probiti obrambene linije brigade i pješačkim napadima. U ranim popodnevnim satima 11. veljače odbijen je pješački napad iz Karadžićeva prema Durgutovici. Istog dana brigadno topništvo, po slobodnoj procjeni, nanijelo je znatne gubitke napadaču: kod Šodolovaca su uništena dva tenka te po jedan utovarivač i rovokopač, a u samom Karadžićevu tri bunkera.[80] Krajem veljače brigada je na bojišnici imala 2.320 vojnika kojima se, s najintenzivnijim sučeljavanjem s napadačem u području Šodolovaca, a, prema vlastitoj procjeni, nasuprot se nalazio jedan oklopni bataljun JNA ojačan «sa oko 2000 domaćih i uvezenih četnika».[81] S obzirom na opću sliku istočnoslavonskog bojišta 122. brigada nalazila se, kako je istaknuo i njezin zapovjednik, «na pomoćnom pravcu napada neprijatelja».[82]

Svakako da je opasnost od proboja obrambenih linija hrvatskih snaga na istočnoslavonskom bojištu, kao posljedica više okolnosti (pored već evidentnog stupnja «potrošenosti» napadača, učvršćenja sustava hrvatske obrane, priprema za rat u BIH tu treba spomenuti i planirano razmještanje snaga Ujedinjenih naroda), s dubljim ulaskom u 1992., postajala sve manja. Ipak, u prvoj polovici ožujka, zadadak 122. brigade bio je «da odsudnom obranom ne dozvoli prodor agresora u zonu obrane i da omogući dolazak snaga OUN u predviđene rajone».[83] Smanjenje intenziteta oružanog djelovanja imalo je određenih demotivirajućih učinaka na ljudstvo brigade što se, onda, konkretiziralo u izvjesnom slabljenju vojne discipline. «Prisutna je velika opuštenost», istaknuo je zapovjednik brigade sredinom ožujka 1992., «kao da je rat završen, kao da se je protivnička strana rasula, a ne uzima se za ozbiljno da se agresor stalno ojačava [...], fortifikacijski popravlja svoj položaj i svakodnevno djeluje po našim položajima».[84] Ipak, u istom izvješću, moral brigadnog ljudstva ocijenjen je dobrim.[85] Nešto kasnije

78 SVA-MORH, F122, Klasa 8/92-01/56, Ur. broj 2144-01-92-1, Zapovijed od 2. veljače 1992.
79 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/48, Ur. broj 2144-01-92-48, Izvješće od 9. veljače 1992.
80 SVA-MORH, F122, Str. pov. broj 81/92-02/50, Ur. broj 2144-01-92-1, Izvješće od 11. veljače 1992.
81 SVA-MORH, F122, Str. pov. broj 81/92-02/70, Ur. broj 2144-01-92-1, Izvješće od 27. veljače 1992.
82 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/53, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Ocjena borbene gotovosti od 13. veljače 1992.
83 SVA-MORH, F122, Klasa 8/92-01/04, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Zapovijed od 10. ožujka 1992.
84 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/90, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Zapažanja od 16. ožujka 1992.
85 *Isto*.

zapovjednik je bio još konkretniji, istaknuvši kako su «stanje ni mira ni rata i određena pasivnost, te dosta dug period (nekoliko mjeseci) na istim položajima uticali [...] na moral boraca i donekle ga pasivizirali, od onoga početnog poleta i zanosa».[86] Tome je, svakako, pogodovala i taktika napadača, koja se sastojala od, gotovo isključivo, svakodnevnog provociranja topničko-streljačkim oružjem. Tako je, na primjer, 5. travnja na položaje brigade kod Šodolovaca djelovano iz streljačkog naoružanja. Istog dana djelovano je «mitraljezima i protivavionskim topovima po položajima 1. pb [pješačke bojne]».[87] Pred dolazak snaga međunarodne zajednice, nazvanih United Nation Protection Force (UNPROFOR), brigadnim postrojbama je zabranjena svaka uporaba vatrenih sredstava čak i u slučaju provokacija tj. «pripadnici 122. br. HV moraju strpljivo i disciplinirano sve to podnositi i ne uzvraćati vatru».[88]

Potkraj travnja zona odgovornosti brigade bila je duga 18 km. Dijelovi protivoklopnih postrojbi (dvije protivoklopne baterije) ustupljene su 131. i 139. brigadi. Zabrana uzvraćanja na provokacije uzrokovala je izvjesne probleme tj. za pretpostaviti je da je dovela do izvjesnog stupnja nezadovoljstva. Kakva-takva stabilnost, istaknuto je, «je rezultat stalnog boravka starješina među vojnicima i uticajem da se još malo strpe i osiguraju raspored snaga UNPROFOR-a».[89] Donekle raspoloženje pripadnika brigade može dočarati i kratki zapis zapovjednika 1. bojne, koji je, vezano uz takvu situaciju, zabilježio da, do dolaska međunarodnih snaga, «treba sačuvati živce i trpiti provokacije».[90]

Izbijanje ratnog sukoba u BIH poremetilo je ustaljenu svakodnevicu 122. brigade. Koncentracija JNA u sjevernoj Bosni, početkom svibnja 1992., procijenjena je na oko 200 oklopnih vozila, pa je brigadi, u slučaju eventualnog prelaska rijeke Save od strane napadača, zapovijeđeno uspostavljanje sustava obrane na pravcu Vrpolje-Slavonski Šamac, u suradnji s 139. brigadom. U tu svrhu brigada je izdvojila 3. bojnu, koja je, zajedno s 2. domobranskom satnijom, mješovitim protivoklopnim vodom, baterijom samohodnih haubica od 122 mm te baterijom protuzračne obrane, trebala zauzeti položaje na kanalu Bić, izvršiti prihvat postrojbi 139. brigade te uspostaviti obranu na pravcima Slavonski Šamac-Vrpolje te Svilaj-Donji Andrijevci-Vrpolje. Sustav obrane 122. brigada trebala je uspostaviti, pored spomenute 139. brigade, zajedno s 131. (lijevi bok) i

86 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/111, Ur. broj 2144-01-92-01, Referiranje od 30. ožujka 1992.
87 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/118, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Izvješće od 5. travnja 1992.
88 SVA-MORH, F122, Klasa 8/92-01/153, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Zapovijed od 17. travnja 1992.
89 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/144, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Referiranje o borbenoj spremnosti od 26. travnja 1992.
90 MĐ, 4608/63-RD122, Zapis od 2. svibnja 1992.

157. brigadom (desni bok).[91] Do kraja svibnja zona odgovornosti (crta bojišnice) nije se mijenjala, ali u potpunosti je povjerena pješačkim brigadnim postrojbama. Veći dio brigadnog topništva te popratnih postrojbi ustupljen je Operativnoj grupi Istočna Posavina, kao izravna posljedica intenziviranja sukoba u BIH.[92] Sredinom lipnja, zbog uznapredovale demobilizacije (4. bojna), došlo je do izvjesnih promjena u rasporedu brigade. Nekadašnju zonu odgovornosti 4. bojne preuzele su 2. bojna (pravac Anta Majur-Mrkučevac) i 3. bojna (pravac rijeka Vuka-Anta Majur).[93] Također, za potrebe Operativne grupe Istočna Posavina, s položaja je izvučena 1. bojna, čiju zonu odgovornosti je preuzela 2. bojna i to po jedna pješačka četa na pravce ekonomija Čeretinci-Markušica, šuma Tomin Hrast-Markušica i šuma Kreketnjak-Šodolovci.[94] Kraj lipnja, 122. brigada, u sastavu dvije pješačke bojne, organizirala je sustav obrane u zoni od šume Durgutovica do rijeke Vuke. U sklopu Operativne grupe Istočna Posavina nalazila se 1. bojna, samohodna baterija haubica od 122 mm, baterija minobacača 120 mm te dvije protivoklopne baterije (u zoni odgovornosti 131. i 139. brigade).[95]

Početkom srpnja 1992., zapovjedništvo brigade, pretpostavljajući da su snage JNA izvučene iz njezine zone odgovornosti, procjenjivalo je da nasuprot brigadi, u srpskim uporištima Karadžićevu, Markušici, Podrinju, Adi, Šodolovcima i Koprivni napadač raspolaže s snagama jačine jednog bataljuna Teritorijalne obrane. Također, procijenjeno je da su te snage raspoređene u obrambenom postavu i to da prednji «kraj obrane imaju na ivicama naseljenih mjesta za što koriste kuće – tvrde objekte podešene za vatreno djelovanje i zaštitu».[96] Kako je pretpostavljen i nastavak napadačko-provokatorskih djelovanja, u prvom redu uporabom diverzantsko-terorističkih skupina te djelovanjem snajperista, zapovjedništvo brigade je odlučilo obrambeni postav prilagoditi toj situaciji. Zona odgovornosti brigade protezala se pravcima: desno-šuma Durgutovica-Mrzović-Vrbica te lijevo-rijeka Vuka-Lipovac-Široko Polje-Gorjani.[97] Postavljene zadatke realizirale su 1. i 3. bojna, dok je 2. bojna ustupljena Operativnoj grupi Istočna Posavina.[98] Nešto kasnije Operativnoj grupi

91 SVA-MORH, F122, Str. pov. 8/92-01/10, Ur. broj 2144-01/02-92-1, Zapovijed od 3. svibnja 1992.
92 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/184, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Referiranje o borbenoj spremnosti od 25. svibnja 1992.
93 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/216, Ur. broj 2144-01/03-92-1, Izvješće od 18. lipnja 1992.
94 SVA-MORH, F122, Str. pov. 8/92-01/22, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Zapovijed od 18. lipnja 1992.
95 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/232, Ur. broj 2144-01/01-91-1, Referiranje o bojevoj gotovosti za mjesec lipanj 1992. od 27. lipnja 1992.
96 SVA-MORH, F122, Str. pov. 8/92-01/24, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Zapovijed od 5. srpnja 1992.
97 *Isto*.
98 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/247, Ur. broj 2144-01/03-92-1, Izvješće od 9. srpnja 1992.

Istočna Posavina je pridodan i dio 3. bojne.[99] Do kraja srpnja, u operacijama u zoni odgovornosti Operativne grupe Istočna posavina, sudjelovalo je 793 vojnika, 6 minobacača od 60 mm, 5 od 82 mm, 6 od 120 mm, 8 haubica od 152 mm te 2 topa T-12.[100]

Relativno mirnu ratnu svakodnevicu istočnoslavonskog bojišta, u zoni odgovornosti 122. brigade, tijekom kolovoza 1992., prekinuo je incident koji se dogodio polovicom mjeseca, točnije, 13. kolovoza. U jutarnjim satima tog dana izviđački vod brigade, u području Livadskog Luga, bio je neugodno iznenađen upadom grupe ljudi (9 muškaraca i 10 Žena) s četiri traktora i jednim putničkim vozilom, u obrambene položaje brigade, u dubini 200-300 m. Radilo se o skupini srpskih civila, s okupiranih područja Republike Hrvatske, koji su pokušali obrati kukuruz na tom području. Pripadnici izviđačkog voda okružili su skupinu koja se bez otpora predala. No, ubrzo je pridošla još jedna. Na poziv pripadnika voda da napuste svoja motorna vozila odgovorili su otvaranjem vatre, a nakon što im se pridružila i skupina od šest srpskih teritorijalaca, s namjerom okruženja voda, ovaj se povukao na rub šume Tomin hrast. Uhićeni su sprovedeni u Policijsku postaju Đakovo, da bi, nakon intervencije predstavnika UNPROFOR-a, bili vraćeni na okupirano područje. Riječ je bila o osobama iz Markušice i Podrinja, a, u izmjeni vatre s hrvatskim snagama, poginulo ih je četvoro.[101] No, zanimljivo je istaknuti i da su predstavnici UNPROFOR-a «i to pet osoba (troje u civilnoj odjeći i dvoje u uniformi srpske policije)», prema službenom izvješću zapovjedništva brigade, «navodno pokupili četvoro mrtvih i jednu ranjenu Ženu te tri traktora i prikolicu, [te] time uklonili sve što bi predstavljalo dokazni materijal na mjestu incidenta».[102] Ipak, nešto kasnije je zapovjednik snaga UNPROFOR-a u sektoru Istok, ruski pukovnik Aleksandar Hromčenkov, prilikom posjeta zapovjedništvu Operativne zone Osijek, izjavio da je srpska strana prekršila utanačeno primirje ušavši u područje koje nadzire HV. No, Hromčenkov, u isto vrijeme, nije precizirao koja je strana prva otvorila vatru.[103]

Kraj kolovoza brigada je, nakon niza demobilizacijskih odluka, dočekala u jačini 2 pješačke satnije pozicionirane u obrambenom postavu na pravcu šuma

99 SVA-MORH, F122, Str. pov. 8/92-01/28, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Zapovijed od 18. srpnja 1992.

100 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/373, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Referiranje o bojevoj spremnosti od 29. srpnja 1992.

101 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/392, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Izvješće od 13. kolovoza 1992.; SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/393, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Izvješće od 14. kolovoza 1992.; SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/394, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Izvanredno izvješće od 14. kolovoza 1992.

102 «Što kažu hrvatske snage?», *Večernji List*, Zagreb, 15. kolovoza 1992.

103 Mirko SAJLER, «Glad ih natjerala u krađu», *Vjesnik*, Zagreb, 17. kolovoza 1992.

Durgutovica-Hrastin, 2 pješačka voda su bila na odmoru, dvije baterije mješovitog protuoklopnog artiljerijskog divizijuna na položaju u šumi Gušavac te dvije (s 50% ljudstva) u vojarni Dračice. U sklopu Operativne grupe Istočna Posavina nalazila se borbena grupa jačine 220 ljudi te baterija samohodnih haubica od 122 mm.[104]

Uspostavljanjem međunarodnog protektorata nad zonama ratnog djelovanja u Hrvatskoj područje istočne Slavonije ustrojeno je u *Zonu East-UNPA (United Nation Protected Area)-sektor istočna Slavonija* (ZE). Sjedište ZE-a bilo je u Dalju, a međunarodne snage činili su ruska, belgijska i luksemburška bojna. Pored osiguravanja reda i mira jedna od važnijh zadaća međunarodnih snaga bila je i ona o povratku prognanih osoba na područja progonstva.[105] S obzirom da srpsko stanovništvo i nije napustilo područje istočne Slavonije ova zadaća se, u biti, svela na osiguravanje uvjeta povratka izbjeglog hrvatskog stanovništva. No, zapovjedništvo brigade raspolagalo je saznanjima po kojima se međunarodnim snagama upućuju «prijetnje i ultimatumi da će se bojno spriječiti povratak hrvatskog pučanstva, ako UNPA snage dozvole njihov povratak».[106] Snage, za koje se pretpostavljalo da će pokušati spriječiti povratak hrvatskih prognanika, u zoni odgovornosti brigade, procijenjene su na: «Antin-70 četnika i 10 policijskih pasa [...] Markušica-oko 500 četnika,[...], Ada-70 četnika,[...], Podrinje-70 četnika,[...], Šodolovci-250-300 četnika,[...], Koprivna-50 četnika,[...] Petrova Slatina-40-50 četnika».[107] Stoga je zapovjednik brigade zapovijedio stavljanje dviju satnija 1. bojne u stanje pripravnosti i to jednu na liniju bojišta, a drugu u selima Mrzović, Kešinci i Semeljci.[108] U idućim mjesecima zonu odgovornosti brigade počele su postepeno preuzimati domobranske pukovnije. Izmještanje brigade s crte bojišnice potrajalo je do početka veljače 1993. Početkom tog mjeseca zapovjedništvo brigade izvijestilo je zapovjednika Operativne zone Osijek da su brigadni «borbeni raspored preuzele [...] Domobranske pukovnije tako da ova brigada nema borbenog raspored».[109] U tom trenutku brigada je bila sposobna mobilizirati jednu pješačku bojnu te tri samostalna voda (diverzantski, protivdiverzantski i vod vojne policije) te je, zaključio je njezin zapovjednik, «sa

104 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/409, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Referiranje o bojevoj gotovosti za mjesec kolovoz od 26. kolovoza 1992.

105 «Razmještanje mirovnih snaga UN u Hrvatskoj», *Hrvatski Vojnik*, Zagreb, II/1992., br. 9, 4.-5.

106 SVA-MORH, F122, Klasa 8/92-01/34, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Zapovijed od 28. rujna 1992.

107 *Isto*.

108 *Isto*.

109 SVA-MORH, F122, Str. pov. 8/93-01/14, Ur. broj 2144-01/02-93-1, Izvješće od 1. veljače 1993.

tim postrojbama spremna i sposobna primiti sve zadaće koje zahtjeva obrana Domovine».[110]

Demobilizacija 122. brigade

U prvim mjesecima 1992. dolazi i do postepenog smanjivanja brojnosti ljudstva brigade. Odluka hrvatskog vrhovništva o demobilizaciji dijela ljudstva brigada stvorenih u rujnu 1991., za pretpostaviti je, imala je svoje utemeljenje u nekoliko pojavnosti. Na prvom mjestu treba spomenuti potpisivanje primirja u Sarajevu, pa je, usprkos njegovu čestu kršenju, došlo do zaustavljanja ratnih operacija. Također, hrvatske oružane snage, nakon uspješno prebrođenih poteškoća, nastojalo se podignuti na višu, u većem stupnju profesionalniju, razinu, što je pretpostavljalo smanjenje brojnosti ljudstva. Time bi se svojim svakodnevnim poslovima mogao povratiti veliki broj ljudi čime bi se, barem donekle, riješio i problem ionako preopterećenog gospodarstva. Upravo na tome je inzistiralo vodstvo Kriznog štaba općine Đakovo, kada su pristigle prve informacije o namjeri demobilizacije dijela ljudstva brigade. Na sjednici, održanoj 2. ožujka, istaknuto je kako «su proljetni radovi u poljodjelstvu već započeli demobilizacija će zahvatiti najvećim dijelom one vojne obveznike koji su u tim poslovima neophodni».[111] Demobilizaciji brigade pristupljeno je 8. ožujka. Ponovno je istaknuto da «prednost imaju poljodjelci Đakovštine koji posjeduju već obradive površine, te radnici bez kojih se ne može odvijati primarna industrijska proizvodnja».[112]

Demobilizacija brigade odvijala se dvojako. Za veći dio ljudstva planiran je potpuni odlazak iz oružanih snaga tj. njihov povratak mirnodopskim aktivnostima. No, jedan, manji, dio, koji se odlikovao boljim vojnim karakteristikama, počeo je, uz dragovoljni pristanak, popunjavati postrojbe aktivne vojske (3., a kasnije i 5. brigada). U prvoj fazi predviđeno je smanjivanje 1. i 2. bojne na razinu brojnosti od 500 ljudi te 3. i 4. bojne na razinu od 450 ljudi te postepeno rasformiranje cjelokupne 4. bojne.[113] Do kraja ožujka iz brigade je otpušteno 350 ljudi, a daljnjih 140 prešlo je u sastav 3. brigade ZNG-a. S tim

110 *Isto*.
111 Siniša KRAML, «Kronologija rata», *Đakovština*, 202.
112 *Isto*, 205.
113 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/90, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Zapažanja od 16. ožujka 1993.

odlascima brigada je brojila 3.076 ljudi.[114] U idućih mjesec dana demobilizacija je uhvatila maha. Krajem travnja brigada je brojila 2.688 ljudi. Još uvijek je brigadno pješaštvo bilo raspoređeno u četiri pješačke bojne, ali, sveukupno gledajući, njegova brojnost umanjena je za ekvivalent jedne bojne. Ukupno je u pješačkim bojnama bilo, nakon ovih promjena, 1.850 ljudi. Također, i ostale brigadne rodovske postrojbe doŽivjele su promjene. Iz korpusa brigade izdvojeni su samostalni divizijun protuzračne obrane, vod vojne policije te vod poligona «Gašinci». Ovim izdvajanjem brigadno ljudstvo umanjeno je za ukupno 273 čovjeka.[115] Proces demobilizacije donekle je usporen pristizanjem novih godišta vojnih obveznika. Stoga je, u odnosu na kraj travnja, brigadno ljudstvo, potkraj idućeg mjeseca, umanjeno za 63 čovjeka. Česte izmjene ljudstva prouzročile su i određene poteškoće koje su se očitovale u smanjenju razine borbene spremnosti posebice u stupnju obučenosti za borbu protivoklopnim sredstvima. Zapovjedništvo brigade je ovim poteškoćama pokušalo doskočiti stvaranjem postrojbe jačine jedne pješačke bojne, opremljene «za brze intervencije u zoni brigade ako dođe do demobilizacije u većem obimu u brigadi».[116] Od ukupnog broja brigadnog ljudstva (2.529), prema izvješću s početka lipnja, njih 927 izjasnilo se za ostanak u HV-u.[117]

Početni korak prve faze demobilizacije 122. brigade završen je početkom lipnja. Brojnost brigadnog ljudstva umanjena je za ekvivalent jedne pješačke bojne, s time što je demobilizacijom zahvaćeno ljudstvo svih četiriju pješačkih bojni. Nakon te faze brigadno pješaštvo, po bojnama, bilo je sljedeće brojnosti: 1. bojna-448 vojnika, 2. bojna-398, 3. bojna-423 te 4. bojna-382. No, u sklopu prve demobilizacijske faze, bilo je predviđeno i ukidanje 4. bojne. Prema ocjeni brigadnog zapovjedništva u prvoj polovici lipnja stekli su se uvjeti i za ovaj korak (skraćenje bojišne crte, dolazak međunarodnih snaga te sve učestaliji zahtjevi gospodarskih čimbenika Đakovštine).[118] Već idućeg dana (9. lipnja) zapovjedništvo Operativne zone Osijek dalo je zatraŽenu suglasnost.[119] Ukidanju 4. bojne pristupljeno je 16. lipnja i to na sljedeći način: od ukupno tri pješačke

114 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/111, Ur. broj 2144-01-92-1, Referiranje po elementima borbene spremnosti od 30. oŽujka 1992.

115 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/144, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Referiranje o borbenoj spremnosti od 26. travnja 1992.

116 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/184, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Referiranje o borbenoj spremnosti od 25. svibnja 1992.

117 SVA-MORH, F122, Klasa 801-01/92-01/21, Ur. broj 2144-01/13-92-1, Pregled brojnog stanja brigade od 6. lipnja 1992.

118 SVA-MORH, F122, Klasa 801-01/92-01/22, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Zamolba za rasformiranje 4. bojne od 8. lipnja 1992.

119 SVA-MORH, F122, Klasa 801-01/92-01/02, Ur. broj 1076-13-92-61, Suglasnost od 9. lipnja 1992.

satnije, koliko je bilo u sastavu bojne, po jedna je prebačena u ostale pješačke bojne, izviđački vod u 2. bojnu, desetina veze u brigadni vod veze, sanitetska desetina u brigadni sanitetski vod, a prateći vod raspoređen je po satnijama kako bi se dosegao stupanj njihove pune formacije.[120] Po završetku prve demobilizacijske faze brigada je imala 2.415 ljudi, od toga 1.536 u pješačkim bojnama (1. bojna-520, 2. bojna-508 i 3. bojna-508).[121]

Druga demobilizacijska faza počela se provoditi od 10. srpnja 1992. Predviđena je demobilizacija ekvivalenta dviju bojni.[122] Prema rezultatima pismenim putem provedene ankete za ostanak u redovima HV-a izjasnilo se ukupno 919 pripadnika brigade.[123] Do kraja srpnja demobiliziran je 321 pripadnik brigade (17 časnika, 20 dočasnika i 284 vojnika), što je bio prvi korak do planiranog stupnja prema kojem bi se brigada sastojala od jedne pješačke bojne (u okviru 1. bojne) te mješovitog protuoklopnog artiljerijskog divizijuna i mješovitog artiljerijskog divizijuna s pratećim postrojbama. Planirana pješačka bojna (bataljun), u ovom trenutku, već je bila u završnoj fazi ustroja te je, prema procjeni brigadnog zapovjedništva, «u stanju izvršiti i najsloženije zadatke koji bi se pred njega postavili. Demobilizacijom velikog broja ljudi konačno smo došli do odlične kvalitete.».[124] Tijekom demobilizacije došlo je i do izvjesnih poteškoća. Naime, dio brigade koji se demobilizirao, u motivacijskom smislu, mogao je djelovati negativno na one koji su se odlučili za ostanak u vojsci. Držeći da će novoustrojena pješačka bojna, kod čijih pripadnika, ipak, nije zamijećen pad morala, biti spremna za predstojeće zadatke, uzročnik negativnih pojavnosti kod brigadnog ljudstva predviđenog za demobilizaciju, objašnjavao se činjenicom «da je vojska s dugotrajnim provođenjem vremena u obrambenim rovovima bez bojevih djelovanja postala umorna i bezvoljna».[125]

Druga demobilizacijska faza, ukoliko se uzme broj demobiliziranih pripadnika kao kriterij njezine uspješnosti, provođena je vrlo učinkovito. Zaključno s 11. kolovozom brigada je brojala ukupno 1.315 pripadnika. Po

---

120 SVA-MORH, F122, Klasa 8/92-01/210, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Zapovijed od 13. lipnja 1992.

121 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/232, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Referiranje o bojevoj spremnosti za mjesec lipanj od 27. lipnja 1992.

122 SVA-MORH, F122, Klasa 8/92-01/247, Ur. broj 2144-01/13-92-1, Zapovijed od 1. srpnja 1992.

123 SVA-MORH, F122, Klasa 801-01/92-01/29, Ur. broj 2144-01/13-92-1, Izvješće od 1. srpnja 1992. Po pojedinim brigadnim postrojbama izjašnjavanje je izgledalo ovako: 1. bojna-217 vojnika, 2. bojna-126, 3. bojna-106, 4. bojna-84 [!?], mješoviti protuoklopni artiljerijski divizijun-111, mješoviti artiljerijski divizijun-70, ČLP [?]-84, inŽ četa-52, vod veze-23, izviđači-19, garnizonski poslovi-12, protivdiverzantski vod-8, vod radiološko-biološko-kemijske obrane-4 i diverzantski vod-3. (*Isto*.)

124 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/373, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Referiranje o bojevoj spremnosti od 29. srpnja 1992.

125 *Isto*.

rodovskim postrojbama brigade oni su bili raspoređeni na sljedeći način: zapovjedništvo i ured zapovjedništva-60, vod veze-40, izviđački vod-15, diverzantski vod-5, inžinjerijska četa-61, pozadinska četa-126, vod za garnizonske poslove-19, vod radiološko-biološko-kemijske obrane-13, 1. bojna-584, mješoviti artiljerijski divizijun-73, mješoviti protuoklopni artiljerijski divizijun-190, baterija protuzračne obrane (u sastavu brigade)-25, dobrovoljci/Vukovar-23, vod veze Sekretarijata narodne obrane-10, domobranstvo-4, dobrovoljci/Operativna grupa Istočna Posavina-10, ranjeni/bolesni-44, zarobljeni (bivša 2. bojna/izviđači)-5 te nedefiniranih-8. Također, u sklopu brigade bilo je i 40 vojnih novaka.[126] Ustroj planirane pješačke bojne nije dovršen do kraja kolovoza. U tom trenutku bojna je bila popunjena i s više (10%) vojnika nego što je propisano, ali radilo se o završnoj fazi njezina ustroja. Istaknuto je kako se «još uvijek [...] vrši njezino oformljenje, čišćenje od nesposobnih [!?], kao i demobiliziranje onih koji podliježu kriterijima za demobilizaciju».[127] Kao što je i ranije istaknuto dio ljudstva nastavak vojne karijere nastavio je u 3. brigadi ZNG-a. Tijekom srpnja i kolovoza u 3. brigadu otišlo je 145 pripadnika brigade. Odlazak, u vojnom smislu, najsposobnijih pripadnika brigade, svakako je utjecao i na stupanj borbene spremnosti pješačke bojne u završnom stupnju formiranja. Zapovjednik brigade o načinu stvaranja profesionalnih postrojbi nije imao osobito pozitivno mišljenje: «Mislim, a to je i ocjena Zapovjedništva 122. br. HV, da je stvaranje profesionalne vojske i 'R' vojske u ratnim uvjetima, neopravdano. U svim vojskama svijeta zna se što je 'Garda', odnosno što su elitne jedinice, ali one se ne stvaraju od uzimanja i probiranja kadrova iz drugih jedinica. Tu na tom planu ima puno primjedbi. [...] Ovo sada je neodrživo.».[128]

Od listopada 1992. započinje treća faza demobilizacije. Đakovačka brigada postala je i važna ustrojbena osnovica za novoosnovanu 5. gardijsku brigadu HV-a. Čini se da su uspješno prevladane i poteškoće vezane uz demobilizaciju dijela ljudstva. Istaknuto je kako većina «ljudi pravilno shvaća potrebu demobiliziranja, a ispoljavaju spremnost ako ustreba da su tu i daće se odazvati za obranu svoje domovine».[129] Krajem studenog brigada je brojala 278 ljudi. Također, i dalje je nastavljeno s njezinim rasformiranjem. Predloženo je ubrzanje prelaska, još uvijek postojećeg voda logistike i zapovjedništva garnizona u

126 SVA-MORH, F122, Klasa 8/92-01/291, Ur. broj 2144-01/17-92-1, Izvješće od 11. kolovoza 1992.

127 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/409, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Referiranje o bojevoj spremnosti za mjesec kolovoz od 26. kolovoza 1992.

128 *Isto*.

129 SVA-MORH, F122, Klasa 81/92-02/499, Ur. broj 2144-01/01-92-1, Referiranje za listopad 1992. od 6. studenog 1992.

Đakovu, u nadležnost 5. gardijske brigade te voda vojne policije u nadležnost 68. bojne vojne policije. Potkraj 1992. brigada je bila u završnoj fazi svog rasformiranja/demobilizacije te, u ovom trenutku, više nije imala «zonu odgovornosti, garnizon, vojarnu, a niti jedinice».[130]

Zaključno s početkom veljače 1993. demobilizacija 122. brigade je privedena kraju. Od snaga spremnih na trenutno djelovanje brigada je raspolagala sa satnijom logističke podrške koja je predstavljala dio logistike 3. i 5. gardijske brigade. Mobilizacijska spremnost brigade ocijenjena je dobrom, s izuzetkom u mogućnosti brze mobilizacije topničkih postrojbi. S obzirom na raspoloživa tvarna sredstva brigada je, u slučaju potrebe, mogla planirati mobilizaciju jedne pješačke bojne i dviju pješačkih satnije te neke prateće postrojbe, sveukupno, oko 1.000 ljudi. Problema s opskrbom tih postrojbi tijekom mobilizacije ne bi bilo, istaknuto je, «tim prije što dio logistike 122. br. još uvijek funkcionira».[131]

Zaključak

U drugoj polovici rujna 1991. proveden je drugi val mobilizacije Hrvatske vojske. S osnovicom u bojnama 107. i 108. brigade, koje su stekle potrebno borbeno iskustvo, na području Slavonije ustrojavaju se nove četiri brigade. Na području Đakovštine ustrojava se 122. brigada. Nakon pripremnog razdoblja brigada se tijekom listopada 1991. razmješta na istočnoslavonskoj bojišnici ili, točnije, na lijevom boku vukovarsko-vinkovačkog dijela te bojišnice. U svojoj zoni odgovornosti, u najvećem dijelu promatranog razdoblja dužine oko 20 km, brigada se suprotstavlja i uspješno spriječava neprijateljski prodor u zapadne dijelove Đakovštine te šire zaleđe Osijeka. Neke brigadne rodovske postrojbe sudjeluju i u pokušajima deblokade opsjednutog Vukovara. Po svojoj unutarnjoj organizaciji 122. brigada je imala četiri pješačke bojne te ostale prateće postrojbe. Ipak, treba posebno istaknuti topničke (mješoviti protuoklopni artiljerijski i mješoviti artiljerijski divizijun) i protuzračne brigadne postrojbe koje su, uz dijelove pješačkih postrojbi, vrlo često uzimale aktivnog učešća i u borbenim djelovanjima na drugim kriznim žarištima (prostor Posavlja). Tijekom 1992. dolazi do postupnog preustroja i demobilizacije 122. brigade. Većim dijelom njezini pripadnici se vraćaju svojim mirnodopskim aktivnostima, ali dio ih popunjava i redove profesionalnih postrojbi.

130 SVA-MORH, F122, Klasa 801-01/92-01/81, Ur. broj 2144-01-13-92-1, Izvješće od 27. studenog 1992.
131 SVA-MORH, F122, Str. pov. 8/93-01/14, Ur. broj 2144-01/02-93-1, Izvješće od 1. veljače 1993.

Dodatak

Popis poginulih pripadnika 122. brigade 1991.-1992.[132]

Redni broj	Prezime i ime poginulog	Nadnevak pogibije/smrti	Mjesto pogibije/smrti
1.	BELLA Borislav	9. siječnja 1992.	Tomin hrast
2.	BRLOŠIĆ Andrija	28. svibnja 1992.	Piškorevci
3.	ĆURIĆ Stipo	27. ožujka 1992.	Slavonski Brod
4.	DAVIDOVIĆ Živko	9. prosinca 1992.	Osijek
5.	DILBER Božo	18. studenog 1991.	Slavonski Brod
6.	FILIPOVIĆ Josip	9. studenog 1991.	Mrzović
7.	GALOVIĆ Pavao	10. prosinca 1991.	Šodolovci
8.	GAVRAN Đuro	22. rujna 1991.	Koritna
9.	GLAVAŠ Tomislav	5. kolovoza 1992.	Tomin hrast
10.	GUJAŠ Ivan	31. siječnja 1992.	Tomin hrast
11.	GUVO Franjo	25. svibnja 1995.	Mrzović*
12.	HROMIŠ Vlado	7. veljače 1992.	Piškorevci*
13.	IVANDIĆ Miroslav	16. siječnja 1992.	Slavonski Brod
14.	IVIĆ Saša	11. srpnja 1992.	Slavonski Brod
15.	JUKIĆ Josip	3. veljače 1992.	Slavonski Brod
16.	JUKIĆ Marko	3. studenog 1991.	Koritna
17.	JURJEVIĆ Zoran	2. prosinca 1991.	Markušica
18.	KANIŽA Ivica	2. prosinca 1991.	Markušica
19.	KARAK Ivica	30. studenog 1995.	Gašinci
20.	KARALIĆ Ivica	30. siječnja 1992.	Koritna
21.	KELIĆ Mato	16. listopada 1991.	Vukovar
22.	KLJAIĆ Josip	11. srpnja 1992.	Slavonski Brod
23.	KOLARIK Zlatko	11. srpnja 1992.	Slavonski Brod
24.	KOVAČEVIĆ Tihomir	12. prosinca 1991.	Šodolovci
25.	KRIŽAN Zvonko	2. svibnja 1992.	Zelengaj
26.	LAJTKAUM Ivica	6. listopada 1991.	Đakovački Selci
27.	LUČIĆ Marko	18. prosinca 1991.	Šodolovci

132 *Očevidnik poginulih hrvatskih branitelja i članova uže obitelji*, Odjel hrvatskih branitelja i članova njihovih obitelji Osječko-baranjske Županije – Ministarstvo hrvatskih branitelja iz domovinskog rata, Područna jedinica Đakovo; Ured za branitelje, Slavonski Brod; «Vječni spomen», *Đakovština*, 299.-340.

28.	MARINOVIĆ Jozo	5. svibnja 1995.	Koritna
29.	MILIČEVIĆ Vlado	21. prosinca 1991.	Koritna
30.	NAĐ Ivica	9. studenog 1991.	Mrzović
31.	NIKIĆ Željko	11. svibanj 1993.	Đakovo
32.	NOVOTNY Vinko	3. travnja 1992.	Anta Majur
33.	PEK Đuro	1. prosinca 1991.	Dombok
34.	PERIĆ Jozo	7. kolovoza 1992.	Josipovac
35.	PERIĆ Mato	16. rujna 1991.	Slavonski Brod
36.	PEŠA Dragomir	8. studenog 1991.	Vinkovci
37.	PEZER Zoran	8. studenog 1991.	Vinkovci
38.	POPLAŠEN Jozo	16. listopada 1991.	Đakovački Selci
39.	PRANČEVIĆ Slavko	6. listopada 1991.	Koritna
40.	PRIVARA Josip	22. prosinca 1991.	Tubojka
41.	RAJIĆ Branko	2. studenog 1991.	Jarmina
42.	SABOK Zvonko	12. srpnja 1992.	Kuševac*
43.	SPAJIĆ Ivica	30. listopada 1995.	Osijek
44.	TOMIĆ Ivan	14. srpnja 1992.	Mandićevac*
45.	VAGNER Josip	10. studenog 1991.	KaradŽićevo
46.	VOMŠ Tomislav	21. prosinca 1991.	Koprivna

* mjesto sahrane

From the Life of the 122 Brigade of Croatian Army (1991-1993)

SUMMARY

This article reports on the activities of the 122 brigade of Croatian army. Reports are based on the authentic written materials and relevant documents. The brigade was estabilished in the second half of September 1991, but there are information that it existed even earlier. After the period of running up, it started military operations in October 1991 on the East-Slavonian front. Analysing the situation on the front in general ,the author finds out that the brigade was positioned on the left wing of the Vukovar-Sermian part of the front, which was the secondary route of Serbian military operations. Some units of the brigade participated in the attempts to break a blockade around the sieged town of Vukovar. The article also reports on the development of individual units of this brigade, giving the accurate list of all its members who were killed in the Croatian Patriotic War.

ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2007.) str. 181-206

UDK 638.2(497.5 Đakovo)"190"

Svilarstvo Đakovštine na početku dvadesetog stoljeća

Mira Kolar
Redovni sveučilišni profesor u miru, Zagreb

U radu autorica prvenstveno na osnovi Izvještaja o stanju svilogojstva, objavljivanih od strane budimpeštanskoga Zemaljskog svilogojstvenog nadzorništva, donosi analizu svilarstva na području Đakovštine početkom dvadesetog stoljeća. Uzgoj dudovih svilaca u ovom kraju pratile su brojne poteškoće, a analiza pokazuje da se je na uzgoj negativno odrazio i odlazak Dragutina Khuena-Héderváryja iz Hrvatske 1903. godine.

Izbori za Hrvatski sabor u đakovačkom kotaru 1897., kao i krvavi izbori u obližnjim Bošnjacima, pokazali su uzavrelost političke scene u Slavoniji gdje su se više nego drugdje ispreplitali utjecaji Istoka i Zapada, jer je ovdje bilo sjedište katoličkog biskupa za Srijem i Bosnu.[1] Ništa na ovom prostoru nije moglo proteći mirno i Život je ovdje bio vrlo buran i politički problemi odražavali su se na cjelokupnom Življenju.

To je došlo do izražaja i na području svilarstva jer povezanost politike i gospodarstva ne postoji samo danas, pa se, ako se usporede samo dvije godine (1903. i 1905.), uočava pad u svilarstvu, iako su upravo 1905. godine

1 Stjepan MATKOVIĆ, "Izbori za Hrvatski sabor 1897.: afirmacija Khuenove autokracije", *Časopis za suvremenu povijest,* 29/1997., br. 3, 469.-489. Došlo je do krvoprolića u Bošnjacima, a i u drugim političkim kotarevima izbori su tekli s velikim poteškoćama i uz veliki politički teror vlasti.

organizirana predavanja u gotovo svim općinskim središtima đakovačkog kotara, s ciljem da se ukaže kako Zemaljsko svilogojstveno nadzorništvo posluje pošteno prilikom otkupa, ali da je prisiljeno cijene prilagoditi stanju na europskom tržištu svile, što je dovelo do snižavanja cijena čahurica prilikom otkupa i direktno se odrazilo na smanjivanje broja svilogojaca u čitavoj Slavoniji. No, ovo opadanje možemo vezati i s raspoloženjem naroda. Naime, 1903. godina je zadnja godina vladavine bana Khuena-Héderváryja u Hrvatskoj i Slavoniji. Zahvaljujući prijateljstvu ovog bana s Pálom Bezerédjem[2], povjerenikom za svilarstvo pri Ministarstvu poljoprivrede, svilarski poslovi Hrvatske i Slavonije najizravnije su povezani s mađarskim svilarstvom kroz petnaestgodišnju koncesiju koju je ban dao Bezerédju 1892. i koja je istekla 1907. godine. Iako Bezerédj 1903. godine više nije bio u Ministarstvu poljoprivrede, ipak je Zemaljsko svilogojstveno nadzorništvo sa svojim nižim nadzorništvima pokušalo iskoristiti koncesiju do kraja, ulažući čak izvjesne napore u dokazivanje da je svilarstvo Slavonije prosperitetna privredna grana. Svilarstvo, kao ona poljoprivredna grana koju je mađarsko Ministarstvo poljoprivrede forsiralo u Hrvatskoj jer se radilo o sirovini do koje se dolazilo vrlo mukotrpno, a koja je trebala elitnoj Mađarskoj u vremenu pred Prvi svjetski rat. Svilarstvo, iako je uzgajanje buba trajalo svega nekoliko tjedana u proljeće, i iako je bilo vrlo rizično budući da je svilce trebalo dobro hraniti dudovim lišćem, paziti na toplinu i čistoću prostora, te prekinuti uzgoj u pravom trenutku i onda unovčiti čahurice. Uzgoj je, također, ovisio i o vremenskim prilikama, jer je zakašnjelo proljeće često dovodilo do toga da dudovi nisu bili dovoljno prolistali, pa se osjećao manjak dudovog lišća. No, upravo je otkup dovodio uzgajivače u sumnju. Pozivajući se na činjenicu da je i u čahuricama prvog razreda bilo 10-15 % čahurica drugog razreda, otkup je često bio popraćen svađom i nezadovoljstvom svilogojaca koji su se uložili mnogo napora kako bi uzgojili čahurice prvog razreda, a onda su one ipak uvrštene u slabiji razred. Uvrštavanjem u slabiji razred svilogojac je dobivao manje novca nego što se je nadao, i često je zbog toga prekidao proizvodnju. No, uvijek se našlo novih svilogojaca privučenih obećanjima da će ostvariti lijepu zaradu bez mnogo muke i u vrijeme kada nemaju što drugo raditi. Svilogojcima u Hrvatskoj i Slavoniji postupno ipak postaje sve jasnije da se zarada ostvaruje vrlo mukotrpno i da nije sigurna ni konstantna. Sve je to utjecalo na slabljenje interesa za svilarstvo poslije 1903. godine.

---

2 Pál Bezerédj (Sopron, 17. III. 1840. – Hidja, sada dio Szedresa, 21. I. 1918.), gospodarski stručnjak i zemljoposjednik u Szekszárdu. Godine 1880. dobiva nalog da radi na sređivanju državnog svilarstva, koje svojim radom uspijeva podignuti na visoku razinu. Objavio je i više radova o svilarstvu, a od 1917. je član Mađarske akademije znanosti.

U 1903. godini još su Khuenovi poslušnici kao kotarski i općinski činovnici podržavali svilarstvo, no 1905. godine ova je podrška od strane uprave u Hrvatskoj i Slavoniji izostala, pa je cijeli posao svilarstva sve više postajao posao Zemaljskoga svilogojstvenog nadzorništva i zakupnika Bezerédja koji je otkup vršio preko svojih povjerenika. Ovi su povjerenici, pak, u pravilu bili ili Mađari ili oni koji su znali mađarski jezik. Na taj se način je svilarstvo našlo također u srcu one politike koja je zahvatila Hrvatsku i Slavoniju 1903. godine. Čahurice su se uzgajale u proljeće, a Khuenova se vladavina u proljeće 1903. još činila čvrstom, i te se godine radilo na način kako je to bilo prijašnjih godina. Međutim, 1905. godine ban je Teodor Pejačević, koji će i nakon 1906. godine zadržati banski položaj i vladati podršku Hrvatsko-srpske koalicije. Koalicija se je već 1905. zalagala da se u Hrvatsku i Slavoniju uvedu novi sadržaji, odnosno tražila da se i u Hrvatskoj i Slavoniji dozvoli izgradnja novih tvornica koje će iskorištavati domaće sirovine, a ne da se kao do tada uvozi u Hrvatsku i Slavoniju gotova industrijska roba. Svilarstvo poslije 1903. nije više prioritet u poljoprivredi Hrvatske i Slavonije i upravo se na svilarskoj proizvodnji može uočiti mijenjanje odnosa prema ovoj grani koju je u Hrvatsku gotovo prisilom uvela još Marija Terezija, i koju na sličan način nastoje Mađari održati i u prvom desetljeću dvadesetog stoljeća. No, domaći privrednici smatraju da svilarstvo nije u prioritetu gospodarske politike hrvatskih prostora, usprkos tomu što je bilo vezano i uz misno ruho i uz narodne nošnje, pa ga i ne podržavaju, izuzev rijetkih iznimki.

U našoj historiografiji uvriježilo se je mišljenje da je svilarstvo u Hrvatskoj propalo 1866. godine kada je virus zahvatio sjeme svilenih čahurica upravo tako kao što je i vinova loza bila zahvaćena peronosporom i filokserom. Međutim, nekoliko godina kasnije svilarstvo se je počelo oporavljati pod skrbi Hrvatsko-slavonsko gospodarskog društva, a onda i Zemaljske vlade kojoj je na čelo 1883. godine došao ban Khuen-Héderváry, rođen u Nuštru. Khuen je od djetinjstva morao poznavati rad svilarstva zbog vinkovačke, ali i osječke bubare koje su se bavile otkupom svilenih čahurica i primarnom obradom. Svilarstvo je, međutim, bilo ugroženo ne samo bolešću, već je dobrim dijelom ovisilo i o tržištu svile u Europi. U vremenu kada se na europskom tržištu sve više pojavljuje kineska svila, ova tekstilna grana dobiva u Europi snažnog konkurenta i svilarstvo postaje vrlo rizična i nesigurna grana narodnog gospodarstva, ne računajući vrlo velik rizik kod uzgoja koji je iziskivao iznimnu skrb oko uzgoja čahurica.

I dok se u sjeverozapadnoj Hrvatskoj nisu mogli stvoriti potrebni uvjeti za uzgoj zdravih čahurica jer su seljaci imali premale i prenaseljene kuće, a stanovništvo je moglo naći zaradu i izvan poljoprivrede, Slavonija je imala

mnogo manje izbora i svilarstvo je nekima bilo jedini izbor. Svilarstvo nakon 1887. godine, kada je u Hrvatskom saboru donesen Zakon o svilarstvu, doživljava novi procvat, prvo uz podršku Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva, a onda Zemaljskog svilogojstvenog povjerenstva i u zakupu Bezerédja, ali uvijek uz zaštitu Zemaljske vlade.

Svilarstvo se je u ovom drugom razdoblju razvijalo vrlo neujednačeno i najbolje je zastupano u Srijemskoj, Virovitičkoj i Požeškoj Županiji. To su tri Županije na koje su i Mađari gledali kao na svoje područje, pa možda upravo tu treba tražiti aktivnost Pála Bezerédja koji potiče svilarstvo u vremenu dok je bio ministar poljoprivrede, i kasnije kao glavni mađarski svilar sa tvornicom za preradu svile u Szekszárdu. On od bana Khuena-Héderváryja uzima koncesiju kojom na petnaest godina zakupljuje svilarstvo u Hrvatskoj. No, čitav taj posao i nije bio isključivo gospodarski, već je imao i političku konotaciju. Bezerédj je, naime, svilu otkupljivao, ali se za sadnju dudova brinula Zemaljska vlada. Od sadnje dudova do vremena kada se bralo lišće trebalo je čekati sedam godina dok dudovi narastu. Dudovi i uzgoj svilaca bili su, dakle, izravno povezani jer je dudovo lišće bilo najbolja hrana svilcima i bez duda nije bilo svilogojstva. No, narod se okomio na dudova stabla kao na svoje neprijatelje i tijekom 1903. godine stradao je velik broj dudovih stabala koje nisu mogli nadomjestiti ni napor Zemaljske vlade ni preporuke da se osnivaju dudinjaci i sade dudovi uz javne putove i ceste. Narod je većinom odbijao te preporuke, iako je Vjekoslav Köröskeny[3] izdao i omanju, popularno pisanu knjižicu *Svilarstvo* (Zagreb 1904.), a iste je godine objavio i drugo izdanje pod nazivom *Gojenje svilaca. Sa 24 slika.* (Zagreb 1904., tiskara Hartmann) s kojom su članovi Svilogojstvenog nadzorništva krenuli držati predavanja u gotovo svakoj općini u kojoj se je njegovalo svilarstvo.

Najuža sprega Svilogojstvenog nadzorništva, koje se brine o sadnji dudova i djeluje pri Zemaljskoj vladi, i nakupa svilenih čahurica od Bezerédjevih činovnika bili su ulje na vatru hrvatsko-mađarskih odnosa i izvorište velikog nezadovoljstva prema Khuenu-Héderváryju i vladavini Mađara u području gospodarstva i financijske politike. Naime, svilarstvo je ovisilo o dudovima, a sadnja dudovih stabala vršila se kroz besplatnu podjelu sadnica dudova za sadnju uz Županijske i državne ceste, odnosno kroz minimalnu naplatu sadnica privatnim uzgajivačima svilca i dudova. Međutim, ova raspodjela nije bila uravnotežena i mnogo toga u području uzgoja svile ovisilo je o političkoj podobnosti. Neki su

3 Vjekoslav Köröskeny (Varaždin, 1839. – Zagreb, 1909.), gospodarski stručnjak. Dugogodišnji profesor i ravnatelj Gospodarskog učilišta u Križevcima, od 1896. godine lektor za praktičnu ekonomiju na Juridičkom (Pravnom) fakultetu u Zagrebu. Autor brojnih knjiga i članaka gospodarske tematike.

dijelovi dobivali mnogo više sadnica od drugih i tu treba tražiti ovisnost svilarstva o dudovima, a ovih o radu mađarskog Svilogojstvenog nadzorništva. Zemaljska vlada troši iz svog proračuna novac za sadnju dudova, financira gradnju zgrada svilana u Vinkovcima, Zagrebu i Osijeku, ali nakon gušenja dudovih svilaca svileno predivo odlazi u Mađarsku gdje se proizvod finalizira.

Hrvatska poslije 1866. godine, kada je obustavila rad svilana u Osijeka, nema niti jedne tvornice koja bi izrađivala svilene tkanine i robu, pa na određeni način doista služi Mađarskoj za proizvodnju svilenih niti od koje su se izrađivale haljine, izvrsno prodavane u cijeloj srednjoj Europi, a osobito u velikim, elitnim gradskim centrima kakvi su bili Beč, Budimpešta i Prag. Domaće institucije koje su nastojale podići svilarstvo u Hrvatskoj i Slavoniji, poput Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva poslije 1842. i u Osijeku 1875. godine osnovanog Slavonskoga gospodarskog društva, u ovom razdoblju već zanemaruju svilarstvo i ono postaje isključivo stvar Zemaljskog svilogojstvenog nadzorništva koje je bilo pod upravom mađarskog Ministarstva poljoprivrede. To je dakako odbijalo članove gospodarskih podružnica od bavljenja svilarstvom i imalo uopće negativan odraz u svilarstvu, jer postavljanje svilarstva na čisto robno-novčane odnose u Hrvatskoj, zaostaloj u mnogim stvarima za ostalim dijelovima Ugarske i Austrije, i zapostavljenoj u prometnom i u svakom drugom smislu, nije moglo dati dobre rezultate. Moguće dobre rezultate je, pored toga, sprječavala i umiješanost politike. Uključivanje hrvatskog svilarstva u mađarsko od 1892. do 1907. kroz koncesiju Bezerédju nije bilo najsretnije rješenje i nakon prvih uspjeha ono poslije 1900. godine počinje pokazivati negativne rezultate. To je osobito vidljivo poslije odlaska bana Khuena-Héderváryja iz Hrvatske, kada svilarstvo postaje predmet rasprave i u Hrvatskom saboru i na stranicama hrvatskih dnevnika i tjednika, da bi 1907., nakon što koncesija Bezerédju nije produžena, svilarstvo bilo povjereno Zemaljskoj vladi u Zagrebu, odnosno Hrvatskoj poljodjelskoj banci i Savezu srpskih zemljoradničkih zadruga.

Pál Bezerédj je od svilarstva načinio unosan posao, jer se je prerađena svila, bez koje nije bilo niti lijepe narodne nošnje niti bogatog misnog ruha, ponovno prodavala u Hrvatskoj. No, svilarstvo se našlo na udaru kao i ban Dragutin Khuen-Héderváry, i ovu povezanost možemo shvatiti kada vidimo da je Bezerédj, neposredno nakon što je Khuen napustio Hrvatsku i preuzeo dužnost mađarskog ministra predsjednika, objavio izvještaje o radu svilarstva u Zagrebačkoj, Bjelovarsko-križevačkoj, Srijemskoj, Požeškoj i Virovitičkoj Županiji. Brzina kojom su izdani ti izvještaji – već krajem 1903. za istu godinu – potvrđuje da je banu bilo silno stalo da se vidi kako je velik novac dobivao narod u Hrvatskoj i Slavoniji preko svilarstva. I doista je u Hrvatsku pritjecao razmjerno značajan novac otkupom svilenih čahurica, ali se iz izvještaja vidi i kako je Zemaljska

vlada u Zagrebu savjetovala i određivala da se sade dudovi uz općinske i Županijske ceste, odnosno na javnim površinama, te da svilarstvo i nije bilo baš privatna stvar, iako se je naglašavalo da se svakom pojedincu, a osobito sirotinji, daje mogućnost da se bavi svilarstvom korištenjem lišća s općinskih i Županijskih dudova uz ceste i na javnim površinama.

I 1904. i 1905. godine izlaze slični izvještaji, jer konačno ban Teodor Pejačević nastavlja – barem u privredi – politiku svog prethodnika, pa se je svilarstvo nastojalo i dalje voditi na isti način. Narod je, ipak, počeo sabotirati i odbijati svilarstvo, pa ovo započinje stagnirati nepovratnom silaznom linijom koju više ništa nije moglo izmijeniti. Rekonstrukciju Bezerédjevog svilarstva možemo detaljnije nego ijednu drugu privrednu granu pratiti iz *Izvještaja o svilogojstvu* koje je Bezerédj objavljivao u Budimpešti za one Županije koje su bile glavna središta svilarstva u Hrvatskoj.[4] Takova je bila i Virovitička Županija unutar koje je bio i đakovački kotar sa svojom 21 općinom. Ovi nam izvještaji pružaju detaljnu sliku svilogojstva za razdoblje od 1903. do 1905. godine, i općenito možemo zaključiti da se radi o propadanju ove proizvodne poljoprivredne grane u Hrvatskoj i Slavoniji, te da se ni Bezerédj ne želi dalje baviti ovim poslom na ovom području, a zanimljivo je da ni Zemaljska vlada nije u tom uspjela u kasnijem razdoblju.

No, činjenica je da zarada od svilogojstva i nije bila malena, osobito što je to bio prvi prihod u proljeće, kada još nije bilo mogućnosti unovčavanja drugih kultura pa je narod bio željan svake krune, a osobito siromašnije obitelji s brojnom djecom koja su mogla brati dudovo lišće. Međutim, taj prihod nije imao stalnu uzlaznu liniju i uspjeh svilarstva je ovisio o vremenskim prilikama, sjemenu, stanju na europskom tržištu i političkom prilikama. Radilo se dakle o privrednoj grani koja je bila vrlo nestalna i radi toga se je stanovništvo bavilo njome samo ukoliko je bilo prisiljeno. A u vrijeme Khuena-Héderváryja je očito bilo prisiljeno jer je ovaj dao koncesiju svom prijatelju Pálu Bezerédju koji je imao tvornicu za preradu svile u Szekszárdu. Tako se razvila jedna simbioza koja započinje Khuenovom erom, ali uglavnom i njome završava, jer poslije odlaska

4 Tako su izdani zasebno *Izvještaj preuzvišenom gospodinu grofu Dragutinu Khuen Héderváry-u banu Hrvatske, Slavonije i Dalmacije o svilogojstvu Belovarsko-križevačke županije u godini 1903.,* Budimpešta 1903.; *Izvještaj preuzvišenomu gosp. grofu Dragutinu Khuenu Héderváry-u banu Hrvatske, Slavonije i Dalmacije o svilogojstvu Požeške županije u godini 1903.,* Budimpešta 1903.; *Izvještaj preuzvišenom gosp. grofu Dragutinu Khuenu Héderváry-u banu Hrvatske, Slavonije i Dalmacije o svilogojstvu Sriemske županije u godini 1903.,* Budimpešta 1903.; *Izvještaj preuzvišenom gospod. grofu Dragutinu Khuenu Héderváry-u banu Hrvatske, Slavonije i Dalmacije o svilogojstvu Virovitičke županije u godini 1903-oj* (dalje: *Izvještaj o svilogojstvu Virovitičke županije u 1903-oj*), Budimpešta 1903.; *Izvještaj preuzvišenom gosp. grofu Dragutinu Khuenu Héderváry-u banu Hrvatske, Slavonije i Dalmacije o svilogojstvu Zagrebačke županije u godini 1903-oj,* Budimpešta 1903.

Khuena s banske stolice i svilarstvo je krenulo nizbrdice, a nakon 1907. godine, umjesto Bezerédjevog otkupa, imamo kao glavne otkupljivače svilenih čahurica Hrvatsku poljodjelsku banku koja ima svilaru u Zagrebu i Savez srpskih zemljoradničkih zadruga koji ima svilaru u Vinkovcima.

No, svilarstvo je bilo veliki posao koji je zapošljavao velik broj obitelji i koji je davao dodatni prihod tim obiteljima djelujući poticajno i na narodne svečanosti povodom određenih praznika kada je dolazila do izraŽaja sva ljepota narodnih nošnji. Za razdoblje od 1880. - 1883. ne znamo koliko je čahura proizvedeno u Virovitičkoj Županiji. Tek tada je Zemaljsko svilogojstveno nadzorništvo monopoliziralo i proizvodnju i otkup, vezujući podjelu dudovog sjemena uz sadnju dudova s otkupom čahurica.

Tablica 1.
Svilogojstvo Virovitičke županije od 1884. do 1905. godine*

Godina	Općina i pustara	Broj svilogojstvenih obitelji	Proizvedeno svilenih čahurica (u kilogramima)	Isplaćeno svilogojcima (u krunama)
1884.	1	1	3	3
1885.	16	115	1697	3742
1886.	17	317	5757	12040
1887.	44	739	11192	23532
1888.	55	1205	21261	44078
1889.	106	1969	26638	51478
1890.	142	2043	34630	67639
1891.	163	2387	38496	75134
1892.	169	2300	29476	54286
1893.	148	1940	28794	66925
1894.	153	2712	39954	77542
1895.	153	2969	45799	88334
1896.	154	2977	45370	78975
1897.	148	2701	31990	48780
1898.	116	1564	22487	34608

1899.	105	1460	22081	37380
1900.	125	1782	28343	50742
1901.	136	1880	32979	61928
1902.	135	2313	31038	55897
1903.	139	2333	33293	61645
1904.	130	2368	35210	61953
1905.	125	2084	36234	67123

* *Izvještaj o svilogojstvu Virovitičke županije u 1903-oj*, 23.; *Izvještaj preuzvišenom gospodinu Teodoru grofu Pejacsevich-u banu Hrvatske, Slavonije i Dalmacije o svilogojstvu Virovitičke županije u godini 1905-oj* (dalje: *Izvještaj o svilogojstvu Virovitičke županije u godini 1905-oj*), Budimpešta 1905., 13.

Tablica 1 pokazuje obim poslova i vrijednost posla na razini cijele Virovitičke Županije, a ujedno svjedoči i o kulturnom nasljeđu koje vuče korijene iz vremena carice Marije Terezije. Okretanje svili, koje je ova carica silom nametnula Slavoncima, postalo je tradicija i bilo je vezano uz pojam ljepote i nježnosti kod djevojaka i uz vezenje narodnih nošnji.

No, još je nešto značajno što možemo iščitati iz kretanja u svilarstvu na području Virovitičke Županije, a to je da je 1892. godine opao broj svilogojaca, što je bilo vezano uz opadanje cijene svile na svjetskom tržištu. Zbog konkurencije pamuka i proizvodnje svileno-pamučnih tkanina koje Engleska uspješno plasira na cijelom europskom tržištu cijena svile je opala sa 140 franaka na 60-70 franaka. Zemaljsko svilogojstveno nadzorništvo u takvim uvjetima snižava cijenu svilenih čahurica za 10 %, te je sada svilogojac za najbolju klasu umjesto jedne forinte za kilogram dobivao samo 90 novčića. To je stvorilo silno nezadovoljstvo kod svilogojaca, pa i kod onih đakovačkog kotara.

U đakovačkom kotaru se svilogojstvo prati tek od 1887. godine kada su u kotaru bila svega četiri svilogojca.[5] Oni su te godine proizveli 120 kilograma čahurica za što su dobili 123 forinte, odnosno ostvarili zaradu od 30 forinti i 85 novčića po obitelji.[6] Svilogojstvo se, dakle, u đakovačkom kotaru njeguje uz pomoć Zemaljskoga svilogojstvenog nadzorništva od 1887. godine, odnosno od Zakona o svilarstvu, a podaci za razdoblje prije te godine su vrlo manjkavi i

5 Općenito o svilogojstvu u Đakovštini kroz povijest vidi: Stjepan ROMIĆ, "Svilogojstvo Đakovštine u prošlosti", *Đakovački vezovi. Prigodna revija 1980.*, Đakovo 1980., 39.-40.

6 *Svilogojstvo Hrvatske i Slavonije god. 1891.,* Zagreb 1892., 54.

pokazuju da je svilogojstvo bilo razvijeno u donjomiholjačkom i osječkom kotaru, dok se drugdje obavlja samo za vlastite potrebe.

Zahvaljujući Zakonu o svilarstvu iz 1887. svilarstvo je ponovno počelo postajati zanimljivo svilogojcima, pogotovo stoga što se prvih godina plaćalo jednu forintu za kilogram svilenih čahurica, što je za nekoliko tjedana rada bila vrlo dobra zarada. No, poticaj, dakako, nije mogao doći od Gospodarskog društva. U Đakovu 1887. godine djeluje gospodarska podružnica Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva, ali ona ima u prvom razredu 24, a u drugom razredu 10 članova, dakle vrlo je slaba sa svoja 34 člana, osobito jer se zna da je svilogojstvo djelatnost kod koje treba mnogo radnih ruku.

Do 1891. godine svilarstvo je u đakovačkom kotaru uhvatilo korijen, i te se je godine svilarstvom bavilo 37 naselja đakovačkog kotara, odnosno 244 obitelji koje su proizvele 5107 kilograma čahura. Njima je za ovaj posao bilo isplaćeno 4991 forinti 61 novčića, odnosno 20 forinti i 46 novčića po obitelji.[7]

Godine 1891. mreža svilogojaca u đakovačkom kotaru je već čvrsto formirana i svilogojstvo ima strukturu u 37 naselja, kako to pokazuje tablica 2. Svilarstvo se je udomaćilo u svim općinama ovog kotara, a uočavamo i da su u đakovačkom kotaru proizvedene uglavnom čahurice prvog razreda koje su plaćane po jednu forintu kilogram, odnosno da je zarada bila maksimalna i da je prosječna zarada po obitelji od 21 forinte i 83 novčića bila najviša na području cijele Virovitičke Županije. Donjomiholjačka je obitelj, primjerice, u prosjeku ostvarivala zaradu od 16 forinti i 68 novčića, osječka 14,95, našička 12,76, slatinska 12,92, virovitička 16,10. Samo je u gradu Osijeku po obitelji ostvarena prosječna zarada od 19 forinti i 24 novčića, no i to je još uvijek bilo za dvije forinti manje od onog što je u prosjeku ostvarivala obitelj u đakovačkom kotaru. Đakovački je kotar, prema tome, bio "svilonosni" kotar u Virovitičkoj Županiji i u njemu su ljudi voljeli svilu i znali uzgojiti svilu najbolje kvalitete.

7 *Isto*, 54.

Tablica 2.
Svilogojstvo u đakovačkom kotaru 1891. godine po općinama*

Općina	Broj svilogojaca	Podijeljeno dudovog sjemenja (u gramima)	Proizvedeno svilenih čahura (u kg)	Isplaćena na razini općini (u forintama)	Zarada po svilogojcu (u forintama)
Beketinci	3	14	7	7	7
Bračevci	2	35	32	32	16
Breznica	1	7	6	6	6
Budrovci	9	140	206	202	22
Čajkovci	1	7	7	7	7
Dragotin	1	21	20	19	19
Drenje	4	56	59	59	14
Đakovo	25	609	591	574	22
Đurđanci	8	98	150	145	18
Forkuševci	8	119	110	107	13
Gašinci	4	105	12	12	3
Gorjani	6	126	164	162	18
Ivanovci	4	63	83	83	20
Kešinci	15	266	332	327	21
Koritna	18	336	381	371	21
Lapovci	6	84	86	83	13
Levanjska Varoš	1	7	10	10	10
Mrzović	11	182	255	247	22
Musić	3	28	31	31	10
Nabrđe	1	21	22	22	22
Paučje	1	21	30	29	29
Pridvorje	1	14	17	16	16
Piškorevci	7	210	223	215	31
Punitovci	1	21	15	14	14
Satnica	3	63	110	108	36

Selci	5	84	64	59	11
Semeljci	33	385	551	544	16
Slatinik	0	0	0	0	0
Slobodna Vlast	2	42	52	51	25
Strizivojna	6	112	190	186	31
Široko Polje	4	84	103	100	25
Tomašanci	3	63	98	96	32
Viškovci	16	224	311	303	18
Vrbica	10	189	209	202	20
Vrpolje	5	105	168	163	32
Vučevci	18	224	389	385	21
Ukupno					

* *Svilogojstvo Hrvatske i Slavonije god. 1891.,* Zagreb 1892., 56.-60.

Godine 1903. svilarstvo je u Virovitičkoj Županiji dosegnulo vrlo veliku angažiranost i svila se uzgaja u 139 općina ove Županije. Međutim, čak četrnaest općina se je do 1905. godine prestalo baviti svilogojstvom, a u istom je razdoblju i otkup opao za 249 kilograma. Bezerédj je, pak, nastojao da se interes svilogojaca za ovu poljoprivrednu granu ne smanji, pa uzgajivači iz Virovitičke Županije 1905. godine ostvarili 2.491 krunu više u odnosu na 1903. godinu, a također i mnogo više nego u razdoblju 1898.-1900., kada je zarada od svilarstva bila snižena na minimum i gotovo prepolovljena u odnosu na 1895. i 1896. godinu. Najveću je zaradu u Virovitičkoj Županiji 1905. godine ostvarila Terezija Gutfreund iz Sarvaša. Njezina je nagrada iznosila 135 kruna 14 filira, a najveći iznos na području Hrvatske i Slavonije – 142 krune – bio je isplaćen Kati Belić iz Dobrinaca. Prema tome, svilarstvo je u Virovitičkoj Županiji bilo razvijeno, a zahvaljujući predavanjima i nešto boljem plaćanju svilenih čahurica tijekom 1904. i 1905. godine ono se je opet počelo oporavljati u odnosu na 1902. godinu, a osobito u odnosu na stanje prije 1900. godine.

Đakovački kotar bio je jedan od najvećih kotareva u Virovitičkoj Županiji koja je imala šest kotareva i grad Osijek. No, prema broju dudovih stabala na javnim površinama đakovački kotar nije bio prvi nego tek četvrti sa 1.859 stabala, pa su svilogojci morali često dopremati dudovo lišće iz drugih područja. I u sâmoj Županiji postoji veliki nesrazmjer. Dok je, primjerice, kotar Osijek imao čak 6.942 javnih dudovih stabala s kojih se je moglo brati lišće, ukupno u Virovitičkoj Županiji bilo je tek 16.851 dudova takvih stabala. Tako su na jednog svilogojca u

đakovačkom kotaru dolazila 4 dudova stabla s javne površine, odnosno ceste, u našičkom i slatinskom kotaru bilo ih je šest, u osječkom i virovitičkom sedam, a samo je grad Osijek imao osam dudova po jednom svilogojcu 1903. godine. Svakako je zanimljivo navesti da je te iste godine u đakovačkom kotaru propalo čak 472 dudovih stabala, što je bilo najviše u čitavoj Županiji. To uništavanje dudovih stabala u tako velikom broju nije mogla biti samo slučajnost, već se može prepoznati i odraz nezadovoljstva naroda forsiranjem svilarstva. Na području osječkog kotara stradalo je 1903. godine 340 stabala, na području donjomiholjačkog 103, na području našičkog svega tri stabla, dok u virovitičkom i slatinskom kotaru nije stradalo niti jedno drvo.[8] Objašnjenje se mora tražiti u odnosu Svilogojstvenog nadzorništva prema svilogojcima đakovačkog područja, gdje se prosječna zarada stalno snizuje, što je uzrok da su se mnogi svilogojci prestali baviti svilarstvom. Prema tome, u đakovačkom se kotaru na području svilogojstva 1903. godine događa nešto što treba objasniti, a što je povezano s raspoloženjem naroda, uglavnom hrvatskog, prema gospodarskim i političkim kretanjima.

Đakovački kotar imao je 1903. godine 26 općina, ali se je samo 21 bavila svilogojstvom. Od 1884. do 1903. godine isplaćeno je u ovom kotaru za svilene čahure 115.339 kruna odnosno do 1905. godine 130.974 krune.[9] Opadanje svilarstva zabrinulo je izvjesne strukture koje su iz jeftine svilene sirovine ostvarivale veliku korist, a ulaganja u sadnju dudova bila su na području đakovačkog kotara manja nego drugdje, pa se podrazumijevalo da će svilogojci sami saditi i uzgajati dudove potrebne za prehranu njihovih čahurica. Tako je doista i bilo, i iz izvještaja se vidi da svilarstvo đakovačkog područja ovisi najvećim dijelom o sâmim svilogojcima koji imaju i vlastite dudove. Iz toga proizlazi da se svilogojstvom nije mogla baviti sirotinja već oni koji su imali i dovoljno zemlje da zasade dudinjake, odnosno koji su mogli čekati punih sedam godina da mogu brati lišće s tih stabala i njime hraniti svoje svilce. Netrpeljivost prema svilarstvu izražena je i kroz napuštanje sadnje dudova uz ceste i sadnje voćaka. Kao da su te jabuke i kruške posađene uz cestu bile izraz nezadovoljstva poput onog "drva slobode" u vrijeme širenja ideja Francuske revolucije.

Kako je već prethodno rečeno, godine 1903. na jednog svilogojca su dolazila u đakovačkom kotaru svega četiri javna duda i od svilogojstva ne bi bilo ništa da nije bilo privatnih dudovih stabala. Ukupno su 1903. godine 384 svilogojca đakovačkog kotara proizvela 4.049 kilograma svilenih čahura i zaslužila 7.667

8 *Izvještaj o svilogojstvu Virovitičke županije u 1903-oj*, 26.

9 *Izvještaj o svilogojstvu Virovitičke županije u 1903-oj*, 81.-104.; *Izvještaj o svilogojstvu Virovitičke županije u godini 1905-oj*, *13.*

kruna, ali je prosjek zarade po svilogojcu iznosio ipak svega 20 kruna. Najveća zarada koju je te godine zaradio jedan svilogojac u đakovačkom kotaru iznosila je 76 kruna.[10]

Za 1905. godinu imamo izvještaj na isti način kao i za 1903. godinu, i iz njega vidimo da je 255 svilogojaca đakovačkog područja proizvelo 4.261 kilogram svilenih čahura i zaslužilo 7.151 kruna, odnosno da je svilogojac prosječno zaradio 28 kruna.[11] Pri tome treba reći da je Svilogojstveno nadzorništvo 1905. godine organiziralo velik broj predavanja u đakovačkom kotaru želeći potaknuti uzgoj dudovog svilca i sađenje dudova.

Poznato je da je za bavljenje svilogojstvom bilo potrebno dudovo lišće i radi toga je Zemaljsko svilogojstveno nadzorništvo, od početka poticanja svilarstva preko Zakona o svilarstvu, na đakovačkom području podijelilo 4.038 komada mladica, odnosno 130.507 komada dvogodišnjih i trogodišnjih sadnica. Trebalo je dakle biti dovoljno hrane za svilce, ali je ipak nedostatak svile bio glavni razlog odbijanja svilara da se intenzivnije bave svilarstvom na početku 20. stoljeća. Međutim, općinski su načelnici 1903. godine dali uz ceste posaditi i stotinu komada stabala druge vrste (uglavnom razne voćke i lipe), iako su samo te godine propala 472 dudova stabla. U 1905. godini situacija je bila još gora.

Tablica 3.
Uspjeh svilogojstva 1903. i 1905 godine u đakovačkom kotaru*

Općina	Broj svilogojaca	Proizvedeno čahura (u kg)	Vrijednost (u krunama)	Prosjek zarade po svilogojcu (u krunama)				
	1903.	**1905.**	**1903.**	**1905.**	**1903.**	**1905.**	**1903.**	**1905.**
Budrovci	16	21	311	314	559	515	34	24
Dragotin	3	6	78	74	146	131	48	21
Drenje	15	8	233	99	433	179	28	22
Đakovo	49	33	710	505	1345	834	27	25
Đurđanci	17	7	52	157	93	261	18	37
Forkuševci	19	6	138	127	264	0	13	16

10 *Izvještaj o svilogojstvu Virovitičke županije u 1903-oj*, 81.-104.
11 *Izvještaj o svilogojstvu Virovitičke županije u godini 1905-oj,* 109.-138.

Gašinci	11	9	55	111	110	208	10	23
Ivanovci	10	10	19	74	35	122	3	12
Kešinci	21	16	376	397	717	701	34	43
Koritna	10	16	155	266	282	479	60	67
Lapovci	13	15	209	220	408	319	31	21
Levanjska Varoš	8	10	34	154	63	257	7	25
Majar	5	4	42	62	72	144	14	28
Mrzović	10	10	212	203	413	355	41	35
Piškorevci	20	20	276	278	548	485	27	24
Satnica	14	6	184	180	323	331	23	55
Semeljci	36	11	49	233	89	402	2	36
Slatinik	8	7	227	218	449	368	56	52
Strizivojna	16	7	105	81	192	135	12	19
Široko Polje	2	0	0	0	0	0	0	0
Tomašanci	12	7	30	115	53	200	4	28
Viškovci	13	3	71	73	131	136	10	45
Vrbica	17	0	41	0	76	0	14	0
Vrpolje	12	4	58	45	105	77	8	19
Vučevci	22	12	365	235	730	433	33	36
Vuka	5	7	19	40	31	79	6	11
Ukupno	384	255	4049	4261	7667	7151		

* *Izvještaj o svilogojstvu Virovitičke županije u 1903-oj*, 81.-104.; *Izvještaj o svilogojstvu Virovitičke županije u godini 1905-oj*, 109.-138.

U 1903. godini najviše je svilogojaca bilo na području općine Đakovo, a potom u općini Kešinci, dok ih je najmanje bilo u općinama Široko Polje i Majar. Te je godine najviše kilograma čahura proizvedeno u Đakovu i Kešincima, a iza njih je bila općina Vučevci. Srazmjerna proizvedenoj količini je uglavnom bila i ostvarena zarada. Đakovo je ostvarilo najveću svotu, ali je zanimljivo drugi su bili Vučevci, a iza njih Kešinci i Piškorevci. Najveća prosječna zarada bila je ostvarena u općini Koritna, iako je tamo bilo svega 10 uzgajivača.

Dvije godine kasnije smanjuje se broj svilogojaca jer se cijene formiraju prema europskom tržištu. Oni koji ostaju u svilarstvu ulažu veći napor, ali ipak ostvaruju manje. Uspjeh se zapaža tek u mjestima u kojima su održana stručna predavanja. Tako je, primjerice, u Budrovcima bilo više svilogojaca, ali je zarada manja. U općini Đakovo je 16 svilogojaca manje nego 1903. godine, a ovi koji su ostali vjerni svilogojstvu uzgojili su više, a također zaradili manje. To je bio novi poticaj za prestanak bavljenje svilarstvom. U Dragotinu su uzgojili više, ali je kvaliteta bila slabija. I u Drenju se je također smanjio broj svilogojaca, i 1905. godine ih je bilo sedam manje nego 1903. godine.

U Gašincima je također bilo manje svilara, ali su više uzgojili. Također, uzgajivači u Gašincima su pod utjecajem predavanja uzgojili kvalitetnije čahurice, za što su bili i dobro nagrađeni. Slična je situacija bila i u Đurđancima, dok je u Ivanovcima bio isti broj svilara koji su uzgojili više čahurica. U Kešincima je bilo pet svilara manje i manje su zaradili, iako su više proizveli. Razlog manje zarade je vjerojatno pad kvalitete čahurica, usprkos predavanjima. U Koritni se očito uspješno bave svilarstvom, jer je bilo šest svilara više nego 1903. godine, i jer su više proizveli i više zaradili. U Lapovcima ima dva svilara više, proizvedeno je više, ali je zarada zbog loše kvalitete čahurica bila manja. U Levanjskoj Varoši su nakon predavanja poboljšali kvalitetu i više proizveli, a uspješno su radili i svilari u Majaru. U Mrzoviću je isti broj svilara ostvario manju zaradu na istoj količini čahurica. U Piškorevcima je isto tako ostao isti broj svilara i proizvedena je ista količina čahurica, no zarada je bila manja. U Satnici je broj svilara prepolovljen, no nakon predavanja proizveli su kvalitetne čahurice i bili zadovoljni zaradom. U Semeljcima je broj svilara opao s 36 na 11, no ovi proizveli mnogo više kvalitetne svile te im se rad isplatio. U Slatiniku zarada je pala, no još uvijek je bilo isplativo uzgajati čahurice. U Strizivojni je smanjen broj svilara, i gubi se interes. U Tomašancima je održano predavanje i učinjen je veliki napor da se stanovništvo zainteresira za svilarstvo. U Viškovcima je broj svilara opao s 13 iz 1903. na svega troje, ali ovi su ostvarili zaradu poput one trinaestorice 1903. godine, te se i na tom primjeru dokazuje isplativost svilarstva. U Vrpolju i Vuki je izostao svaki interes za svilarstvo. U Vučevcima broj svilara je prepolovljen, ali su oni koji su se nastavili baviti svilarstvom postigli određen uspjeh nakon predavanja.

Navod da svilarstvo nije bilo isplativo zbog toga što Mađari nisu pošteno plaćali čahurice nije historiografski provjeren, adekvatno tvrdnji da je kroz financijski dio Hrvatsko-ugarske nagodbe Mađarska iskorištavala Hrvatsku, pri čemu nije uzeto u obzir da je od 1870. do 1873. izgrađena vrlo teška pruga od Koprivnice do Rijeke. Tako vjerojatno ni prva tvrdnja nije u cijelosti istinita, premda se mora dopustiti da je bilo pokušaja političke manipulacije. Kada se

pogleda svota koja je ušla u Hrvatsku na račun svilarstva, odnosno kroz otkup čahurica, može se zaključiti da to baš i nije mala svota i da je umnogome pomogla slavonskom i srijemskom selu u povećavanju zarade, osobito kod žena.

Pri tome treba imati na umu da je Svilogojstveno nadzorništvo preko svilogojstvenih nadzornika držalo u selima predavanja i dijelilo besplatno dudova stabla kako bi se stanovništvo moglo baviti svilom. Bio je to vrlo veliki trošak Zemaljske vlade koja je osnovala i niz rasadnika.

Tablica 4.

Ukupna zarada na svilarstvu 1880.-1905. godine u đakovačkom kotaru i dudova stabla.*

Općina	Zarada u krunama 1880.-1905.	Broj podijeljenih dudova do 1905.	Broj javnih dudova na jednog svilogojca 1903.	Broj javnih dudova na jednog svilogojca 1905.
Budrovci	5955	5500	4	3
Dragotin	1191	1250	4	2
Drenje	2663	9100	1	4
Đakovo	12133	4917	4	6
Đurđanci	5685	1550	2	5
Forkuševci	5278	1150	2	5
Gašinci	2850	4320	3	7
Ivanovci	2128	425	3	3
Kešinci	9553	1000	4	4
Koritna	6378	750	6	3
Lapovci	4030	1520	1	1
Levanjska Varoš	501	3400	4	4
Majar	465	1500	5	12
Mrzović	5500	2000	3	3
Piškorevci	6498	7290	2	5
Satnica	5930	200	4	36
Semeljci	12135	1300	4	4
Slatinik	4459	5620	4	4
Strizivojna	3296	1350	2	4

Tomašanci	2915	1100	2	5
Viškovci	5483	4050	5	22
Vrpolje	3124	2725	1	2
Vučevci	9049	2100	5	9
Vuka	554	100	4	3

* *Izvještaj o svilogojstvu u Virovitičkoj županiji u 1903-oj*, 81.-104.; *Izvještaj o svilogojstvu Virovitičke županije u godini 1905-oj*, 109.-137. Nema podataka za Široko Polje i Vrbicu, pa se može pretpostaviti da je svilogojstvo u ovim selima posve propalo.

Ova tablica nam omogućava uspoređivanje dobitaka stanovništva u pojedinim općinama đakovačkog kotara s darovanim dudovim mladicama, tj. hranom za svilce. Vidimo da često postoji nesrazmjer. Odnos dudovih stabala po jednom svilogojcu ne odgovara rezultatima svilogojstva, i očito je da su konačni rezultati ipak ovisili o privatnoj inicijativi, odnosno o tome da li je svilar imao i sâm svojih dudova. Moguće je da su posrijedi bili i neki politički razlozi, koji se djelomično mogu uočiti iz nastavka ovog teksta kod opisa stanja svilarstva u pojedinim općinama. Može se uočiti da je Zemaljska vlada učinila velike napore da se broj dudova po jednom svilogojcu poveća, pa su, primjerice, na području općine Satnica 1903. godine na jednog svilara dolazila 4 dudova stabla, a 1905. godine bilo je čak 36 stabala. I u Viškovcima je broj dudovih stabala u ove dvije godine višestruko uvećan – s 5 na 22.

1. Općina Budrovci. Stanovništvo se je zanimalo za svilogojstvo i prosječna zarada jednog uzgajivača svilenih čahura bila je 34 krune. To je bila dobra zarada, ali je bilo malo dudova pa je Svilogojstveno nadzorništvo predlagalo da se uredi rasadnik za dudove. Međutim, zbog sniženja otkupne cijene i usklađivanja sa svjetskim tržištem mnogi se više nisu htjeli baviti svilarstvom, a i kvaliteta je opala pa je 1905. godine svilogojac zarađivao prosječno svega 24 krune. Održano je predavanje u prisutnosti mjesnog suca Antuna Kretonića i općinskog odbornika Antuna Miloševića, i tom je prigodom konstatirano da dudovi propadaju i da ih treba obnoviti.

2. Općina Đakovo. I ovdje je zarada pojedinog svilara opala sa 27 na 25 kruna. No, nema dovoljno dudovih stabala pa se kritizira što je 1902. godine uz ceste umjesto dudova posađeno 80 lipa, a samo je nadcestar Simoković na cesti koja vodi u Osijek zasadio dudove, ali je 14 posađenih dudova odmah uništeno. Savjetuje se da se za vrijeme berbe lišća postave stražari kako se ne bi dud potpuno ogolio i pored toga da svi uzgajivači čahura imaju pravo korištenja tim

lišćem. Općinsko poglavarstvo je još 1894. ustupilo jedno zemljište za uzgoj dudovih mladica te su se iz istog već 1903. godine dijelile sadnice. No, zbog sniženja cijena svile broj svilogojaca se znatno smanjio, a prosječna zarada svilogojaca se kretala oko 25 kruna, s time da je jedino Sofija Šebelić dobila 61 krunu. I ovdje Svilogojstveno nadzorništvo predlaže da se posadi stotinu dudova na sajmištu i pojedinim cestama koja vode prema kolodvoru, kao i na cesti koja vodi u Piškorevce i Satnicu, te da se posađena stabla njeguju, budući da se je 1905. godine osušilo čak 34 mladica. Održano je i predavanje kojemu su prisustvovali ravnatelj pučke škole Josip Raček, učitelj Stjepan Dvoržak, podšumar Vatroslav Czepić, redarstveni povjerenik Tomo Sporčić, poštarica Dragica Schneider i drugi. Oni su tom prigodom čuli dobre savjete vezane uz uzgoj dudovog svilca, a pohvaljen je i Mišo Sommer koji je poticao uzgoj svilaca i sadnju dudovih stabala.

3. Općina Dragotin. Usprkos visokoj prosječnoj zaradi od 48 kruna u ovoj su se općini 1903. godine svilogojstvom bavila svega tri svilogojca. Problem je predstavljalo pomanjkanje dudovog lišća, a i zbog nepažnje 1902. godine propalo deset dudova. Godine 1905. broj svilogojaca se je malo uvećao, ali lišće dopremaju iz 7 kilometara udaljene biskupske ciglane u Đakovu, pa Svilogojstveno nadzorništvo moli općinsko poglavarstvo u Trnavi, gdje su bila svega tri mlada duda, da se zasade dudovi. I ovdje je održano predavanje kojemu je prisustvovao gostioničar Adam Ungar, te se je Nadzorništvo nadalo da će se svilogojstvo bolje razviti.

4. Općina Drenje. U ovoj je općini načelnik Josip Sekulić 1903. godine dao posaditi 80 dudovih stabala, a Svilogojstveno nadzorništvo ga je poticalo da to učini i na cestama koje vode u Mandićevac, Gašince, Slatinik i Gorjane, te da se osnuje rasadnik za dudove. Zahvaljujući ovom poticaju i zaštiti dudova od oštećivanja broj svilogojaca se više nego udvostručio, ali još uvijek nije bilo dovoljno dudova lišća pa se je isto kupovalo iz sela Pridvorja i Paljevina, i Pavao Karajko je 1905. godine zaradio na čahuricama 87 kruna 60 filira. Svilarski stručnjak održao je u Drenju 1905. godine predavanje kojemu su prisustvovali Sekulić i učiteljica Ružica Mozgon te 38 mještana, što znači da je svilarstvo mnoge zanimalo, ali se zbog kompliciranog i rizičnog uzgoja nisu usudili njime baviti.

5. Općina Forkuševci. U odnosu na 1901. godinu kada su svilogojci ove općine svilarskim poslom zaradili prosječno 48 kruna, zarada je 1903. godine pala na 13, a dvije godine kasnije se ustalila na 16 kruna. Svilogojci su, naime, odbijali bavljenje tim poslom jer su mislili da ih se vara kod plaćanja čahurica uvrštenjem u lošiji razred, a svilu nisu mogli prodati nikome drugome osim Svilogojstvenom nadzorništvu, pa je ovo monopoliziranje svakako bilo štetno.

Godine 1905. je stoga održano predavanje kojemu je prisustvovalo 58 osoba, a među njima je bio i učitelj Antun Novosel. Tom je prigodom istaknuto da su neke općine ostvarile na svilarstvu lijepu zaradu, kao, primjerice, u Pčeliću 61 krunu, U Gradcu Novom 59 kruna, u Satnici 55, a najveća je zarada ostvarena u Sarvašu – 135 kruna i 14 filira. Zbog nebrige prema dudovima propalo je 1903. godine 12 dudovih stabala, a 1905. bila su u općini na javnim površinama svega 32 mlada duda, što baš i nije obećavalo uspješnost svilarstva u budućnosti.

6. Općina Gašinci. U ovoj je općini svilogojstvo bilo zanemarena grana i pokazivao se nemar prema sađenju i njegovanju dudova, pa je i ovdje 1903. godine propalo 22 komada dudovih stabala. Iako je prosječna zarada po svilogojstvu bila dobra, i iako je 1905. godine stručnjak Zemaljskoga svilogojstvenog nadzorništva održao predavanje sa slikama kojemu je prisustvovalo 56 osoba, a među njima i općinski ovrhovoditelj Aleksa Paruč i posjednik Tomo Marjanović, ipak se propadanje dudova nastavilo pa je iste godine propalo 39 mladih dudova. Prijedlog da se pred kućama i na cesti prema Satnici i Drenju posadi 45 komada mladih dudova nije baš naišao na veliko oduševljenje.

7. Općina Đurđanci. Dudova na javnim površinama bilo je malo, pa se i usprkos izvjesnog broja dudova u privatnom posjedu broj svilogojaca smanjio od 1903. do 1905. godine sa 17 na svega 7. Stoga su 1905. godine predavanju stručnjaka prisustvovale 42 osobe, a među kojima i četiri svilogojca te mjesni sudac Marko Bošnjaković. Istaknuto je da je najveću zaradu ostvarila Reza Cindić sa 62 krune 68 filira, te da treba provesti akciju sadnje novih dudova, budući da se je lišće donašalo iz čak 6 kilometara udaljene Vrbice, što je bilo ograničavajući faktor. Propagira se sadnja dudova pred kućama te na cestama koje vode u Vučevce, Vrbicu i Đakovo, te da se mlada stabla ograde kolcima ili barem "trnjem". Kritizirano je i to što su se svilci pregrijavali i što se je prostorije nedovoljno zračilo, rezultat čega je bio podbačaj očekivanog prinosa.

8. Općina Ivanovci. Svilarstvom se je bavilo svega deset svilogojaca, zarada je bila mala, a interes slab, iako je Zemaljsko svilogojstveno nadzorništvo 1903. godine podijelilo općini i privatnicima 300 komada dvogodišnjih i trogodišnjih dudovih sadnica. Na dudove se nije pazilo pa su 1903. godine propala 43 dudovih stabala i lišće za prehranu svilaca moralo se donositi iz 8 kilometara udaljenog Široko Polje, što je činilo proizvodnju nerentabilnom sa zaradom od svega 12 kruna godišnje u 1905. godini (istovremeno je u Viškovcima ostvaren prihod od 117 kruna i u Satnici od 113 kruna po jednom svilogojcu). Svilogojstveno nadzorništvo je zamolilo da se u Gorjanima sade dudovi pred kućama te na cestama koje vode u Tomašance i Đakovo.

9. Općina Kešinci. Svilogojaca je bilo dosta, ali im se broj od 1903. do 1905. godine smanjio sa 21 na svega 16 s tendencijom daljeg pada, iako je prosječna zarada bila dosta lijepa. Nadzorništvo je savjetovalo da se uredi rasadnik i da se postave čuvari oko dudova kako bi svatko brao onoliko koliko mu treba, te da se na općinskoj cesti koja vodi u Mrzović i Vrbicu posadi još 575 dudovih stabala. Stanovništvo je bilo zainteresirano za svilogojstvo, a predavanju svilogojstvenog stručnjaka prisustvovali su pučki učitelj Ivan Rukavina, trgovac Adalbert Piller i drugi. Najveću količinu i najbolje čahure uzgojila je 1905. godine Eva Novosece i bilo joj je za njih isplaćeno 81 kruna i 43 filira. Gotovo da se moli da se ne uništavaju mladi dudovi i da se njeguje ova koristonosna grana.

10. Općina Koritna. U ovom području nastojalo se je potaknuti da se svilarstvom bave i odrasli, a ne samo djeca, pa se nastoji na ovećem komadu zemljišta načiniti dudovik uz pomoć učitelja Josipa Šprema. Na putovima prema Semeljcima i Širokom Polju zasađeni su dudovi, pa se broj svilogojaca od 1903. do 1905. godine uvećao sa 10 na 16, ali je i 1905. trebalo dopremati lišće iz tri kilometara udaljenih Semeljaca kako bi se proizvelo nešto iznad 200 kilograma čahura. Nadzorništvo je savjetovalo da se uzgoju dudova posvećuje najveća paŽnja kako ne bi svake godine propalo nekoliko dudova. Na predavanju o svilogojstvu 1905. godine bilo je 48 osoba i među njima 12 svilogojaca te mjesni sudac Antun Kratofil, učitelj Josip Šprem i općinski odbornik Mijo Koranac. Najviše je te godine na svilarstvu zaradio Luka Bošnjaković – 61 krunu i 47 filira.

11. Općina Lapovci. U općini nema mnogo općinskih dudova zbog čega je 13 svilogojaca 1903. godine imalo mnogo muke oko nabave lišća kako bi prehranili svilce i proizveli preko 200 kilograma svilaca. Mnogo se je radilo na sadnji novih dudova, osobito u sâmim Lapovcima te na putovima prema Trnavi i Hrkanovcima. I ovdje je 1905. godine odrŽano predavanje kojemu je prisustvovalo 36 osoba, među kojima je bilo i 10 svilogojaca. Ovom se je prigodom utvrdilo da svilogojci imaju velike štete od bolesti na svilcima.

12. Općina Levanjska Varoš. Svilogojstvo je u ovoj općini posve podbacilo 1903. godine, ali se nije odustalo od uzgoja, pa se je i dvije godine kasnije svilogojstvom bavilo deset svilogojaca, što je bilo dvoje više nego 1903. godine. No, ni ovdje nije bilo dovoljno dudova ni dudovog lišća, pa se provela akcija sadnje prema Majaru i prema Slobodnoj Vlasti, uz traŽenje da se svako posađeno stablo zaštiti. Godine 1905. odrŽano je predavanje na kojemu je bilo prisutno 26 osoba, a među njima i općinski načelnik Josip Bizak, te je zaključeno da se na općinskom zemljištu načini dudovik.

13. Općina Majar. I ova je općina patila od nedostatka dudovog lišća, pa stanovništvo i nije bilo sklono svilogojstvu. Također, prosječna zarada 1903. godine je iznosila 14 kruna, a dvije godine kasnije se je udvostručila (28 kruna),

no i to se je uzgajivačima još uvijek činilo premalenom dobiti. Općinsko poglavarstvo je podržavalo svilarstvo i nastojalo je posaditi dudove na putovima koji vode u Levanjsku Varoš i Selce. Pritom je, međutim, zapustilo stare dudove na kraju sela, pa su i proizvodnja i zarada bili mali, i svilarstvo se jednostavno više nije isplatilo.

14. Općina Mrzović. U ovoj je općini 1903. godine propalo 60 komada dudovih stabala, pa se lišće moralo nabavljati iz tri kilometra udaljene Vrbice, ali je postojala izvjesna tradicija i dobra volja prema svilogojstvu, pa je deset svilogojaca te godine proizvelo više od 200 kilograma čahura godišnje, zaradivši u prosjeku 41 krunu. Zarada se je dvije godine kasnije spustila na prosječnih 35 kruna, ali je Janja Živković i te godine zaradila na čahuricama 63 krune i 10 filira. Nastojalo se je uvećati broj dudovih stabala te su posađeni mladi dudovi na cesti prema Vrbici i Kešincima, a pomišljalo se i na osnivanje rasadnika. Predavanju o svilogojstvu prisustvovalo je 45 osoba, a pored 9 svilogojaca predavanje je saslušao mjesni sudac N. Vratarić, učitelj Ambrozije Štampar i posjednik Nikola Kulešević.

15. Općina Piškorevci. U mjestu je postojala dosta jaka tradicija uzgoja svila i 20 svilogojaca je proizvodilo gotovo 300 kilograma svile, ali je prosječna zarada iznosila oko 25 kruna, zbog čega je interes počeo slabiti. Tvrdilo se je da svilarstvo nije isplativo, a dio svilogojaca je morao donositi lišće iz 6 kilometara udaljenih Perkovaca. No, Marija Bujla je i u tim okolnostima 1905. godine na svilarstvu zaradila 61 krunu i 7 filira. Kako bi se otklonio ovaj manjak, Svilogojstveno nadzorništvo je željelo da se na cestama prema Đakovu i Vrpolju zasade dudovi, no općinske vlasti su radije posadile stotinu komada jabuka, a istovremeno se je dopustilo da propadne 137 komada dudova 1903. i 50 komada 1905. godine. Ovo se može objasniti samo nebrigom oko dudova i lošim odnosom prema svilarstvu uopće.

16. Općina Satnica. Ni na području općine Satnica nije bilo dovoljno dudova i inzistiralo se je na njihovoj sadnji. Svilogojci su 1903. godine prosječno zaradili 23 krune, a dvije godine kasnije 55 kruna. Najviše je 1905. godine zaradila Kristina Loschpach, čak 113 kruna. Smatralo se je, međutim, da se otkup čahurica preslabo plaća pa je interes za svilarstvo opadao. Tražilo se je da općinsko poglavarstvo zasadi više dudova na cestama, konkretno da se uz Županijsku cestu koja vodi u Đakovo i Petrijane posadi 600 komada, a uz općinski put koji vodi za Gorjane još 300 komada. Tražilo se je, također, da se podigne općinski dudovik i da se spriječi uništavanje općinskih dudova uz ceste, budući da je 1905. godine zbog nebrige propalo 41 dudovo stablo. Održanom predavanju prisustvovali su učitelj Josip Schneider i brojni drugi te je dogovoreno da se povede veća briga o uzgoju.

17. Općina Semeljci. Uz javne putove u ovoj općini bilo je 1903. godine 162 dudova stabla, ali je 36 svilogojaca proizvelo vrlo malo svile, zaradivši u prosjeku zaradu od svega dvije krune. Mnogi su zbog toga počeli odustajati i 1905. godine broj svilogojaca je opao na svega 11, iako je broj dudova sposobnih za kidanje lišća bio dovoljan. Te je godine prosječna zarada iznosila 36 kruna, a najveću je zaradu ostvario poduzetnik BoŽo Gavrančić sa 67 kruna i 46 filira. Svilogojstveno nadzorništvo je savjetovalo da općina posveti veću paŽnju dudovima u vrijeme branja lišća i da se pazi da nitko ne ubere više nego što mu treba, ali isto tako da nitko nikoga ne sprečava u branju potrebnog mu lišća. Preporučivalo se također da se na cesti koja vodi u Koritnu i Forkuševce zasade novi dudovi.

18. Općina Slatinik. Osam svilogojaca i svega 35 dudova uz ceste proizveli su 1903. godine 337 kilograma čahura s prosječnom zaradom od 56 kruna. Međutim, propast 32 komada dudova 1903. i 20 komada 1905. godine pokazuje da su se dudovi doslovno uništili pri branju i da se nije mislilo na to što će biti sljedeće godine, pa je 1905. godine broj svilogojaca opao na svega trojicu. Među najboljim svilogojcima spominjao se Mato Matijaković koji je 1905. godine zasluŽio 68 kruna i 24 filira. Svilogojstveno nadzorništvo je odlučilo da će zasaditi 600 komada dudova na cesti koja vodi u Drenje i Bračevce.

19. Općina Strizivojna. Uz ceste i na javnim mjestima bilo je svega 38 dudova pa se 16 svilara moralo posluŽivati lišćem svojih dudova, a pored toga je 1905. godine propalo 37 komada dudova. Zbog ograničene količine lišća zarada je 1903. godine iznosila svega 12 kruna, a 1905. se broj svilogojaca smanjio iako je zarada povećana za 7 kruna. Stoga je Svilogojstveno nadzorništvo traŽilo da se na Županijskim cestama koje vode u Vrpolje i Gundince zasadi još 630 komada dudova, a molilo se je i općinu da se osnuje rasadnik dudova, jer su u tom mjestu postojali svi preduvjeti za dobar urod.

20. Općina Široko Polje. U ovoj su općini 1903. godine na javnim mjestima i putovima bila 23 duda, ali je 76 komada dudovih stabala propalo i postojeća dva svilogojca nisu proizveli niti kilogram svile. Razlog odbijanju stanovništva da se bavi svilarstvom traŽio se je u njihovom dobrom imovnom stanju. Uzaludno je bilo apeliranje na općinske vlasti da potiču svilarstvo i da se uz ceste i puteve koji vode prema Viškovcima, Đakovu i Vuki zasadi što veći broj dudova. Odaziva nije bilo.

21. Općina Tomašanci. U općini se je 1903. godine svilarstvom bavilo svega 12 svilogojaca, a dvije godine kasnije njihov se broj smanjio na sedam svilogojaca. Zarada je 1903. godine iznosila svega 3 krune u prosjeku, pa je učinjen veliki napor kako bi se prosjek do 1905. godine podignuo na 28 kruna, a pozitivan primjer davao je Ivan Natas koji je zaradio 56 kruna i 2 filira.

Svilogojstveno nadzorništvo je apeliralo na poglavarstvo u Gorjanima da potakne ljude – osobito siromašne – na bavljenje svilom, budući da nisu imali nikakvog troška, a mogli su, uz korištenje lišća s dudova uz javne putove, imati koristi. Kritizirala se je sadnja jabuka i drugog voća uz ceste, i to što je 1905. bilo samo 27 komada mladih dudova. Na predavanju o svilarstvu 1905. bilo je, ipak, čak 72 prisutnih, a među njima i učitelj Ivan Rogić, gostioničar Hinko Fricz, kolar Stipo Vinković i drugi.

22. Općina Viškovci. Prosječna zarada od 10 kruna za 13 svilogojaca 1903. godine nije baš bila poticajna za bavljenje svilarstvom, pa je te godine propalo 28 komada dudova uz ceste, a 1904. još 23 komada. Novi dudovi istovremeno nisu zasađeni, pa je Svilogojstveno nadzorništvo stoga molilo da se sade dudovi na cestama i putovima koji vode u Đakovo, Forkuševce i Široko Polje, da se osnuje rasadnik dudova i da se pazi tko bere lišće i u koju svrhu. Nadzorništvo je namjeravalo uz Županijsku cestu koja vodi u Đakovo i Forkuševce posaditi 500 dudova, a uz općinski put prema Širokom Polju 300 komada dudova. Očito se je smatralo da se na ovom području ne smije odustati od svilarstva, premda je više dudova nestajalo nego što se sadilo, a mladi posađeni dudovi su ugibali tijekom sušnog ljeta jer nisu zalijevani ili su hotimice oštećivani.

Pozivu na predavanje odazvalo se svega osam osoba i među njima su bila svega dva svilogojca, ali su se pojavili učitelj Đuro Kohari i općinski bilježnik Đuro Benić. I u ovoj se je općini na uzgoju moglo solidno zaraditi, pa je Mijo Šeffer 1905. godine ostvario zaradu od 70 kruna i 80 filira. Ističe se da postoji nada da uslijed nepovoljnog vremena i momentalnog neuspjeha svilogojci "... ne će odustati od dalnje gojidbe, jer se kod svake privredne grane dogadja, da je uspjeh jedne godine slabiji, dok druge godine ono dobro uspije i gubitak prošle godine nadoknadi".[12]

23. Općina Vrpolje. S obzirom da se je Vrpolje nalazilo na glavnoj pruzi, iznenađuje da je u općini bilo samo 17 dudova uz ceste i na javnim površinama, i 12 svilogojaca je 1903. godine ostvarilo prosječnu zaradu od svega 8 kruna. Svilogojci su imali slabu nadu da će se stanje poboljšati, iako je Zemaljsko svilogojstveno nadzorništvo 1903. godine podijelilo općini i privatnim osobama 550 komada dvogodišnjih i trogodišnjih dudovih sadnica. Svilogojstveno je nadzorništvo molilo općinsko poglavarstvo da s "većom naklonošću" susreće uzgoj svilaca i dudovih stabala, a osobito da posadi dudove uz putove u Piškorevce, Čajkovce i Kopanicu, te da osnuje općinski dudovik. No, situacija se nije poboljšala i 1905. godine je ostalo samo 11 komada dudova zrelih za branje

12 *Izvještaj o svilogojstvu Virovitičke županije u 1903-oj*, 102.

lišća, ali Nadzorništvo i te godine dijeli 175 dudova za usađivanje i 2550 komada dudovih sadnica.

24. Općina Vučevci. Godine 1903. bilo je 127 dudova na javnim površinama i stoga su 22 svilogojca morala imati i svoje privatne dudove kako bi mogli uzgojiti 365 kilograma čahurica. Te im je godine na javnim površinama propalo svega pet dudova, ali se je taj broj dvije godine kasnije povećao na 45 propalih stabala, što ukazuje da se je briga za dudove smanjila. Nadzorništvo se nadalo da će Vučevci i dalje njegovati svilarstvo pa je 1903. godine podijelilo 200 komada dudovih stabala, a nadalo se da će se osnovati i rasadnik dudova. Godine 1905. se to više ne spominje, a i broj svilogojaca se smanjio na svega 12, što je vjerojatno posljedica shvaćanja da ih Svilogojstveno nadzorništvo prikraćuje, potkrada i vara. Svilogojstveno nadzorništvo ukazuje da se u svilani među otkupnim čahurama prvog razreda pronađe 15-20 % čahura drugog razreda, pa da se i to mora ukalkulirati u otkupnu cijenu. Prosječna zarada 1905. godine je iznosila 36 kruna, ali je Ivo Galičić ostvario čak 76 kruna i 20 filira. OdrŽanom predavanju je prisustvovalo 18 osoba, a među njima je bio i pučki učitelj Adolfo Pavičić. Zamoljeno je da se u samom mjestu zasadi još 50 dudova, te da se na cesti prema Đurđancima, Forkuševcima i Viškovcima ne sadi voće, već dudovi.

25. Općina Vuka. Godine 1903. na općinskim površinama bila su svega 22 stabla duda, a dvije godine kasnije je i taj broj smanjen na 20. Godine 1903. bilo je svega pet svilogojaca koji su proizveli 19 kilograma čahura i prosječno zasluŽili 31 krunu. Dvije godine kasnije sedam svilogojaca je proizvelo 40 kilograma s prosječnom zaradom od samo 11 kruna. Ovi podaci ukazuju da svilarstvo baš nije bilo osobito voljena grana, čemu u prilog govore i podaci da je 1903. godine propalo 57 komada dudovih stabala, a 1905. još 12. Tako postupno nestaje podloga bez koje se svilarstvo nije moglo razvijati. Uzalud je Svilogojstveno nadzorništvo molilo općinu da se uz putove prema Širokom polju, Čepinu i Koritni posade dudovi i da se zasađene valjano njeguje. Ništa od toga se nije ostvarilo. Godine 1905. došao je jedan svilogojstveni stručnjak i odrŽao predavanje nakon kojega se je iznova probudila Želja za daljnjim bavljenjem svilogojstvom. Na ovom predavanju bili su i pučki učitelj Vinko Rakoš, općinski blagajnik Srđan Nikolić, općinski odbornik Antun Biksić, poštar Josip Skavić, ovrhovoditelj Tomo Susak, gostioničar Pero Glied i još dvadesetak osoba. No, za dalje bavljenje svilarstvom trebalo je prvo posaditi dudove, budući da je i ono nekoliko svilogojaca moralo dopremati lišće iz četiri kilometra udaljenog Širokog Polja. Svilogojstveno nadzorništvo je molilo općinsko poglavarstvo da posveti veću paŽnju njegovanju i sadnji novih dudova, a zahvalu je uputilo učitelju Vinku Rakošu koji je mnogo doprinio da se je 1905. godine sedam obitelji bavilo svilogojstvom.

Stanje iz 1905. pokazuje da se je svilogojstvo smanjivalo i to uglavnom zbog slabe cijene svilenih čahurica, ali i zbog toga što je na području dodjeljivanja dudova pojedinim općinama postojala vrlo velika neravnopravnost. Nezadovoljnici uništavaju dudove dok su još mali, pa je svilarstvo bilo neodrživo u većem obimu zbog nedostatka hrane za veći broj svilaca.

Tako je bilo sve do 1907. godine, kada nije produžen zakup Bezerédju. Međutim, davanje svilarstva u koncesiju Hrvatskoj poljodjelskoj banci u Zagrebu i Savezu srpskih seljačkih zadruga bilo je vrlo loše rješenje, jer se svilarstvo počelo gledati vjerskim očima, a ne očima praktičnog gospodara. Prilagođavanje novom sustavu teklo je nekoliko godina i ta je grana stalno pribavljala deficit u proračunu Hrvatske poljodjelske banke, koja je iz nostalgije održavala ovaj postao do velike svjetske krize, kada nestaje iz bilance banke. Naime, Hrvatska poljodjelska banka, iza koje je stajao kapital krupnog katoličkog svećenstva, bila je glavno središte Hrvatskih seljačkih zadruga i mislim da je Izidor Kršnjavi kao Slavonac bio zaslužan što se je svilarstvo hrvatskih svilogojaca 1907. godine vezalo uz ovu banku, ali on nije mogao spriječiti da se srpski svilogojci, itekako značajni i brojni u Srijemu i Slavoniji, veži uz Savez srpskih zemljoradničkih zadruga, pa je tako i svilarstvo bilo zahvaćeno podjelom koja se nije mogla opravdati gospodarskim razlozima i koja je dalje utjecala na slabljenje svilarstva. Otkup po vjerskom ključu stvarao je napetosti i tako i u svilarstvo uključio politiku. Mnogi svilogojci napuštaju posao jer ne mogu doći do otkupljivača Hrvatske poljodjelske banke. Trebalo je, naime, provesti dvostruko umreživanje Hrvatske, a to s obzirom na sve slabiji interes ljudi da se bave ovim poslom nije bilo ostvarivo. Iako je postojao i dalje san o svilenoj nošnji i njenoj ljepoti, svilarstvo iz vremena carice Marije Terezije sve više postaje bajkovita prošlost.[13]

Zaključak

Iz rečenog možemo zaključiti da je svilarstvo na đakovačkom području počelo poslije 1903. opadati, usprkos silnom naporu Zemaljskoga svilogojstvenog nadzorništva da kroz predavanja i objašnjavanja potakne narod da se bavi ovom granom i usprkos tomu što se svilarstvo na području Virovitičke Županije oporavlja. No, uništavanje velikog broja dudovih stabala i osobito sprečavanje sadnje dudovih mladica pokazuje da narod više nije podržavao ovu privrednu granu smatrajući da ih se vara kod otkupa čahurica i da se čahurice ne

13 Mira KOLAR, *Svilarstvo u Hrvatskoj od 18. stoljeća do 1945*., Zagreb 2007., rukopis u pripremi za tisak.

plaćaju onako kako bi trebalo. Pored toga, osjeća se da lokalne vlasti 1905. godine ne podržavaju svilarstvo onako kako su to podržavale dvije godine ranije, kada je čitav upravni aparat, a osobito kotarski načelnici, podržavao svilarstvo na svojem području, te je na jedan način vrijeme bana Khuena-Héderváryja bilo vrijeme novog procvata svilarstva u Slavoniji, za što se on kao Slavonac posebno zalagao, tražeći da se dudovi obavezno sade. Poslije njegovog odlaska sadnja dudova bila je stvar lokalne samouprave, odnosno općina, i one preferiraju sadnju voća uz javne putove, zanemarujući sadnju dudova. Koliko je na opadanje svilarstva utjecao rad političkih stranaka može se samo pretpostavljati, ali nema sumnje da je taj utjecaj postojao i ne treba ga zanemariti u istraživanju gospodarske povijesti naših prostora. No, svilarstvo je ipak odolijevalo drugim tkaninama jer je narodna nošnja đakovačkog područja bogata i narod se ponosio svojom tradicijom vezenja i šlinganja. Svila se je podmetala pod šlingane vezove na jastucima, a bila je tražena i bunjevačka svila koja je prodavana za vezenje kao "lyonska".[14] Rado su se koristili i fini materijali za suknje u narodnoj nošnji. Sve u svemu, svilarstvo je bilo utkano u kulturu slavonskih Šokica.

Silk production in the Đakovština –area at the beginning of the 20th century

SUMMARY

The authoress comments the „Report on Silk-Worm Breeding" published by „Zemaljsko svilogojstveno nadzorništvo" (National Sericultural Supervisory Board) in Budapest with the data referring to Đakovština –area at the beginning of the 20th century. Silk-worm breeding in this area was experiencing numerous difficulties. The analysis shows that the event of Dragutin Khuen Hederwary leaving Croatia in 1903 had serious repercussions on the sericulture of this region.

14 Mnogo toga lijepog o ukrašavanju jastuka izrekla je etnologinja Branka Šeparović u svojoj RTV emisiji "Jastuk", prikazanoj 29. listopada 2006.

UDK 262.3(497.5 Đakovo)"12/13"

Kaptol na južnoj granici

(Područni djelokrug Bosanskoga stolnog kaptola do sredine 14. stoljeća)*

Ildikó Tóth
Filozofski fakultet Sveučilišta u Segedinu, Mađarska

Nakon što je pojasnila ulogu i značaj stolnih i izbornih kaptola kao vjerodostojnih mjesta čiji je značaj ubrzano rastao od druge polovice 13. stoljeća, autorica je pobliže obradila njihovo djelovanje do sredine 14. stoljeća. Poseban akcent stavljen je na djelovanje Bosanskog stolnog kaptola sa sjedištem u Đakovu. U tomu kontekstu dala je značajne informacije o postepenom širenju Bosanskog kaptola kao vjerodostojnog mjesta na Srijemsku Županiju i Baranju. Oko 1350. godine ingerencije Bosanskog kaptola bivaju još veće.

Vjerodostojna mjesta i područni djelokruzi

Izdavanje povelja vjerodostojnih mjesta, koje se započelo u prvim desetljećima 13. stoljeća, osigurali su stolni i zborni kaptoli, odnosno redovnički konventi. No, pokretanje djelatnosti vjerodostojnih mjesta nije svuda bilo istodobno. Oko 1210. s izdavanjem povelja započeli su najprije ugledniji ugarski

* Izvornik: Ildikó Tóth, "Káptalan a déli határszélen (A boszniai székeskáptalan területi hatóköre a XIV. század középéig)", u: *'Magyaroknak eleiről'. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendős Makk Ferenc tiszteletére*, ur. Ferenc Piti i György Szabados (Szeged, 2000.), str. 617-635.

kaptoli (ostrogonski, đurski, budimski, stolnobiogradski), a od 1220-ih godina i manje zajednice, benediktinski konventi i slavonski kaptoli.[1]

Ugled im se rano učvrstio. Od druge polovice 13. stoljeća, njihovim posredstvom izdana povelja već je imala snagu samostalnog dokaza, kojem nije bilo potrebno dodatno svjedočenje ili prisega. Mnogi su se obraćali vjerodostojnim mjestima radi pismenog utvrđivanja svojih privatnopravnih poslova (kupoprodaja, razmjena, zalog, darivanje, oporuka, dioba posjeda), ili su udovoljavali službenom nalogu (npr. ophodnja međâ, poziv na sud) pa bi o tom procesu podnosili izvještaj nadležnoj vlasti.[2]

Krug izvršitelja tog zadatka u početku nije bio ograničen, tako da su na prijelomu 13. i 14. stoljeća stolni i zborni kaptoli te redovnički konventi nastavljali djelatnost vjerodostojnih mjesta, ali su poslije 1353. – nakon jednog zakonskog propisa[3] – to pravo mogli uživati samo stolni kaptoli, pojedini zborni kaptoli, a od crkvenih redova samo veći konventi benediktinaca, premonstratenza, stjepanovaca i ivanovaca.[4]

U početku nisu bile određene područne nadležnosti kaptola i konvenata,[5] njihovi područni djelokruzi nisu slijedili ni svjetovne niti crkvene upravne granice, tako da su njihovo djelovanje omeđivala samo fizička ograničenja (otežan promet, loši uvjeti putovanja) i djelatnost susjednih vjerodostojnih mjesta. No, ugledniji stolni kaptoli, ekipirani brojnijim osobljem, koji su osim svjetovnih vršili u prvom redu crkvene funkcije, imali su zemljopisno raširenju djelatnost izdavanja vjerodostojnih povelja nego što je to bio slučaj s manjim zbornim kaptolima i redovničkim konventima. Oni su pokrivali cijelu biskupiju u kojoj su se nalazili, štoviše često djelujući i izvan nje. Dva zborna kaptola, s druge

---

1 Imre Szentpétery: *Magyar oklevéltan* (Budapest, 1930.) (dalje: Szentpétery 1930.), 122-123; László Solymosi: A bencés konventek hiteleshelyi oklevéladásának kezdetei. U: *Mons Sacer. Pannonhalma 1000 éve I*. Ur. Imre Takács (Budapest, 1996.), 481-482.

2 Szentpétery 1930.: 125-127., 131.

3 Redovnički konventi s manje članova bili su nepouzdani, lakše se moglo utjecati na njih, pa im je stoga zakonski članak 1351/3. zabranio izdavanje povelja o otuđenju posjeda, a njihovim pečatima oduzeo javnu vjerodostojnost. Zakon je stupio u praktičnu primjenu 1353., kada je kralj zatražio pečate vjerodostojnih mjesta, a vratio ih je samo pouzdanima. György Bónis: A közhitelűség szervei Magyarországon és a magyar hiteleshelyi levéltárak. *Levéltári Szemle* (1964.) (dalje: Bónis 1964.), 126.

4 Péter E. Kovács: Az egri káptalan hiteleshelyi és oklevéladó tevékenysége az Árpád-korban. *Archivum* (1990.), 26-27. Rad vjerodostojnih mjesta trajao je sve do druge polovice 19. stoljeća, kada je okončan zakonskim člankom 1874/35. o uvođenju ustanove javnog bilježnika. Bónis 1964.: 128.

5 Zakonski članci 1298/13. i 1351/12. propisivali su da kaptolske povjerenike za svjedočenje treba uzimati iz najbližih kaptola, ali se ta zakonska regulacija nije ostvarila u svakodnevnom životu. Márton György Kovachich: *Supplementum ad vestigia comitiorum apud Hungaros* I. (Budae, 1798.), 114.; *Decreta Regni Hungarie 1301-1457.* Prir. Ferenc Döry, György Bónis i Vera Bácskai (Budapest, 1976.), 138.

strane, naime stolnobiogradski kaptol Blažene Djevice i budimski kaptol, već su u doba Arpadovića prema tradiciji imali cijelu državu za svoj djelokrug.[6]

Popisivač srednjovjekovnog običajnog prava, Stjepan Werbőczy, u svojem je *Tripartitumu* 1514. među kaptolima i konventima s državnim djelokrugom naveo, osim stolnobiogradskog, budimskog i stolnobiogradskog križarskog konventa,[7] također i bosanski kaptol.[8] Pokraj vjerodostojnih mjesta koja, osim centralnog položaja, raspolažu i velikim tradicijama, u neku ruku odudara državni djelokrug bosanskog kaptola sa sjedištem u Đakovu (Diakóvár)[9] u Vukovskoj Županiji, u srijemskim krajevima koji su – usprkos primirjima sklopljenim s Turcima – na prijelomu XV. i XVI. stoljeća bili najviše izloženi pograničnim sukobima. To nije slučajno. Zakonski članak br. 12 iz 1498. prvi put spominje državni djelokrug bosanskog kaptola koji je ovaj, zbog osiromašenja svojih kanonika, dobio po uzoru na budimski kaptol.[10] Takva je odluka bila prijeko potrebna. No, djelatnost bosanskog kaptola kao vjerodostojnog mjesta nije se ni na početku odvijala u puno povoljnijim uvjetima nego u desetljećima što prethode Mohaču. Dapače, pravu kušnju upravo je tada trebalo izdržati.

Misijska biskupija u južnim krajevima

Od kraja 12. stoljeća, pod utjecajem osvajačke i ekspanzivne južne vanjske politike ugarske države, ugarsku je crkvu zapao zadatak preobraćanja velikog broja inovjeraca. To se obraćanje rješavalo osnivanjem misijskih biskupija. Njihov je zadatak bio obraćanje određenog područja ili naroda na kršćansku vjeru, prethodeći i udarajući temelje budućoj izgradnji stalne crkvene

6 László Koszta: A pozsegai káptalan hiteleshelyi tevékenysége 1353-ig. *Századok* (1998.) (dalje: Koszta 1998a), 21; László Koszta: Írásbeliség a pécsi egyházmegyében 1353-ig. a hiteleshelyek. U: *Hermann Egyed emlékkönyv*. Ur. József Sümegi i István Zombori (Budapest, 1998.) (dalje: Koszta 1998b), 179; László Koszta: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214-1353). *Tanulmányok Pécs történetéből* 4. (Pécs, 1998.) (dalje: Koszta 1998c), 79-95.

7 U vezi s djelokruzima u doba Arpadovića v. Zsolt Hunyadi: A székesfehérvári johhanita konvent hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban. U: *Capitulum I. Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből*. Ur. László Koszta (Szeged, 1998.) (dalje: Capitulum I.), 61.

8 *Werbőczy István Hármaskönyve*. Prir. Sándor Kolosvári i Kelemen Óvári (Budapest, 1897.), 283., dio II., stavak 21.; Miklós Komjáthy: A hiteleshelyek. *História* 1982/2, 29.

9 Dezső Csánki: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* I-III., V. (Budapest, 1890-1913.) (dalje: Csánki), II: 281.

10 "*De capitulo Boznensi statutum est: quod ex quo ejus caninici totaliter destructi esse dignoscuntur, pro reformatione illius ecclesiae (quae in honorem sancti Petri constructa est) habeant facultatem ubique per totum regnum, pro testimonio capitulari ambulare: adinstar capituli Budensis.*" *Corpus Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000-1526. évi törvényczikkek*. Prir. Dezső Márkus (Budapest, 1899.), 602-603.

organizacije. U drugoj četvrtini XIII. stoljeća, na nezanemariv poticaj papinske vlasti koja je tada bila na vrhuncu, pod okriljem ugarske crkvene organizacije uspostavljale su se, u susjedstvu južnih pograničnih krajeva, jedna za drugom misijske biskupije, tako na primjer Srijemska i Kumanska biskupija.[11] Tome je procesu pripadala i uspostava Bosanske biskupije, ostvarena uz ugarsku pomoć.[12]

Papa Ivan XXII. je 30. ožujka 1233. imenovao za prvoga biskupa ugarske Bosne Johannesa Wildeshausena, dominikanskog redovnika i progonitelja heretikâ. Kako bi učvrstio tu biskupiju, herceg Koloman, mlađi brat kralja Bele IV., na tome je području između 1237. i 1239. vodio križarski vojni pohod. 1238. kumanski je biskup posvetio prvog bosanskog biskupa mađarskog podrijetla, dominikanskog redovnika Pósu. Novi biskup je započeo izgradnju katedrale u Brdu u okolici današnjeg Sarajeva. Stolni kaptol utemeljen u čast Svetoga Petra također je nastao za vrijeme njegova djelovanja, a tada je biskupija stekla i glavninu svojih darovanih prihoda.[13]

No, zbog prevlasti heretika, biskup i njegov kaptol bili su 1247. prisiljeni na bijeg. Od 1250-ih godina nadalje, svoje su sjedište prenijeli na imanja privremeno dobivena od hercega Kolomana, u Đakovo u ugarskoj Županiji Vukovo (Valkó), zadržavši istodobno pravnu vlast u Bosni i proširivši je na temelju privilegija iz 1244. i na posjede u Vukovskoj Županiji.[14] U drugoj polovici stoljeća povremeno su se vraćali u Brdo, ali na prijelomu XIII. i XIV. stoljeća konačno su ostali u

---

11 László Koszta: Missziós püspökségek. U: *Korai magyar történeti lexikon (IX-XIV. század)*. Gl. ur. Gyula Kristó, ur. Pál Engel, Ferenc Makk (Budapest, 1994.), (dalje: KMTL) 458-459.

12 Zapadno kršćanstvo već je i prije imalo pretenzije u odnosu na Bosnu i na njenom području su se poduzimale misije, ali zatvoren planinski kraj nije bio siguran za trajnije učvršćivanje kršćanstva zapadnog tipa. Heretici bogumili, koji su se pojavili u Bizantu tijekom XII. stoljeća, pred progonom su prebjegli u Srbiju i Bosnu pa je papinstvo, u borbi za vlast, uvidjelo da je došlo vrijeme da se pod okriljem vojske Ugarskog Kraljevstva umiješa u vjerske odnose u Bosni. O toj temi opširnije v. Antal Hodinka: *Tanulmányok a bosnyák-djakovári püspökség történetéből* (Budapest, 1898.) (dalje: Hodinka 1898.); M. E. Gašić: *Brevis conspectus historicus diocesium Bosniensis-Diacovensis et Sirmiensis* (Essekini, 1944.); Péter Gyetvai: *Egyházi szervezés főleg az egykori déli magyar területeken és bácskai Tisza mentén* (München, 1987.) (dalje: Gyetvai 1987.), 51-54; Péter Rókay: Boszniai püspökség. U: KMTL 124-125.

13 O biskupskim prihodima u ranijem razdoblju podatke sadrži privilegij datiran 20. srpnja 1244., koji biskupiji potvrđuje sve dotadašnje posjede što leže u Usori i u Vukovskoj Županiji. Prihodi su, zaključujući na toj osnovi, potekli iz četiri dobro razlučiva izvora. Prvi izvor je darovnica slavonskog hercega Kolomana, koja je obuhvaćala posjedovne cjeline Đakovo i Beleznu u Vukovskoj Županiji, stečene nekada između 1235. i 1239. Drugi dio je darovnica bosanskog bana Ninoslava, treći – prema Antalu Hodinki – temeljni posjed dobiven prigodom ponovnog osnutka 1234., a četvrti izvor je desetina u Soli, Usori i drugim "Županama". Područje biskupije je istodobno poraslo i jer joj je ovaj privilegij dodijelio potpunu duhovnu i svjetovnu pravnu vlast nad vukovskim posjedima koje joj je ranije darovao Koloman, umanjivši time pravo Pečuške biskupije. Hodinka 1898.: 6-8.

14 Dar je bio prava mala Županija u jugozapadnom dijelu Županije Vukovo. Za točan zemljopisni raspored posjeda u Vukovskoj Županiji v. Dezső Csánki: Boszniai püspökség Magyarországon. *Századok* (1893.), 467-477.

Đakovu. Nadležnost nad Bosnom prešla je u ruke dominikanskih misionara, a bosanski biskupi, iskoristivši svoje povlastice, svoje su posjede u Vukovskoj Županiji pretvorili u biskupiju te su tako uspjeli ostati i dalje među visokim svećenstvom.[15]

Novi stolni kaptol na području pečuške biskupije

U novom sjedištu, kaptol se više nije bavio misijskim zadacima, nego se, prilagodivši se novim okolnostima, uključio u red onih stolnih i zbornih kaptola te konvenata koji su vršili djelatnost vjerodostojnih mjesta udovoljavajući potrebama za pismenošću što su narasle počevši od XIII. stoljeća. Takva njegova djelatnost mogla bi se, doduše, potvrditi već i podatkom od 1293.,[16] ali su se njegove listine sačuvale tek od 1300. nadalje.[17]

Jedini je problem pritom bio taj da se u Bosnu nije mogao vratiti, a istodobno je njegovo ugarsko područje, izdvojeno iz područja pečuške crkvene pokrajine, ujedno tvorilo privatni posjed Bosanske biskupije. Kako bi se izbjegle zlouporabe i s ciljem uklanjanja sumnje, vjerodostojna su mjesta rijetko izdavala povelje za svoje vlastite poslove,[18] tako da je kaptol od prvog trenutka svoje djelatnosti, na prijelomu XIII. i XIV. stoljeća, bio optuživan da u svoj djelokrug pokušava uključiti sebi susjedne dijelove Pečuške biskupije. To je bila jedinstvena pojava u praksi ugarskih stolnih kaptola kao vjerodostojnih mjesta.

U zadnjim desetljećima XIII. stoljeća, kada je Bosanski kaptol započeo s djelovanjem kao vjerodostojno mjesto, u njegovoj neposrednoj blizini, na području Pečuške biskupije, već je veći broj kaptola i konvenata obavljao takvu djelatnost. Na prvom mjestu Pečuški kaptol, od 1214. nadalje, istodobno sa značajnijim stolnim kaptolima (Vesprem, Ostrogon, Đur, Varadin) i velikim

15 Hodinka 1898: 11; Gyetvai 1987.: 52.

16 Povelja pečuškog kaptola izdana 29. rujna spominje notara Bosanskog kaptola, koji je pred vjerodostojnim mjestom zastupao bosanskog biskupa Tomu od roda Szentemágocs. M. Kostrenčić – T. Smičiklas: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, I-XVII (Zagrabiae, 1904.-1981.) (dalje: Smič.), VII: 153-154.

17 Povelja zamjenika državnog suca Stjepana izdana 30. travnja 1300. spominje da je u parnici pred zamjenikom državnog suca bilo pokazano pozivno pismo Bosanskog kaptola. Smič. VII: 379. Prva povelja sačuvana u originalu datirana je 6. kolovoza 1303. Df. 289192; *Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia*, I-V, VII-XI, XXIII. Ur. Tibor Almási, László Blazovich, Lajos Géczi, Gyula Kristó, Ferenc Piti (Budapest-Szeged, 1990.-2000.) (dalje: Anjou-oklt), I: broj 432. Do 1353. godine, koju se može tumačiti kao kronološki međaš, sačuvalo se 75 povelja koje je kaptol izdao kao vjerodostojno mjesto.

18 Szentpétery 1930: 127.

kraljevskim prepoziturama (Stolni Biograd, Budim, Arad). U doba Anžuvinaca, to je biskupsko sjedište, djelujući kao centar pismenosti i naobrazbe, izraslo u jedan od najvećih kaptola u državi, u južnom Zadunavlju upravo najveći, a u njemu je radilo i jedno od najprometnijih vjerodostojnih mjesta u državi.[19]

U prekodravskim područjima, požeški zborni kaptol Sv. Petra uključio se u red vršitelja te djelatnosti u 1220-im godinama, iako mu je redovito djelovanje počelo tek od sredine XIII. stoljeća, a pravi zamah njegov je rad dobio počevši od 1280-ih godina.[20] Benediktinski konventi su se tek kasnije pojavili u obavljanju djelatnosti vjerodostojnih mjesta, tako da prva povelja konventa u Pečuškom Varadinu (Pécsvárad) potječe iz 1254., a ona seksardskog konventa iz 1279., iako je ovaj drugi već na početku XIII. stoljeća sudjelovao u takvoj vrsti zadataka.[21]

Osim ta četiri značajnija vjerodostojna mjesta, pet ih je djelovalo povremeno, a i redovnički konventi koji su spadali pod patronat vladarske obitelji djelovali su kao vjerodostojna mjesta za svoju najbližu okolinu,[22] ali su doista važni bili pečuški stolni kaptol, požeški zborni kaptol, odnosno pečuškovaradinski i seksardski konvent. Najveći djelokrug imao je Pečuški kaptol, odnosno biskupski stolni kaptol. On se prije svega sterao po Baranjskoj Županiji, ali se u njegovim poveljama nailazi i na posjede i posjednike iz Zagrebačke, Križevačke, Virovitičke, Šomođske (Somogy), Bačke i Bodroške Županije, kao i iz Srijema. Matično područje Požeškog kaptola Svetog Petra bila je Županija Požega, ali on je djelovao i na području Županija Vukovo, Šomođ i Virovitica. Djelokrug pečuškovaradinskog konventa bila je uglavnom Županija Baranja, u manjoj mjeri Tolna,[23] dok je nasuprot tome seksardski konvent imao djelokrug u Županiji Tolni, a manje u Baranji.[24]

U istočnom dijelu međurječja Drave i Save, pa tako i u u istočnim dijelovima Vukovske Županije koji su pripadali Pečuškoj biskupiji, zadatke vjerodostojnih

---

19 László Koszta: Hiteleshelyek a pécsi egyházmegyében 1353-ig. *Baranya* (1991.) (dalje: Koszta 1991.), 57-58; Koszta 1998c: 79-95.

20 Koszta 1991: 59-60; Koszta 1998b: 172.

21 Koszta 1991: 61-62; Koszta 1998b: 174-175.

22 Kao vjerodostojno mjesto djelovali su: cistercitski samostan u Cikádoru, od 1270.; kutjevački cistercitski samostan ili samostan Časna Dolina (sačuvana je jedna njegova povelja, iz 1282.); benediktinska opatija u Dunaföldváru, koja je s obavljanjem funkcije vjerodostojnog mjesta započela približno istovremeno s Bosanskim kaptolom (očuvane povelje iz 1299. i 1303.); i na kraju dva konventa redovnika ivanovaca, crkva Sv. Lovre u Okuru (sačuvane su joj tri povelje iz vremena oko 1275), odnosno Pakrac u Požeškoj Županiji (1250., odnosno oko 1266.). Koszta 1991: 63-64; Koszta 1998b: 175-178.

23 U vezi s njegovim djelokrugom u doba Arpadovića, v. Tamás Kőfalvi: A pécsváradi konvent hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban (1254.-1301.). U: *Capitulum* I. 147-148.

24 Ferenc Szakály: A szekszárdi konvent hiteleshelyi és oklevéladó működése 1526-ig. U: *Tanulmányok Tolna megye történetéből* I. (Szekszárd, 1968.), 29; Koszta 1991.: 65-66.

mjesta vršili su također i Bački kaptol susjedne Kaločke nadbiskupije, odnosno Banoštorski (Kő) kaptol Srijemske biskupije.[25]

Na početku 14. stoljeća, u pravnoj osobi Bosanskog kaptola pojavilo se na području Pečuške biskupije jedno novo vjerodostojno mjesto. Važno obilježje djelatnosti vjerodostojnog mjesta jest njezin djelokrug, tj. jednim dijelom veličina onog područja odakle pristižu stranke, a drugim dijelom ono područje na kojem se vrši vanjski rad vjerodostojnog mjesta (obilazak međa, uvođenje u posjed, istraga, poziv na sud). Iz prva dva desetljeća djelovanja Bosanskog kaptola kao vjerodostojnog mjesta očuvano je malo podataka. Zaključno s 1310. godinom, jedini vanjski rad kaptola kao vjerodostojnog mjesta predstavlja poziv na sud u parnici vezanoj za posjed Tolmány u Vukovskoj Županiji, koji je naredio zamjenik državnog suca Stjepan,[26] dok su ostale povelje ravnopravno podijeljene govoreći o prijenosu posjeda u Vukovskoj, odnosno u Požeškoj Županiji.[27]

Slična tendencija može se opaziti u 1310-im godinama: i tu se susrećemo sa samo jednim vanjskim radom vjerodostojnog mjesta. Poveljom datiranom 11. lipnja 1313. izvijestilo se kralja Karla I. o istrazi provedenoj u jednom slučaju nasilnih djela: prema izjavi vukovskih plemića, plemići od Ozoriása su magistru Pavlu Kozolu (*dictus*), sinu Stjepana Gorjanskog, spalili 23 sela, kao i kuće i zgrade, opljačkali imanja, a povrh svega toga su i zapalili kuću u kojoj se nalazila supruga magistra Pavla.[28] Drugi dokumenti iz tog razdoblja govorili su o davanju u zalog, diobi posjeda, davanju miraza i svadbenog dara, odnosno o prijepisu patentnih povelja.[29] U jednome su ipak međusobno slični: svi su ti dokumenti izdani u vezi s posjedima u Vukovskoj Županiji, a, slično kao u prethodnima, većina vukovskih posjeda koji se spominju u poveljama nalaze se u neposrednoj okolici Đakova.

U 1320-im godinama, broj sačuvanih povelja povećao se peterostruko. Poglavito onih o davanju miraza i svadbenog dara, odnosno djevojačke četvrtine, a osim toga se na štetu kupoprodaja jako povećao udjel spisa koji govore o

---

25 Osnovni teritorij Bačkog kaptola u doba Arpadovića obuhvaćao je zapadni dio Bačke i istočni dio Vukovske Županije. Márton Parlagi: *A bácsi káptalan hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban*. Szeged, 1999. (rukopis) 40. Za područje aktivnosti u ranom anžuvinskom dobu v. Anjou-oklt. I. br. 44-45, 360, 512.

26 Kraljevski povjerenik magister Stjepan Gorjanski u prisutnosti pouzdanika Bosanskog kaptola pozvao je na sud pred kraljem Marka, sina Lampertovog, protiv njegovog brata Rozboyda Lampertovog zbog predočavanja povelje koja govori o diobi posjeda koju su oni izvršili. Smič. VII. 379.

27 Dl. 1692., Dl. 86898., Df. 265823., Dl. 1758.

28 Anjou-oklt. III. br. 537.

29 Smič: VIII. 265 i 281.; *Anjou-kori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*. I-VII. Prir. Imre Nagy i Gyula Nagy (Budapest, 1878-1920) (dalje: AO), I. 286; Smič. VIII. 581; AO I. 534-535.

zabrani.[30] Istodobno, podaci koji govore o vanjskoj istrazi vjerodostojnog mjesta govore o samo jednom pozivu na sud,[31] istrazi i uvodu u posjed.[32] Jedna povelja nastala prije 5. listopada 1323. podnosi izvješće kralju o istrazi u slučaju nasilja: sinovi bivšeg palatina Dominika, Ivan Vörös i Mihael, nevjernost prema kralju dotjerali su do vrhunca pljačkajući i razarajući vukovske posjede zvane Ireg, koji je pripadao Pavlu sinu Mirkovu, odnosno Szentmárton, koji je pripadao Pavlu i Nikoli, sinovima magistra Philea. Na posjedima su ubili šest, odnosno sedam ljudi, i time prouzročili štetu od 1000 maraka.[33]

Potkraj prethodnog desetljeća već započinje, ali tek 1320-ih godina dobiva puni zamah tendencija da kaptol posjećuju mnogi iz istočnog dijela Županije Vukovo. Osobito iz podunavskog, sjeveroistočnog dijela Županije. Od kraja drugog desetljeća XIV. stoljeća ima podataka i o širenju prema jugoistoku. Kaptolovo zauzimanje prostora u Vukovskoj Županiji proisteklo je izravno otud što je sjedište kaptola zajedno s biskupijom bilo u Đakovu u Vukovskoj Županiji, a i biskupijski posjedi su se također nalazili na jugozapadnom zemljištu te Županije. S pokretanjem djelatnosti Bosanskog kaptola kao vjerodostojnog mjesta, u prekodravskim je krajevima došlo do preraspodjele djelokrugâ. Pošto je Bosanski kaptol osvojio vukovska područja, iz tih je krajeva bio istisnut PoŽeški kaptol, koji se nato okrenuo prema zapadnim krajevima, proširivši svoj djelokrug na Županiju Viroviticu (Verőce), odnosno na istočno i središnje područje Županije KriŽevci (Körös). Pečuški je kaptol istodobno bio istisnut iz PoŽeške Županije, a i njegova nazočnost u Županiji Vukovo naglo se smanjila, ali je on zato na sjevernoj strani bio kadar svojem djelokrugu pridodati nova područja.[34]

Zauzimanje prostora od strane Bosanskog kaptola nije se ipak na tome zaustavilo. On je, vršeći vanjski rad vjerodostojnog mjesta, na početku 1330-ih godina stigao i u Srijemsku Županiju, a na početku sljedećeg desetljeća i u Baranju. Po nalogu Karla I. htjelo se je 12. rujna 1330. uvesti magistra Ivana, Dinkovog sina, u dio posjeda Solt u Srijemskoj Županiji, ali je to zbog protivljenja bilo onemogućeno.[35] Slično tome su po kraljevu naputku 20. oŽujka 1332. izašli

30 Dl. 72267, Dl. 2170; AO II. 85 i 87-88; Smič. IX. 153. i 169-170.; AO II. 156-157; Anjou-oklt. IX. br. 347, 361 i 362; Dl. 72267; AO II. 236-237; Dl. 91206; Anjou-oklt XI. br. 430; AO II. 333-335; Dl. 2464, Dl. 86241; AO II. 431; Dl. 91249.

31 Prema povelji datiranoj 18. studenog 1329., u Bogdánfalvi u Vukovskoj Županiji na sud je bio pozvan Nikola, sin bana Martina, protiv Stjepana, sina Ivana, sina Isypovog. AO. II. 477.

32 Izvještajno pismo od 21. veljače 1321. govori o obilasku međa vukovske kraljevske tvrđavske oblasti i o uvođenju magistra Ivana, sina *comesa* Gyletusa, u njezin posjed.

33 Smič. IX. 159-162.

34 Koszta 1998c, 79-95; Koszta 1991., 90-94.

35 Elemér Varjú - Béla Iványi: *Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli Losonczi Bánffy család történetéhez* I-II. (Budapest, 1908-1928) (dalje: Bánffy), I. 62-63.

procijeniti posjed *Pachey* u Srijemskoj Županiji za istoga Dinkovog sina Stjepana.[36] No, iz istočnog dijela Srijema u sjedište kaptola kao vjerodostojnog mjesta došlo je mnoštvo ljudi i zbog svjedočenja koje se zbilo 10. ožujka 1333. Po zapovijedi državnog suca Pavla Nagymartonija, u korist Dinkovog sina Stjepana posvjedočila su tri glasnogovornika *(prolocutor)* kao i 40 srijemskih plemića da je jedan dio posjeda *Pachey*, koji je u vrijeme izdavanja povelje držao srijemski starosjedilac Ivanov sin Ilija, zapravo Stjepanov naslijeđeni posjed, i sve je to potvrdilo 190 ljudi iz pučkog staleža. To je četrnaestostoljetni ostatak sudskog svjedočenja koje po obliku pripada dobu Arpadovića i kod kojega bi od svjedokâ stranke samo troje bilo osobno saslušano, dočim bi ostali njihove izjave potkrijepili samo podizanjem ruku i povicima suglasnosti.[37]

Prema privilegiju od 3. srpnja 1333. i sâm se kralj – doduše ne osobno, nego posredstvom mačvanskog bana Ivana Alšanskog (1328.-1334.) – obratio ovome kaptolu. S Töttösem od Bečeja,[38] koji je kasnije napravio veliku karijeru, zamijenio je posjede Majsu[39] i Babocsu u Baranjskoj Županiji.[40]

Prva pojava mačvanskog bana[41] – koji je već u tome razdoblju ujedno obnašao i čast Župana više južnih Županija – znači uključivanje novog čimbenika vlasti u praksu izdavanja povelja Bosanskog kaptola. Od tada kaptol nije postupao samo po zapovijedi kralja ili državnog suca,[42] nego se sve češće u njegovim *relationes* pojavljivao i mačvanski ban. Tako su po nalogu mačvanskog bana Nikole Ostfyja (1335.-1339.) – nasljednika banskog naslova Ivana Alšanskog – u tridesetim godinama članovi kaptola dva puta izašli postupati. Prvom prilikom to je bilo u srpnju 1338., kada su za magistra Pavla, sina Lovre

---

36 Bánffy I. 69-70.

37 Smič. X. 86-87; Imre Hajnik: *Magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és vegyes-házi királyok alatt* (Budapest, 1899.) (dalje: Hajnik 1899.), 282-285.

38 O karijerama Emerika Bečejskog i njegovih sinova Töttösa (Stjepana) i Vesszősa (Jurja), v. László Szegfű: György, Crisafán fia, aki megjárta a túlvilágot. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1986. 1-21.

39 Na kraju XIII. stoljeća to je bio posjed roda Heder. Godine 1333. njime već raspolaže kralj. György Győrffy: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* I-IV. (Budapest, 1963-1998) (dalje: Győrffy), I. 338.

40 Smič: X. 111-112.

41 Karlo I. je 1317. srpskom kralju Urošu II. preoteo tvrđavu i oblast Mačvu, a dvije godine poslije i tvrđavu Nándorfehérvár (Beograd). Na čelo nove pokrajine postavio je oko 1320. namjesnika s naslovom mačvanskog bana, koji je ujedno ostao i Županom Vukovske i Bodroške Županije. Kasnije su tome banskom dostojanstvu priključene i službe srijemskog (1323.), baranjskog (1328.) i bačkog (1333.) Župana. Frigyes Pesti: A macsói bánok. *Századok* 1875. 361-377.; Péter Rókai i Miklós Takács: Macsó. U: KMTL 421.; Pál Engel: *Magyarország világi archontológiája 1301.-1457*. I. (Budapest, 1996.), 27. Banske povelje su se u većem broju sačuvale počevši od sredine 1330-ih godina.

42 U vezi s 1330-im godinama v. podnožne bilješke 35. i 36., odnosno ponovljeni poziv na sud po nalogu državnog suca Pavla Nagymartonija, datiran 21. rujna 1330., u predmetu koji je već spomenut u bilješci 31.

Tuza (*dictus*), procijenili i uknjižili kao zalog požeške posjede Pukor i Vizkuz.[43] Prema povelji od 3. srpnja 1339., pak, na posjedu Trpinji u Vukovskoj Županiji proveli su ophodnju međa i uvođenje u posjed, i to u vezi s nekom posjedovnom parnicom i na temelju privilegija Bačkog kaptola, koji je prema tekstu povelje ondje bio i pokazan.[44] To je jedini podatak u praksi kaptola (i ujedno lijep primjer dokazne demonstracije u poveljama) kada su u sklopu posjedničkog spora međe spornog zemljišta bile utvrđene pomoću jedne već postojeće povelje, a u izvješću su upozorili i na one modifikacije na reljefu zemljišta koje su uslijedile poslije izdavanja bačkog privilegija.

Na temelju povelja iz 1330-ih,[45] odnosno 1340-ih[46] godina, može se razabrati stanovita modifikacija područja koje gravitira kaptolu. Otvaranje prema istoku, uočeno na početku tridesetih godina, zamjenjuje sada pomak u suprotnom smjeru, prema sjeverozapadnom dijelu Vukovske Županije, odnosno prema njemu susjednoj prekodravskoj Baranjskoj Županiji.

Prema tekstu povelje od 9. ožujka 1341., kaptol je, prelazeći sada već i Dravu, po zapovijedi kralja Karla I. uveo u posjed Gétmonostore u Baranjskoj Županiji erdeljskog vojvodu Tomu Szécsényija (1321.-1342.), kasnijeg državnog suca kralja Ludovika Velikog.[47] Do tog je zahtjeva moglo doći jer su s imenovanim posjedom kao susjedi međašila velika vjerodostojna mjesta toga područja, Pečuški stolni kaptol te seksardski i pečuškovaradinski konvent, koji – budući da su bili zainteresirani u tom poslu – nisu mogli izvršiti uvođenje u posjed.

Od 1345. nadalje mogao je kaptol izdavati povelje i u vezi s posjedima iz daljih Županija, tako na primjer jednu zabranu u poslu oko mjesta Pata u Županiji Šomođ,[48] odnosno jedno davanje u zalog na posjedima Család i Csepreg u Šopronjskoj Županiji.[49] Do izdavanja ove posljednje povelje došlo je zato što je zalogoprimatelj bio novi gospodar južnih krajeva, brat Nikole Ostfyja koji je ovoga naslijedio na banskoj stolici, Dominik (1340.-1353.).

U 1340-im godinama povećava se omjer vanjskog rada vjerodostojnog mjesta. U više je slučajeva pozivanje na sud, odnosno uvod u posjed na kraju

43 Dl. 99971.

44 Anjou-oklt. XXIII. br. 398.

45 Dl. 87956.; Smič. X. 86-87.; Smič. XI. 508-517.; Dl. 87956., Dl. 33586.; Anjou-oklt. XXIII. br. 97. i 280.; AO IV. 31-32.; Dl. 40845.

46 Smič. X. 645-646.; AO IV. 413-414.; Dl. 9121.; Smič. XI. 415-416.

47 Dl. 87118.

48 7. svibnja 1345. Dl. 71955a. Zainteresirane stranke su također bile iz Županije Somogy. O toponimima Kapla i Gede v. Csánki II. 607., 616.

49 1. studeni 1347. Smič. IX. 416-417.

parnice, kaptol proveo na osnovi zapovijedi državnog suca.[50] Jednom je prilikom uvodio u posjed po kraljevu nalogu,[51] a u drugom je slučaju obilježio međe po zapovijedi gore spomenutog mačvanskog bana Dominika Ostfyja.[52]

Povelja datirana 22. siječnja 1350. izvještava o prisezi danoj na zemlji *(iuramentum super terram)* koju je naredio ostrogonski prepošt, župan kapele i tajni kancelar Nikola Apáti-"Keszei". Bila je to najsvečanija prisega, kakva bi na red došla u posjedovnim parnicama ako sudac na osnovi povelja i iskaza svjedoka nije mogao izreći presudu pa bi se takva prisega trebala položiti na spornom komadu zemlje. Ta vrsta prisege zasnivala se na ideji koja je u pogansko doba bila raširena diljem Europe i prema kojoj će onaj tko lažno priseže pasti u iskopan grob i pokrit će ga zemlja. U skladu s time, prisežnik je trebao položiti prisegu nepokrivene glave, stojeći u jami u obliku grobne rake, u košulji bez remena (kako su u to vrijeme sahranjivali mrtve), i držeći iznad glave grudu zemlje, a riječi prisege su, stojeći pokraj groba, ponavljali i eventualni suprisežnici.[53]

O ophodnji međa izvršenoj u Baranjskoj županiji u vezi s posjedovnom parnicom između Denka Našičkog i Phylpusa, sina Lovre Korođskog, kao i o prisezi koju je na zemlji položio magister Denk, sudski zastupnici dviju strana dali su različite izjave i time su izdavatelje povelje doveli u tešku situaciju.[54] Tome se može pripisati i to da su oni odvojeno zabilježili izjave svake od dviju stranaka. Dok se, međutim, u tekstu zastupnika tužitelja koji priseže spominje samo polaganje prisege, dotle su zastupnici tuženika izjavili i to da je magister Denk dva puta promislio gdje da položi prisegu pa je zbog toga priredio i dvije jame. Kao upozorenje na kaznu zbog lažne prisege, pak, kaptol je u tome dijelu svoje *relatio* fiksirao i tekst prisege.[55]

Tako je djelokrug kaptola u 1350-im godinama obuhvatio međurječje Drave i Save, a naročito županiju Vukovo, Požegu i prekodravski dio županije Baranje. U vanjskom radu vjerodostojnog mjesta, granicu na Dravi kaptol je prekoračio samo jedanput, kod uvođenja u posjed u Gétmonostori, ali do toga je došlo tek pod utjecajem gore spomenutih iznimnih okolnosti.

---

50 AO V. 144-145 i 143-147.; Smič. XI. 508-517.; Df. 265824.

51 V. podnožnu bilješku 47.

52 8. listopada 1347. Smič. XI. 401-402.

53 Hajnik 1899. 334-335; Ferenc Eckhart: *Magyar alkotmány és jogtörténet* (Budapest, 2000.), 333.

54 To znači da su izdavatelji isprva u povelju sasvim automatski upisali formulaični dio o suglasnoj izjavi svjedoka, ali je to iz teksta povelje potom trebalo izbaciti. Dl. 4108.

55 *"... idem magister Denk... tale deposuisset iuramentum, quod si deum eum adiuvet et terra eius ossa sic assumpmat, ac semen suum semini suo sic relinquere possit, quod predicte terre, quas reambulando circuisset, pertinerent ad possessiones prenotatas..."* (Smič. XI. 568-570).

O vanjskom radu vjerodostojnog mjesta i o kaptolskim osobama koje su u njemu sudjelovale sačuvalo se malo podataka. Njihova najranija poimenična spominjanja potječu iz 1320-ih godina. U pozivnici datiranoj 18. studenog 1329.[56] i 21. rujna 1330.,[57] zbog ponovljenog sudskog poziva u Bogdánfalvu se oba puta šalje korski svećenik Fabijan. Malo je kaptolskih izaslanika čija imena u poveljama nalazimo dva puta (više od toga uopće ne), a ti su u svakom slučaju bili uglavnom odašiljani na ista mjesta i po sličnim zadacima. Dok je spomenuti korski svećenik Fabijan bio dva puta poslan u Bogdánfalvu, dotle je kanonik Benedikt, na osnovi povelja datiranih 12. rujna 1330. i 20. ožujka 1332., dva puta izvršio uvođenje u posjede Solt i Pachey u Srijemskoj Županiji.[58] Kanonika Lovru se također dva puta odašiljalo na posjede Koprivnu i Zelnu u Požeškoj Županiji radi uvođenja u posjed koje je prvo bilo spriječeno, a naposljetku ipak izvršeno. To znači da je možda postojala nekakva funkcionalna podjela na temelju poznavanja mjesta i stručne spreme pojedinih članova kaptola – to tim više što je kod ophodnje međa i diobe posjeda bilo potrebno znanje iz geometrije i geodezije – ali na osnovi malobrojnih povelja koje su nam se sačuvale dalje zaključke glede toga ne može se izvući.[59]

Stjepan, kanonik kantor, također je bio u dva navrata odaslan po poslu vjerodostojnog mjesta, prvi puta 1341., kada je erdeljskog vojvodu Tomu uveo u posjed Gétmonostore u Baranjskoj Županiji.[60] Kao što smo već spomenuli, to je jedini slučaj kada je član ovog kaptola prešao crtu Drave, a do toga je došlo zbog zainteresiranosti susjednih posjednika, pečuškog, pečuškovaradinskog i seksardskog vjerodostojnog mjesta. Zbog iznimnog poštovanja mogli su poslati kanonika-dostojanstvenika, a vjerojatno su mu i 1347. iskazali povjerenje zbog delikatnosti dotičnog predmeta.[61] Za kaptolske izaslanike karakteristično je da su bez iznimke potjecali iz redova kanonika.[62] U delikatnijim predmetima, koji su

56 AO. II. 477.

57 Dl. 91249.

58 Bánffy I. 62-63, 69-70.

59 O uvođenjima u posjed kaptol je kralju i državnom sucu otpisivao nakon 6-13 dana, a mačvanskom banu, koji je boravio u blizini, u vremenskom intervalu između 2-5 dana, a to znači da je s neposredno bliskom regijom kaptol bio u puno intenzivnijoj vezi.

60 Dl. 87118.

61 Povelja datirana 8. listopada 1347. spominje da je kaptol po naputku mačvanskog bana Dominika poslao Stjepana, kanonika kantora, da obavi razgraničenje među posjedima Radvany i Korocha. Smič. XI. 401-402

62 Osim kanonika, u Bosanskom kaptolu zapravo nije bilo nikoga drugog. Na temelju popisa papinske desetine iz 1332.-1337. vidi se da je u tom razdoblju u kaptolu moglo biti 12 kanoničkih mjesta i da je sasvim nedostajao srednji, odnosno niži svećenički sloj, tako da je taj stolni kaptol pripadao kaptolima s najmanjim brojem članova. Takvo brojno stanje, međutim, nije moglo biti potpuno, jer već 1329.-1330. nalazimo primjer korskog svećenika (već spomenuti korski svećenik Fabijan). Istina je da se, osim njega,

iziskivali veću obzirnost, javljali su se dostojanstvnici, kao spomenuti kanonik kantor Stjepan u dva slučaja, odnosno kanonik lektor Bene kod jedne obnove međâ 1346.[63]

Uzimajući sve to u obzir, može se reći da je Bosanski kaptol, unatoč nepovoljnim okolnostima koje su pratile njegovo osnivanje, poslije bijega iz Bosne bio, zahvaljujući upornom radu, sposoban održati se u jugozapadnom dijelu Vukovske Županije te se, štoviše, kao vjerodostojno mjesto, u 1320-im i 1330-im godinama, širiti u smjeru sjeveroistočnog dijela Vukovske, odnosno u smjeru Srijemske Županije. Od četrdesetih godina toga stoljeća, djelokrug mu se malo pomaknuo na sjever, dok su mu se tijekom čitava ispitivanog razdoblja više puta obraćali i iz zapadnih dijelova Požeške Županije. Upravne naloge je do kraja 1330-ih godina vršio samo na području Vukovske Županije, ali je poslije toga u po jednoj prilici i u Srijemskoj, Baranjskoj i Požeškoj Županiji postupao prema zapovijedi kralja, državnog suca ili, na samom kraju razdoblja, tajnog kancelara. Međutim, glavnom pozornicom njegovih mandata ostala je Vukovska Županija, što dokazuje i velik broj upravnih službenika te Županije koje se određivalo za zadatke uz članove kaptola.

Prema tome, preseljenje kaptola na novo mjesto bilo je uspješno, a istodobno je njegov prodor s juga na područje pečuške dijeceze promijenio djelokruge tamošnjih vjerodostojnih mjesta. Istisnut iz Vukovske Županije, susjedni Požeški kaptol počeo se širiti prema zapadu, a Pečuški prema sjeveru. Istodobno, iz Bosne potisnuti kaptol uspio se na južnom rubu kraljevske Ugarske održati tijekom više od dva stoljeća.

---

prigodom neke provjere međa iz 1339. spominje još samo jedan korski svećenik, Dimitrije, ali se u svakom slučaju može, povrh 12 kanonika, računati i s jednim do dva korska svećenika. Smič. X. 60-62.

63 Smič. XI. 271-272.

PRILOG
Identifikacija i ubikacija toponima koji se javljaju u poveljama vjerodostojnog mjesta

Nadnevak	Obilježje posla	Toponim	Županija	Priručnik
prije 30. travnja 1300.	vanjski	Tolmány	Vukovo	Csánki II: 357. Heller, Srijem, 186-7.
13. listopada 1305.	nutarnji	Štitnjak	Požega	Csánki II: 425. Heller, Požega, 208.
6. srpnja 1306.	nutarnji	Cirkvenik	Požega	Csánki II: 404. Heller, Požega, 40. Engel, Pozsega, 8-11.
06. prosinca 1307.	nutarnji	Tolmány Lanka	Vukovo Vukovo	Csánki II: 357. Heller, Srijem, 186-7. Csánki II: 328. Heller, Srijem, 99-100.
9. listopada 1310.	nutarnji	Bolkoteleke (Boleszlótelk)	Vukovo	Heller, Virovitica, 18.
prije 10. svibnja 1311.	nutarnji	Draksa Boleszlótelki	Vukovo Vukovo	Csánki II: 306. Heller, Virovitica, 51. Csánki II: 296. Heller, Virovitica, 18.
15. svibnja 1311.	nutarnji	Draksa Boleszlótelki	Vukovo Vukovo	Csánki II: 306. Heller, Virovitica, 51. Csánki II: 296. Heller, Virovitica, 18.
11. lipnja 1313.	vanjski	Ozoriás	Vukovo	Csánki II: 291, 339. Heller, Virovitica, 138.
11. studenoga 1318.	nutarnji	Dombó	Vukovo	Csánki II: 305. Heller, Srijem, 48-49.
23. srpnja 1319.	nutarnji	Dombó	Vukovo	Csánki II: 305. Heller, Srijem, 48-49.
11. listopada 1319.	nutarnji	Dombó	Vukovo	Csánki II: 305. Heller, Srijem, 48-49.
22. veljače 1321.	vanjski	Vukovarska utvrda	Vukovo	Csánki II: 277. Heller, Srijem, 200-1.
prije 30. svibnja 1322.	nutarnji	Pochl (pripadnost Hermana)	Vukovo	Csánki II: 316.
24. lipnja 1323.	nutarnji	Bič	Vukovo	Csánki II: 295.
1. rujna 1323.	nutarnji	Jama	Vukovo	Csánki II: 320. Heller, Virovitica, 80.
28. rujna 1323.	nutarnji	Vajda	Vukovo	Csánki II: 360. Heller, Srijem, 203.

prije 5. listopada 1323.	vanjski	Ireg Szentmárton	Vukovo Vukovo	Csánki II: 319. Heller, Srijem, 74-75. Csánki II: 352.
prije 10. prosinca 1323.	nutarnji	Dombó	Vukovo	Csánki II: 305. Heller, Srijem, 48-49.
prije 10. prosinca 1323.	nutarnji	Dombó	Vukovo	Csánki II: 305. Heller, Srijem, 48-49.
10. siječnja 1324.	nutarnji	Roholc Dobolc	PoŽega PoŽega	Csánki II: 424. Heller, PoŽega, 183. Engel, Pozsega, 59-60. Csánki II: 395. Heller, PoŽega, 62-63. Engel, Pozsega, 14-17.
10. rujna 1324.	nutarnji	Nevna Selce utvrda Nevna	Vukovo Vukovo Vukovo	Csánki II: 285. Heller, Virovitica, 105-6. Csánki II: 350. Heller, Virovitica, 168-9. Csánki II: 273. Heller, Virovitica, 105-6. Fügedi, 171.
1. kolovoza 1325.	nutarnji	Asszonyfalva Kovászdi	Vukovo Vukovo	Csánki II: 291. Heller, Srijem, 5. Csánki II: 326.
16. kolovoza 1325.	nutarnji	Sarvaš	Vukovo	Csánki II: 350. Heller, Virovitica, 166.
16. kolovoza 1325.	nutarnji	Sarvaš	Vukovo	Csánki II: 350. Heller, Virovitica, 166.
16. siječnja 1326.	nutarnji	Pochl (pripadnost Hermana)	Vukovo	Csánki II: 316.
06. veljače 1326.	nutarnji	Polgár	Vukovo	Csánki II: 344. Heller, Srijem, 146.
26. veljače 1326.	nutarnji	Radvány	Baranja	Csánki II: 519. Györffy I: 372.
8. rujna 1327.	nutarnji	Petend	Vukovo	Csánki II: 342. Heller, Srijem, 134-5.
18. studenoga 1327.	nutarnji	Ireg	Vukovo	Csánki II: 319. Heller, Srijem, 74-75.
1. prosinca 1327.	nutarnji	Bolk (Boleszlótelk)	Vukovo	Heller, Virovitica, 18.
13. rujna 1328.	nutarnji	Petend	Vukovo	Csánki II: 342. Heller, Srijem, 134-5.
18. rujna 1329.	nutarnji	Polgár	Vukovo	Csánki II: 344. Heller, Srijem, 146.
18. studenoga 1329.	vanjski	Bogdánfalva	Vukovo	Csánki II: 296. Heller, Srijem, 23.

12. rujna 1330.	vanjski	Solt	Srijem	Csánki II: 252. Heller, Srijem, 168.
21. rujna 1330.	vanjski	Bogdánfalva	Vukovo	Csánki II: 296. Heller, Srijem, 23.
24. kolovoza 1331.	nutarnji	Sarvaš	Vukovo	Csánki II: 350. Heller, Virovitica, 166.
20. ožujka 1332.	vanjski	Pachey	Srijem	Csánki II: . Heller, Srijem,
11. ožujka 1333.	nutarnji	Pachey	Srijem	Csánki II: . Heller, Srijem,
3. srpnja 1333.	nutarnji	Majsa Babocsa	Baranja Baranja	Csánki II: 504. Györffy I: 338. Csánki II: 469. Györffy I: 275.
15. rujna 1333.	nutarnji	Koprivna Zelna	Požega Požega	Csánki II: 414-5. Heller, Požega, 108. Engel, Pozsega, 31-33. Heller, Požega, 251. Engel, Pozsega, 73-74.
13. srpnja 1335.	nutarnji	Sarvaš	Vukovo	Csánki II: 350. Heller, Virovitica, 166.
3. veljače 1338.	Nutarnji	Horváti	Požega	Csánki II: 411. Heller, Požega, 85.
13. srpnja 1338.	vanjski	Vizköz Pukor	Vukovo (?) Požega	Csánki II: 363. Csánki II: 423. Heller, Požega, 175.
21. veljače 1339.	nutarnji	Barlaba	Vukovo	Csánki II: 297. Heller, Srijem, 25.
13. svibnja 1339.	nutarnji	Tordić Diminc	Požega Požega	Csánki II: 429. Heller, Požega, 229. Engel, Pozsega, 68. Csánki II: 405. Heller, Požega, 64. Engel, Pozsega, 13.
3. srpnja 1339.	vanjski	Trpinja	Vukovo	Csánki II: 357. Heller, Srijem, 190.
10. svibnja 1340.	nutarnji	Derzsfalva Fenékfalva Malomszeg Villámtelke	Baranja Baranja Baranja Baranja	Csánki II: 480. Györffy I: 297. Heller, Virovitica, 52. Csánki II: 302. Györffy I: 302. Heller, Virovitica, 57. Csánki II: 505. Györffy I: 338. Heller, Virovitica, 121. Csánki II: 536. Heller, Virovitica, 93.
25. listopada 1340.	nutarnji	Erdőszád	Vukovo	Csánki II: 307. Heller, Srijem, 51.
9. ožujka 1341.	vanjski	Gétmonostora	Baranja	Csánki II: 485. Györffy I: 309.

prije 11. studenoga 1341.	nutarnji	Predišinci	Požega	Csánki II: 423. Heller, Požega, 174-5. Engel, Pozsega, 54-56.
11. studenoga 1341.	nutarnji	Predišinci	Požega	Csánki II: 423. Heller, Požega, 174-5. Engel, Pozsega, 54-56.
1. svibnja 1344.	nutarnji	Gradiška	Baranja	Csánki II: 486. Györffy I: 310. Heller, Virovitica, 69.
prije 8. siječnja 1345.	vanjski	Marót (Morović)	Vukovo	Csánki II: 284. Heller, Srijem, 116-7.
7. svibnja 1345.	nutarnji	Pata	Somogy	Csánki II: 580-1.
1346.	nutarnji	Polgár	Vukovo	Csánki II: 344. Heller, Srijem, 146.
16. veljače 1346.	vanjski	Somos Gyánfalva Zelenzad	Vukovo Vukovo Vukovo	Csánki II: 349. Heller, Srijem, 169. Csánki II: 304. Heller, Srijem, 50. Csánki II: 346. Heller, Srijem, 210.
8. listopada 1347.	vanjski	Radvány Korocha	Baranja	Csánki II: 519. Györffy I: 372.
prije 25. listopada 1347.	nutarnji	Mikefalva		
1. studenoga 1347.	nutarnji	Család Csepreg	Sopron Sopron	Csánki III: 603. Csánki III: 591.
poslije 13. ožujka 1348.	vanjski	Koprivna Zelna	Požega Požega	Csánki II: 414-5. Heller, Požega, 108. Engel, Pozsega, 31-33. Heller, Požega, 251. Engel, Pozsega, 73-74.
poslije 15. svibnja 1348.	vanjski	Koprivna Zelna	Požega Požega	Csánki II: 414-5. Heller, Požega, 108. Engel, Pozsega, 31-33. Heller, Požega, 251. Engel, Pozsega, 73-74.
poslije 8. prosinca 1348.	vanjski	Koprivna Zelna	Požega Požega	Csánki II: 414-5. Heller, Požega, 108. Engel, Pozsega, 31-33. Heller, Požega, 251. Engel, Pozsega, 73-74.

22. siječnja 1350.	vanjski	Szentlászló Luka Jagodna Prevlaka Ledenik Liacsan	Baranja Baranja Baranja Baranja Baranja Baranja	Györffy I: 388. Heller, Virovitica, 103. Györffy I: 337. Heller, Virovitica, 109. Györffy I: 320. Heller, Virovitica, 79. Csánki II: 518. Heller, Virovitica, 152. Csánki II: 502. Heller, Virovitica, 104. Csánki II: 503. Heller, Virovitica, 106-7.
prije 27. veljače 1353.	vanjski	Lanka	Vukovo	Csánki II: 328. Heller, Srijem, 99-100.

Kratice koje se pojavljuju samo u tablici:

Engel, *Pozsega* = Pál Engel, *Pozsega megye történeti földrajza* (Budapest, 1988.) (rukopis)
Fügedi = Erik Fügedi, *Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon* (Budapest, 1977.)
Heller, *Požega* = G. Heller, *Comitatus Poseganensis* (München, 1975.)
Heller, *Srijem* = G. Heller – K. Nehring, *Comitatus Sirmiensis* (München, 1973.)
Heller, *Virovitica* = G. Heller, *Comitatus Veroecensis* (München, 1976.).

Chapter on the Southern Border

SUMMARY

After having explained the role of cathedral and elctory chapter as authentic places whose influence has rapidly grown since the second half of the 13th century, this article concentrates on the development of these institutions up to the middle of the 14th century. Activities of the Bosnian cathedral chapter situated in Đakovo draws special attention of the author. In this context she presents valuable information about successive expansion of Bosnian Chapter towards Sermian county and baranja. Around 1350 the integrations of the Bosnian chapter grew even stronger.

GRAĐA

 ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2007.) str. 227-236

UDK 929 Kovačević, Đ.(044)

Pisma Đure Kovačevića Josipu Jurju Strossmayeru

Branko Ostajmer
Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Odvjetnik, književnik i političar Đuro Kovačević je jedan od neopravdano zaboravljenih Đakovčana s prijelaza 19. u 20. stoljeće. Do danas su ostali nepoznati brojni detalji njegovog života, što je zbog nepostojanja Kovačevićeve ostavštine ili sličnog izvornog gradiva djelomice i razumljivo. Tri Kovačevićeva pisma, sačuvana u ostavštini biskupa Josipa Jurja Strossmayera, značajno pridonose boljem poznavanju Kovačevićevog biografskog profila.

U Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (AHAZU) u Zagrebu u ostavštini biskupa Josipa Jurja Strossmayera (signatura XI A/Kov. Đ.) nalaze se i tri pisma đakovačkog odvjetnika, književnika i političara Đure (Gjure) Kovačevića. Kovačević (Osijek, 24. III. 1842. – Đakovo, 5. II. 1910.) je u rodnom Osijeku završio gimnaziju, potom kratkotrajno pohađao đakovačku bogosloviju, da bi se nakon toga, 1863. godine, uputio u Zagreb u kojemu je tri godine kasnije završio Pravoslovnu akademiju (preteča Pravnog fakulteta). Po svršetku Akademije vratio se je u rodni grad, a 1875. godine je dobio mjesto odvjetnika i javnog bilježnika u Đakovu, u kojem će provesti ostatak svog života.

Đuro Kovačević

U svojim studentskim i osječkim godinama Kovačević je plodan i razmjerno istaknut pjesnik, dok će se u đakovačkom razdoblju svog Života tek sporadično, uglavnom prigodno, javljati s književnim radovima. Njegovu je pozornost nakon 1875. gotovo u potpunosti zaokupila politika, i gotovo da nema političkog događaja u Đakovu u razdoblju od oko 1880. do 1910. godine uz koji se ne bi vezivalo na Kovačevićevo ime. U onodobnim burnim političkim, a osobito izbornim sukobima u Đakovu Kovačević se je, uz Milka Cepelića, isticao kao jedan od najaktivnijih oporbenjaka režimu bana Dragutinu Khuenu-Héderváryju, Narodnoj stranci ("mađaronima") i njezinim đakovačkim pristašama. Na ovom se mjestu, također, može istaknuti i da je Kovačević bio dugogodišnji član đakovačkog Pjevačkog društva "Sklad" i njegov predsjednik od 1882. do politički motiviranoga raspuštanja društva 1886. godine, te da je 1896. bio jedan od osnivača Hrvatskoga pjevačkog društva "Preradović". "Preradović" je nastavio tradiciju "Sklada", a Kovačević mu je bio predsjednikom od osnutka do 1902. godine.

Premda je, dakle, svojedobno bio jedna od najistaknutijih osoba đakovačkog političkog, društvenog i kulturnog Života, a kandidaturom na znamenitim "krvavim izborima" u Bošnjacima 1897. godine na sebe svrnuo pozornost i hrvatske historiografije i publicistike, s vremenom je posve zaboravljen, a u Đakovu više nema niti njegovog groba. Do danas su ostali nepoznati brojni detalji njegovog Života, što je zbog nepostojanja Kovačevićeve ostavštine ili sličnog izvornog gradiva djelomice i razumljivo. Tri Kovačevićeva pisma, sačuvana u ostavštini biskupa Josipa Jurja Strossmayera, značajno pridonose boljem poznavanju Kovačevićevog biografskog profila.

Pisma su ovdje donesena u izvornom obliku, bez zadiranja u jezik i pravopis, i tek na nekoliko mjesta su unutar uglatih zagrada nadopunjene pojedine riječi.

1.

Zagreb, 16. ožujka 1865. godine. Gjuro Kovačević, tada student prava II. godine, moli biskupa financijsku potporu. U prilogu šalje dvije svjedodžbe i svoju netom objavljenu zbirku pjesama.

Preuzvišeni Gospodine![1]

U najvećoj nužđi, neostavljajući radi težke bolesti dugo već vremena kreveta svoga, usudjujem se ovim, obratitit se na Preuzvišenost Vašu sa preponiznom molbom za malenu podporu. Nebi se doista bio usudio, obratiti se na preuzvišenost Vašu, da me Preuzvišenost Vaša pri posliednjem mojem boravljenju u Djakovu onako milostivo nedočekâ. Dočim radi duge već i težke bolesti nemogoh osim ugarsko-hrvatskoga prava drugih izpita napraviti, to evo Preuzvišenosti Vašoj šaljem sviedočbe od prošle godine.[2] Pripoznajem sam, da u njih nisu zabilježeni oni redovi, koje bi bio mogao dobiti, nu i tu me izpričuje moja tromjesečna bolest prije lanjskih izpitah. Čim ozdravim, napraviti ću ostala još dva izpita, uvjeravajuć Preuzvišenost Vašu, da ću iz svih mogućih silah nastojati, da podpuno zadovoljim dužnosti svojoj. Ovom prilikom usudjujem se Preuzvišenosti Vašoj poslati jedan svezak svojih pjesamah, koje su ovih danah izišle.[3]

Preporučujuć se u visoku milost Preuzvišenosti Vaše
ostajem

Preuzvišenosti Vašoj

posvećene ruke ljubeć
u dubokoj poniznosti

U Zagrebu dne 16. ožujka 1865.
Gjuro Kovačević
pravnik 2 god.

---

1 Pismo je Kovačević naslovio "Preuzvišenu i Presvietlom Gospodinu Josipu Jurju Strossmayeru, biskupu djakovačkomu, sv. bogoslovja i mudroljublja doktoru itd. itd. itd". Biskupov tadašnji tajnik Franjo Mihelčić je ovo pismo proslijedio Franji Račkom u Zagreb, uz napomenu na poleđini pisma: "Preuzvišeni g. biskup moli Vas da ga izviestite da li je ovaj pravnik pomoći vriedan. U Djakovu 23/3 1865 Franjo Mihelčić biskupov tajnik". Biskup Strossmayer je dobivao brojne slične molbe za pomoć, pa je, kada su u pitanju zagrebački studenti, često molio Franju Račkog da provjeri zaslužuju li molitelji financijsku podršku. U korespondenciji Rački-Strossmayer, koju je priredio i objavio Ferdo Šišić (*Korespondencija Rački – Strossmayer,* Zagreb 1928.-1931.), nema pisma Franje Račkog iz tih godina u kojemu bi se spominjao Kovačević, pa ostaje nepoznato kakav je bio biskupov odgovor. Međutim, na osnovi sljedećeg Kovačevićevog pisma Strossmayeru, iz 1874. godine, bi se možda moglo zaključiti da je Strossmayer 1865. godine ipak uslišao Kovačevićevu molbu. Pismo iz 1865. godine je isprva bilo u ostavštini Franje Račkog, iz koje je tek kasnije izdvojeno i uvršteno u Strossmayerovu ostavštinu, što potvrđuje i sljedeća napomena, upisana na poleđini pisma: "Izvađeno iz koresp. Račkog".

2 Kovačević je priložio svjedodžbe iz austrijskog i grčkog kaznenog prava, položenog kod Matije Mesića, te kanonskog prava, položenog kod Mirka Šuhaja.

3 Riječ je o zbirci *Prve pjesme*, Zagreb 1865., u koju je Kovačević uvrstio svoje epove te rodoljubne i ljubavne pjesme, većim dijelom prethodno objavljene u novinama.

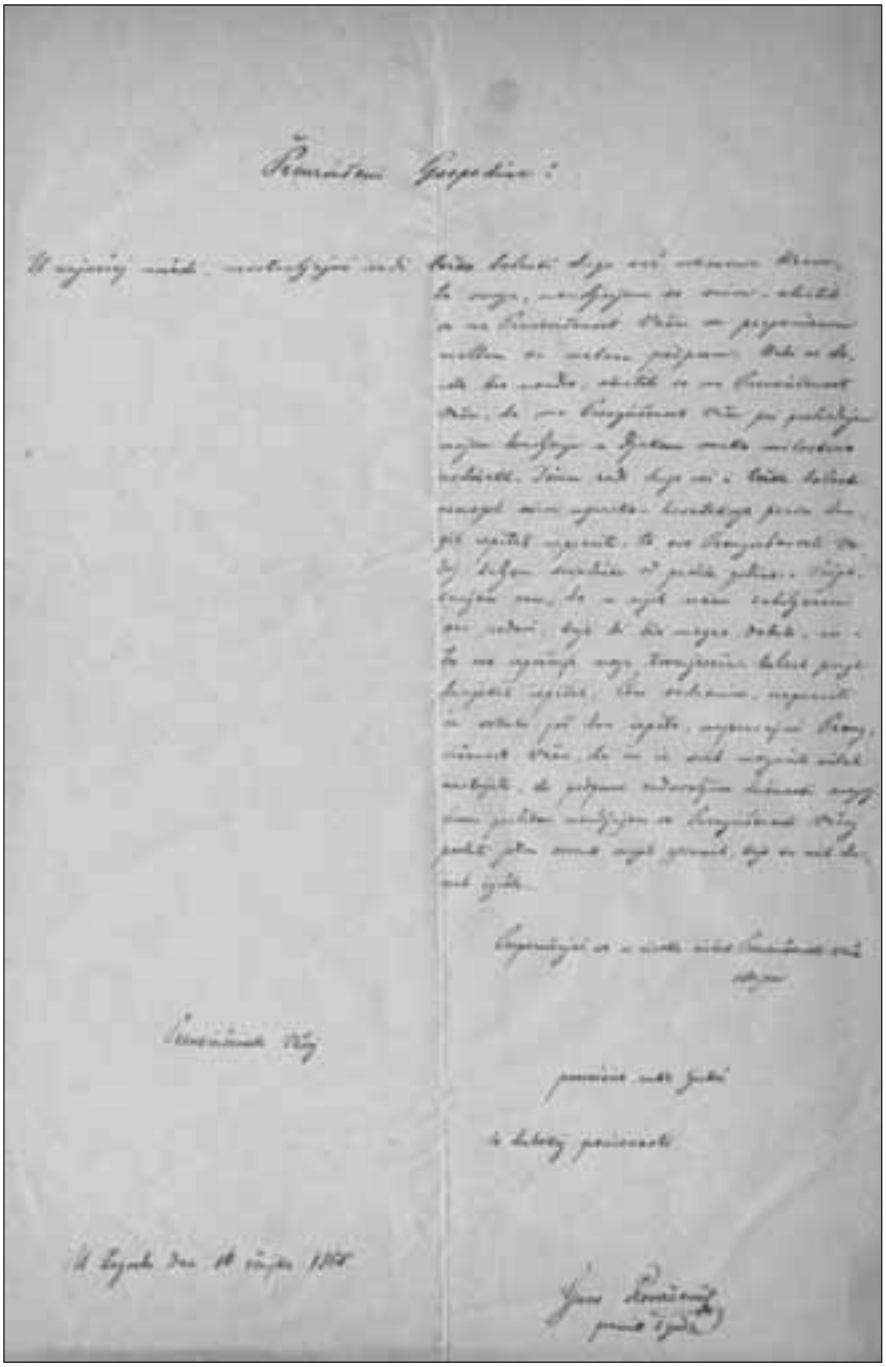

Pismo od 16. ožujka 1865. godine

* * *

2.

Osijek, 9. siječnja 1874. godine. Gjuro Kovačević, tada odvjetnički perovođa u Osijeku, moli biskupa za financijsku potporu. Za potrebe odlazaka u Zagreb i polaganja dodatnih ispita, neophodnih za dobivanja prava samostalnog odvjetništva, bio je prisiljen utrošiti svu ušteđevinu i dodatno se zadužiti.

Preuzvišeni Gospodine!

Ako ima u Životu pojedinca momentâ, o kojih bi želio, da mu se pridesili nisu, to moram reći, da je upravo sada kod mene nastao takav moment, kadno sam prisiljen, u svoj odanosti svoga srca obratiti se na Vašu Preuzvišenost sa molbom zaono, za što nisam mislio moliti. Dužnost mi je pako već unapred moliti, neka mi blagoizvoli Vaša Preuzvišenost oprostiti, ako sam svojom molbom prekoračio granicu diskrecije. Nagnala me na to nužda, a u nuždi se čovjeku oprašta koje po koje djelo, inače neoprostivo.

Premda sam da pravoslovne nauke na zagrebačkoj akademiji svršio još za prijašnjega ustrojstva prav.[oslovne] akademije, i sve propisane ispite valjano položio, ter premda sam mislio, da će mi se po primjeru mnogih drugih na temelju tih nauka dozvoliti pravo samostalnoga odvjetovanja, to sam se ipak u svojoj nadi našao ljuto prevarenim onda, kada mi od prijašnje zem.[aljske] vlade stiže otpis, u kojem se kašnjemu zakonu upravo glede mene podieljuje povratna moć, ter mi se nalaže, da osim naknadno uvedenih dvijuh državnih ispita položim podjedno i ispite iz obligatnih predmeta suplementarnoga tečaja. Buduć nemogoh sa zem.[aljskom] vladom ćerati pravde, morao sam prošle godine boraviti u Zagrebu puna dva mjeseca, dok sam položio ispite iz pet predmeta, kojih dondje nisam ni slušao bio. Za položenje dvijuh državnih ispita određen mi je rok početkom drugoga mjeseca tg [tekuće godine]. Buduć sam pako svojim trokratnim putovanjem u Zagreb i svojim dvomjesečnim boravljenjem u istom potrošio sav svoj prištedak, a donjekle su u to ime i zadužio, to mi sada manjkaju sva sredstva za put, za takse i za život u Zagrebu kroz jedno dva tri tjedna. Jer ako bih svoju zaslugu upotrebio u tu svrhu, morao bih ostaviti svoju obitelj u skrajnjoj nužđi i nevolji, a odgadjati dalje te ispite, značilo bi odreći se na neizviestno vrieme samostalnoga rada u korist naroda i domovine svoje. Neka mi zato i opet blagoizvoli oprostiti Vaša Preuzvišenost, što se usudjujem stupiti pred lice Vaše Preuzvišenosti sa preponiznom molbom za podporu u gori naznačenu svrhu. Ja znam dobro, da se mnogi i mnogi okriepljuju na vrelu milosti V.[aše]

Preuzvišenosti, pa da zato takvo vrelo mora i usahnuti; al upravo zato ću biti zadovoljan, ako V.[aša] Preuzvišenost i neuzmogne uslišati moje molbe, meni će biti dovolj one dobrote i milosti, koju sam doslje bio sretan uŽivati.

Preporučujuć se ovime u milost Vaše Preuzvišenosti, jesam posvećene ruke ljubeć

Vaše Preuzvišenosti

U Osieku 9/1 1874.

pokoran sluga
Gjuro Kovačević
odv.[jetnički] perovodja

* * *

3.

Đakovo, vjerojatno 1886. ili 1887. godine.[4] Gjuro Kovačević kao odvjetnik Biskupijskog vlastelinstva obavještava biskupa da je doznao kako Jakob Reichsmann, nakon što je kupio kuću od nasljednika Ivana Poljaka, namjerava u istoj nastaviti voditi gostionicu. Savjetuje da se Reichsmannu ne dozvoli pravo krčmarenja budući da bi ta krčma u tom slučaju bila "sgodno stecište svih protunarodnih elemenatah".

Preuzvišeni Gospodine Biskupe!

Nemoguć radi bolesti ustati iz postelje molim neka mi izvoli Vaša preuzvišenost dozvoliti, da oviem putem saobćim Vašoj Preuzvišenosti ono, što sam ovaj čas čuo.

4 Godinu se moŽe približno odrediti s obzirom na to da je Jakob Reichsmann kuću od Poljakovih kupio 1886. godine. Kovačević je bio vlastelinski odvjetnik od 1883. do 1888. godine.

Kako će biti Preuzvišenosti Vašoj poznato, prodali su nasliednici pokoj:[nog] Ivana Poljaka[5] svoju kuću Židu Jakobu Reichsmannu[6]. U toj kući vršio je pokojni Poljak na temelju ugovora pravo krčmarenja, koje je pravo na temelju sporazumka izmedju ravnateljstva i Poljakovih nasliednika prešlo na ove potonje, po smislu ugovora zakupnik regalnoga prava krčmarenja[7] nesmije to pravo bez naročite dozvole vlastelinstva dati u podzakup, dapače nesmije si držati niti tako zvanoga "Pippenvirta"[8].

Pokojnom Poljaku kano našem čovjeku učinilo je ravnateljstvo u potonjem pravcu iznimičnu koncessiju.[9]

Sada nakon smrti Ivana Poljaka, pošto je kuća prodana spomenutom Reichsmannu, najvećemu protivniku i neprijatelju i Vaše Preuzvišenosti i naše stvari,[10] naumio je Reichsmann kano kupac kuće, da si ono pravo, koga se nemože dokopati načinom pravnim, izvojšti pomoću svojih sebi jednakih prijatelja Šabarića

---

5 Ivan Poljak (Đakovo, 1819. – Đakovo, 1885.), mesar i trgovac. Posjedovao kuću u Velikom sokaku, današnjoj Ulici Pape Ivana Pavla II. U istoj je kući, kako proizlazi iz ovog pisma, držao i gostioničarsku radnju. Mirko MARKOVIĆ, "Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja", *Zbornik Đakovštine*, knj. 1, Vinkovci, Zagreb, 1976., 225.; Željko LEKŠIĆ, "Đakovačka glavna ulica. Zgrade i njihovi vlasnici od sredine 19. do početka 21. stoljeća", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 7, Đakovo 2005., 188.-189.; ISTI, "Strossmayerov trg – stara jezgra Đakova", *Zbornik Muzeja Đakovštine*, sv. 6, Đakovo 2003., 102.-103.

6 Jakob H. Reichsmann (Gorjani?, 1848. - Đakovo, 28. IX. 1897.), trgovac. Utemeljitelj trgovačke tvrtke "D. Reichsmanna sin". "Todesfälle", *Die Drau* (Osijek), Jg. XXX., br. 115., 30. IX. 1897., 5.; "Todesfälle", *Vinkovce und Umbegung. Vinkovci i okolica* (Vinkovci), god. I., 3. X. 1897., 5.; Ž. LEKŠIĆ, "Đakovačka glavna ulica", 189.; Zvonko BENAŠIĆ, "Strossmayerova šljivovica", *Đakovački vezovi. Prigodna revija 1982*, Đakovo 1982., 56.-57.

7 Đakovačko biskupijsko vlastelinstvo je zadržalo regalna prava do pred kraj 19. stoljeća, odnosno do 1890. godine. Zakupnici prava krčmarenja su pored dogovorene zakupnine bili dužni kupovati i određenu količinu vlastelinskog vina, a samo na račun zakupnine Vlastelinstvu je godišnje isplaćivano 36 do 40.000 kruna. Regalno pravo je svim vlastelinstvima dokinuto zakonom Hrvatskog sabora od 27. prosinca 1889. godine, i đakovačko Vlastelinstvo ga temeljem te odluke gubi 1. srpnja sljedeće godine. Nagodbom sklopljenom između Vlastelinstva i povjerenika Zemaljske vlade Vlastelinstvu je pripala odšteta od 256.906 forinti i 36 novčića. /Matija PAVIĆ - Milko CEPELIĆ/, *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-djakovački i sriemski. God. 1850.-1900.*, Zagreb 1900.-1904., 903.

8 Vjerojatno se odnosi na pravo točenja.

9 Poljak je, sudeći prema jednom oglasu, pravo krčmarenja dao u podzakup hotelijeru Josefu Halászu, koji je od 1. siječnja 1885. godine preuzeo Poljakovu gostionicu i kavanu. "Aviso!", *Die Drau* (Osijek), Jg. XVII., br. 104, 28. XII. 1884., 8.

10 Može se pretpostaviti da Kovačević pod Reichsmannovim "neprijateljstvom" prema biskupu Strossmayeru i "našoj stvari" podrazumijeva Reichsmannovo prorežimsko političko opredjeljenje. Naime, veći dio đakovačkih Židova (kao i Nijemaca) je prigodom saborskih izbora podržavao kandidate Narodne stranke ("mađarona"), i tek su se iznimno – poput uglednog trgovca i predstojnika đakovačke Židovske općine Adolfa Kohna – svrstavali u redove oporbe. Reichsmann je, navodno, pred izbore 1881. "dao ruku i rieč" da će dati glas oporbenom kandidatu, sveučilišnom profesoru Kosti Vojnoviću, ali se čini se da je ipak glasao za režimskog kandidata, đakovačkog pekara Franju Jakševca. Desetak dana kasnije đakovački su oporbeni izbornici uputili javno pismo podrške ("pouzdanicu") Kosti Vojnoviću,

[11] i Tatomirovića[12], te veli ako mu vlastelinstvo nebude dalo pravo krčmarenja u toj kući, da će ga on vršiti i mimo dozvole vlastelinstva na temelju tom, što je posjed toga prava spojen toboŽsa posjedom kuće. To je dakako fikcija, koja moŽe niknuti samo iz onakovih juridičnih glava kakove su spomenute.

Ja sam već javio ravnateljstvu u svoje doba, da se je našlo gostioničara, koji su voljni platiti vlastelinstvu onu svotu u ime zakupnine, koju su dosele plaćali prvobitni zakupnici, ako se ta gostiona dokine, a na kakov pošteni način naumiše gornje osobe postići svoju svrhu, najboljim je dokazom, što je Žid Reichsmann traŽio od Hancmana[13] 300 fr.[forinti] pa da će on sam zatvoriti gostionu u svojoj kući, čim će vlastelinstvo izgubiti zakupninu a Hancman, koji je ponudio vlastelinstvu odštetu, ako bi se rečena gostiona zatvorila uštediti koju stotinu forintih.

Ako je meni, stojeću na stanovištu ugovora, dozvoljeno, Vašoj Preuzvišenosti dati opravdan savjet, to bi on sastojao u tom, da vlastelinstvo Židu Reichsmannu podnipošto nedozvoli niti dade pravo krčmarenja u kući u kojoj bi bilo sgodno stecište svih protunarodnih elemenatah. Bude li pako Reischsmann udario putem ovdje navedenim, to će biti lahko udariti proti njemu radi povriede regalnih pravah vlastelinstva. Dočim sam sve ovo ovaj čas čuo, smatrao sam si duznošću saobćiti to Vašoj Preuzvišenosti, kojoj jesam ljubeć ruke

vazda pokoran sluga
Gjuro Kovačević
vlastelinski odvietnik

---

tada suspendiranom sa Sveučilišta, ali Jakob Reichsmann nije bio među njima. Ni 1884. godine Reichsmann nije među potpisnicima prosvjeda koji su đakovački oporbeni izbornici uputili protiv izbora "mađarona" Huga Sudarevića. "Naši izbori", *Pozor* (Zagreb), br. 12, 29. IX. 1881., 3.; "Pouzdanica dr. Kosti Vojnoviću", *Pozor* (Zagreb), br. 19, 7. X. 1881., 2.; "Hrvatski sabor", *Pozor* (Zagreb), br. 226, 1. X. 1884., 2.-3.

11 Mato Šabarić (Đakovo, 1842. – Đakovo, 29. IX. 1909.)., odvjetnik. Studirao na Pravoslovnoj akademiji u Zagrebu. Nakon studija službovao u Zagrebu, a od 1877. godine je odvjetnik u Đakovu. Bio predsjednik Hrvatske čitaonice u Đakovu, i jedan od najzaslužnijih za podizanje spomenika Luki Botiću 1908. godine. Šurjak Milka Cepelića. Dugogodišnji odvjetnik đakovačkog vlastelinstva. Godine 1897. u *Obzoru* objavio članak "Naseobine u Slavoniji" (br. 145., 28. VI. 1897.). "† Mato Šabarić", *Hrvatske pučke novine* (Đakovo), god. II., br. 41, 1. X. 1909., 2.

12 Stjepan Tatomirović (? – Ilok, 1898.), kotarski sudac. Kotarski sudski pristav, potom sudac u Đakovu, godine 1893. premješten u Osijek. Nakon umirovljenja Živio u Iloku, gdje je umro od tuberkuloze. Politički je bio proreŽimski opredijeljen.

13 Vjerojatno Gustav Heitzman, gostioničar. Gostionicu je otvorio u kući koja se nalazila na početku Satničkog sokaka, odnosno današnje Ulice Ante Starčevića. M. MARKOVIĆ, "Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja", 209.

Corresppondence of Gjuro Kovačević and Josip Juraj Strossmayer

SUMMARY

Lawyer, writer and politician Gjuro Kovačević is one of unjustly forgotten cititens of Đakovo from the turn of the 19th into the 20th century. Many details from his life have remained unknown to the public, due partially to the fact that we do not dispose of relevant information about his inheritance or any other authentic documents. Three letters found in the unpublished manuscripts of bishop Josip Juraj Strossmayer throw a new light on the biographic profile of Gjuro Kovačević.

 ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE (2007.) str. 237-245

UDK 061.2(497.5 Đakovo)"1912"(093)

Osnivanje i pravila vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva u Đakovu 1912. godine

Vladimir Geiger
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Pravila Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva u trgu Đakovo, sačuvana u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, u gradivu Zemaljska vlada – Odjel za unutarnje poslove, omogućavaju nam rekonstrukciju osnutka i djelokruga te najvjerojatnije prve vojno veteranske udruge u Đakovu. Vojno veteransko i bolno pripomoćno društvo u Đakovu donijelo je svoja pravila u lipnju 1912., koja su zatim u siječnju 1913. i odobrena od Kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade u Zagrebu. Podaci koje nam donose Pravila Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva u Đakovu, doprinose boljem poznavanju društvenog Života u Đakovu i Đakovštini početkom 20. stoljeća.

Osnivačima i članovima različitih đakovačkih društava/udruga bili su tijekom druge polovice 19. i početkom 20. stoljeća obrtnici, trgovci, zemljoradnici, činovnici i drugi, različitih političkih usmjerenja i nacionalne/etničke pripadnost. Naime, društveni Život u Đakovu poprima u tom razdoblju oblike kakve je imao i u drugim manjim gradovima i trgovištima Austro-Ugarske Monarhije. Najbrojnija su bila gospodarska, kulturna i dobrotvorna društva/udruge.[1]

1 Pravila većine đakovačkih/đakovštinskih društava sačuvana su u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Usp. Pravila društava 1845.-1945. Tematski vodič, Uredila Slavica Pleše, Obavijesna arhivska pomagala, sv. 4, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2000. Samo manji broj društava objavio je svoja pravila, ili su kasnije objavljena.

*

Vojno veteransko i bolno pripomoćno društva u Đakovu, osnovano je u ljeto 1912. kada skupina Đakovčana, njih oko trideset, nije primljena u članstvo Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Đakovu iz očito političkih razloga (zbog neslaganja s predsjednikom Dobrovoljnog vatrogasnog društva Stjepanom - Pištom Barlovićem). «Oni su tada osnovali "Vojno-veteransko društvo", sa slikovitom uniformom i glazbom. Pri tom činu, a i kasnije kao pročelnik novog društva istakao se g. [Marijan pl.] HerŽić. Od toga časa započinje se društveni Život u Đakovu razvijati posve novim smjerom.»[2]

*

Pravila Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva u Đakovu, sačuvana u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, u gradivu Zemaljska vlada – Odjel za unutarnje poslove, omogućavaju nam rekonstrukciju osnutka, svrhe i djelokruga vojno veteranske udruge u Đakovu.[3]

*

Na osnivačkoj skupštini «Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva u trgu Đakovo» održanoj 23. lipnja 1912., osnivači su donijeli i potpisali prijedlog društvenih pravila.

Prema §. 1. *SVRHA JE DRUŠTVA*: «1/ Podupirati bolesne i iznemogle članove.- 2/ Plačati ustanovljenu svotu za podmirenje pogrebnih troškova.- 3/ Polag mogučnosti podieljivati njihovim udovam i sirotam primjerene podpore.- 4/ Vojno veteransko društvo ima takodjer svrhu odazvati se pozivu društva crvenog križa[4] u pogledu vršenja zadaća toga društva oko njegovanja ranjenika.».

Za Vojno veteransko i bolno pripomoćno društvo u trgu Đakovo, prema §. 2. *SREDSTVA SE NABAVLJAJU*, prinosima redovitih izvršujućih i podupirućih članova društva, dohodcima od zabava koje će društvo priređivati, te darovima i zapisima društva.

DRUŠTVO SAČINJAVAJU §. 3., redoviti izvršujući članovi, utemeljitelji, podupirajući članovi i počasni članovi.

Prema §. 4. *U OVO DRUŠTVO PRIMAJU SE*: «Bivši vojnici koji nisu više u vojničkoj djelatnoj službi t.j. svi oni koji su vojničkoj djelatnoj službi udovoljili, i to bez razlike čina i časti koju imadoše kod vojničtva i to samo koji prebivaju u upravnoj općini trga Djakovo». Uz to: «Glazbenici ako i nisu bili vojnici mogu se

2 Usp. B. I., Jedna 25-godišnjica, Narodna obrana, god. XII, br. 5, Đakovo, 31. 1. 1931., str. 3.

3 Usp. Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Zemaljska vlada – Odjel za unutarnje poslove (Serija pravila) 3/1913.

4 O djelovanju Društva crvenog križa u Đakovu, usp. Krešimir Pavić, Osnivanje Crvenog križa u Đakovu, Đakovački vezovi. Prigodna revija, Đakovo, 9. srpnja 1988., str. 29.-31.

u slučaju potrebe u ovo društvo primiti». Naglašeno je, da se pristupom u Vojno veteransko i bolno pripomoćno društvo svaki redoviti izvršujući član obvezuje «obdržavati sve točke pravilah i društvenog reda kao što i na poslušnost napram zapovjedniku odnosno njegovom zamjeniku i odbornicima».

Utemeljiteljem i podupirućim članom, prema §. 5. Pravila: «može postati svaka neporočna osoba zatim korporacije udruge zavodi i td.». Određeno je, da o primanju članova odlučuje Upravni odbor Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva u trgu Đakovo.

Novac se, prema §. 6. Pravila: «ulaže [se] koristonosno u koji sigurni novčani zavod po zaključku upravnog odbora».

Prema §. 8. Pravila: «1/ Redoviti izvršujući članovi koji sačinjavaju vojno veteranski zbor imaju na poziv zapovjednika kod svih svetkovina zemaljski i svetkovinah u slavu pobjede, mira, uspomene, a onda pogreba svojih redovitih članova sa zastavom sudjelovati. [...] 3/ Redoviti su članovi dužni prema svojim silama unapredjivati društvenu svrhu pokoravati se svim zaključcima glavne skupštine i upravnog odbora te čuvati čast i ugled društva».

U slučaju smrti kojeg redovitog izvršujućeg člana, prema §. 9. Pravila: «izplačuje se njegovim, nasljednicima ili onom koji se za njegov pogreb brine ako vjerodostojnom svjedočbom smrt izkaže, pogrebna podpora u iznosu kako ga glavna skupština proračunom za dotičnu god. opredjeli. Umre li pako jedan redoviti izvršujući član bez svake obitelji, tada je dužnost upraviteljstva društva pokojnika sahraniti».

Prema §. 10. Pravila: «Svakom koji je redoviti izvršujući član punih 6 mjeseci pripada mu u slučaju bolesti pripomoć [...]», naime, kako Glavna skupština Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva u trgu Đakovo «za dotičnu godinu opredjeli».

Prema §. 11. Pravila: «Samo redoviti izvršujući članovi imaju pravo odlučujučeg glasa u glavnim skupštinama te pravo aktivnog i pasivnog izbora».

Prestanak članstva u Vojno veteranskom i bolno pripomoćnom društvu u trgu Đakovo, prema §. 12. Pravila, nastaje dobrovoljnim istupom «član može u svako doba iz društva izstupiti», nepodmirivanjem članarine, a Upravni odbor može iz društva člana isključiti: «1/ Ako uzradi proti interesa društva 2/ Ako svojim vladanjem izgubi čast i štovanje u javnosti a izvršujući član još i radi toga ako uz prkos ponovljenim opomenama svojim u §. 8. ustanovljenim dužnostima neudovoljava». Protiv izključujuće odluke Upravnog odbora pripada dotičnom članu pravo pritužbe na Glavnu skupštinu Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva. «Istupivši odnosno brisani i izključeni članovi gube sva prava prema društvu [...]».

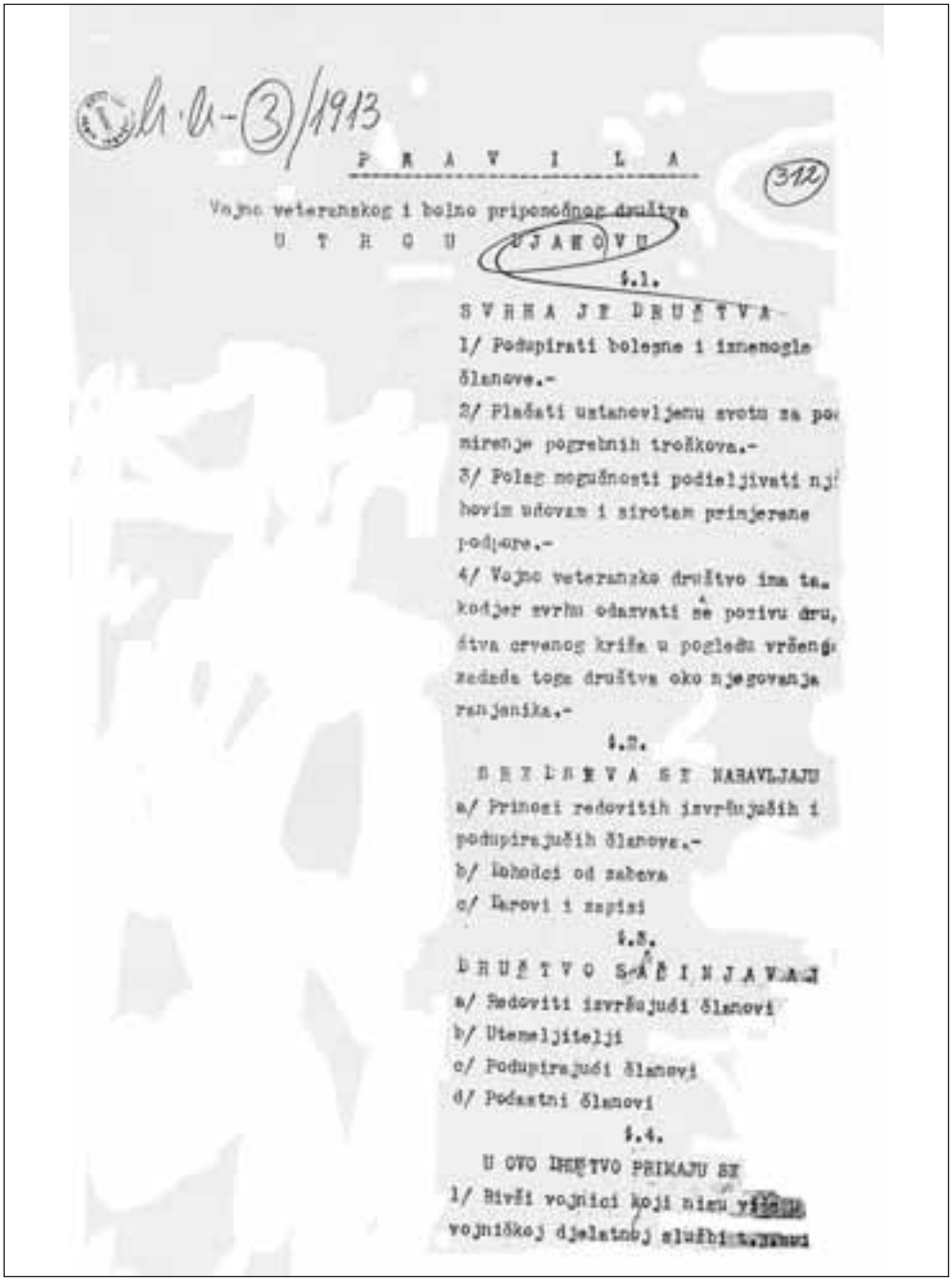

Ch. U-(3)/1913

(312)

P R A V I L A

Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva

U T R O U Đ A K O V U

§.1.

S V R H A J E D R U Š T V A

1/ Podupirati bolesne i iznemogle članove.-

2/ Plaćati ustanovljenu svotu za pokrivanje pogrebnih troškova.-

3/ Polag mogućnosti podieljivati njihovim udovam i sirotam prinjerene podpore.-

4/ Vojno veteranzko društvo ima tamkodjer svrhu odazvati se pozivu društva crvenog križa u pogledu vršenja zadada toga društva oko njegovanja ranjenika.-

§.2.

S R E D S T V A S E N A V L J A J U

a/ Prinosi redovitih izvršujućih i podupirajućih članova.-

b/ Dohodci od zabava

c/ Darovi i zapisi

§.3.

D R U Š T V O S A S T O J I N J A V A J

a/ Redoviti izvršujući članovi

b/ Utemeljitelji

c/ Podupirajući članovi

d/ Počastni članovi

§.4.

U OVO DRUŠTVO PRIMAJU SE

1/ Bivši vojnici koji nisu vršili vojničkoj djelatnoj službi [illegible]

Početna strana Pravila...

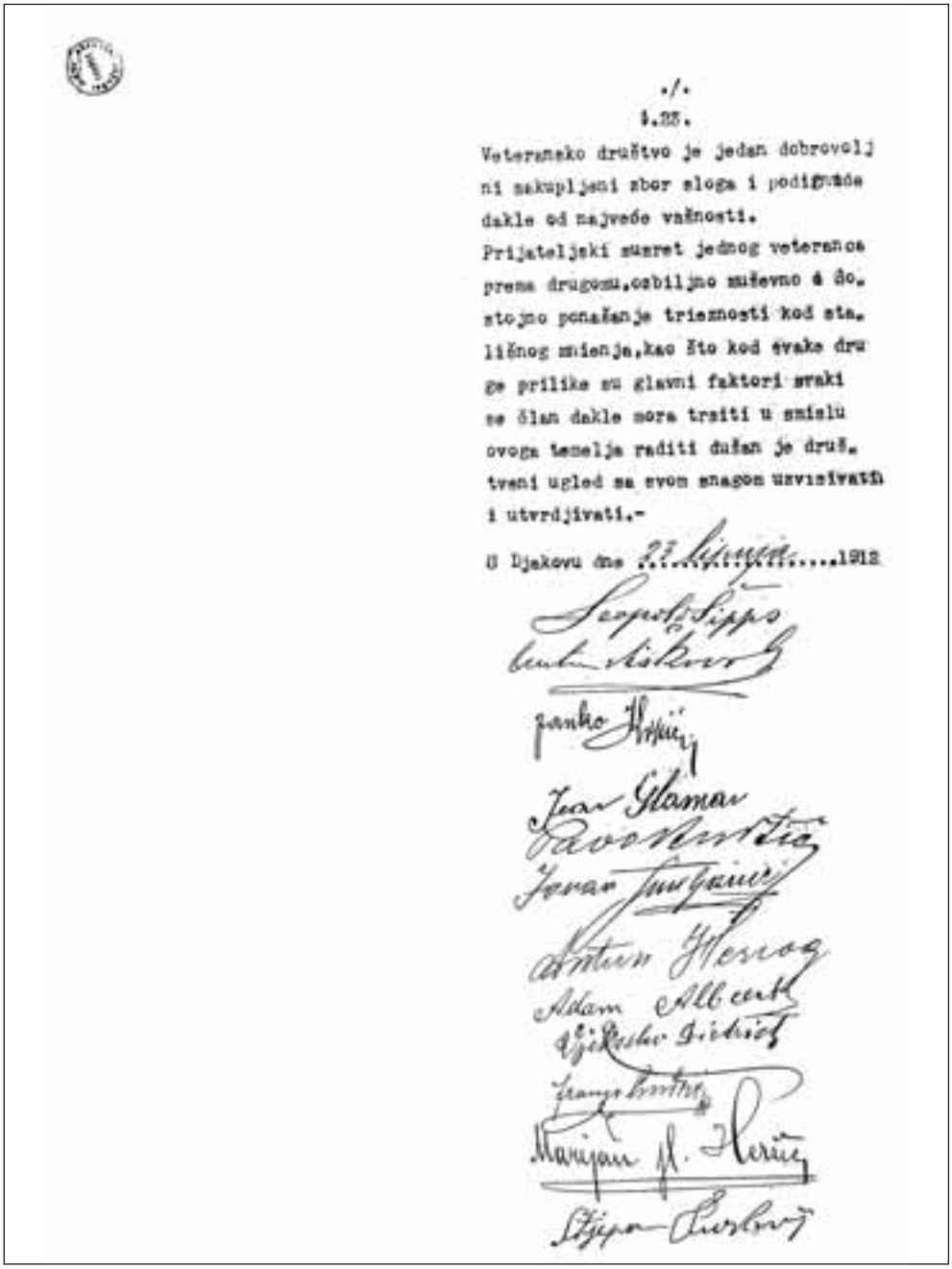

./.

§.25.

Veteransko društvo je jedan dobrovolj
ni sakupljeni zbor sloga i podigućde
dakle od najveće važnosti.
Prijateljski suzret jednog veterana
prema drugomu,ozbiljno miševno a do.
stojno ponašanje trieznosti kod sta.
lišnog mnienja,kao što kod svake dru
ge prilike su glavni faktori svaki
se član dakle mora trsiti u smislu
ovoga temelja raditi dužan je druš.
tveni ugled sa svom snagom uzvisivati
i utvrdjivati.-

U Djakovu dne 23 lipnja 1912

Završetak Pravila... sa potpisima osnivača

O imovini Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva u trgu Đakovo, prema §. 13. Pravila: «ima se vodit blagajnički dnevnik sa izkazom primitka i izdatka».

Prema §. 14. Pravila: «Društvena zastava u narodnih boja ima sjedne strane sliku Njegovog ces. i kr. Apoštolskog Veličanstva u kraljevskom krunidbenom ornatu a zdruge strane grb kraljevina Hrvatske i Slavonije. Društveni pečat sa napisom vojno veteranskog društva u trgovištu Djakovo sa grbom kraljevina Hrvatske i Slavonije. Društvena odjeća jest crn okrugao šešir sa zelenom perjanicom sa gajtanom u narodnoj boji sa Žirkama i mjedeni granat. Kapa poput onih vojničkih častnika sa gajtanom i ružom u narodnim bojama ruže sa slovima V. D. U mjesto puceta granat. Kabanica po kroju vojničkom te iste vojničke tkanine. Košuljac /polukaput/ po kroju vojničkom od lovačke sive boje sa naravnim gajtanom u narodnoj boji a za zapovjednika kao što kod ostalih članova i to zapovjednik i podzapovjednik nose na vratu tri cm. Odbornici kao što i ostali članovi 2 cm. Široki srebreni pasac u narodnim bojama mjedena puceta sa slovima V. D. i granatom. Košuljac je na rukavi nakičen. a/ Kod zapovjednika za jedan i pol cm srebrenom u narodnim bojama širokom vrpicom a uz ovu tri srebrena pasca od 5 milimt. iste boje. b/ Kod podzapovjednika i upravljajučeg odbora /nadzornog odbora/ sa sličnom vrpicom a uz ovu 2 pasca od 5 milimt. u narodnim bojama. c/ kod članova sa istom vrpicom a uz ovu jedan pasac od 5 milm. u narodnim bojama. Bubnjar i trubać imadu lirun a iza ove granat na koliru. Ovratnik crn poput ovratnika vojničkoga. Hlače lovačke sive boje. Rukavice od jelenove kože. Kod korporativni izlaza i kod drugih svečanih prigoda izvan zabavni izleta nose članovi vojno veteranskog društva sablje i to a/ u crnih svjetlom kožom obučenih koricam sa mjedenim držkom b/ Kite zapovjednik i podzapovjednik od srebra svi ostali članovi od svile i narodnim bojama sve kite bez razlike imadu sjedne strane zemaljski grb sdruge strane pako slovo V. D. iztaknut. c/ pripasać zapovjednika i podzapovjednik od srebra svi ostali članovi od svile u narodnim bojama. Odjeća ima se nabaviti za pol godine. Ako častnici društva tj. zapovjednik i podzapovjednik povodom novog izbora mienjaju ili ako koji u §. 16. navedenih članova društva svoj mandat dobrovoljno položi to se imadu zapovjednički i podzapovjednički znakovi odmah napustiti».

Redovita glavna skupština, prema §. 16. Pravila: «drži se godimice koncem mjeseca veljaće kojoj mora prisustvovati najmanje jedna trečina svih redovitih izvršujučih članova da se mogu pravovaljani zaključci stvoriti. Nesabere li se tomu odgovarajuća količina članova, onda ima upravljujući odbor u roku od 8 dana drugu glavnu skupštinu sazvati u kojoj će se stvarati pravo valjani zaključak bez obzira na broj prisutnih redovitih izvršujučih članova». Zatim je navedeno, da

na «glavnoj skupštini odlučuje večina glasova, a kod jednakih glasova odlučuje zapovjednik ili onaj koji kod glavne skupštine zauzimlje predsjedničko mjesto».

Glavna skupština, prema §. 16 Pravila: razmatra izvješće Upravnog odbora o njegovom radu u protekloj godini, izabire Upravni odbor iz kruga redovitih izvršujućih članova (zapovjednika, podzapovjednika, tajnika, blagajnika i 12 odbornika na tri godine, izabire zastavnika veteranskog zbora i njegovog zamjenika na godinu, odobrava ugovor sklopljen po Upravnom odboru sa društvenim liječnikom, izabire tri revizora koji ne smiju biti i članovi Upravnog odbora na godinu dana, zaključuje o svim izvanrednim izdacima društva, odobrava proračun društva za iduću godinu, riješava prijedloge Upravnog odbora i pojedinih članova, te po potrebi mijenja društvena pravila i napokon zaključuje o prestanku rada i postojanja Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva.

Prema §. 17 Pravila, odborničko je mjesto «začasno» i neplaćeno, a samo će tajnik, blagajnik i podvornik društva dobivati godišnju nadoknadu («nagradu») po odluci («odmjerenju») Upravnog odbora.

Kod odborske sjednice, prema §. 18. Pravila, moraju biti prisutne dvije trećine Upravnog odbora, većina glasova stvara zaključak, a kod jednakih glasova odlučuje zapovjednik ili onaj koji na sjednici zauzima predsjedničko mjesto.

Upravni odbor, prema §. 19. Pravila, među ostalim, upravlja društvenim imetkom i sklapa za društvo obvezujuće ugovore, utjeruje sva društvena potraživanja, odlučuje o svim redovitim društvenim izdacima, zaključuje i podjeljuje pogrebnine bolesničke potpore udovicama i siročadi redovitih članova, prima i isključuje članove, sve uz odobrenje Glavne skupštine, te predlaže Glavnoj skupštini imenovanje začasnih članova i sastavlja proračun za sljedeću godinu koji Glavnoj skupštini podnosi na odobrenje.

Prema §. 20. Pravila, pokrovitelj Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva, «zauzimlje najveću čast u društvu», te u svako doba ima pravo tražiti uvid u poslove društva. Zapovjednik Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva, «zastupa društvo prema oblastima i trećim osobama saziva glavne skupštine i sjednice upravnog odbora kojima predsjeda [...]», a kada je zapovjednik zapriječen zamjenjuje ga u svim pravima i dužnostima podzapovjednik. Tajnik Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva, sastavlja sve društvene spise i vodi zapisnik glavnih skupština i Upravnog odbora koje sve uz zapovjednika potpisuje, te vodi imenik članova. Blagajnik Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva, vodi blagajničke i novčane poslove, pod nadzorom Upravnog odbora, te vodi inventar o društvenim stvarima.

Prema §. 21. Pravila, Vojno veteransko i bolno pripomoćno društvo u trgu Đakovo prestaje sa radom i postojanjem: «a/ Ako to društvena skupština zaključi b/ Ako ga oblast raspusti».

«Ako glavna skupština koja je zaključila prestanak društva glede preostalog društvenog imetka nikakove raspoložbe neučini ili ako društvo po oblasti raspušteno bude imadu se ponajprije izplatiti eventualni dugovi društva a preostala gotovina neka se kod kojeg domačeg sigurnog novčanog zavoda plodonosno uloži i dotle ostavi dok se opet slično društvo stvori na koje će onda uložena glavnica prieći zato će to biti novo ustrojeno društvo dužno primiti isti ovaj paragraf doslovice u svoja pravila». Određeno je, da ako u vremenu od pet godina ne bi bilo osnovano slično društvo u Đakovu, tada novčana sredstva društva treba podijeliti, na jednake dijelove, Crvenom križu kraljevina Hrvatske i Slavonije, ubožištu trgovišta Đakovo i u korist siromašne školske djece bivših članova Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva u Đakovu. Preostalu društvenu imovinu ima se prodati na javnoj dražbi, a dobitak uz ostali društveni novac, kako je određeno, korisno uložiti, odnosno raspodijeliti. Društvena zastava i društveni pečati imaju se pokloniti Župnoj crkvi općine Đakovo «kao uspomena».

*

Pravila Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva u trgu Đakovo, potpisali su njegovi osnivači: Leopold Šips, Antun Miškovski, Jovan Smiljačić, Ante Hercog, Pavo Kurtić, Ivan Slamar, Blaž Vukeljić, Franjo Cindrić, Stjepan Živković, Vjekoslav Ditrich, Adam Albrecht, Marijan pl. Heržić i Janko Krnić.

*

Pravila Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva u trgu Đakovo, upisana su i odobrena pod brojem 73.349 ex 1912. od Kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade, odjel za unutarnje poslove, u Zagrebu 11. siječnja 1913., uz traženu promjenu odnosno nadopunu: «Ova se pravila odobravaju time da se prva alineja §. 61. zak. članka I. “o hrv. ugar. nagodbi od godine 1868" zamjenuti sa ”društvena zastava sastoji se iz sjedinjenih boja kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, te ima s jedne strane sliku Njegovog c. i k. apostolskoga Veličanstva u krunitbenom ornatu, a s druge strane sjedinjene grbove istih kraljevina providjene krunom sv. Stjepana" a dosljedno tomu da se imaju u drugoj alineji §. 14. rieči “sa grbom kraljevina Hrvatske i Slavonije” zamjenuti sa “sa sjedinjenim grbovima Hrvatske, Slavonije i Dalmacije providjenim krunom sv. Stjepana”».

*

Nakon što su odobrena, Pravila Vojno veteranskog i bolno pripomoćnog društva u trgu Đakovo, prema sačuvanom prijepisu iz zbirke/ostavštine Stanka

Horvata iz Đakova, bila su zavedena kod Kotarske oblasti Đakovo pod brojem 1726/1913.

*

O Vojno veteranskom i bolno pripomoćnom društvu u Đakovu nemamo sačuvano, odnosno poznato, drugo arhivsko gradivo, a niti opširnijih podataka, te bi buduća istraŽivanja povijesti društava u Đakovu i Đakovštini mogla doprinijeti novim podacima i o djelatnosti ove najvjerojatnije prve vojno veteranske udruge u Đakovu.

Estabilishment and Standing Orders of the Military Veterans´ and Support Society in Đakovo in 1912

SUMMARY

The standing orders of Military Veterans kept in the national Archives under the title of „"National Government - Department for Internal Affairs" – enables the author to reconstruct time of estabilishment and the scope of activities of that, probably first military veterans´ association in Đakovo. 1912 this organisation published its standing orders which were verified by the national government in Zagreb 1913. Data collected in this document bring about better understanding of social life in Đakovo and Đakovština in the beginning of the 20th century.

KRITIKE, OCJENE, PRIKAZI, REAGIRANJA

Josip Vinkešević

Deset godina smotri dvorskih i starogradskih plesova i pjesama Hrvatske

Savez KUD-ova Slavonije i Baranje, Đakovo, 2007.

Kulturne manifestacije koje se održavaju o Gradu Đakovu, i to već godinama, možda nisu sadržajem i formom dovoljno različite, ali da su brojne, mislim da nije upitno. Smotra dvorskih i starogradskih plesova i pjesama Hrvatske samo je jedna od spomenutih manifestacija koju već godinama možemo pratiti u prostoru Hrvatskog doma, a o kojoj, od ove godine, možemo dobiti i cjelovitije informacije iz knjige Josipa Vinkeševića, inače člana Organizacijskog odbora smotre i nesumnjivo jednog od njenih prvih i najznačajnijih pokretača.

Na 63 stranice knjige autor nas je upoznao sa svim pojedinostima vezanim za pokretanje i održavanje smotre u proteklih 10 godina. Sadržaj cijele knjige mogli bismo podijeliti u tri dijela. U prvom dijelu daje se kraći pregled aktivnosti vezanih za rad KUD-a «Sklad» oko proslave 130. obljetnice njegova postojanja, ali i presjek rada u godinama koje će slijediti, u vrijeme kada se je zapravo i rodila ideja o pokretanju Smotre dvorskih i starogradskih plesova. Od prvotne zamisli do realizacije, sukcesivno, kroz pet godina djelovanja, učestalim nastupima i minucioznim radom pojedinaca ostvarene su pretpostavke potrebne za pokretanje jedne takve manifestacije. O kakvom sve radu, kojim nastupima, i u režiji kojih pojedinaca je sve to učinjeno, možemo čitati na prvih dvanaest stranica knjige.

U drugom dijelu knjige predstavlja se svaka od deset održanih Smotri. Način na koji se to čini šablonski je, gotovo pozitivistički, ali konzistentan i svakako dobar ako je osnovni cilj pisanja ponuditi što kvalitetniju informaciju. A upravo to, čini se, osnovna je nit vodilja koja se provlači kroz cijeli rad. Nakon što nas je autor upozorio da je manifestacija u više navrata mijenjala naziv, te nas upoznao sa članovima Organizacijskog odbora i Stručnog savjeta, predstavljeni su programi svake od deset Smotri na način da je navedena grupa koja je izvodila pojedine plesove i pjesme, nazivi istih, njihovi koreografi, dirigenti…, te po jedna

kolor fotografija s njihova nastupa. Taj dio knjige, grafički dojmljivo koncipiran, njezin je centralni, i po broju stranica uvjerljivo najveći dio.

Treći, posljednji dio knjige, zapravo je prilog osnovnom tekstu u kojem autor na petnaestak stranica iznosi svoje viđenje «Francuske četvorke», jednog od najčešće izvođenih plesova u 19. i prvim desetljećima dvadesetog stoljeća.

Nakon što pročitate ovu knjigu zasigurno nećete biti puno pametniji, ali ćete zato biti bogatiji za relevantne informacije vezane za nastanak i djelovanje Smotre dvorskih i starogradskih plesova i pjesama Hrvatske, danas jedne od respektabilnijih đakovačkih kulturnih manifestacija. Čak možda i «preinformirani». Naime, knjiga je očito tiskana u povodu deset godina održavanja smotre, što je, uostalom, istaknuto i u naslovu. Upravo stoga potpuno zbunjuje - u inače vrlo korektno napisanoj informativnoj publikaciji - činjenica što autor kao 10. Smotru navodi smotru koja je održana 24. studenoga 2007. godine, dakle, nekoliko mjeseci nakon što je knjiga izašla iz tiska. Sic!

Borislav Bijelić

Ivan Pavić

Đakovački šah 1920. – 2005.

Šahovski klub Đakovo, Đakovo, 2007.

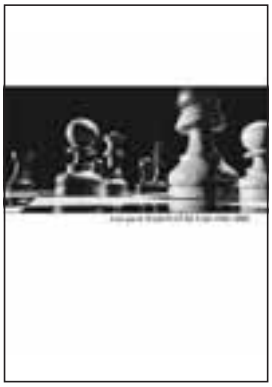

Sportski klubovi, kako nekoć tako i danas, važni su segmenti sveukupnog života svakog grada, pa tako i Đakova. Upravo stoga istraživanje njihove povijesti napor je vrijedan pažnje, a spoznaje do kojih se dolazi doprinosi su što cjelovitijem pogledu, ne samo na pojedinu sportsku disciplinu, već i na ljude i društveni kontekst unutar kojega su isti ti ljudi djelovali. Naznačeni pristup, dakako, samo je jedan od mogućih, vrlo zahtijevan, i upravo stoga pristup koji je tek parcijalno realiziran u do sada objavljenim monografijama o sportu u Đakovu. Tu ponajprije mislim na knjige Mirka Ćurića i Mire Šole, *Košarkaški klub Đakovo 1974. – 1994.*, Ivana Grizaka, *Pedeset godina plivanja u Đakovu - 1953. do 2003.*, a po nekim elementima spomenutim knjigama bliska je i Pavićeva knjiga *Đakovački šah 1920. – 2005.*, recentna sportska monografija koja na ovom mjestu i jeste predmet našeg primarnog interesa.

U želji da knjigu približi potencijalnim čitateljima autor u uvodu iznosi neka od nužnih pojašnjenja vezana za pisanje njezinih pojedinih dijelova, a u nekoliko pasusa osvrće se i na strukturu te, vizualno dojmljive monografije.

Knjiga je napisana na tristo stranica, a podijeljena je u tri dijela (glave). U prvom, obimom najmanjem, uvršteni su za ovakav tip monografije već protokolarno pisani prilozi pokrovitelja, predsjednika kluba, recenzenata…, ali i misli o šahu istaknutih pojedinaca iz svijeta književnosti i znanosti.

U drugom dijelu publikacije kronološkim redom prikazani su značajniji klupski događaji, kako natjecateljski, tako i oni organizacijski. Kako je model tih prikaza unificiran - te se kao takav ponavlja iz godine u godinu, odnosno svakih nekoliko stranica – čitanje ove studije maksimalno je pojednostavljeno i krajnje funkcionalno. Ako se od kronološke sinhronije ponekad odstupilo, a upravo je kronologija osnovni model iznošenja građe, bilo je to u pravilu iz opravdanih razloga vezanih za smanjenu aktivnost kluba ili nedostatak željenih dokumenata. U tom, centralnom dijelu knjige, obuhvaćene su i sve najznačajnije aktivnosti

šahovskih klubova u selima Đakovštine. Budući da je njihovo osnivanje i postojanje bilo usko vezano uz Đakovački šahovski klub, ovakva sadržajna interpolacija čini se sasvim opravdanom, logičnom, i u svakom smislu hvale vrijednom uređivačkom potezu.

U trećem, zadnjem dijelu knjige, dat je osvrt na najistaknutije igračice i igrače kluba, tiskani su prikazi njihovih ponajboljih partija, rekapitulirana su najznačajnija mjesta iz rada kluba, a dat je i popis svih članova koji su, makar i nakratko, u njemu djelovali. U tom dijelu knjige, još jednom, svoje mjesto našli su i šahovski klubovi Đakovštine.

Monografija Ivana Pavića i uređivačkog tima u kojem su, osim Pavića, bili još: Antun Bagudić, Ivan Bažaj, Miroslav Černoga, Zlatko Njirjak, Pero Sentić, Hrvoje Stević i Stipo Stipić, iznimno je značajan prilog sagledavanju razvoja šaha u proteklih stotinjak godina. Tiskana povodom 85. obljetnice organiziranog igranja šaha u Đakovu knjiga *Đakovački šah 1920. – 2005.* kvalitetno je dizajnirana i za naše prilike luksuzno opremljena knjiga tvrdog uveza i velikog broja kolor i crno-bijelih fotografija. Jednom riječju, knjiga koja je na razini obljetnice u povodu koje je i objavljena. Sam autor ju je okvalificirao kao kronologiju, a ja bih dodao i vrijedan prilog i poticaj za daljnja istraživanja o igranju šaha u Đakovu i Đakovštini. Vrijedan prilog za period od 1950. do 2005. godine, a poticaj za razdoblje koje je prethodilo naznačenom, razdoblje za koje zasigurno postoji relevantna, još neiščitana građa.

Borislav Bijelić

Skupina autora

500 godina ergele Đakovo

DrŽavna ergela lipicanaca Đakovo, Đakovo 2006.

Đakovačka se ergela lipicanaca s pravom najčešće ističe kao jedan od najprepoznatljivijih simbola grada Đakova i jedan od temelja na kojima se gradi turistička ponuda ovoga grada (pored nje to su svakako i katedrala sv. Petra, poznatija kao Strossmayerova katedrala, te turističko-kulturna manifestacija Đakovački vezovi). Uzgoj konja u Đakovu bilježi višestoljetnu povijest, i poznato je da je još 1374. godine tadašnji bosanski ban Tvrtko, prigodom boravka u Đakovu, darovao bosansko-đakovačkom biskupu Petru deset arapskih kobila i jednog pastuha. Godine 1506. prvi se put, za biskupa Mije Keserića, izrijekom spominje i ergela, i ova se godina uzima kao početna u organiziranom uzgoju konja u Đakovu.

Potonjih pet stoljeća uzgoja ispresijecano je brojnim uzletima i padovima, bolestima i ratovima kojih nisu bili pošteđeni ni konji, a također i stoljeće i pol dugom osmanskom vladavinom. Godine 1806., odnosno točno tri stotine godina po prvom spomenu ergele, u Đakovu su privremeno bili smješteni lipicanci iz carske ergele u Lipici. Ovi su konji povučeni u Đakovo kako bi ih se zaštitilo od prodora Napoleonove vojske, i zadrŽani su ovdje tek godinu dana, što je ipak bilo dovoljno za početak uzgoja ove plemenite pasmine u đakovačkoj biskupijskoj ergeli.

Na taj su se način sretno poklopila dva značajna datuma, i protekle se je godine navršilo pet stotina godina Ergele i dvije stotine godina uzgoja lipicanaca, što je u Đakovu obilježeno brojnim priredbama. Najveći dio svoje povijesti, sve do svršetka Drugoga svjetskog rata, kada je nacionalizirana, Ergela je bila u sastavu biskupijskog vlastelinstva, a od 1997. godine u cijelosti prelazi pod drŽavnu skrb i nosi naziv DrŽavna ergela lipicanaca Đakovo. U slavljeničkoj godini Ergela djeluje na dvije lokacije (Pastuharna u središtu grada i Ivandvor na kojemu je, nekoliko kilometara izvan grada, smješteno matično stado) i skrbi za 220 konja.

Povodom dviju okruglih obljetnica objavljena je i bogato opremljena, dvojezična (usporedni tekst na hrvatskom i engleskom jeziku) fotomonografija. Nakladnik ovog izdanja je DrŽavna ergela Đakovo, urednik je Tomislav Nemet, a glavni i odgovorni urednik Pavo Sabolski, sadašnji ravnatelj Ergele.

Najveći dio knjige čine umjetničke fotografije Marina i Domagoja Topića, na kojima su uhvaćene plemenitost i ljepota lipicanaca u različitim dobima dana i u svim godišnjim dobima. Tekstualni i manji dio knjige otvaraju uvodne riječi biskupa đakovačkog ili bosanskog i srijemskog monsinjora Marina Srakića (Riječ biskupa) i ravnatelja Ergele Pave Sabolskog (Uvodna riječ Ravnatelja), nakon čega slijedi sedamnaest tekstova različite tematike i različitog opsega, potpisanih od strane devet autora.

Povijesni pregled razvoja Ergele do 1945. godine daje Andrija Šuljak (Uzgoj konja na imanju bosansko-đakovačkih biskupa), na što se nastavlja pregled razdoblja od 1945. do danas (Povijest uzgoja konja na Ergeli Đakovo od II. svjetskog rata do danas), autori kojega su Mato Čačić, Josip Ljubešić, Martin Matasović i Tomo Rastija. Ista autorska četvorka potpisuje također i devet stručnih članaka (Lipicanska pasmina, Linije i rodovi, Lipicanac u Hrvatskoj, Izgradnja i značajke hrvatskog lipicanca, Način označavanja – Žigovanja, Tradicija uzgoja, Utjecaj Domovinskog rata na uzgoj lipicanaca, ZapreŽni šport, Hrvatski savez uzgajivača konja lipicanske pasmine – HSUL), a Mato Čačić također i samostalno potpisuje jedan rad (Organizacija i stanje uzgoja lipicanaca u Hrvatskoj). Ivan Kuna piše o športu kao vaŽnom segmentu uzgoja i posebno se osvrće na uspjehe konjičkog športa u Đakovu (Konjički šport i športski nastupi đakovačkih lipicanaca), dok je urednik knjige Tomislav Nemet autor dva teksta u kojima progovara o konjima kao trajnoj umjetničkoj inspiraciji (Konji u umjetnosti), odnosno donosi opis svečanosti kojom su 9. rujna 2006. obilježene obljetnice Ergele (ObilježeŽne obljetnice Ergele). Slobodnije je forme tekst Mladena Trnskog koji nadahnuto piše o lipicancima, Đakovu i Slavoniji (Povijest u grivi), a ravnatelj Pavo Sabolski je autor posljednjeg teksta u monografiji, u kojem se daje kraći pregled prošlosti Ergele, uz pogled u budućnost koja donosi izgradnju nove suvremene jahaonice i obećava nova vrijedna postignuća (DrŽavna ergela lipicanaca i njezin razvoj).

Tekstovi su pisani bez bilješki, a svi koje zanima nešto više mogu se posluŽiti skupnim popisom literature objavljenim na kraju knjige.

Pored umjetničkih fotografija Marina i Domagoja Topića, u knjigu su uvršteni i faksimili rodoslovlja lipicanaca i presnimci starih fotografija iz Fotoarhiva Đakovačke i Srijemske biskupije te ergelskog Fotoarhiva. Tridesetak objavljenih fotografija daje knjizi dodatnu vrijednost, osobito stoga što jedan dio

njih ranije nije bio objavljivan. Neke od ovih fotografija su stare i stotinu godina, a najstarija je snimljena prije otprilike stotinu i pedeset godina.

Na kraju se kao zanimljivost može istaknuti da se u ovoj knjizi također navode i zasluge biskupa Ivana Krapca (biskup od 1910. do 1916. godine), koji je 1912. godine na po njemu nazvanom Ivandvoru dao podignuti nove staje i stanove za ergelske radnike. Nisu to jedina pozitivna postignuća iz godina Krapčevoga kratkotrajnog biskupovanja, ali je on ipak, slobodno se to može reći, i danas gotovo posve zaboravljen, čemu je zasigurno kumovalo i to što Krapac naslijedivši Strossmayera nije naslijedio i njegovo političko opredjeljenje. Objavljena je također i ranije neobjavljivana fotografija koja prikazuje sprovod ovog biskupa, odnosno pogrebnu kočiju s upregnutim četveropregom bijelih lipicanaca.

Zaključno možemo reći da je fotomonografija *500 godina ergele Đakovo* pridonijela dostojnom obilježavanju značajnih obljetnica đakovačke Ergele i da svakako može izazvati zanimanje prvenstveno zaljubljenika u konje i onih koji će posjetiti Ergelu, što je zacijelo i bila osnovna namjera izdavača ove knjige.

Branko Ostajmer

Tomo Šalić i Adam Pavić

Đurđanci kod Đakova

Matica hrvatska Đakovo, Đakovo, 2006.

Mnogobrojna su mjesta u Slavoniji, a među njima ima i gradova, o kojima još uvijek ne postoje monografska djela. Iznimka pritom nije ni područje Đakovštine, u kojoj su tek za nekoliko sela objavljeni barem donekle zadovoljavajući povijesni pregledi (svijetlu iznimku predstavlja Strizivojna). Jedan značajan dio tih povijesnih pregleda, s druge strane, objavljen je na njemačkom jeziku, odnosno rezultat je istraživanja Nijemaca izbjeglih iz Đakovštine potkraj Drugoga svjetskog rata (Heimatbücher ili zavičajne knjige). O nekim naseljima, kolikogod to neobično zvučalo, doslovno nije objavljen niti jedan publicistički ili znanstveni rad koji bi se odnosio na određeni odsječak isključivo njihove prošlosti. Jedno od tih naselja su sve do prošle godine bili i Đurđanci.

Đurđanci su selo smješteno devet kilometara istočno od Đakovo, a od 1992. godine su i dio grada Đakova, odnosno jedno od njegovih prigradskih naselja. Velik dio svoje prošlosti Đurđanci su bili vezani uz četiri kilometra istočniju Vrbicu, koja je kao općinsko središte dugi niz godina obuhvaćala i Đurđance. Danas su Đurđanci uz Vrbicu vezani ponajprije kao filijala rimokatoličke Župe Vrbica. Đurđanci se prvi put spominju 1579. godine u popisu sandžaka Požega, a prema posljednjem popisu stanovništvu iz 2001. godine brojili su 574 stanovnika, uz primjetnu tendenciju smanjenja. Zanimljivo je da to nije niti stotinu stanovnika više u odnosu na daleku 1813. godinu, kada je u selu bilo 480 stanovnika. Danas stanovništvo čine gotovo isključivo Hrvati (573), a jedino druga brojnija etnička skupina u prošlosti bili su Nijemci, koji su 1910. godine činili 23.59% stanovništva (već u popisu iz 1961. u selu nema niti jednog Nijemca, odnosno nijedan stanovnik se nije izjasnio kao Nijemac).

Ovo je tek nekoliko najosnovnijih podataka iz opsežne, prošle godine objavljene monografije *Đurđanci kod Đakova*, nastale kao rezultat truda dvojice autora usko vezanih uz Đurđance. Tomo Šalić (Vrbica, 1935.) potpisuje prvi i opsežniji dio knjige naslovljen Đurđanci u prostoru i vremenu (11.-274.). Šalić je

profesor i pedagog, istaknuti kulturni djelatnik, te autor, koautor i urednik više knjiga. Od ovih se knjiga na ovom mjestu može izdvojiti monografiju rodnog sela Vrbice (*Vrbica u Đakovštini. 1330 – 1990*, 1990.), budući da su brojna saznanja do kojih je autor došao radeći na ovoj knjizi korištena i uklopljena u tekst o obližnjim Đurđancima.

Šalićev se tekst sastoji od dvanaest većih poglavlja podijeljenih na manja potpoglavlja. Naslovi poglavlja su: Opći podaci (13.-23.), Od najstarijih vremena do 1537. godine (23.-28.), Osmansko carstvo (29.-37.), Novi feudalni ustroj (37.-53.), Od 1848. do konca I. svjetskog rata (54.-64.), Od 1918. do II. svjetskog rata (65.-92.), Drugi svjetski rat i njegove posljedice (92.-105.), Od 1945. do 1991. godine (106.-127.), Život i običaji starosjedilaca (127.-200.), Škola i obrazovanje (200.-236.), Vjerski Život (236.-257.), U samostalnoj Republici Hrvatskoj (258.-269.). Kako se i iz ovih naslova može razaznati, autor iscrpno donosi cjelokupnu prošlost i sadašnju sliku Đurđanaca. Mnoštvo je to podataka raspršenih u raznovrsnoj literaturi i izvorima, koje je autor marljivo prikupio i složio mozaik iz kojega dobivamo potpun pregled đurđanačke prošlosti, gospodarstva, demografskih promjena, školstva, zdravstva, te društvenog, vjerskog i svakodnevnog Života.

Osnovni tekst je popraćen sa stotinjak karata, faksimila dokumenata i fotografija. Napose su vrijedne stare fotografije kojih je najveći dio sakupljen u Đurđancima, i koje su popraćene vrijednim i iscrpnim pojašnjenjima o osobama i događajima koji su na njima prikazani. Tekst je također popraćen i s 309 bilješki ispod teksta, a popis izvora i literature (270.-274.) obuhvaća 85 jedinica, čemu treba pridodati i novine i časopise, te raznovrsno arhivsko gradivo, među kojim posebno treba izdvojiti rukopise iz đakovačkog Dijecezanskog arhiva, matične knjige, školske spomenice te gradivo Seljačke radne zadruge "Stjepan Dujak" (Državni arhiv Osijek). Istaknimo također da se je autor u prikazu novije đurđanačke povijesti (primjerice, Drugi svjetski rat i poraće) i seoskih običaja koristio i kazivanjima Đurđančana i Đurđančanki, čime je nadomjestio nedostatak i, ponegdje, jednostranost pisanih izvora.

Učitelj glazbe i tamburaštva te melograf Adam Pavić (Đurđanci, 1954.) je autor drugog dijela knjige koji nosi naslov "Narodna baština Đurđanaca" (275.-342.). Pavić piše o etnomuzikološkoj baštini sela, a tekst je podijeljen na šest poglavlja koja nose sljedeće naslove: Tradicijska kultura (277.-279.), Pučko stvaralaštvo (279.-284.), Seljačka sloga – utjecaj na narodno stvaralaštvo (284.-285), KUD "Šokadija", Đurđanci (285.-290.), Folklorna glazba (290.-296.) i Glazbala (296.-300.). U prilogu (Pjesme i plesovi, notni zapisi i plesni zapisi, 301.-341.) Pavić donosi notne zapise 13 crkvenih i duhovnih pjesama, 18 pučkih napjeva (u viđenom primjerku knjige ih je 17, budući da, očito tiskarskom

pogreškom, jedna stranica nije otisnuta), pjesama i kola, te note i plesne zapise 5 šetanih kola (301.-341.). Zapisi su nastali u razdoblju od 1951. do 2005. godine, i vrijedan su prilog poznavanju glazbenog i folklornog Života Đurđanaca. Pavićev je rad popraćen s 24 bilješke ispod teksta, a na kraju se nalazi i popis izvora i literature (342.).

Osim ova dva rada, knjiga također sadrži i Proslov (9.-10.), zahvale suradnicima (343.) i sponzorima (344.), sažetke na njemačkom (347.) i engleskom jeziku (348.), bilješke o autorima (349.-350.), te recenziju Pavićevog teksta iz pera Duška Topića (351.-352.).

Iz svega navedenog može se zaključiti da se radi o doista vrijednom izdanju, tim više što autori u svom radu nisu imali prethodnika. Malo je zamjerki koje se mogu uputiti autorima, a jedna se odnosi na mjestimično neujednačene i nepotpune bilješke. Također, možda je povijesni pregled razdoblja u kojem nije zabilježeno postojanje Đurđanaca (do 1579. godine), kao i onog u kojem je vrlo malo podataka o Đurđancima, mogao biti donekle sažetiji. Jedna od malobrojnih faktografskih pogrešaka je na 142. stranici, gdje se kaže da je filoksera "unijeta iz Amerike u Francusku 1893. godine" (dogodilo se je to nekoliko desetljeća ranije, a 1893. godine filoksera je otkrivena u Đakovštini), a u bilješci na sljedećoj stranici se Zvonka Benašića pogrešno navodi kao Zvonka Benčevića. Sve ovo, ipak, ne mijenja sveukupan pozitivan dojam koji se dobiva nakon iščitavanja ove monografije, i autorima se može poželjeti da njihova knjiga doista bude dobronamjerno prihvaćena, čemu se i sâmi nadaju u Proslovu (10.).

Branko Ostajmer

Mato Lukačević, Mladen Đaković, Stjepan Jakab i Ivo Tubanović (priredili)

Prešućene Žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika PodruŽnica Osijek – Ogranak Đakovo, Đakovo, 2007.

Historiografija bivše jugoslavenske drŽave nije se osobito bavila istraŽivanjem partizanskih zločina i komunističkim represijama krajem rata i poraća jer za nju Žrtava na poraŽenoj strani zapravo nije ni bilo. Pobjednici su proglasili Boga mrtvim, a sebe su promovirali gospodarima istine i povijesti. Sve one koji nisu bili na njihovoj strani sustigla je zasluŽena kazna, a za one koji će im se suprostavljati neće biti milosti. Raspadom totalitarnog komunističkog sustava i bivše jugoslavenske drŽave počela se istraŽivati tamna strana *svijetle prošlosti*, mnogi su tada prvi put čuli za Bleiburg, KriŽni put, logore i za mnoga stratišta diljem Hrvatske. Od 1990. godine do danas objavljeni su mnogi Žrtvoslovi u kojima prešućene Žrtve izranjaju iz tame *svijetle komunističke prošlosti* i dobivaju svoje ime i mjesto na kojem su pogubljene. U nizu mnogih Žrtvoslova koji govore o prešućenim Žrtvama u Drugom svjetskom ratu i poraću pojavio se ovih dana još jedan koji svjedoči o nepoznatim i prešućenim Žrtvama Đakova i Đakovštine.

U uvodnom dijelu knjige *Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraću* dr. sc. Vladimir Geiger daje kratki povijesni prikaz ustroja komunističke revolucionarne vlasti s posebnim osvrtom na osnivanje Odjeljenja za zaštitu naroda (OZN-a) i Korpus narodne obrane Jugoslavije (KNOJ) pred kraj rata, njihovu ulogu u represijama i zločinu počinjenom nad pripadnicima poraŽenih postrojbi NDH (ustaše i domobrani) i nad pripadnicima njemačke vojske te pripadnicima njemačke manjine i političkih protivnika, stvarnih i potencijalnih, pogubljenih na temelju proizvoljnih optuŽbi. OZN-a je u Hrvatskoj počela djelovati u svibnju 1944., a KNOJ od kolovoza 1944. godine. Načelnik OZN-e za Jugoslaviju bio je Aleksandar Ranković, a za Hrvatsku Ivan

Krajačić-Stevo, dok je KNOJ bio neposredno podčinjen vrhovnom zapovjedniku Narodno oslobodilačke borbe Josipu Brozu. Za ilustraciju kako je zločin provođen može poslužiti Izvješće OZN-e, III. i IV. korpusa NOV-e i PO-a Jugoslavije od 15. siječnja 1945. gdje je istaknuto:

»*Razlog ovim likvidacijma bilo je stanovište, koje u Slavoniji uzela ne samo O.Z.N-a III, nego i druge ustanove, a koje se svodi na ovo: Bez mnogo skrupula treba likvidirati sve one za koje znamo da su nam neprijatelji i koji će sutra biti protiv nas.«* Opisujući stradanja i masovne likvidacije desetaka tisuća izmučenih ljudi po Križnim putovima diljem Hrvatske, Srbije i Bosne i Hercegovine čovjek se zaprepasti s koliko strasti i mržnje su izvršeni zločini nad poraženim neprijateljima, ali i mnogim civilima. Još strašnija istina krije se u činjenici da su masovne represije i likvidacije provođene sustavno, planski i po zapovijedima najviših organa vlasti. Samo u Hrvatskoj, poslije rata, postojala su 62 logora, a potkraj 1945. godine bilo je po logorima u Jugoslaviji 355.785 ratnih zarobljenika. Pitanje stvarnog broja stradalnika i žrtava potkraj Drugoga svjetskog rata i poraća u hrvatskoj historiografiji još uvijek je opterećeno ideološkim pristupom, osobito zbog toga što još uvijek ima puno onih koji zločine opravdavaju višim ciljevima. Karakteristična floskula opravdavanja masovnih zločina, ili blaže rečeno relativizacije komunističkih represija i likvidacija, jest da je komunizam u ideji bio pozitivan, samo što je u izvedbi bilo određenih devijacija.

Na kraju Geiger upozorava na složenost pitanja koja stoje pred svakim pokušajem objektivnog istraživanja stradalih u Drugom svjetskom ratu i poraću osobito zbog činjenice što su žrtve partizanskog terora za vrijeme komunističkog režima bile prezrene i prešućene, a dodao bih i to da je preživjelih svjedoka svakim danom sve manje.

Višestruka je važnost i značaj u konačnom objavljivanja popisa žrtava i stradalnika, vojnika i civila u partizanskim likvidacijama u Đakovu i Đakovštini pri kraju Drugoga svjetskog rata i u poraću. Osnovna važnost istaknuta je u sintagmi naslova knjige *prešućene žrtve* koje su, osim što su bile prešućene, bile i ponižene i prezrene u činu mučenja i smaknuća, a njihovim najbližima pokušalo se izbrisati sjećanje na njihovo postojanje i stradanje. Jasno da nije postojala zemaljska sila koja je to mogla učiniti pa je cilj bio izbrisati povijesno pamćenje generacijama koje dolaze. Što se tiče režimskih historičara taj segment historije 20. stoljeća kao da nije ni postojao, ali znakovito je da i mnogi hrvatski suvremeni povjesničari zaziru od tih tema. Vladimir Geiger, koji je uz Branka Ostajmera, bio i stručni suradnik priređivačima ovog žrtvoslova, spada u red onih suvremenih

povjesničara koji su dali neprocjenjiv doprinos istraživanju o stradanjima i žrtvama krajem rata i poraća, osobito Folksdojčera.

Druga važnost ove knjige leži u činjenici da su ovaj ogroman i iscrpan posao učinili ljudi koji su amateri u povijesnoj znanosti, a sami su bili, tolike godine, žrtve komunističkih represija ili su cijeli svoj život nosili u sebi sjećanje na stradanja svojih najmilijih. Njihov trud vrijedan je divljenja i zahvalnosti kao što su to zaslužili svi koji su na bilo koji način pripomogli da ova knjiga bude predana javnosti. Potrebno je svakako istaknuti veliki trud koji je u stranice ove dragocjene knjige uložila gospođa Sanja Rogoz - Šola.

Treći značaj ove knjige jest u tome što je tema koju knjiga obrađuje vrlo složena i kompleksna, kako s povijesnog i političkog, tako i s društvenog, kulturnog i opće civilizacijskog motrišta. Utvrđivanje broja žrtava i stradalnika zahtjevan je posao koji ne trpi improvizaciju nego pretpostavlja precizno definiranu metodologiju istraživačkog postupka, bez pretenzije da će se utvrditi konačni popis svih žrtava. Stoga ovakve knjige kada se pojave pred čitaocima, osim svih navedenih značaja imaju još jedan, ništa manje važan od spomenutih - one su poziv i poticaj suvremenicima na nastavak istraživanja.

Priređivači ovog žrtvoslova bili su itekako svjesni svih poteškoća, problema i ograničenja te mogućih propusta i pogrešaka što su ih pratili u radu, što su izrijekom i rekli u uvodnoj napomeni, pozivajući sve koji mogu dokumentima doprinijeti što točnijem i potpunijem popisu žrtava.

Metodološki postupak kojim su se služili priređivači ove knjige temelji se na dostupnoj arhivskoj građi, iskazima preživjelih svjedoka, matičnim knjigama umrlih, znanstvenoj i memoarskoj literaturi, novinskim člancima i dokumentima iz posjeda pojedinaca.

U prvom dijelu knjige autori iznose popis stradalih/žrtava u Drugom svjetskom ratu i poraću u Đakovu i Đakovštini s osnovnim biografskim podacima, mjestom i datumom stradanja te s ponekim fotografijama stradalih. Zatim slijedi prilog s popisom stradalih/žrtvama rodom i prebivalištem izvan Đakova i Đakovštine koji su poginuli/ubijeni/umrli od posljedica rata i sahranjeni na području Đakovštine. U najvećem broju se to odnosi na Folksdojčere koji su ubijeni ili umrli u logoru Krndija.

Treći dio popisa odnosi se na stradale/žrtve rodom iz Đakovštine, s prebivalištem negdje drugdje. Nakon toga slijede iskazi i svjedočenja preživjelih sudionika o događajima, likvidacijama, mučenjima s fotografijama i dokumentima o presudama ili potvrdama o mrtvima ili nestalim u masovnim stratištima. Od mnogih stratišta najviše je pogubljeno u selu Ruševo, općina Čaglin, gdje je stradalo preko 200 osoba iz Đakova i Đakovštine. Drugo veliko stratište bilo je u strogom centru grada Đakova, u voćnjaku iza crkve Svih svetih,

gdje je pogubljeno oko 75 do 80 Đakovčana. U ovom Žrtvoslovu nalazi se popis od ukupno 2817 stradalih/Žrtava u Drugom svjetskom ratu i poraću od parizanskih i komunističkih represija i zločina, ali i stradalih u borbama protiv partizanskog pokreta i komunizma.

Prema istom metodološkom postupku priređivači u drugom dijelu knjige donose popis političkih zatvorenika iz Đakova i Đakovštine od 1945. do 1990. godine. Na popisu je 45 Žena i 126 muškaraca koji su bili politički zatvorenici s prebivalištem u Đakovu ili Đakovštini i devet političkih zatvorenika koji su za vrijeme izdržavanja kazne imali prebivalište negdje drugdje, među njima bila je jedna Žena. Podaci o političkim zatvorenicima nisu potpuni, a moguće je da su ponekad i netočni, na što upozoravaju sami priređivači. U svakom slučaju, oni su polazište za daljnja istraživanja o što točnijem broju i sudbini političkih zatvorenika iz Đakova i Đakovštine od 1945. do 1990. godine.

Na kraju, prikaz izvora i literature kojom su se služili priređivači ovog Žrtvoslova potvrđuje rečenu misao o mukotrpnom i opsežnom poslu. Navest ćemo samo najvažnije izvore koje su konzultirali priređivači u ovoj knjizi. Služili su se gradivom arhivskih institucija u Zagrebu, Slavonskom Brodu, Osijeku i Vinkovcima, zatim matičnim knjigama umrlih, raznovrsnim objavljenim izvorima i literaturom te novinstvom.

Zaključno, broj korištenih izvora i literature kojom su se služili priređivači ovog Žrtvoslova toliko je meritoran i opsežan da nam zorno govori koliko su truda i vremena ugradili u ovo djelo. Svakako, ne treba zaboraviti stotine suradnika koji su pomogli u prikupljanju podataka i bez čijeg doprinosa ovaj Žrtvoslov ne bi bio moguć.

Poslije opsežnog popisa izvora i literature slijedi sažetak na engleskom i njemačkom jeziku, a na kraju knjige nalazi se bilješka o priređivačima s kratkim Životopisima Mate Lukačevića, Mladena Đakovića, Stjepana Jakaba i Ive Tubanovića.

Branimir Šutalo

Antun Jarm

Pribrojeni zboru mučenika

Biskupski ordinarijat Đakovo, Đakovo, 2007.

U Apostolskom pismu „Nadolaskom trećeg tisućljeća“, reflektirajući nad proteklim dvadesetim stoljećem, Ivan Pavao II. piše: „U našem stoljeću ponovno imamo mučenike, često nepoznate, gotovo ‘nepoznate borce’ velike stvari BoŽje. Koliko je moguće ne smiju se izgubiti njihova svjedočanstva.“ U tome svjetlu, izrastao je poziv mjesnim Crkvama, biskupijama, da ne prepuste zaboravu brojne svjedoke Evanđelja na svojim područjima. Tu je poruku Ivan Pavao II. izricao na više mjesta.

Đakovačka i Srijemska biskupija kroz duga je stoljeća svoga postojanja, u dvije odvojene i nakon sjedinjenja u jedinstvenoj dijecezi, više puta bila orošena svjedočkom krvlju brojnih mučenika te bila poprištem suđenjima i presudama, gdje su se odluke ‘u ime naroda’, u sljepilu vjernosti ideologiji, uzvikivale poput nevine dječje vike. Za dvadeseto stoljeće mora u povijesnim crticama svih analitičara ostati zabilježeno kako je ljudski Život, često obezvrjeđivan i zatiran, znao biti igračkom u rukama jačega, pod mišicom ideološke sile.

U godinama Drugog svjetskog rata i poraća, slavonsko-srijemski gradovi i sela, postali su tako poprištem komunističke ideologije, gdje se svaka (javno) izgovorena riječ (javnih) osoba, odmjeravala, najčešće iskrivljavala i po zadatku iskrivljena prosljeđivala. Svećenici, kojima riječ bijaše oruđem rada i djelovanja, tako su bivali uhođeni, prisluškivani, pretresani, suđeni, zatvarani, mučeni i ubijani. Trideset osmoricu svećenika svjedoka-mučenika Đakovačke i Srijemske biskupije, zaboravu je oteo i sam svećenik iste dijeceze, mons. Antun Jarm, u svojoj knjizi: „PridruŽeni zboru mučenika. Svećenici Đakovačke i Srijemske biskupije svjedoci i Žrtve u vrijeme i neposredno nakon Drugoga svjetskog rata.“ Knjigu je izdao Biskupski ordinarijat Đakovo, početkom 2007. godine.

Trideset i osam ispričanih sudbina čine dragocjeni mozaik koji je autor satkao pabirčenjem što dokumenata što usmenih svjedočanstava mnogih svećenika poznavatelja i konačno samih sudionika ondašnjih neprilika. Čitajući

pojedine biografije, pred očima se otkrivaju slike mržnje prema čovjeku s jedne, i ljubavi prema Bogu, s druge strane. Svaki je spomenuti svećenik svojevrsni heroj, iako takvim najčešće nije prikazan, već objektivno s pokojom crticom iz života, uz više ili manje detaljan scenarij mučenja, da sud o svakome donese sam čitatelj. Iščitavajući pojedine svećeničke drame, najžalosnijima se čine one za koje autor ustvrđuje: „Ubijen. Za grob mu se ne zna." Trideset osmorica uz tolike u drugim biskupijama, kojima osnovna krivnja bijaše nekoć primljeni sveti red i vjerno izvršavanje tada danih obećanja, zasigurno, rečeno biblijski, „u svom tijelu dopunjahu što nedostaje mukama Kristovim za Tijelo njegovo, za Crkvu." Njima je autor pridodao i svećenike Nijemce koji su u Srijemu, Slavoniji i Baranji, bili repatrirani, proganjani, zatvarani u logore i zlostavljani. Tako u dodatku knjige pronalazimo, tek kao naznaku za daljnje istraživanje, kratke biografije trinaestorice svećenika uz pismo jednoga od njih iz 1944., biskupu đakovačkom, u kojem se opisuje dramatičnost repatrijacije njemačkih svećenika i vjernika iz područja Srijema.

U biografijama svećenika, u koje su dodane i osobne fotografije, iščitavamo i svu tragediju koju je proživljavala ova biskupija, što se, nažalost, dugo smišljeno prikrivalo. Zauzimanjem mons. Jarma, hrabro svećeničko držanje i životno svjedočanstvo koje su dali, konačno objelodanjuje barem poneke činjenice iz komunističke strahovlade i istovremeno izaziva na podrobnije bavljenje ovom tematikom, posebice otkrivajući pojedine svećeničke likove. Iz razloga što su župne kronike toga vremena dijelom uništene, dijelom zagubljene, te iz bojazni za odgovaranje zbog ostavljenih pisanih riječi, neke biografije su skromne, utemeljene tek na usmenom svjedočenju suradnika stradalih svećenika i osnovnih biografskih podataka iz biskupijskog arhiva. Otkrivanjem spisa naredbodavaca i egzekutora vjerojatno bismo zadobili potpuniju sliku svih događanja. Uz to, otvorenim ostaje i pitanje stradanja vjernika, muškaraca i žena, koji su, poput svojih pastira, 'pribrojeni zboru mučenika'. To bi mogao biti materijal za daleko opsežnije djelo.

Knjizi je uvodnik napisao biskup đakovački, mons. Marin Srakić, uz koji je objavljen i autorov 'Pristup' temi, popis osoba i mjesta, te sažeci na hrvatski, njemački i engleski jezik.

Matej Glavica

Skupina autora

120 godina Obrtničke škole Antuna Horvata Đakovo

Obrtnička škola Antuna Horvata Đakovo, Đakovo, 2007.

Obrtnička škola Antuna Horvata najstarija je srednja škola u Đakovu, a nedavno je obilježila 120 godina uspješnog rada. Tim povodom objavila je knjigu skupine autora *120 godina Obrtničke škole Antuna Horvata Đakovo.* Knjiga funkcionira na dvije razine: kao monografija o Školi, odnosno kao zbornik radova na temu Škole. Ta dvojnost je i vrlina i mana knjige. S jedne strane vrlina je što nudi pregršt podataka i različitih autorskih gledišta, a s druge strane se pojavljuje stilska i druga neujednačenost i šarenilo tekstova. Naravno, svi autori u knjizi su sadašnji ili bivši profesori Škole, osim Dubravka Fergera, dugogodišnjeg predsjednika Udruženja obrtnika Đakovo i bivšeg člana Školskog odbora Obrtničke škole Antuna Horvata. Evo i popisa autora i objavljenih tekstova: Mirko Ćurić: *Sto dvadeset uspješnih godina Obrtničke (Šegrtske) škole* i *Sport u Školi*, Branko Špoljar: *Osobna karta Obrtničke škole Antuna Horvata u šk. god. 2006/07* i *Od klasičnoga i dvojnoga do jedinstvenog i europskog modela obrazovanja*, Marko Perić: *Fotografije djelatnika Škole i članova Školskog odbora u šk. god. 2006/07,* Anita Bešlić: *Popis svih djelatnika Škole od osamostaljenja do 2007*., Ljilja Čališ, Momir Radašinović. Katica Doko, Jasna Duvnjak, Sanja Lasić i Ivan Brtan: *Statistički podaci Obrtničke škole Antuna Horvata od 1991.-2006.*, Slavica Tadić: *Petnaest lijepih, uspješnih godina* i *Njegovanje tradicije u tekstilu,* Ivan Balen: *Školovanje za poljoprivredna zanimanja u Đakovu*, Henrieta Matković: *Školska knjižnica Obrtničke škole Antuna Horvata Đakovo od 1991. do 2006.* i *Obrtnička Eko-škola,* Maja Breulj: *Rad prehrambene struke od 1992. do 2006.*, Dubravka Scharmitzer: *Zanimanje kuhar*, Sanja Hajduković: *Zanimanje mesar* i *Zanimanje mlinar*, Mara Brdar i Mirjana Klepo: *Zanimanje frizer*, Roland Kolarević: *Crtice iz elektro struke*, Mirjana Zubak: *Aktivnosti i uspjesi zidara i soboslikara,* Đuro Bošnjak: *Poljoprivredna struka – deset godina poslije* i *Od ornica do kombajna,* Mara Brdar: *Zanimanje frizer*, Dubravka Bradić: *Povijesna*

grupa u Školi, Ivanka RaguŽ: *Kulturne aktivnosti u Školi od 1991. do 2006.*, Marija Pataran i Mira Homotar: *Školske novine Zlatovez*, Slavko Tadić: *Nekadašnji učenici - današnji majstori*, Dubravko Feger: *Trajne veze između đakovačkih obrtnika i Obrtničke škole Antuna Horvata.*

Knjiga obiluje brojnim ilustracijama i fotografijama iz arhiva Škole, a fotografije ili arhivske dokumente su ustupili Marko Perić, Miroslav Pavleković, Dubravka Scharmitzer, Ivan Išasegi i Željko Lekšić.

Obrtnička škola Antuna Horvata započela je s radom 23. siječnja 1887., samo godinu dana nakon što su u se u Hrvatskoj započele osnivati šegrtske škole. Zasigurno je nekoliko desetaka tisuća učenika upisalo i završilo ovu Školu (od 1991. do 2006. preko 11.000 učenika) od 1887. do danas. Obrtnička škola Antuna Horvata, osim baštine Šegrtske škole, odnosno Škole učenika u privredi, nasljeduje i tradiciju Poljoprivrednog tehnikuma/Poljoprivredne škole koja je u Đakovu osnovana 1946., pa ugašena 1957., kao i svih onih novih zanimanja koja su pokrenuta unutar nekadašnjeg Srednjoškolskog centra braće Ribar, kojeg je Obrtnička škola bila sastavnim dijelom 24 godine. Činjenica da se Škola održala 120 godina govori dovoljno o interesu učenika, obrtništva i gospodarstva sredine u kojoj djeluje, ali i kvalitetnom radu nastavnika ove škole.

Prvi ravnatelj Škole bio je Ivan Kocić Jergović, a zanimljivo je da je kod otvorenja kao predstavnik općinskih vlasti bio nazočan slavni kipar Vatroslav Donengani. Škola je više puta mijenjala ime. Šegrtska škola je bila do 1927. kada postaje Zanatsko-trgovačka škola, a od 1936. Stručna područna škola. Od 1947. postaje Škola učenika u privredi Regala Vajsa. Od 1967. do 1991. djeluje u sklopu Srednjoškolskoga centra braća Ribar. Osamostaljuje se 1991., a prvu samostalnu nastavnu nastavnu godinu započinje 8. siječnja 1992. Najveći dio knjige se upravo i bavi s tih posljednjih petnaest godina, dok su se poviješću Škole ponajviše bavili prof. Mirko Ćurić i prof. Ivan Balen.

Treba napomenuti kako je prije deset godina Obrtnička škola izdala također knjigu – Spomenicu – autora Mirka Ćurića, Mire Homotar i Momira Radašinovića, ali valja napomenuti da ova knjiga nije novo izdanje te knjige već posve nova monografija koja se tek manjim dijelom naslanja na spomenutu knjigu.

Mirko Ćurić

Ivan Ćurić (priredio)

Bogoslovno sjemenište Đakovo 1806.–2006. / slikom kroz povijest i sadašnjost o 200. obljetnici postojanja

Bogoslovno sjemenište Đakovo, Đakovo, 2006.

Dvjesto godina postojanja Bogoslovnog sjemeništa s filozofsko-teološkim učilištem bilo gdje, a posebice u jednom gradiću veličine Đakova, jubilej je vrijedan svake pozornosti. Kada je 1806. godine biskup Antun Mandić osnovao Bogoslovno sjemenište s učilištem, ono je tada bilo prva ustanova takve vrste u Slavoniji. U proteklih dvjesto godina kroz njega je prošlo na tisuće studenata, budućih svećenika, i svi su oni dio svoje mladosti proveli u našem Gradu. Mnogi od njih svojim su djelovanjem - i to ne samo na planu vjere, već i kao pjesnici, književnici, publicisti i znanstvenici – na najbolji mogući način vratili ukazano im gostoprimstvo. Neki od bivših studenata u Gradu su proveli najveći dio svoga života, neki su se u njega povremeno vraćali, a poneki su u njemu ostali zauvijek. Svima njima koji su svoju sjemenišnu formaciju primili u Bogoslovnom sjemeništu posvećena je monografija *Bogoslovno sjemenište Đakovo 1806. – 2006. Slikom kroz povijest i sadašnjost o 200. obljetnici postojanja.*

Izlazak iz tiska ove monografije bila je samo jedna u nizu manifestacija s kojima se je prošle godine obilježio značajni jubilej osnivanja Bogoslovnog sjemeništa. Nakon proslova mons. Josipa Bernatovića, rektora Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Đakovu, i kraćeg obraćanja biskupa Marina povodom spomena na 6. studenoga 1806. godine, knjiga sadrži još samo dva, isto tako kraća teksta. Prvi je tekst Ivana Ćurića, priređivača monografije, u kojem je na sažet, pregledan, i nadasve instruktivan način iznio povijest Sjemeništa i istaknuo značajnije promjene koje su se u njemu dešavale sve do naših dana. Drugi tekst rad je arhitekta Dioniza Sunka objavljen 1914. godine u časopisu *Inženjer*. U tom radu on pojašnjava glavne principe koji su ga rukovodili da projektira upravo

takvu zgradu, te je opisuje iz kuta gledanja jednog arhitekta i povjesničara umjetnosti.

Fotografski zapisi čine glavninu knjige, a podijeljeni su u tri grupe. Prvu grupu čine zapisi vezani za stari franjevački samostan (u kojem je prvotno bilo sjedište Sjemeništa) i gradnju nove zgrade. U drugoj grupi fotografija dominiraju Sunkovi i Vancaševi nacrti za obnovu starog zdanja, odnosno gradnju novoga. U trećoj, obimom uvjerljivo najvećoj cjelini, nižu se fotografije koje su u proslovu kolokvijalno nazvane «Sjemenište: zajednica – Život – susreti».

Suvremene fotografije potpisao je Marin Topić, jedan od naših istaknutijih fotografa, i one uistinu izgledaju vrlo uvjerljivo. Tu ponajprije mislim na brojne interijere Sjemeništa. No, ako bi neke od mnoštva objavljenih fotografija ipak trebao istaknuti, istaknuo bi do sada malo poznate fotografije starog Sjemeništa, unutrašnjost stare sjemenišne crkve, te fotografiju gradnje novog Sjemeništa. Ova potonja čini mi se najznačajnijom jer, ako već nemamo fotografiju gradnje katedrale, ono barem da nam je dostupna fotografija gradnje jedne od najljepših secesijskih građevina istočno od Zagreba.

Svi oni koji žele posjedovati jednu lijepo složenu knjigu, s mnoštvom kvalitetnih i arhivski relevantnih fotografija, popraćenu kvalitetnim, nadasve informativnim tekstom, mislim da ovu knjigu trebaju što je moguće prije nabaviti. Oni pak koji su skloniji analitičkom, dubljem uvidu u stvari, čini mi se da ne mogu biti u potpunosti zadovoljni. Naime, s obzirom na iznimno važan događaj koji se obilježavao nije bilo lišeno smisla očekivati jednu cjelovitiju publikaciju koja bi osim slikovnog dijela ponudila i ambiciozniju stručno-znanstvenu elaboraciju o razvoju filozofsko-teološkog studija, odnosno kritičku valorizaciju arhitektonskog opusa Dioniza Sunka. Ako ne sveukupnu, ono barem projekta gradnje Bogoslovnog sjemeništa.

Borislav Bijelić

Ivan Pavić

Hrvatska seljačka stranka 1904. – 2004. Gradska organizacija Đakovo 1993. – 2002.

HSS, Gradska organizacija Đakovo, Đakovo, 2004.

Na stanicama ovog Zbornika, između ostaloga, dajemo osvrte i na recentno objavljene knjige u kojima se obrađuju neke od tema vezanih za Đakovo i Đakovštinu, i to u pravilu onih tiskanih u intervalu između pojavljivanja dvaju brojeva Zbornika. Kako u prošlom broju, iz čisto tehničkih razloga, nismo objavili osvrt na knjigu Ivana Pavića *Hrvatska seljačka stranka*..., osvrt na nju, bez obzira što je iz tiska izašla 2004. godine, donosimo u ovom broju.

Nakon što otvorimo prve stranice knjige vjerojatno ćemo riješit osnovnu nedoumicu vezanu za ovu publikaciju, nedoumicu koja se nameće već onoga momenta kada ugledamo njezinu naslovnicu. Naime, naslov knjige je neprecizan, čak što više, zbunjujući. Iz njega uistinu nije jasno što ćemo naći na 300 stranica teksta smještenog između primjereno dizajniranih korica: rad o cjelovitoj povijesti HSS-a između 1904. i 2004. godine, studiju o Gradskoj organizaciji stranke u Đakovu između 1993. i 2004. godine, štivo koje sadrŽi i jednu i drugu problematiku istovremeno, ili pak nešto sasvim treće. Na sreću, već na prvim stranicama Predgovora autor eksplicira svoju primarnu spisateljsku ambiciju ističući kako je njegova osnovna namjera «stvoriti dokument iz prvih 10 godina obnovljenog Života i rada Hrvatske seljačke stranke u Gradu Đakovu.»

Na istom mjestu autor nas implicitno upoznaje i sa osnovnim metodološkim postulatima koje će koristiti kako bi došao do Željenog cilja – objektivno, u što je moguće jednostavnijoj formi, svjedočiti o radu stranke i ljudima koji nisu Žalili vrijeme i trud kako bi taj rad bio na svekoliku korist Žitelja Hrvatske. Osnovni princip u radu na ovoj monografiji, kojega se autor konzistentno pridržavao, jeste kronološki. Nakon što je na prvim stranicama donio kraće biografije čelnih ljudi stranke od njenog osnivanja do naših dana i informacije o boravku Stjepana Radića u Đakovu, Gorjanima i Semeljcima 1903. godine, započinje kronološko slaganje i opisivanje aktivnosti HSS-a na području koje je prema tadašnjem

ustroju lokalne samouprave, osim Grada Đakova, obuhvaćalo još i ogranke u Širokom Polju, Ivanovcima, Budrovcima, Đurđancima, Novim Perkovcima, Selcima i Piškorevcima.

Objavljena građa o radu pojedinih ogranaka predočena je na najjednostavniji mogući način, bez naknadnih intervencija i komentara vrijednosnog tipa. Na početku stranice godina događanja istaknuta je kao glavni naslov, a važniji događaji u njoj kao podnaslovi. Potom slijedi nizanje priloga o svakom pojedinom događaju i uz njih autorova najnužnija pojašnjenja smještena u bilješkama uz osnovni tekst. U slaganju dokumenata autor se oslanjao na stranačku arhivu i priloge iz novina i časopisa koje je smatrao dovoljno objektivnim pokazateljima tadašnjih odnosa u Gradskoj organizaciji. Odabravši upravo takve kriterije autor je uvjeren kako iznosi stvarno stanje stvari, dok će vremenska «distanca najobjektivnije revalorizirati različita stajališta i postupke».

S obzirom na relativno veliku stranačku fluktuaciju tijekom zadnjih desetak godina, potonja konstatacija, mora se to priznati, doima se poprilično vizionarskom.

Predstavljajući ovu knjigu ne možemo a ne spomenuti brojne fotografije stranačkih skupova, pojedinaca, ali i velik broj preslika iz lokalnih novina. Kvaliteta objavljenih ilustracija možda je mogla biti bolja, ali i takva kakva je, zasigurno zadovoljava autorovu primarnu nakanu da njihovim objavljivanjem iskaže zahvalu svima onima koji su dali svoj prilog u osnivanju i prvim godinama rada stranke.

Objavljivanjem Knjige *Hrvatska seljačka stranka*... Gradski ogranak stranke u Đakovu dobio je vrijednu publikaciju o svojim usponima i padovima. Rađena objektivno, sine ira et studio, ova knjiga biti će jednog dana zasigurno vrijedan izvor za pisanje kritičke povijesti djelovanja HSS-a na području Đakova i Đakovštine. A dok se to ne dogodi, ona će sasvim dobro funkcionirati i kao svojevrsna spomenica svima onima koji su djelovali u realizaciji programa Hrvatske seljačke stranke tijekom njenih prvih 10 godina djelovanja na području Đakova i Đakovštine.

Borislav Bijelić

Antun Dević i Frok Zefiq

Župa Vuka

Pauk, Cerna i Frok Zefiq, Vuka, Vuka, 2006.

Nastojanjem i radom dvojice svećenika Đakovačke i Srijemske biskupije, jarminskog Župnika A. Devića i vučanskog Župnika F. Zefiqa, iskazanih istraŽivača zavičajne povijesti, nastala je i objavljena zanimljiva i vrijedna monografija o Župi Vuka.

U Predgovoru autori, uz kratki osvrt na najznačajnije izvore i objavljene i neobjavljene priloge o Župi Vuka, zahvaljuju svima koji su im na različite načine pripomogli u istraŽivanju i radu.

Monografija Župa Vuka pisana je uobičajenom, klasičnom, historiografskom metodologijom s kronološkim slijedom u obradi pojedinih pitanja. Takav pristup i najpogodniji je u obradi i prikazu zavičajne povijesti, posebice u izradi zavičajnih knjiga.

U prvom dijelu prikazana je u Uvodu srednjovjekovna Župa na području Širokog Polja, pitanje viteških redovnika ivanovaca na vučanskom području, turska odnosno osmanlijska najezda, Župa za vrijeme Osmanlija i borbe za oslobođenje od Osmanlija. Slijede poglavlja: I. Vjerske prilike u Đakovštini nakon oslobođenja od turaka (s prikazom Franjevaca upravitelja Župe, Župe Gorjani i stanja i prihoda Župe Gorjani 1734., biskupijske sinode u Đakovu 1690., bosanskog biskupa fra Nikolu Ogramića-Olovčića, te o Vlasima), II. Naselja na području Župe Punitovci (s prikazom sela i stanovništva Punitovaca, Vuke, Beketinaca i Širokog Polja), III. Šume i kolibe (salaši) na području Župe Punitovci, IV. Patronat Župe Punitovci, V. Vjerske prilike u Bosanskoj ili Đakovačkoj biskupiji u vrijeme biskupa Čolnića, VI. Župna crkva Svetog Ladislava u Punitovcima (s prikazom lurdske špilje u crkvenom dvorištu iz 1927., starina na području punitovačke Župe 1869., Župljana punitovačke Župe u 19. stoljeću, Župnikovih suradnika i primalja, bogosluŽja i katehizacije, novijih filijala punitovačke Župe i njihovih kapela u Josipovcu Punitovačkom, Jurjevcu Punitovačkom i Krndiji, te spomenika poginulima u Prvom svjetskom ratu u Krndiji i logora Krndije 1945.-1946.), VII. Župnici i duhova zvanja iz Župe, VIII.

Imovina i prihodi (s prikazom Župne nadarbine, Župnog dvora, zemljišnih posjeda, lukna, štolarine i misnih zaklada), IX. Obnova Župe nakon Prvoga svjetskog rata (s prikazom duhovne i materijalne obnove, obnove raspela na području Župe 1925.-1927. i katoličkog dana u Punitovcima 1927.) i X. Škole na području Župe (Punitovci, Jurjevac Punitovački i Krndija).

U drugom dijelu monografije naslovljenom Župa Vuka, prikazano je I. Osnivanje Župe i Župna crkva (s prikazom filijalnih kapela na području Župe u Beketincima i Širokom Polju, te raspela i poklonaca na području Župe), II. Župnici (s Životopisima Župnika od osnutka Župe 1942. do naših dana), III. Duhovna zvanja (s Životopisima svećenika i sestara s područja Župe Vuka), IV. Župni dvor, V. Iz Župne spomenice (s izborom najzanimljivijih i najvažnijih događaja iz povijesti Župe, od osnutka Župe do naših dana), VI. Škole na području Župe Vuka (s prikazom škola i školstva u Beketincima, Širokom Polju i Vuki, a pridodani su i Životopisi poznatih i zaslužnih osoba iz Župe Vuka - Franje Sudarevića, Josipa Adamčeka i Mije Kopljara), VII. Društveni Život u Župi (s prikazom sportskih, muških i ženskih nogometnih klubova, kulturno-umjetničkih odnosno folklornih, te vatrogasnih i dobrotvornih udruga i društava u Vuki, Beketincima i Širokom Polju) i VIII. Općinska uprava (s prikazom ustrojstva vlasti u Slavoniji i Srijemu 1745. i općinskih poglavarstava na području punitovačke Župe tijekom 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća, a pridodani su i Životopisi načelnika općine Vuka od 1990. do naših dana).

Nakon zaključne Riječi na kraju, kojom autori ukratko prikazuju i ocjenjuju stanje vjerskoga Života u Župi Vuka u ovim našim danima, s planovima i nadama za budućnost, slijedi popis korištenih izvora i literature, te kazalo imena.

Monografija Župa Vuka sadržava niz slikovnih priloga (crno bijelih i u boji), posebice fotografija, a i crteža i preslika zemljovida i dokumenata, što ne samo da napisano čini pristupačnijim i zanimljivijim nego i prikaz svrsishodno dopunjuje. Autori, A. Dević i F. Zefiq, u prikazu i izričaju izrazito su jasni i razumljivi širem krugu čitatelja, kojima je ova knjiga prvenstveno i namijenjena. No, monografija Župa Vuka važna je i za povjesničare i istraživače srodnih struka koje zanima slavonska povijest.

U mnogočemu, i uz poneke netočnosti i nedorečenosti, monografija Župa Vuka znatno dopunjuje i ispravnije prikazuje nedovoljno istražena i malo poznata pitanja iz povijesti sela i Župe Vuke, te predstavlja važan i nezaobilazan doprinos poznavanju zavičajne povijesti.

Vladimir Geiger

Michael Mutlitz i Rosa Selinsek Mutlitz

Familiebuch Djakovački Selci Kr. Djakovo – Đakovo Slawonien – Croatien

Vlastita naklada, Mainz - Bretzenheim, 2005.

O povijesti Đakova i Đakovštine, posebice suvremenoj, niz je priloga napisano na njemačkome jeziku. Ponajprije je riječ o radovima o Nijemcima u Đakovu i Đakovštini, koji su objavljeni u Austriji i Njemačkoj.

Od knjiga, najbrojnije su i najznačajnije monografije pojedinih naselja Đakovštine, tzv. zavičajne knjige, koje su objavljene za: Satnicu (Stefan Stader, *Heimatbuch Satnitz - Djakovačka Satnica. Eine gemischtprachige Gemeinde in Slawonien / Jugoslawien*, Kaiserslautern, 1972.), Tomašance, Gorjane i (Ivanovce) (Josef Werni, Konrad Reiber, Josef Eder, *Heimatbuch Tomaschanzi - Gorjani. Zur Erinnerung an unsere einstige Heimat in Slawonien*, Ruit bei Stuttgart, 1974.), Krndiju (Matthias Stolz, *Krndija Heimatbuch. Slawoniendeutsches Dorf ausgelöscht*, Graz, 1987.), Viškovce (Johann Possert, *Viškovci Heimatbuch. Zur Erinnerung an ein kleines Bauerdorf*, Lieboch 1989.), Semeljce i Kešince (Anton Utri, Johann Schnapper, *Heimatbuch Semelzi und Keschinzi. Zur Erinnerung an unsere einstigen Heimatdörfer*, Graz - Linz, 1992.), Drenje, Drenjski Slatinik, Mandičevac i Pridvorje (Stefan Sehl, *Unvergessene Heimat der Donauschwaben. Großgemeinde Drenje, Slatinik, Manditschevac, Pridvorje in Slawonien*, Reutlingen, 1994.), te za Vučevce (Wilhelm Andreas Zimmermann, *Dorfchronik Wutschewzi 1850 - 1945*, Grünstadt, 2001.), a autori kojih su Nijemci podrijetlom iz sela koja obrađuju.

Pozornosti su vrijedne i autobiografske knjige Nijemaca rodom iz Krndije, Lorenza Stolza (*Lebens betrachtungen des Lorenz Stolz*, München, 1974.) i Matthiasa Stolza (*Zwischen Traum und Wirklichkeit. Eine autobiographische Erzählung*, Graz, 1996.), kao i knjiga Matthiasa Stolza (*Das große Feuer. Die Geschichte eines deutschen Dorfes in Ostslawonien,* Wien, 1983.), publicistički prikaz povijesti sela Krndije.

U svim tim djelima, posebice u zavičajnim knjigama, doneseni su i brojni vrijedni i zanimljivi podaci koji se odnose na njemačke rodove i obitelji u pojedinim mjestima.

U podunavskošvapskoj historiografiji uobičajena su istraživanja i podrijetla, rasprostranjenosti i sudbine njemačkih rodova i obitelji, te objavljivanje tzv. Ortssippenbücher i Familienbücher za pojedina naselja ili krajeve u kojima su Nijemci nekada živjeli, na europskome jugoistoku, i na hrvatskim prostorima.

Potkraj 2005. objavljena je u Njemačkoj i na njemačkome jeziku knjiga Michaela Mutlitza i Rose Selinsek Mutlitz o njemačkim rodovima u Selcima Đakovačkim, naslovljena *Familiebuch Djakovački Selci Kr.*[eis] *Djakovo – Đakovo Slawonien – Croatien*.

Knjiga je nastala sustavnim prikupljanjem podataka o njemačkim obiteljima iz Selaca Đakovačkih iz literature (ponajprije podunavskošvapskih izdanja tipa Heimatbücher, Ortssippenbücher i Familienbücher, koja se odnose na Bačku, jer selački su Nijemci preteži to podrijetlom iz Bačke i Baranje) i izvora (matične knjige za Selce Đakovačke u Matičnom uredu Đakovo Ureda državne uprave u Osječko-baranjskoj županiji).

Nakon kratkog predgovora autora, M. Mutlitza i R. Selinsek Mutlitz, u kojemu pojašnjavaju poticaje za nastanak ove knjige, slijedi kratak pregled povijesti Selaca Đakovačkih, te nekoliko kraćih priloga važnih u razumijevanju povijesti i sudbine selačkih Nijemaca. Najveći, pak, dio knjige posvećen je njemačkim rodovima i obiteljima u Selcima Đakovačkim.

U knjizi su obrađene selačke (njemačke ili ponjemčene) obitelji, koje su od potkraj 19. stoljeća do potkraj Drugoga svjetskog rata, kraće ili duže vrijeme, živjele u selu: Amstadt, Armbrust, Arguss (Argusz), Arnold, Bachert, Balogh, Barmeth, Baron, Bauer, Beck, Becker, Beda, Bleicher, Böhm, Bohnert, Bott, Buchenwälder, Bucsaki, Bukwaschevitz (Bukvašević), Burger, Chrent, Čupić, Debre, Dorr, Ecke-Plug, Eckhardt, Elmert, Engardt, Feith, Felačinsky, Földi (Feldi), Fellinger, Florentin, Folk, Franzwa, Freihaut, Friedrich, Fritschek, Galjatz, Gärtner, Geiger, Geiser, Gerhardt, Gemeinwieser, Grab, Grab-Krapp, Grenzer, Hamma, Heinisch, Heinrich, Heiselmann, Hellein, Henz, Herschberger, Hildebrandt, Hodapp, Hoffmann, Höger, Holtz, Huber, Jobst, Kaiser, Kegler, Kerner, Kett, Kiefer, Kindl, Kleiner, Klemm, Kolar, Kontz, Krahl, Krimmer, Kristian, Kromer, Kust, Lampert, Landherr, Langhammer, Lehmann, Lehrmayer, Litzinger, Lorenz, Mack, Mark, Michels, Miko, Mink, Mittel, Morton, Müller, Mundweil, Muser, Mutlitz, Mutzhaus, Muskath, Nebenführ, Neussler, Nemetz, Noll, Ortik, Peltzer, Pfaff, Pfeiffer, Pfeil, Pingert, Pleli, Preissich, Probst, Redl, Reichert, Rettich, Riesz, Riegler, Roth, Rothländer, Ruff, Rundio, Sayer, Sehn, Seitz, Sesendorfer, Sokola, Sorgend, Schab, Scheiring, Schieber, Schiebli,

Schlotter, Schmidt, Schnersch, Schrank, Schreck, Schummer, Schuster, Schwartz, Schwärzl, Schwärzli, Spreitzer, Stähler, Stenz, Stettner, Strahl, Strumberger, Szabo, Szavina, Teicht, Temmer, Thierwald, Till, Tilli, Tolonić, Toninger, Toth, Treml, Ujvary, Urtheil, Valentin, Végh, Vinogradić, Wallner, Walter, Warnuss, Weinpert, Weissbarth, Weiss, Wilhelm, Windheim, Wolf, Wurm, Zimmer i Zepf.

Ova knjiga, na prvi pogled suhoparna i prepuna podataka, u mnogočemu je zanimljiva i važna u poznavanju i razumijevanju naše zavičajne povijesti, ne samo povijesti Selaca Đakovačkih i Đakovštine.

Vladimir Geiger

AKTIVNOSTI MUZEJA ĐAKOVŠTINE

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2005. godinu

Muzej Đakovštine, A. Starčevića 34
Tel. i faks: 031/ 813-254
www.muzej-djakovstine. hr
e-mail: muzej.djakovstine@os.t-com.hr

Tip muzeja: opći
Vrsta muzeja: zavičajni
Djelokrug: lokalni
Godina osnutka: 1951.
Osnivač: grad
Ravnatelj: mr. sc. Borislav Bijelić
Broj stručnih djelatnika: 3 (mr. sc. Borislav Bijelić, viši kustos; Ivo Pavlović, viši kustos, Branka Uzelac, (viši kustos)

1. Skupljanje građe

1.1 Prema programu otkupa spomeničke etnografske građe otkupljeno je za potrebe stalnog postava etnografije 58 predmeta iz okolnih sela. Za povijesnu zbirku kupljeno je 6 starih razglednica Đakova, a za umjetničku zbirku grafika Tihomira Lončara.

1.2 Etnologinja muzeja nastavlja istraŽivanje po selima Đakovštine. Tema je: tekstilno rukotvorstvo, tradicijsko graditeljstvo, djevojački ophod, te običaji vezani za najveće kršćanske blagdane. Poseban akcent stavljen je na običaje u tzv. graničarskim selima.
Arheolog muzeja veći dio prošle godine radio je na poslovima vezanim uz projekt sistematskih istraŽivanja arheoloških lokaliteta na trasi autoceste 5C, dionici Đakovo-Sredanci. Osim toga, vršena je i kontrola pri zemljanim radovima u pojedinim dijelovima grada.

1.3 Obitelj Grgić-Ćurila darovala je Muzeju preko 100 predmeta iz obiteljske ostavštine (kućni inventar, tekstilije, svete slike, obiteljske fotografije).

Osim navedenog Muzeju je darovana jedna skulptura (Miroslav Benaković), 9 starih razglednica, nekoliko memoranduma starih đakovačkih trgovaca i obrtnika, značka Hrvatskog sokola, grb Pjevačkog društva Preradović, fotografije iz sportskog Života Đakova i 5 izvješća đakovačkih škola sa prijelaza 19. u 20. stoljeće.

1.6 Arheološkom muzeju u Zagrebu ustupljene su dvije plitice, ranokršćanska freska i jedan ulomak natpisa iz 3-4. stoljeća.

2. Zaštita

2.1 Zaštitna iskopavanja antičke Certissie. Preventivna zaštita vršena je i uz sva ostala arheološka terenska istraŽivanja
Redoviti poslovi zaštite isključivo tekstilnih predmeta. Zaštita je obavljena samo na predmetima izloŽenim u stalnom postavu etnologije.

2.2 2.3 Konzervacija pokretnog arheološkog materijala sa Štrbinaca, te djelomična konzervacija i restauracija materijala s drugih terenskih istraŽivanja. Po okončanju radova slijedi konačna restauracija i konzervacija
Restauracija predmeta predviđenih za stalni postav povijesti: bidermajer stol i kredenac, klavir, bista J. J. Strossmayera, bombe ručne izrade iz Domovinskog rata i ručni bacač, maketa đakovačke katedrale i nekoliko plakata.

3. Dokumentacija

3.1 Evidentirano je 185 novih predmeta

3.3 Fototeka je povećana za oko 250 novih fotografija (Stare obiteljske fotografije, urbanističke promjene Đakova, praćenje aktivnosti Muzeja – izloŽbe, terenski rad.

3.5 Novi video zapisi vezani za rad Muzeja.

3.6 Redovito se prikupljaju sva lokalna glasila

4. KnjiŽnica

4.1 Poklonima, razmjenama, kupnjom i vlastitim izdanjima prikupljeno je oko 120 novih knjiga, brošura i kataloga. Redovito se prikupljaju i sva vaŽnija lokalna izdanja, kako novina, tako i drugih tiskovina

4.4 Nekoliko desetaka korisnika je u nekoliko navrata posudilo i koristilo naš knjiŽni fond u različite svrhe: školski referati, izrada diplomskih, maturalnih, magistarskih i doktorskih radnji

5. Stalni postav

5.1 Stalni postav etnologije realiziran je tijekom prve polovice 2005. godine. Svečano je otvoren za javnost 1. srpnja 2005. u sklopu tradicionalne Smotre folklora "Đakovački vezovi". Etnološka građa izloŽena je u devet zasebnih, ali međusobno povezanih prostornih cjelina tako da je posjetiteljima omogućeno kruŽno kretanje. Predmetima u stalnom postavu prikazani su svakodnevnica i blagdani hrvatskog seljaka u Đakovštini u razdoblju od sedamdesetih godina 19. do tridesetih godina 20. stoljeća. Na osnovu muzejske koncepcije etnologinje Muzeja likovno i prostorno rješenje dao je mr. Mario Beusan. Projekt je recenzirala dr. sc. Tihana Petrović.

Završene su i sve pripreme za stalni postav kulturno-povijesne zbirke. Tehnička izvedba je u tijeku. Početkom svibnja mjeseca stalni postav kulturno-povijesne zbirke biti će otvoren.

Autor stručne koncepcije postava je mr. Borislav Bijelić, a likovnog postava mr. Mario Beusan. Na površini od 97 m˛ prikazan je kronološki razvoj Đakova od 13. stoljeća do danas, a poseban akcent stavljen je na period s kraja 19. i početka 20. stoljeća.

6. Stručni rad

6.1 Zbog radova na stalnom postavu etnologije i povijesti, te učestalih arheoloških terenskih istraŽivanja, rad na stručnoj obradi građe bio je u drugom planu.

6.5 Evidentirano je oko 50 osoba koje su zatraŽile knjige, kataloge ili neku drugu, mahom povijesnu građu

6.6 Borislav Bijelić sudjelovao je (bez izlaganja) na seminaru "Sponzorstvo u muzejima" odrŽanom u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu

6.7 Borislav Bijelić, Tekst u katalogu izložbe "Hrvatski sokol u Đakovu"
Borislav Bijelić, Pozdrav iz Đakova – stare đakovačke razglednice do 1945. g. (knjiga)
Borislav Bijelić, Pravila društva za tjelovježbu Hrvatski sokol (ZMĐ 7.)
Borislav Bijelić, Osvrti na knjige "Politika kao sudbina" i "Zbornik I. i II. Strossmayerovih dana (ZMĐ 7.)

6.9 Etnologinja Muzeja surađivala je na realizaciji izložbe "Kraljice" koja je postavljena u Etnografskom muzeju u sklopu 39. Međunarodne smotre folklora. Stručnu pomoć etnologinja je pružila i pri izradi kapa za Ljelje, te tiskanju knjige Suzane Leček "Seljačka sloga u Slavoniji, Srijemu i Baranji".
Pomoć je pružena i srednjoškolcima, studentima, postdiplomantima i kolegama iz drugih muzeja pri radu na pojedinim projektima, kao uostalom i građanima u procijeni starosti i vrijednosti njihovih zbirki.

6.10 Djelatnici muzeja urednici su muzejskih publikacija. Borislav Bijelić recenzirao je knjigu Zvonka Benašića "Hrvatski sokol u Đakovu 1906. – 2006."

6.11 Svi stručni djelatnici Muzeja aktivni su u Muzejskoj udruzi Istočne Hrvatske, a pojedinci su aktivni i u Hrvatskom arheološkom društvu, Hrvatskom muzejskom društvu, Hrvatskom etnološkom društvu te lokalnom Društvu ljubitelja starina. Branka Uzelac trenutno je Predsjednica Sekcije etnologa MUIH-a.
Posebna aktivnost vezana je uz rad Sekcije etnologa koja je pripremila prijedlog izložbe "Tradicijski otarci Istočne Hrvatske". Međutim, Ministarstvo kulture nije se očitovalo o ponuđenom prijedlogu i on do danas nije realiziran.

7. Znanstveni rad

7.1 Borislav Bijelić, Povijest nogometa u Đakovu

9. Izložbena djelatnost

Hrvatski sokol u Đakovu

Muzej Đakovštine, 24.2. – 1.4. 2005.
Autor stručne koncepcije (i teksta kataloga): Borislav Bijelić
Autori likovnog postava: Borislav Bijelić

Opseg: oko 80 predmeta
Vrsta: povijesna, tuzemna, edukativna, samostalna, pokretna
Tema: djelatnost Hrvatskog sokola od 1906. do 1929. godine
Korisnici: Svi, ponajprije školska populacija

19. slavonski biennale

Muzej Đakovštine, 13. 3. – 1. 5. 2005.
Izložba je posuđena. Borislav Bijelić prilagodio ju je prostornim mogućnostima Muzeja
Opseg: 20 panoa i isto toliko knjiga
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, samostalna, pokretna
Tema: grafički dizajn
Korisnici: ljubitelji primijenjene umjetnosti

Donacija donatoru

Muzej Đakovštine, svibanj 2005.
Autori stručne koncepcije: Đuro Vanđura i Borivoj Popoučak
Autori likovnog postava: Borivoj Popoučak i Borislav Bijelić
Opseg: 20 slika
Vrsta: umjetnička, tuzemna, edukativna, skupna, pokretna
Tema: slike starih majstora darovane biskupu Strossmayeru
Korisnici: najširi krug zainteresiranih

IzloŽba starih đakovačkih razglednica

Muzej Đakovštine, 27.6. – 1. 8. 2005. .
Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić
Autor likovnog postava: Borislav Bijelić
Opseg: 300 razglednica
Vrsta: povijesna, tuzemna, informativna, samostalna, pokretna
Tema: Đakovo na starim razglednicama
Korisnici: najširi krug zainteresiranih

Retrospektivna izložba skulptura Miroslava Benakovića

Muzej Đakovštine, 22. 8. – 14. 9. 2005.
Autori stručne koncepcije: Grgur Ivanković i Borislav Bijelić
Autori likovnog postava: Grgur Ivanković i Borislav Bijelić
Opseg: 47 skulptura
Vrsta: umjetnička, tuzemna, retrospektivna, samostalna, pokretna
Tema: skulpture različitog materijala
Korisnici: najširi krug

Izložba Hrvoja Dumančića "101 lipicanac"

Muzej Đakovštine: 16. 9. – 10. 10 2005.
Autor stručne koncepcije: Hrvoje Dumančić
Autor likovnog postava: Hrvoje Dumančić i Borislav Bijelić
Opseg: 101 skulptura
Vrsta: umjetnička, tuzemna, studijska, samostalna, pokretna
Tema: skulpture konja

Žensko tradicijsko češljanje i oglavlja Đakovštine

Izložba čija je autorica koncepcije i likovnog postava Branka Uzelac, prenesena je tijekom 2005. godine iz Muzeja Đakovštine u zavičajni muzej Našice i Muzej Grada Iloka.

10. Izdavačka djelatnost

Borislav Bijelić, Katalog izložbe "Hrvatski sokol u Đakovu"

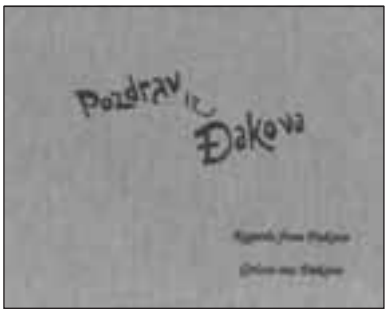

Borislav Bijelić, Pozdrav iz Đakova – razglednice do 1945. godine (knjiga)

Grgur Ivanković, Katalog izložbe Miroslava Benakovića

Branka Uzelac: Deplian Etnološkog postava Muzeja Đakovštine

Uz sve izložbe tiskani su plakati i pozivnice.

10.3 DVD "Milko Cepelić…" u realizaciji Nikin Elektronika d.o.o. (tekst izabrale Branka Uzelac i Tihana Petrović) snimljen je, ali zbog financijskih teškoća nije distribuiran.

11. Edukativna djelatnost

11.1 Redovita vodstva po izložbenim prostorima Muzeja, kako za građanstvo, tako i za učenike osnovnih i srednjih škola te za organizirane turističke skupine

11.2 Branka Uzelac održala dva predavanja o tradicijskom češljanju uz gledanje video snimke radionice "Pletenico, kruno ko u kralja"

11.4 Etnologinja Muzeja svake godine sudjeluje u radu na pripremama Đakovačkih vezova (izloŽbena djelatnost, uređenje gradskih izloga s etno-građom Đakovštine, priprema tekstova za svečanu priredbu "Najljepše nošeno narodno ruho"). Članica je uređivačkog odbora "Revije Đakovački vezovi".

12. Odnosi s javnošću

12.2 U više navrata djelatnici Muzeja sudjelovali su u radijskim emisijama lokalnog radija, te na TV programu Slavonske televizije

12.4 Borislav Bijelić predstavio je knjigu Mate Batorovića "Zapisi i zanimljivosti o konjima"

13. Marketinška djelatnost

Muzej je slao pozivnice za sve javne manifestacije koje je organizirao. Za iste su pravljeni i plakati koji su postavljani po školama i nekim drugim institucijama.

Kontakti sa turističkom zajednicom grada. Prodaja suvenira sa logotipom Muzeja i muzejskih publikacija.

14. Ukupan broj posjetitelja

Muzej je posjetilo preko 3000 posjetitelja

15. Financiranje

15.1 Lokalna samouprava 80%
Ministarstvo kulture 16%
Županija 3%
Sponzorstvo 1%

15.2 Izrada stalnog postava kulturno-povijesne zbirke 450 000 kn

16. Ostale aktivnosti

U suradnji s kustosima Muzeja izvješće napisao

Mr. sc. Borislav Bijelić

Izvješće o radu Muzeja Đakovštine za 2006. godinu

Muzej Đakovštine
Ante Starčevića 34
Tel. i faks: 813-254
www.muzej-djakovstine. hr
email: muzej.djakovstine@os.t-com.hr

Tip muzeja: opći muzej
Vrsta muzeja: zavičajni
Djelokrug: lokalni
Godina osnutka: 1951
Osnivač grad
Ravnatelj: Mr.sc. Borislav Bijelić
Djelatnici: Mr. sc. Borislav Bijelić, viši kustos
Ivo Pavlović, prof., viši kustos
Branka Uzelac, prof., viši kustos
Vesna Vinković, ekonomist, računovodstveno-tajnički poslovi
Terezija Drenjančević, pomoćni radnik

1.Skupljanje građe

1.1 - u svrhu popunjavanja muzejskih zbirki kupljeno je 16 razglednica starog Đakova, pet knjiga, tri slike (Nevjestić, Rešček, Tomas), Mapa serigrafija starog Đakova, tintovnica, Ženska narodna nošnja rađena đendarkom, muška rubina, Ženske narukvice pletene od vune, jaja šarana voskom

1.2 - tijekom 2006. godine nastavljena su i dovršena sistematska arheološka iskopavanja arheološkog nalazišta br. AN 31 N. Perkovci (Krčevina), te br. AN 29 Selci Đakovački (Kaznica-Rutak)

1.3 - muzeju je darovano: nekoliko razglednica sa etnološkom tematikom, drveni dječji konj, vješalica ukrašena rogovima za šešire, dječja narodna nošnja, stoljnjak, jastučnice, dva Ženska oplečka, vunene čarape, nekoliko

zidnjaka, dva umjetnički oblikovana tanjura iz Australije, sokolske značke, grb «Preradovića», vatrogasne značke, originalni turski dokument, školska pločica, dokumenti SUBNOR-a i 45 fotografija sa prvih Vezova (Navedene dokumente darovali: Ivan Nikšić, Aleksander Bellian, Valentin Markovčić, Nenad Moačanin, Željko Kovač, Nada Varšava i Maja Šljivančanin)

1.6 - naš muzej ustupio je 4 predmeta iz arheološke zbirke za stalni postav Arheološkog muzeja u Zagrebu, dok su od Muzeja Brodskog Posavlja, za potrebe stalnog postava kulturno-povijesnog razvoja Đakova, posuđene dvije, a od GLU Osijek jedna slika. Za iste potrebe od Muzeja Slavonije u Osijeku posuđeno je 5 predmeta

2.Zaštita

2.1 - izvršena je preventivna zaštita dijela etnografske građe

2.2 - konzervirana su dva drvena sanduka, škrinja, drveni sanduk sa motivom cvijeća, Željezne i drvene alatke

3.Dokumentacija

3.1 u Umjetničkoj, Zbirci Domovinskog rata, Povijesno-kulturnoj zbirci, Zbirci razglednica, te knjiŽnici, evidentirano je novih 169 predmeta

3.3 Fototeka je povećana za pedesetak poklonjenih fotografija prvih Đakovačkih vezova. Redovito se prate i urbanističke promjene u gradu.

3.5 redovito se prate sve aktivnosti muzeja, a nabavljene su kazete o postavljanju zvona na katedrali i zapis o 500 godina Ergele

3.6 muzej redovito prikuplja sva lokalna izdanja novina (Đakovačke novine, Pressing, Slavonski dom)

4.KnjiŽnica

4.1 razmjenom je pribavljeno oko 150 novih naslova. Kupljeno je 5 knjiga

4.4 dvadesetak ljudi koristilo je knjišku građu u najrazličitije svrhe, za znanstvene i stručne radove, pisanje romana, školskih referata itd.

5.Stalni postav

5.1 - otvoren Stalni postav kulturno-povijesnog razvoja Đakova. Autor stručne koncepcije postava je mr. Borislav Bijelić, dok je likovni postav osmislio mr. Mario Beusan. Postav zauzima 97 m², a sadrži oko 250 dokumenata, fotografija i predmeta.

5.2 - izvršene su nadopune u stalnom postavu etnologije. U postav je uvršteno nekoliko novih polica (odnosno vitrina) sadržajno ispunjenih dječjom narodnom nošnjom, ali i predmetima stolarskog obrta i vinogradarstva.

6.Stručni rad

6.1 -napravljena je stručna obrada građe koja je ušla u stalni postav kulturno-povijesne zbirke, a stručna obrada vršena je, i još uvijek se vrši, i na građi iskopanoj na lokalitetima koridora 5 C

6.5 - nekoliko desetaka osoba, od kolega do studenata i učenika, zatražilo je stručnu pomoć vezanu za teme s kojima se bave

6.7 - stručni radnici muzeja surađivali su sa lokalnim i regionalnim novinama i revijama , ali i na stranicama stručnih časopisa

6.10 - djelatnici muzeja urednici su izdanja Muzeja Đakovštine

6.11 - svi stručni djelatnici aktivni su u Muzejskoj udruzi Istočne Hrvatske, a pojedinci još i u Hrvatskom arheološkom društvu, Hrvatskom muzejskom društvu, Hrvatskom etnološkom društvu

6.12 - na planu informatike muzej je nabavio jedno prijenosno računalo, jedno klasično računalo je dobiveno na poklon, a svi zapisi o ratu na području grada prebačeni su sa video traka na nekoliko CD-a. Web stranica muzeja redovito se ažurira.

7. Znanstveni rad

7.1 - Borislav Bijelić: Nogomet u Đakovu 1908.-1962.
Branka Uzelac: Obrt i obrtnici Osječko-baranjske Županije 1872.-2005.

9. Izložbena djelatnost

Izložba slika Virgilija Nevjestića

Muzej Đakovštine, 25.1. – 20.1. 2006.
Izložba je posuđena
Opseg: 20 grafika
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna, pokretna
Tema: rat u Hrvatskoj i drugo
Korisnici: svi zainteresirani

Izložba Sanje Rešček

Muzej Đakovštine, 24.2. – 17.3.2006.
Autori stručne koncepcije: Borislav Bijelić, Studio D
Autor likovne koncepcije: Borislav Bijelić, Studio D
Opseg: 24 slike
Vrsta izložbe: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna, pokretna
Tema: imaginarni svijet umjetnice
Korisnici: svi zainteresirani, uključujući i djecu

Od Beča do Zagreba

Muzej Đakovštine, 24.3. – 14 . 4. 2006.
IzloŽba je posuđena
Opseg: 25 slika i fotografija
Vrsta: kompleksna, međunarodna, informativna, skupna, pokretna
Tema: objekti na relaciji Beč – Zagreb
Korisnici: svi zainteresirani

Vladimir Prebeg

Muzej Đakovštine, 20.4.- 14.5.2006.
IzloŽba je posuđena
Opseg: dvadesetak fotografija i dokumenata
Vrsta izloŽbe: povijesna, tuzemna, edukativna, samostalna, pokretna
Tema: Život i rad V. Prebega
Korisnici: zainteresirani za lokalnu povijest

Stalni postav povijesti

Muzej Đakovštine, svibanj 2006.
Autor stručne koncepcije: Borislav Bijelić
Autor likovne koncepcije: Mario Beusan
Opseg: 200-300 predmeta i dokumenata
Vrsta: povijesna, tuzemna, edukativna, samostalna,
Tema: razvoj Đakova
Korisnici: učenici, ali i svi ostali

Hommage Mozartu (Strossmayerovi dani)

Muzej Đakovštine, svibanj 2006.
Autor stručne koncepcije: Đuro Vanđura
Autor likovnog postava: Đuro Vanđura i Borislav Bijelić
Opseg: 22 slike
Vrsta: umjetnička, tuzemna, edukativna, skupna, pokretna
Tema: različite teme
Korisnici: najširi krug zainteresiranih

55 godina Foto-kino kluba Đakovo

Muzej Đakovštine, 9.6.-27.6.2006.
Autori stručne i likovne koncepcije: Nada Varšava i Anica Tosenberger
Opseg: oko stotinu fotografija i desetak predmeta
Vrsta: umjetnička, tuzemna, retrospektivna, skupna
Tema: retrospektiva rada
Korisnici: ljubitelji fotografije

Vezovske etnografske izložbe

Muzej Đakovštine, 1.7. – 1.8. 2006.
Autor stručne koncepcije i likovnog postava: Branka Uzelac
Opseg: stotinjak predmeta
Vrsta: etnografska, tuzemna, retrospektivna, samostalna
Tema: identična naslovu izložbe
Korisnici: svi zainteresirani

Ranokršćanska pozlaćena stakla iz Štrbinaca

Županja, 25.8. – 25.9. 2006.
Autor stručne koncepcije: Ivo Pavlović
Autori likovne koncepcije: djelatnici muzeja (Županja)
Opseg: dvadesetak predmeta
Vrsta: arheološka, tuzemna, edukativna, skupna
Tema: ranokršćanski ostaci na ovim prostorima
Korisnici: najširi krug zainteresiranih

Izložba fotografija Ivana Čačića

Muzej Đakovštine, 16.8.-4.9.2006.
Autor stručne koncepcije i likovnog postava Borislav Bijelić
Opseg: 25 fotografija
Vrsta: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna
Tema: Amerika
Korisnici: ljubitelji fotografije

Dokumenti na udaru ratnog uništenja

Muzej Đakovštine, 19.9. – 3.10. 2006.
Posuđena izložba
Opseg: tridesetak fotografija i predmeta
Vrsta: povijesna, tuzemna, edukativna, samostalna
Tema: značaj arhivske građe
Korisnici: Svi zainteresirani

Izložba ručnika

Muzej Đakovštine, 5.10. – 15.11. 2006.
Stručna koncepcija: Mato Batorović
Likovna koncepcija: Branka Uzelac
Opseg: pedesetak eksponata
Vrsta: etnografska, tuzemna, edukativna, samostalna
Tema: etno stvaralaštvo
Korisnici: najširi krug

Izložba slika Marka Živkovića

Muzej Đakovštine, 18.11.- 5.12. 2006.
Posuđena izložba
Autor likovnog postava Borislav Bijelić
Opseg: 24 slike
Vrsta: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna
Tema: kršćanstvo
Korisnici: svi zainteresirani

Izložba slika Ivana Germovšeka

Muzej Đakovštine, 8.12. – 15.1. 2007.
Autor stručne koncepcije: Branka Uzelac
Autor likovne koncepcije: Branka Uzelac
Opseg: 25 slika
Vrsta: umjetnička, tuzemna, informativna, samostalna
Tema: glazbenici
Korisnici: svi zainteresirani

10. Izdavačka djelatnost

10.1 Borislav Bijelić:
Deplian stalnog postava kulturno-povijesnog razvoja Đakova

Nada Varšava: 55 godina FKK Đakovo

Branka Uzelac: Vezovske etnografske izložbe

Borislav Bijelić: Izložba fotografija Ivana Čačića

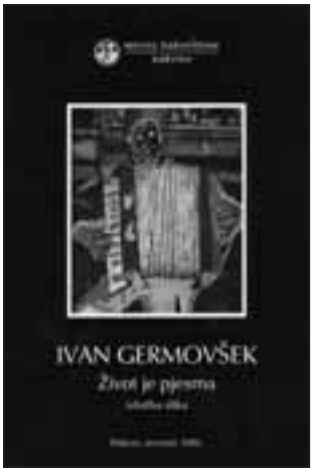

Ivan Župan: Život je pjesma

Zvonko Benašić:: Hrvatski sokol u Đakovu 1906.-2006.

Željko Marcijuš: Katalog izložbe Sanje Rešček

11. Edukativna djelatnost

11.1 Etnologinja i povjesničar rade sve vrste vodstva po stalnom postavu muzeja

12. Odnosi s javnošću

12.1 ravnatelj muzeja u više navrata dao je iskaze za novine, radio i televiziju
12.4 Borislav Bijelić sudjelovao je u prezentaciji knjiga Zvonka Benašića i Šimuna Vladića
12.7 Branka Uzelac sudjelovala u radu nekoliko prosudbenih komisija

13. Marketinška djelatnost

- za sve manifestacije održane u muzeju slane su pozivnice i pravljeni plakati
- sve manifestacije najavljene su preko valova lokalnih, a najčešće i regionalnih radija
- permanentna suradnja sa lokalnim i regionalnim tiskovinama
- suradnja sa Turističkom zajednicom grada
- turistička signalizacija

14. Ukupni broj posjetitelja

- muzej je posjetilo oko 3000 ljudi

15. Financiranje

15.1 – lokalna uprava 84 %
- Ministarstvo kulture RH 12 %
- Osječko-baranjska Županija 3 %
- sponzorstvo 1 %

U suradnji s kustosima Muzeja izvješće napisao

Mr. sc. Borislav Bijelić

Otvaranje stalnog postava kulturno-povijesnog razvoja Đakova

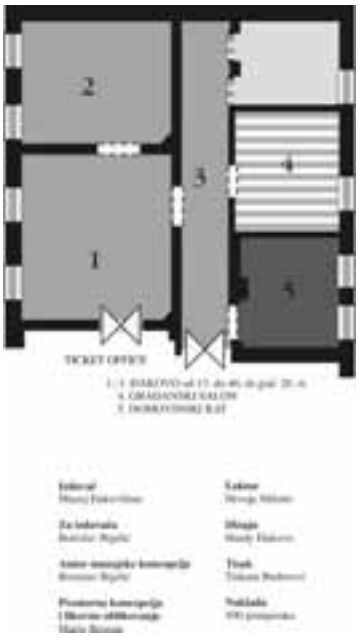

Stalni postav Muzeja Đakovštine idejno je osmišljen kao jedinstvena i koherentna cjelina bazirana na etnološkoj, kulturno-povijesnoj i arheološkoj zbirci, kvalitetom i brojem najznačajnijim muzejskim zbirkama. Etnološki postav u kojem je prikazana svakodnevnica i blagdani Žitelja Đakovštine od 70-ih godina 19. stoljeća do 30-ih godina 20. stoljeća realiziran je u lijevom krilu prizemlja zgrade, a nasuprot njemu, u desnom dijelu prizemlja, na 96,80 m^2, smješten je Stalni postav kulturno-povijesnog razvoja Đakova. U postav se ulazi iz biljetarnice, a potom, kružnim kretanjem, obilaze se četiri sobe i hodnik u kojima su u kronološkom nizu postavljene tri veće cjeline podijeljene u tematske blokove.

Prvu cjelinu, koja zauzima daleko najveći prostor (dvije sobe i hodnik), naslovili smo Đakovo od 13. do 40-ih godina 20. stoljeća. U prvoj sobi smješteni su tematski blokovi vezani za najstariju povijest Đakova, turski period, te povijesni razvoj grada u 17. i 18. stoljeću. U preostalom prostoru, kroz nekoliko tematskih blokova, prezentiran je uspon građanskog sloja tijekom 19. i u prvim desetljćaima 20. stoljeća. U tom dijelu postava centralno mjesto imaju blokovi o razvoju obrta, školstva, ali i oni posvećeni aktivnostima pojedinih udruga i institucija.

U trećoj sobi instaliran je interijer građanskog salona poglavito bidermayerskog stila, a u četvrtoj, kao zasebna cjelina, Domovinski rat.

Stalni postav kulturno-povijesnog razvoja Đakova oblikovan je brojnim izlošcima i njihovom interpretacijom u vidu posebno dizajniranih postera rađenih metodom kompjuterske animacije. Aplicirani slikovni arhivski materijal i tekstualni sažeci omogućavaju lako i kvalitetno praćenje i razumijevanje izloženih cjelina, a postavljeni su na početku prezentacije svake teme. Uz postere najčešće su postavljena i kolor-print uvećanja primjerenog slikovnog sadržaja.

Otvaranjem Stalnog postava kulturno-povijesnog razvoja Đakova, uz već postojeći etnološki postav, realizacija cjelovitog stalnog muzejskog postava bliži se kraju. Kada u dogledno vrijeme stvorimo nužne pretpostavke za prezentaciju i arheološke zbirke, Muzej Đakovštine, među prvima u Slavoniji, moći će se pohvaliti malim, ali kvalitetno postavljenim i cjelovitim stalnim postavom koji će zasigurno pripomoći još boljem uvidu u bogatu kulturnu baštinu Đakova i Đakovštine.

Borislav Bijelić

The permanent display of the Museum of Đakovo-region is conceptually concieved as a unique coherrent unit based on its three collections: ethnological, historical and cultural, and archeological- which are by the number and by quality of their exhibits the most relevant museum´s collections.

The ethnological display representing everyday life and holidays of Croatian people living in Đakovo region in the period between 1870s and 1930s is situated in the left wing of the museum on the ground floor. To its right, covering the area of 96,80 square meters there is the permanent display of the historical and cultural development of Đakovo. It is organized in several showrooms, the first of which is a ticket office followed by 4 rooms and a corridor that in the chronological order represent 3 major units divided into thematic entities.

The first and the largest unit, which covers two rooms and the corridor is called « Đakovo from the 13th century to the 1940s. The first room divided into several thematic entities represent the earliest history of Đakovo, its Osmanii period and the historical development of town in the 17th and 18th century. The rest of this unit shows the development of the middle-class during the19th century and the first decades of the 20th. The central part of this thematic entity is the development of crafts and education, but also the exhibits representing activities of various associations and institutions.

The third showroom represents the inerior of a middle - class salon furnished dominantly in the Biedermeier style. The fourth room belongs to the Patriotic war as a separate entity.

The permanent display of the historical and cultural development of Đakovo holds numerous objects and their interpretations through posters specially designed for the museum´s purpose by means of computer animation. Applied pictorial archivalia and textual summaries of all represented units enable the museum´s visitors to follow and understand the exhibited entities quite easily. The interpretations are set up at the enterance of each thematic unit. Apart from the posters there are magnified color prints of the pictures represented in this entity.

By opening the permanent display of the historical and cultural development of Đakovo the plan fot an integer permanent display of the museum is approaching its completion. After we have - in the forseeable future - estabilished suitable showrooms for our archeological collection, our museum will become one of the first museums in Slawonia to have a small but complete high-grade permanent display , which will certainly bring about better understanding of the rich cultural heritage of Đakovo and the surrounding area.

Borislav Bijelić

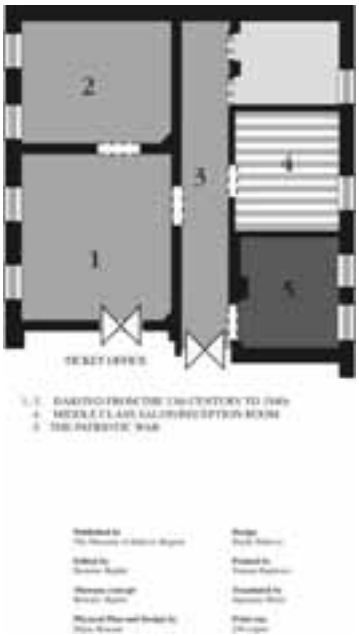

Autori priloga

BIJELIĆ, mr. Borislav, Muzej Đakovštine Đakovo

ĆURIĆ, Mirko, prof., Obrtnička škola Antuna Horvata Đakovo

DAMIJANOVIĆ, mr. Dragan, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta, Zagreb

GEIGER, dr. Vladimir, Hrvatski institut za povijest, Zagreb

GLAVICA, Matej, student, Đakovo

JAREB, dr. Mario, Hrvatski institut za povijest, Zagreb

KOLAR, dr. Mira, Redovni sveučilišni profesor u miru, Zagreb

LEKŠIĆ, Željko, odvjetnik, Đakovo

MIŠKULIN, mr. Ivica, Institut za hrvatsku povijest, Slavonski Brod

OSTAJMER, Branko, prof., Hrvatski institut za povijest, Slavonski Brod

RADIČEVIĆ, Estera, prof., Slavonski Brod

ŠIMIČIĆ, Andreja, prof., Hrvatski restauratorski zavod - Osijek

ŠUTALO, Branimir, prof., Institu društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

TÓTH, dr. Ildikó, Filozofski fakultet Sveučilišta u Segedinu, Mađarska

TURKALJ, Margareta, dipl. pov. umj., Hrvatski restauratorski zavod - Osijek